

**AFYONKARAHİSAR ALEVİLERİNDE
DİNİ VE SOSYAL HAYAT**

Cevdet AKKAYA
Doktora Tezi
Danışman: Prof. Dr. Hüseyin KOÇAK
Ocak, 2023
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

AFYONKARAHİSAR ALEVİLERİNDE DİNİ VE SOSYAL
HAYAT

Hazırlayan
Cevdet AKKAYA

Danışman
Prof. Dr. Hüseyin KOÇAK

AFYONKARAHİSAR 2023

Bu Tez Çalışması; Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri
Koordinasyon Birimi'nce Desteklenmiştir. Proje No: "18. SOS. BİL. 01"

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Doktora tezi olarak sunduğum “**Afyonkarahisar Alevlerinde Dini ve Sosyal Hayat**” adlı çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde bilimsel etik kurallara ve atıf gösterme ilkelerine riayet ettiğimi belirterek aksi bir durumun tespiti hâlinde sorumluluğun tamamen bana ait olduğunu kabul, beyan ve taahhüt ederim.

18/01/2023

İmza

Cevdet AKKAYA

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Cevdet AKKAYA
	Numarası	150657101
	Anabilim Dalı	Sosyoloji
	Programı	Sosyoloji
	Program Düzeyi	☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Afyonkarahisar Alevlerinde Dini ve Sosyal Hayat
Tez Savunma Sınav Tarihi		18.01.2023
Tez Savunma Sınav Saati		14:00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

AFYONKARAHİSAR ALEVİLERİNDE DİNİ VE SOSYAL HAYAT

Cevdet AKKAYA

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Ocak, 2023

Danışman: Prof. Dr. Hüseyin KOÇAK

Alevilik, Türklerin İslamiyet’i kabul etme sürecinde ortaya çıkmış dini ve sosyal bir olgudur. Alevilik bu topraklarda İslam’ın daha çok mistik yorumunu esas alıp, eski kültür ve inanışlarını da İslami renge büründürerek devam ettirmektedir. Aleviliğin geleneksel anlayışında var olan dini, sosyal ve kültürel unsurlar modern zamanlarda büyük bir değişim göstermektedir. Aleviler, kapalı toplum yapısıyla kırsalda kendi kendine yeterken, kentleşme ve göç olgusuyla birlikte geleneksel, sosyal, dini ve kültürel anlayışlarını sürdürmekte güçlük çekmektedirler. Bu çalışma kapsamında Afyonkarahisardaki bütün Alevi yerleşim yerleri ziyaret edilmiş, tamamında anket uygulanmış, görüşme yapılmış, dini ve sosyal etkinliklerine katılım sağlanmıştır. Elde edilen verilere göre Afyonkarahisar Alevi ve Bektaşî gruplarının inanç, ibadet, ahlak anlayışları hakkında bilgiler verilmiştir. Afyonkarahisardaki Alevilerin dini ve sosyal hayatları, geleneksel özelliklerini belirli oranda korumakla beraber, büyük bir değişim göstermektedir. Geleneksel Aleviliğin temel kurumları olan *dedelik*, *müsaheplik* ve *düşkünlik* işlevini hala belirli oranda sürdürmektedir. Bununla birlikte işlevlerinin azaldığı hatta işlevlerinin sembolik kalmaya başladığı gözlemlenmektedir. Afyonkarahisar Alevileri, Aleviliğin nasıl anlaşılması gerektiğine dair tartışmalarda kendilerini tereddütsüz İslam’ın içinde görmektedir. Afyonkarahisar’da Aleviler ve Sünniler arasındaki ilişkiler çok iyi düzeydedir. Afyonkarahisar Alevileri Aleviliğinin siyasete alet edilmesinden rahatsızlık duymaktadırlar. Onlara göre, her şeyden önce Alevilik, genel İslami çerçeve içerisinde değerlendirilip ortaya konmalıdır. Bugün daha çok bir kimlik olarak görülen Alevilik, ülkenin birçok yerinde olduğu gibi Afyonkarahisardaki belli yerleşimlerinde varlığını sürdürmekte; toplumsal hayatı düzenlemede en önemli etkenlerden biri olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afyonkarahisar, Alevilik, Bektaşilik, inanç, ibadet

ABSTRACT

RELIGIOUS AND SOCIAL LIFE IN AFYONKARAHISAR ALEVIS

Cevdet AKKAYA

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF SOCIOLOGY**

January, 2023

Advisor: Prof. Dr. Hüseyin KOÇAK

Alevism is a religious and social phenomenon that emerged in the process of Turks' acceptance of Islam. Alevism continues in these lands by accepting the mystical interpretation of Islam as its basis, and by putting its old culture and beliefs in an Islamic color. The religious, social and cultural elements that exist in the traditional understanding of Alevism show a great change in modern times. While Alevis are self-sufficient in the countryside with their closed society structure, they have difficulty in maintaining their traditional, social, religious and cultural understanding with the phenomenon of urbanization and migration. Within the scope of this study, all Alevi settlements in Afyonkarahisar were visited, a questionnaire was applied to all of them, interviews were made, and participation in religious and social activities was ensured. According to the data obtained, information is given about the belief, worship and moral understanding of Afyonkarahisar Alevi and Bektashi groups. The religious and social life of the Alevis in Afyonkarahisar, while preserving the traditional features to a certain extent, shows a great change. Dede, companionship and hostility units, which are the basic institutions of traditional Alevism, still continue to a certain extent. However, it is observed that the reduction of observations is not obtained from the line. Afyonkarahisar sees Alevis in Islam, which does not see people in discussions about how Alevism is taken. The narratives between Alevis and Sunnis in Afyonkarahisar are at a very good level. Afyonkarahisar Alevis are uncomfortable with their Alavism being used in politics. According to them, first of all, Alevism should be evaluated and revealed within the general Islamic framework. Alevism, which is seen more as an identity today, continues its existence in certain settlements of Afyonkarahisar province as in many parts of the country; It is seen as one of the most important observations in organizing social life.

Keywords: Afyonkarahisar, Alevism, Bektashism, belief, worship.

ÖN SÖZ

Alevilik, yaşadığımız coğrafyada her zaman ilgi çekici, bir o kadar da hassas bir konu olmuş ve olmaya devam etmektedir. Tarihi süreç içerisinde daha çok sözlü geleneğin hâkim olduğu bir anlayış olarak gelişen Alevilik, yaşadığı bütün coğrafyalarda farklı ve çeşitli görünümeler kazanmıştır. Sosyologlar için oldukça zengin ve aynı zamanda tartışmalı bir olgudur.

Alevilik, Türklerin Müslüman olma süreciyle birlikte *Türk Müslümanlığı* olarak ortaya çıkmıştır. Yeni bir dini kabul eden toplumlar, tamamen eski kültür ve inançlarından ayrılamazlar. Uzun yıllar boyunca devam ettirmiş oldukları yaşantılarından, alışkanlıklarından birdenbire kopamazlar. Türklerin Müslüman olmadan önceki inançlarını, ibadetlerini, dini ritüellerini ve yaşam biçimlerini, Müslüman olduktan sonra İslami renge büründürerek devam ettirmesi gayet olağan bir durumdur.

Türklerin İslam inanç dairesine girmesi ile birlikte daha çok Sünni anlayış hâkim düşünce olmuştur. Bununla beraber Hz. Ali ve Ehlibeyt sevgisinin öne çıktığı, tasavvufi cereyanların da etkisi görülmüştür. Böylece şehirlere yerleşen halk, medreselerin de etkisiyle, daha çok Sünni bir anlayışı benimserken merkezden uzak kırsal kesimde yaşayan göçebe ve yarı göçebe Türk boyları ise mistik akımların etkisiyle daha çok halk İslamı'nı benimsemişlerdir. İlerleyen süreçte özellikle Osmanlı-Safevi çatışmasında Safeviler'den yana tavır koyan Aleviler, burada umduklarını bulamayınca, merkezden kendilerini izole ederek, içine kapanık, kendi kendine yeterli bir hayat sürmeye başlamışlardır.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan köyden şehre göç olgusu, Türk toplumunu derinden etkilemiştir. Aleviler, bulundukları steril alandan çıkmış toplumun farklı kesimleri ile yüz yüze gelmişlerdir. Böylece Alevi toplumu, daha görünür olmuş ve üzerinde derin tartışmalar doğmuştur. Bu çerçevede Alevi geleneğine sıkı sıkıya bağlı Alevilerden, Alevi geleneği ile hiçbir ilgisi olmayan Alevilere kadar çok farklı anlayışlar ortaya çıkmıştır.

Çalışma boyunca yol gösterici ve yönlendirici yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Hüseyin Koçak'a, Prof. Dr. Mehmet Karakaş'a ve özellikle alan araştırması bölümünde sahadaki çalışmalarımızı kolaylaştıran ve verimli hale getiren tavsiyeler için Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca Dr. Mahmut Sami Koyuncu ve Dr. Bilal Uysal'a tez yazım sürecindeki katkıları için teşekkür ederim.

Bütün bunların ötesinde yaklaşık dört yıl boyunca gittiğimiz her yerde bize büyük bir alicenaplık gösteren, bizleri hanelerinde ağırlayan, sofralarında lokmalarını paylaşan Alevi canlara sonsuz teşekkür ediyorum. Bu meşakkatli çalışma boyunca beni destekleyen ve cesaretlendiren aileme de teşekkürlerimi sunuyorum.

Cevdet AKKAYA

2023, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI.....	ii
ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1. ARAŞTIRMANIN TEMEL KAVRAMLARI	11
1.1. DİN	11
1.2. ALEVİLİK	13
1.3. BEKTAŞİLİK.....	14
1.4. KIZILBAŞLIK	15
1.5. EHLİBEYT.....	16
1.6. DEDE	17
1.7. MUSAHİPLİK	18
1.8. AYİN-İ CEM.....	18
1.9. DÜŞKÜNLÜK	19
1.10. ORTADOKSİ VE HETERODOKSİ.....	20
1.11. KÜRESELLEŞME VE POSTMODERNİZM	22
1.12. SOSYAL BÜTÜNLEŞME, SOSYAL DEĞİŞME	24
2. ALEVİLERİNİN COĞRAFİ DAĞILIMLARI VE DEMOGRAFİK YAPISI ...	29
2.1. TÜRKİYE'DE ALEVİLERİN NÜFUSU	29
2.2. TÜRKİYE'DE ALEVİLERİN COĞRAFİ DAĞILIMI	30
3. ALEVİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	31
3.1. İSLAM'DAN ÖNCE TÜRKLERİN DİNLERİ	31
3.2. TÜRKLERİN İSLAM'I KABUL SÜRECİ	32
3.2.1. Anadolu İslamı	35
3.2.2. Osmanlı-Safevi Çatışması	38
3.2.3. Vakayı Hayriye ve Bektaşî Tekkeleri.....	42
3.2.4. Cumhuriyet Döneminde Kızılbaş Aleviler	44
4. AFYONKARAHİSAR İLİNİN GENEL YAPISI VE TARİHİ	47
5. ALEVİLİĞİN YAZILI KAYNAKLARI.....	52

İKİNCİ BÖLÜM

ALEVİLİĞİN İNANÇ VE İBADET YAPISI

1. ALEVİLİKTE TEMEL İNANÇLAR.....	55
1.1. ALLAH'A İNANÇ	57
1.2. MELEKLERE İNANÇ.....	59
1.3. KUTSAL KİTAP ANLAYIŞI VE KUR'AN-I KERİM	62

1.4. PEYGAMBERLERE İMAN VE HZ. MUHAMMED	64
1.5. AHİRET GÜNÜNE İNANÇ	67
1.6. KADERE İNANÇ	68
1.7. EHLİ BEYT KAVRAMI VE ON İKİ İMAM.....	69
2. HALK İNANÇLARI	70
2.1. FAL VE BÜYÜ	71
2.2. CİN	72
2.3. NAZAR	73
2.4. HIZIR	73
3. ALEVİLİĞİN İBADET BOYUTU	75
3.1. ALEVİLİKTE İBADET ANLAYIŞI	75
3.2. BİR İBADET MEKÂNI OLARAK CEMEVİ VE CEM AYİNİ	78
3.3. HAKK-MUHAMMED-ALİ ANLAYIŞI.....	82
3.4. NAMAZ	86
3.5. NEFİS TERBİYESİ ORUÇ	86
3.6. ZEKÂT, FİTRE VE SADAKA	86
3.7. KURBAN	87
3.8. HAC (HACI BEKTAŞİ VELİ DERGÂHINI ZİYARET)	87
3.9. ABDEST VE GUSUL ABDESTİ	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFYONKARAHİSARDA ALEVİLİK

1. AFYONKARAHİSAR ALEVİLERİNİN COĞRAFİ DAĞILIMLARI VE DEMOGRAFİK YAPISI	89
1.1. ÇAY ALEVİ KÖYLERİ	89
1.1.1. Yeşilyurt	89
1.2. EMİRDAĞ ALEVİ KÖYLERİ	90
1.2.1. Karacalar.....	90
1.2.2. Tez	90
1.2.3. Dereköy	90
1.2.4. Çatallı	90
1.2.5. Güneysaray	90
1.3. İHSANİYE ALEVİ KÖYLERİ.....	91
1.3.1. Eskiyeşmir.....	91
1.4. İSCEHİSAR ALEVİ KÖYLERİ	91
1.4.1. Alanyurt.....	91
1.5. SANDIKLI ALEVİ KÖYLERİ.....	91
1.5.1. Selçik	91
1.5.2. Dutağaç.....	91
1.5.3. Gökçealan	91
1.6. SİNANPAŞA ALEVİ KÖYLERİ	91
1.6.1. Akçaşar	91
1.7. ŞUHUT ALEVİ KÖYLERİ	92
1.7.1. Balçikhisar.....	92
1.7.2. Bozan.....	92
1.7.3. Güneytepe.....	92
1.7.4. Kayabelen	92
1.7.5. Tekke	92
2. AFYONKARAHİSAR ALEVİLERİNDE AHLAK VE SOSYO-DİNİ YAPI.....	93

2.1. AFYONKARAHİSAR ALEVİLERİNDE AHLAKİ PRENSİPLER	93
2.2. DÖRT KAPI - KIRK MAKAM	93
2.3. ÜÇ SÜNNET-YEDİ FARZ.....	97
2.4. ELİNE, DİLİNE, BELİNE SAHİP OLMAK.....	98
3. AFYONKARAHİSAR ALEVİLERİNDE KURUMSAL YAPI	99
3.1. DEDELİK KURUMU	100
3.2. DEDE-TALİP İLİŞKİLERİ	101
3.3. ALEVİLİKTE DÜŞKÜNLÜK.....	102
3.4. YOL KARDEŞLİĞİ OLARAK MUSAHİPLİK.....	103
3.5. İKRAR VERME, RIZALIK.....	104
3.6. AİLE VE KADININ STATÜSÜ.....	105
3.7. AFYONKARAHİSAR YÖRESİNDE ALEVİ DERNEK, VAKIF VE CEMEVLERİ	113
3.8. AFYONKARAHİSAR ALEVİLERİNİN DEVLETEN VE TOPLUMDAN TALEPLERİ.....	116
3.9. AFYONKARAHİSAR ALEVİLERİNDE SİYASET.....	116
3.10. AFYONKARAHİSAR ALEVİLERİNDE ZİYARET İNANCI VE ZİYARET MEKÂNLARI	120

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAHA ARAŞTIRMASI BULGULARI VE YORUMU

1. ANKETE KATILANLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ	122
1.1. CİNSİYET	123
1.2. YAŞ	124
1.3. MEDENİ DURUM.....	124
1.4. EĞİTİM DURUMU	124
1.5. MESLEK	125
1.6. GELİR DÜZEYİ	125
1.7. ALEVİLİKTEKİ KONUMU	126
1.8. İKAMET EDİLEN BÖLGE	126
2. ALEVİLİKLE İLGİLİ KENDİ İNANIŞLARI	126
2.1. BAĞLI OLDUĞU OCAK.....	126
2.2. DEDEYE BAĞLILIK	127
2.3. KENDİNİ İFADE ETME.....	128
2.4. ALEVİLİĞİ TANIMLAMA	129
2.5. İBADET ALGISI	130
2.6. ALEVİLİĞİ ÖĞRENME	131
2.7. İMAN ALGISI	132
2.8. HALK İNANIŞLARI	133
3. ALEVİLİKLE İLGİLİ GENEL GÖRÜŞ	134
3.1. ALEVİLİĞİN GENÇ KUŞAKLARA AKTARILMASI.....	134
3.2. ALEVİLİĞİ YAŞAMADA KUŞAK FARKI	135
3.3. ALEVİ DERNEK VE VAKIFLARI	136
3.4. YABANCILAR ARASINDA KENDİNİ İFADE ETME	137
3.5. DEDENİN ÇÖZÜM ADRESİ OLMASI	138
3.6. AYDIN- DEDE KARŞI KARŞIYA	139
3.7. DEDELİĞİN ZORUNLULUĞU	141
3.8. DEDELİK MÜESSESESİNİN GİDİŞATI	142
3.9. ALEVİLİĞİN SİYASALLAŞMASI.....	143

3.10. ALEVİLİK SİYASAL ARAÇ MI?	144
3.11. CAMİ-CEMEVİ İKİLEMİ.....	145
3.12. ALEVİLİKTE DÜŞKÜNLÜK.....	146
3.13. DÜŞKÜNLÜK İŞLEVSİZ Mİ?	147
3.14. ALEVİLİKTE MÜSAHİPLİK	148
3.15. ÖTEKİ İLE İLİŞKİLER.....	149
3.16. DÜĞÜN VE CENAZE UYGULAMALARI	150
3.17. ALEVİLİĞİN BULUNDUĞU YER.....	151
3.18. ÖTEKİ İLE EVLİLİK	152
3.19. ALEVİLİĞİN TEMEL SORUNU.....	154
3.20. SOSYAL İLİŞKİLER	155
SONUÇ	158
KAYNAKÇA.....	169
EKLER DİZİNİ.....	175
ÖZGEÇMİŞ	206

TABLÖLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. Afyonkarahisardaki Alevi Yerleşim Birimlerinin Nüfusu	89
Tablo 2. Örneklemenin Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı	122
Tablo 3. Afyonkarahisar Alevileri Sosyo Demografik Bilgilere İlişkin Frekans ve Yüzde	122
Tablo 4. Ankete Katılanların Cinsiyet Durumu Bilgilerine İlişkin Frekans ve Yüzde	123
Tablo 5. Ankete Katılanların Yaş Durumu Bilgilerine İlişkin Frekans ve Yüzde ..	124
Tablo 6. Ankete Katılanların Medeni Durumu Bilgilerine İlişkin Frekans ve Yüzde	124
Tablo 7. Ankete Katılanların Eğitim Durumu Bilgilerine İlişkin Frekans ve Yüzde	124
Tablo 8. Ankete Katılanların Meslek Durumu Bilgilerine İlişkin Frekans ve Yüzde	125
Tablo 9. Ankete Katılanların Gelir Durumu Bilgilerine İlişkin Frekans ve Yüzde ..	125
Tablo 10. Afyonkarahisar Alevilerinin Alevilikteki Durumunun Frekans ve Yüzde ..	126
Tablo 11. Afyonkarahisar Alevilerinin İkamet Edilen Bölge Frekans ve Yüzde	126
Tablo 12. Alevilerin Bağlı Oldukları Ocak Frekans ve Yüzde Dağılımı	127
Tablo 13. Alevilerin Dede, Pir ve Rehber Varlığına İlişkin Frekans ve Yüzde	127
Tablo 14. Alevilerin Kendini İfade Etme Durumuna İlişkin Frekans ve Yüzde	128
Tablo 15. Alevilik-Bektaşilik Kelimesinin Anlamına İlişkin Frekans ve Yüzde	129
Tablo 16. Afyonkarahisar Alevilerinin yerine getirdiği ibadetlere ilişkin frekans ve yüzde	130
Tablo 17. Afyonkarahisar Alevilerinin Alevilik-Bektaşilik ile İlgili Bilgileri Daha Çok Kimden ve Nerden Öğrendiğine İlişkin Frekans ve Yüzde.....	131
Tablo 18. Afyonkarahisar Alevilerinin İman Esaslarından Hangisine Veya Hangilerine İnanmakta Olduğuna İlişkin Frekans ve Yüzde	132
Tablo 19. Afyonkarahisar Alevilerinin İnanıldığı ve Başvurduğu Şeylere İlişkin Frekans ve Yüzde.....	133
Tablo 20. Aleviliğin Genç Kuşaklara Aktarılmasında Problemler Var Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde	134
Tablo 21. Afyonkarahisar Alevilerinin Aleviliği Anlamada ve Yaşamada Gençler ve Yaşlılar Arasında Fark Vardır Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde.....	135
Tablo 22. Afyonkarahisar Alevilerinin Alevi Dernek ve Vakıflar, Alevilerin Günümüzdeki Sorunlarını Çözmek İçin Yeterlidir Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde.....	136
Tablo 23. Afyonkarahisar Alevilerinin Alevilerin Olmadığı Ortamda Alevi Olduğumu Rahatça Söyleyebilirim Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde.....	137
Tablo 24. Afyonkarahisar Alevilerinin Dini ve Toplumsal Problemlerin Çözümü İçin Dedeye Başvururum Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde	139
Tablo 25. Afyonkarahisar Alevilerinin Alevi Yazar ve Aydınların Dedelerin Yerini Aldığını Düşünüyorum Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde	140
Tablo 26. Afyonkarahisar Alevilerinin Dedeler, Alevi-Bektaşiliğin Yaşatılması İçin Zorunludur Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde	141
Tablo 27. Afyonkarahisar Alevilerinin Dedelik Müessesesi Gittikçe Bozulmaktadır Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde	142
Tablo 28. Afyonkarahisar Alevilerinin Alevi-Bektaşiliğin Siyasallaşması Alevi-Bektaşiliğe Zarar Vermektedir Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde.....	143

Tablo 29. Afyonkarahisar Alevilerinin Alevilik Siyasi Araç Olarak Kullanılmaktadır Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde	145
Tablo 30. Afyonkarahisar Alevilerinin Cem evinin, Cami ile Benzer İşleve Sahip Olduğunu Düşünüyorum Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde.....	146
Tablo 31. Afyonkarahisar Alevilerinin Düşkünlük Sistemi Aleviliğin Temel Kurallarındandır Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde.....	147
Tablo 32. Afyonkarahisar Alevilerinin Düşkünlük Sistemi Artık Gereği Gibi İşlememektedir Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde.....	148
Tablo 33. Afyonkarahisar Alevilerinin Her Alevinin Bir Musahibi Olmalıdır Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde	148
Tablo 34. Afyonkarahisar Alevilerinin Farklı Mezhepten Olan İnsanlarla İlişkilerimde Bir Olumsuzluk Yaşamıyorum Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde	149
Tablo 35. Afyonkarahisar Alevilerinin Düşün ve Cenaze Törenlerimize Kendi Kültürümüzden Kattığımız Farklı Uygulamalar Vardır Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde	150
Tablo 36. Afyonkarahisar Alevilerinin Alevilerin Tarihsel Süreç İçerisinde Hak Ettikleri Yerde Olduklarına İnanıyorum Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde.....	151
Tablo 37. Afyonkarahisar Alevilerinin Çocuklarımla Farklı Mezhepten Biriyle Evlenmesini Uygun Görürüm Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde.....	152
Tablo 38. Afyonkarahisar Alevilerinin Alevilerin Günümüzde En Önemli Sorunu Haklarının Tanınmamasıdır Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde.....	154
Tablo 39. Afyonkarahisar Alevilerinin Kendisiyle Komşu Olduğum, Arkadaşlık Kurduğum, Alışveriş Yaptığım veya Başka Bir Münasebette Bulduğum Kişilerin Alevi Olmasına Dikkat Ederim Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde	155
Tablo 40. Genel Görüş Maddeleri Betimsel İstatistikler	156
Tablo 41. Genel Görüş Toplam Puan Betimsel İstatistikler	157

GİRİŞ

Alevilik, Anadolu coğrafyasında İslam'ın daha çok mistik yorumunu esas alıp, eski kültür ve inanışlarını da İslami renge büründürerek devam ettirmektedir. Alevilik hakkında ilk belirtilmesi gereken husus; Aleviliğin homojen bir anlayıştan ziyade heterojen bir karektere sahip olmasıdır. Alevilik ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal gelişmeler doğrultusunda, zamana ve mekâna bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bu durum Alevi öğretisinde “yol bir, sürekin bin bir” şeklinde ifadesini bulmuştur. Türkiye’de 1950’li yıllarda başlayan göç ve kentleşme sonucu Alevi toplumunda büyük değişimler ve çözümler yaşanmış ve yaşanmaya da devam etmektedir. Aleviler geleneksel yapıda köy köy, ocak ocak, dergâh dergâh, yöre yöre parçalı, dağınık ve birbirinden yalıtılmış olarak yaşamalarını sürdürmüşlerdir. Bu dönemde dışa kapalı bir şekilde yaşayan Aleviler, göç ve kentleşmeyle toplumsal hayatta daha görünür olmaya başlamışlar ve kendisinden farklı gruplar içinde varlıklarını sürdürmek zorunda kalmışlardır. Bu süreç; sosyal, kültürel ve siyasal alandaki değişimler, geleneksel olarak köylerde kendi içine kapanık bir şekilde yaşayan Alevileri, şehre özgü davranış kalıpları içinde kendisinden farklı toplumsal gruplarla iç içe yaşamak durumunda bırakmıştır. Bu da Alevilere yeni bir örgütlenme modelini zorunlu kılmıştır. Bu minvalde şehirlerde Alevi dernek ve vakıfları kurulmaya başlanmış, kırsal kesimde yaşayan Aleviler köyleri boşaltmaya başlamış, gerek şehir merkezlerinde gerek şehrin belirli bölümlerinde kendisinden farklı inanç grupları ile bir arada bulunmaya başlamışlardır. Bu durum, Alevi toplumunda geleneksel anlayışın ve kurumların çözülmesine, yenilenmesine ya da bu kurumların işlevsiz hale gelmesine sebep olmuştur.

Bugün Alevilerin yeniden yapılanma sürecinde olduğu söylenebilir. Geleneksel yapıda kendisini koruyan toplumsal örgütlenme biçimi, kentleşme sürecinde ise çözülmekte, yeni ortaya çıkan şartlarda kendilerini yeni şartlara uygun şekilde ifade etme yollarını aramaktadırlar. Afyonkarahisar’daki Alevilerin de bu anlamda göç ve kentleşmeden büyük oranda etkilendiği görülmekte, kentlerde kendi anlayışlarından farklı insanlarla yaşadıkları, bu nedenle Alevilerin geleneksel kurum ve yapılardan uzaklaştıkları görülmektedir. Cemaat formundaki köy kültüründe, bütün sorunlarını kendi çerçevesinde çözebilen bu topluluk, artık şehirlerde birçok problemle karşı karşıya kalmış ve bu problemlere, ortaya çıkan yeni şartlarda, çözüm üretmekte zorlanmaya başlamışlardır. Alevilerin, kentlerde geleneksellikten oldukça uzak bir anlayışta olduğu,

kendilerini daha çok kültürel değişim ve bir kimlik mücadelesi içinde algıladıkları rahatlıkla söylenebilir.

Geleneksel Alevi toplumunun temel özelliği, kendi kendine yeten bir örgütlenme yapısına sahip olmasıdır. Alevilik; yüzyıllar boyunca daha çok kırsal alanlarda homojen bir grup olarak inancını, kimliğini korumuş; toplumsal birliğini sağlamak maksadıyla kırsal hayata uygun sosyal ve inançsal bir örgütlenme oluşturmuştur. Geleneksel Alevilikte “yol ve erkân” olarak belirtilen bu kurallar ve kurumlar kendi içerisinde bir bütünlük arz etmekte ve “kendi kendine yeten bir toplum” olarak varlıklarını sürdürmelerini sağlamaktaydı. Alevilikteki uygulamalar, emir ve yasaklar, sosyal hayatta Alevilerin varlıklarını sürdürebilmeleri için gereklidir. Fakat modern zamanlarda Aleviler, hem kendi içlerinde hem de parçası oldukları büyük toplumsal kesimlerde oluşan yeni ilişkiler ağında, geleneksel kurum ve kuruluşlarıyla artık sorunlarını çözemez hale gelmiştir. Geleneksel örgütlenme biçimleri yeni oluşan toplumsal, siyasal ve ekonomik şartlarda kendi işlevlerini yerine getiremez, hatta çözüm üretmez hale gelmektedir. Bugün Alevi toplumu, bu durumu kendi içerisinde bir sancı olarak yaşamakta ve kaybettiği geleneksel değer yargılarını, kültürel birikimi, kurum ve kuruluşları özlemle aramaktadır. Bu nedenle toplumsal hayatta yeni koşullara uyum sağlamak için yeni çözüm enstrümanları geliştirme sürecindedirler. Bu anlamda yeni şartlarda işlevleri daralan, toplumsal hayatın sorunlarına çözüm üretmede yetersiz kalan; *dedelik*, *musahiplik*, *düşkünlük* gibi Alevi öğretisinin temel taşları yavaş yavaş çözülmekte, işlevsiz hale gelmekte ya da işlevleri daralmaktadır.

Araştırmanın konusu, Afyonkarahisar Alevilerinin dini ve sosyal hayatlarını incelemektir. Alevilik, bu topraklarda, Türklerin Anadolu’yu yurt edinmesinden itibaren varlığını sürdüren sosyal ve dini bir grup olarak kendini göstermektedir. Araştırmanın ana problemi Afyonkarahisar Alevilerinin dini ve sosyal anlayışlarıdır. “Yaşayan Aleviliği” temel almak suretiyle Afyonkarahisar Alevilerini sosyolojik bakış açısıyla incelemektir. Bu ana problemin ışığında; Afyonkarahisar Alevilerinde *inanç ilkeleri*, *ibadet ritüelleri*, *ahlak anlayışları*, *sosyal ilişkiler* ve *kurumlar* alt problem olarak belirlenmiştir.

Aleviliği bütün yönleriyle eksiksiz olarak ortaya koymak oldukça güçtür. Konu üzerine söz söyleyenler, kendi ideolojik anlayışları ışığında, Aleviliğin nerede olmasını istiyorsa ona göre bir açıklama yapmakta ve görüşlerini destekleyen birçok tarihsel ve kültürel veri bulmakta da zorlanmamaktadırlar. Aleviliğin yazılı bir kültür olmaktan çok şifahi olarak kuşaktan kuşağa aktarıldığını söylemek daha doğru olacaktır. Bu durum

tarihsel süreçte Aleviliğin büyük oranda değişim ve farklılık göstermesine sebep olmuştur. Aslında bütün dinler, tarihsel süreç içinde birçok değişim ve dönüşüm yaşamaktadır. Dinler, farklı coğrafyalarda farklı yorumlanabildiği gibi farklı sosyal ve kültürel gruplarda değişik bir şekilde tecrübe edilebilmektedir (Günay,1999:180). Alevilik de ortaya çıkışından itibaren sabit bir formda süregelmemiştir. İçinde bulunduğu tarihi, kültürel, ekonomik, sosyal şartlarda farklı anlayışlar geliştirmiştir. Sosyal değişimin çok hızlı yaşandığı modern zamanlarda yazılı kaynakların az oluşu ve siyasal konumları itibarıyla, nesilden nesile şifahi olarak aktarılan Alevilik de bütün geleneksel yaşam biçimleri gibi büyük bir çözülme ve değişim içindedir. Artık geleneksel bir Alevilik yoktur. Toplumda önemli bir yer tutan Alevileri anlamak için “Yaşayan Alevileri” incelemenin en gerçekçi yol olduğu söylenebilir. Bu konuda daha önce üzerinde kayda değer çalışma yapılmamış olan Afyonkarahisar Alevilerinin, inanç normlarını, ibadet ritüellerini, Aleviliğin toplumsal hayata etkilerini ve tezahürlerini incelemenin en doğru yol olduğu kanaatine varılmıştır.

Bugünü anlamak için geçmiş gözden ırak tutulmamalıdır. Bu nedenle Afyonkarahisar’ın tarihi ve kültürel yapısı ve özellikle de Alevilerin yaşadığı yerleşim yerleri hakkında bilgi verilecek, Aleviliğin tarihi, kısaca anlatılacak, Alevilikteki temel kavramlar irdelenecek ve bugüne yansımalarına bakılacaktır. Aleviliğin İslam’ın temel inanç ve ibadetleri karşısındaki tutumu incelenecek, Alevilerin kendine özgü yol ve erkânı ile ilgili bilgiler verilecektir.

Alevilik, Anadolu coğrafyasında, her zaman önemli bir sosyal olgudur. Özellikle son yarım yüzyılda Türkiye’nin özel şartları, dünyada kültürel kimliklerin gündeme gelmesi, postmodernizm ve küreselleşmenin de etkisiyle en çok konuşulan konulardan birisi haline gelmiştir.

Bugün Alevilik, geleneksel yapısından uzaklaşırken farklı ideolojik kaygılar nedeniyle farklı biçimlerde anlaşılmakta ve yorumlanmaktadır. Aleviliği, geleneği esas alarak inceleyenler ve ideolojik yönden algılamaya çalışanlar birbirine taban tabana zıt Alevilik anlayışları ortaya koymaktadır. İnsanlığın yaşamış olduğu büyük değişim, bütün geleneksel kurumları etkilediği gibi Aleviliğin geleneksel kurumlarını da etkilemiştir. *Dedelik*, *musahiplik*, *düşkünlük* gibi kurumlar; geleneksel işlevlerini yavaş yavaş kaybetmekte ve sadece birer kültürel unsur olarak kaldığı görülmektedir. Aleviliğin temel kurumları, bu büyük değişim karşısında işlevlerini ya yerine getiremez hale gelmiş ya da etki alanları önemli ölçüde daralmıştır.

Anadolu'nun Türk yurdu olmasından günümüze Alevilik; sosyal, siyasal ve kültürel dışlanmaya karşı, içine kapalı bir grup olarak varlığını devam ettirmiştir. Türkiye'de son zamanlarda bu dışlanmanın zayıflaması, dünyada yaşanan siyasal ve toplumsal değişimler, Alevilerin daha görünür olmasına neden olmuş; yeni yeni Alevi örgütlenmeleri ortaya çıkmış, Alevi kanaat önderlerinin bilinirliği artmış; toplumsal hayatın gündeminde daha çok yer edinmeye başlamışlardır.

Alevilik hakkında farklı ve bir o kadar da birbirine zıt görüşler ortaya atılmaktadır. *Alevilik, bir dindir. Alevilik, Zerdüştlüğü'nün uzantısıdır. Alevilik, Şiiliktir. Alevilik, gerçek İslam'dır. Alevilik, bir mezheptir. Alevilik, İslam'ın Anadolu yorumudur. Alevilik, bir yaşam biçimidir. Alevilik, bir başkaldırı öğretisidir...* Bu kadar farklı yaklaşım içinde Afyonkarahisar'da Aleviliğin “ne olduğu” konusunda yapılan bu araştırmanın Alevilerin daha iyi anlaşılmasına katkı sunması beklenmektedir.

Çalışma, yalnızca Afyonkarahisar il sınırları içindeki Alevileri kapsamaktadır. Alan araştırması için, Alevilerin yaşamış olduğu yerler ziyaret edilmiş; gözlem, mülakat ve anket teknikleriyle bilgi toplanmıştır.

Dini bir grup olarak Afyonkarahisar Alevilerinin sosyo-kültürel durumları ele alınmıştır. Alevi yerleşim yerlerinde nüfuslarına oranla katılımcıya anket uygulanmış, görüşme tekniğiyle Alevi dede ve kanaat önderleriyle konuşulmuştur. Sınırları rahatlıkla çizilebilen bir Alevi toplumundan söz edilemez. Tek bir Alevilik yok, Alevilikler vardır. Yalnızca Afyonkarahisar Alevileri üzerinde yapılan bu çalışmanın, bütün Alevileri kapsayacak sonuçlara ulaşması beklenmemekte, ancak bütünün anlaşılmasına katkı sunması beklenmektedir.

Dünyada meydana gelen sanayileşme, teknolojik gelişme ve kentleşme gibi olgular ülkemizde de hızlı değişimler doğurmuştur. Bunun sonucu olarak geleneksel yaşam biçimleri birtakım değişim süreçlerinden geçmektedir. Doğal olarak bu değişim, Alevilerin de sosyal ve dini hayatında önemli değişimler meydana getirmiştir.

Türk toplumunda meydana gelen değişim ve kentleşme sürecinde, Aleviler ve Sünniler birbirlerini daha iyi tanıdıkları; aynı sosyal çevreyi paylaştıkları durumlarda birbirleri hakkındaki kanaatlerin değiştiği gözlemlenmektedir. Bu da, sosyal bütünleşmeyi kolaylaştırmaktadır. Din, modern yaklaşımın aksine toplumsal hayatın oluşumunda ve davranışların şekillenmesinde hâlâ önemli bir etken olmaya devam etmektedir.

Alevilik, genç kuşaklarda daha çok bir kimliğin ana unsuru olarak görülmekte ve siyasî olarak algılanmaktadır. Şehirleşme ve toplumsal kontrolün zayıflaması, geleneksel Alevi kurumlarını zayıflatmakta ve etki alanlarını daraltmaktadır. Alevilerin geleneksel anlayışlarında hâkim unsur olan *dedelik*, *musahiplik*, *taliplik* gibi kurumlar sorgulanır hale gelmiştir.

Yöntem (metot), Yunanca kökenli bir kelime olup takip etmek, peşinden gitmek anlamına gelmektedir. Günümüzde bu kavram, hem istenen bir hedefe yürüme faaliyeti hem de uzanan yolun kendisi anlamında kullanılmaktadır. Yöntembilim ise “zihnin reel olaylar üzerinde nesnel doğrulara varmak, yasalara ulaşmak amacıyla harcadığı düşünme” (Çelebi, 2004:131) eylemlerini ifade etmektedir. Dolayısıyla metod (yöntem), araştırma yolu ile bulunup ortaya konabilecek somut sebep-sonuç ilişkilerini ve bu ilişkilerin temelinde yer alan “soyut ilmi kanunları tespit edebilmek için izlenmesi gereken yol” (Kurtkan, 1989: 3) “en geniş anlamda bizi gerçeğe götüren yol” (Türkdoğan, 1989: 169) olarak ifade edilebilir.

Yöntem, belirli bir hedefe en uygun şekilde götürmede kullanılan yolların tamamıdır. Bilimsel yöntem, gerçeğe ulaşmak ve toplumsal gelişme kanunlarına varmak için sistematik bilgi elde etme yoludur. Bilimsel yöntem, araştırmada kullanılacak bilgi toplama ve analiz tekniklerini sistemli bir şekilde düzenlemektir (Arslanoğlu, 2016: 49). Yöntem bir düşünme biçimidir, bir düşünce tavrıdır. Bilimin hedefine ulaşmasını sağlayan zihinsel ve düşünsel çabaların bütününe *yöntem* denir. Yöntemin işlevi, araştırma konusunu anlaşılır, kavranılır kılmaktır. En doğru, en bilimsel yöntem; gerçeği olduğu gibi bize aktaran yöntemdir. Toplumsal olaylar incelenirken en elverişli yöntemin oluşturulmasında ve uygulanmasında çeşitli zorluklarla karşılaşılacaktır. Bu zorlukların en önemli sebepleri olarak, insanın doğası ve toplumun özelliği belirtilebilir. İnsan, üyesi olduğu toplumun değer yargılarından tamamen kurtulmaz. Bundan dolayı dâhil olduğu topluluğun sorunlarını araştırırken bazı ön yargıların etkisinde kalmakta, bu da olayları ve olguları objektif bir şekilde değerlendirmesini engellemektedir.

Afyonkarahisar Alevilerin dini inançları ve sosyal hayattaki yaşam biçimlerinin tespit edilmesi için betimsel düzeyde bir çalışma yapılmıştır. Çalışma tarama türünde bir araştırmadır. Tarama, bir grubun belirli özelliklerinin belirlenmesi amaçlandığı için veriler daha büyük örneklemeler üzerinde toplanmaktadır (Fraenkel ve Wallen, 2009).

Bu araştırmada karma yöntemden faydalanılmıştır. Genel anlamıyla karma yöntem, nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı bir yöntemdir. “Araştırmacının, araştırma problemlerini anlamak için hem nicel veriler hem de nitel veriler topladığı iki veri setini birbiriyle bütünleştirdiği ve daha sonra bu iki veri setini bütünleştirmenin avantajlarını kullanarak sonuçlar çıkardığı, sağlık, sosyal ve davranış bilimleri alanında kullanılan bir araştırma yaklaşımı olarak” (Creswell, 2012:2) tanımlanabilir. Karma yöntemde, nitel ve nicel verilerin birlikte kullanılması problemin anlaşılmasında daha faydalı olacağı kabul edilir.

Nitel araştırma; algıların ve olayların doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir süreçtir. Bu süreçte gözlem, görüşme gibi nitel veri toplama teknikleri kullanılır (Yıldırım, şimşek, 2013: 45). Bu araştırmada da katılımcı gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşme gibi nitel veri toplama tekniklerinden faydalanılmıştır. Nitel araştırmalarda en sık kullanılan teknik, görüşmedir (Yıldırım, şimşek, 2013: 147). Görüşmede temel yöntem, sözlü iletişimdir. Bu araştırma boyunca, konunun muhataplarıyla yüz yüze yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Alevi dedeleri ve dernek, vakıf yöneticileriyle ek -2’ de belirtilen sorular esas alınarak derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Nitel araştırmada bir diğer veri toplama tekniği gözlemdir. Gözlem, hem katılımcı gözlem yolu ile hem de katılımcı olmadan uygulanabilir (Yıldırım, şimşek, 2013: 199). Araştırmada katılımcı gözlem ile cem törenleri, cenaze törenleri ve toplantılara, etkinliklere katılarak gözlemler yapılmıştır.

Nitel araştırmalarda doküman ve belgelerin analizi mülakat ve gözlemlerle elde edilen verileri desteklemek için kullanılmaktadır. Bu araştırma aynı zamanda bir alan araştırmasıdır. Alan araştırması, araştırmacının araştırılacak konunun bulunduğu coğrafi alan üzerinde toplumsal ortamları doğrudan gözlemlediği ve onlara katıldığı bir yoldur (Neuman, 2014: 541).

Çalışmada alan araştırması için Afyonkarahisar il merkezi ve köylerinde ikamet eden Aleviler zerine veri elde edebilmek için derinlemesine *mülakat*, *gözlem* ve *katılımcı gözlem* tekniklerinden faydalanılmıştır. Araştırma sırasında kullanılan önemli gözlem tekniklerinden biri de katılımcı gözlemdir. Katılımcı gözlem, önceden belirlenmiş bir şablon kullanmadan araştırmacının doğrudan doğruya araştırma konusunun içine girerek gözlemde bulunmasıdır (Yıldırım, şimşek, 2013: 201).

Araştırma sürecinde, araştırma alanında bulunan Alevi köylerinin tamamı birden fazla ziyaret edilmiştir. Bu ziyaretlerde bilgi verecek dedeler ve kanaat önderleriyle görüşülmüştür. Bölgedeki Alevi ocakları tespit edilerek buralarda dedelerle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Dedelerle gerçekleştirilen görüşmelerde not tutulmuş, gerektiği zaman görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Bölgede bulunan ve yöre halkı tarafından kutsallık izafe edilen yerler ziyaret edilmiştir. Bunun yanı sıra özellikle yılın belirli dönemlerinde gerçekleştirilen sosyal ve kültürel etkinliklere, düğün, sünnet töreni gibi törenlere iştirak edilmiş ve her yerleşim biriminde, icra edilen dini ritüellere katılmıştır. Böylece doğal süreç içerisinde sosyal ortamın teşhis edilmesi imkânı elde edilmiştir.

Araştırma alanını Afyonkarahisar sınırları içinde yaşayan Aleviler oluşturmaktadır. Afyonkarahisar'daki Alevi yerleşim yerleri tespit edilirken kartopu tekniğinden faydalanılmıştır. Alevilerin yaşadığı yerleşim birimlerinde yapılan mülakatlar esnasında diğer yerleşim birimleri de tespit edilmiştir. Örneğin bu yöntemle Emirdağ Gömü ve İhsaniye Döğür beldelerinin de Alevi yerleşim birimi olduğu tespit edilmiştir.

Bütün Alevi yerleşim yerlerinde nüfuslarına oranla random (rastgele) tekniğiyle seçilen yaklaşık 300 kişiye anket uygulanmıştır. Anket uygulanırken belirli zorluklarla karşılaşmıştır. Çeşitli ideolojik ve dini sebeplerle istismara elverişli Alevilik üzerine konuşmak, öncelikle insanlara güven vermeyi gerektirmektedir. Anket kâğıtları doldurulurken anket uygulanan katılımcıya mümkün olduğu kadar serbestlik verilmiş, ankete katılmak istemeyenlere katılım konusunda ısrar edilmemiştir. Katılımcıların güvenini sağlamak için önce tanıdık insanlarla irtibata geçilmiş, onlardan yardım alınmış, mümkünse onlarla birlikte katılımcılar ziyaret edilmiş, oluşan içten ve samimi ortamda güvenilir ve doğru cevaplar alınmaya gayret gösterilmiştir. Gerektiğinde katılımcılara sorular hakkında açıklayıcı bilgiler verilmiş, böylece cevapların konuyla bağı koparılmamaya çalışılmış, güven oluşturmada önemli yararlar sağlanmıştır. Araştırma alanına anket ve müakat amaçlı gidildiği esnada, yerleşim biriminde yaşayanlarca bilinen ve güvenilen kişilerin rehberliğinden istifade edilmiş, böylece güvenli iletişim kurulmuştur.

Araştırma sürecinde; yer alan Alevi yerleşim yerlerinde anket de yapılmıştır. Her yerleşim biriminde yaşayan Alevi nüfusuna oranla katılımcılar sayısı belirlenmiştir. Anket yaparken imkânlar dâhilinde kadın ve erkeklerin eşit sayıda olmasına da dikkat

edilmiştir. Çalışma kapsamında verilerin toplanacağı il, ilçe ve köyler belirlenerek Afyonkarahisar’da yaşayan Aleviler hakkında genel bir eğilim ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın verilerinin toplandığı katılımcıların yerleşim yerleri ve yerleşim yerlerine göre dağılımları Tablo 2’de verilmiştir.

Uygulanan anketlerin 212 tanesi kullanılabilir niteliktedir. Yapılan anketlerden elde edilen veriler, SPSS istatistik programı yardımıyla çözümlenmiş, excel programı kullanılarak tablo haline getirilmiştir. Yapılan ankete katılanların cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, öğrenim durumu, meslekleri ve gelir durumları tablo halinde verilmiştir.

Çalışma amacına uygun olarak, Afyonkarahisar Alevilerinin dini inanışlarını, sosyal yaşantılarını ve Alevilik algılarına ilişkin görüşlerini belirlemek için ek 1’de yer alan 36 maddelik anket formu geliştirilmiştir. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. I. Bölümde 8 Maddelik sosyo demografik bilgiler; ikinci bölümde 8 maddelik Alevilikle ilgili kendi konumları ve inanışları, üçüncü bölümde ise 1-5 arası derecelenen Likert tipi 20 maddelik Alevilikle ilgili genel görüşlerin belirtildiği sorular yer almaktadır. Veri toplama aracının geliştirilmesinde anket geliştirme sürecinde yer alan “problemi tanımlama”, “madde (soru) yazma”, “uzman görüşü alma” ve “ön uygulama yapma ve Ankete son şeklini verme” aşamaları takip edilmiştir (Büyüköztürk, 2005).

Problemi tanımlama aşamasında çalışmanın amacı ve araştırma problemleri belirlenmiştir. Çalışmanın amacı ve alt amaçları belirlendikten sonra alt amaçlarda/problemlerde yer alan değişkenlerle ilgili verilerin toplanmasını sağlayacak madde yazma aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada konuyla ilgili literatür taranmış, daha önce yapılan benzer çalışmalar incelenmiş ve maddeler konuyla ilgili kuramsal çerçeve göz önünde bulundurularak yazılmıştır. Ayrıca maddeler yazılmadan önce çalışmanın yapılacağı gruba iyi tanıyan ve çalışma grubunda yer alması muhtemel olan bazı kişilerle görüşmeler yapılarak soru ifadeleri oluşturulmuştur. Çalışmada genel olarak kapalı uçlu sorular kullanılmış olup anketin I. Bölümünde yer alan sosyodemografik sorularda tek seçeneğin işaretlendiği sınıflamalı sorular, II. Bölümde Alevilikle ilgili kendi konumlarını belirleyen tek veya birden fazla seçeneğin seçilebildiği sınıflamalı sorular, III. Bölümde ise 1-5 arası derecelenen Likert tipi sorular tercih edilmiştir. Madde yazım işlemi tamamlandıktan sonra oluşan soru havuzundan uzman görüşüne göre ankete soru seçilerek anketin taslak formu oluşturulmuştur. Daha sonra bir diğer aşamaya geçilerek ankette yer alan maddelerin çalışmada araştırılan konuları kapsamada ve konuyla ilgili bilgileri toplamada ne kadar yeterli olduğu ile ilgili uzman görüşü alınmıştır. Uzmanlar

her bir soruyu uygunluk ve geçerlilik açısından değerlendirmiştir. Anketin ön uygulama formu uzmanlardan gelen dönütlere göre gerekli düzeltmeler yapılarak oluşturulmuştur. Anketin ön uygulaması Sandıklı Selçik köyünde uygulanmış, böylece uygulanma süresi, soruların ve yönergenin anlaşılabilirliği tespit edilmiştir. Ön uygulamadan sonra ankete son şekli verilmiş, anketler araştırmacı tarafından yüz yüze uygulanmış, gruptan veriler toplanmıştır.

Çalışmada veriler araştırmacı tarafından geliştirilen 36 maddelik anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Her bir anketin uygulanması ortalama 30-40 dakika sürmüştür, eksik ya da hatalı anketler değerlendirme dışı tutulmuştur. Araştırmaya uygun olan anketler SPSS 25,0 paket programıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmış, çalışma amacına uygun olarak frekans ve yüzdelik dağılımlar hesaplanmıştır.

Tez dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde araştırmanın kavramsal çerçevesi ortaya konulmuş, Alevilikle ilgili temel kavramlar verilmiştir. Araştırma alanı hakkında genel bilgiler verilmiştir. Araştırma alanındaki Alevi bölgeleri tespit edilmiştir. Aleviliğin tarihçesi ve yöre Alevilerinin yerleşim yerlerine dağılımı belirtilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde Aleviliğin inanç ve ibadet anlayışı ortaya konulmuştur. Bu bölümde öncelikle Alevilerin temel inançlar konusundaki yaklaşımları belirtilmiş daha sonra halk inanışları ile ilgili tavırları ortaya konmuştur. Aleviliğin ibadet boyutu bu bölümde incelenen diğer bir konudur.

Tezin üçüncü bölümünde Alevilerin ahlakı ve sosyal yapıları incelenmiştir. Alevilikte temel ahlaki prensipleri olan *dört kapı kırk makam, üç sünnet yedi farz, eline diline beline sahip olma* ilkeleri tartışılmıştır. Yine bu bölümde Aleviliğin sosyal ve dini yapılanmasında *dedelik, dede talip ilişkileri, düşkünlük, müsahiplik, ikrar verme, rızalık, aile ve ailede kadının yeri* hakkında bilgi verilmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin devletten beklentileri ortaya konmuştur. Yöredeki Alevi dernek ve cemiyetleri incelenmiş, Alevilerin kutsal mekân olarak ziyaret ettiği yerler belirtilmiştir. Bu bölümde ele alınan diğer bir konu da Alevilerin siyaset konusundaki tutum ve davranışları olmuştur.

Tezin son bölümünde saha araştırmasında elde edilen bulgulara ve yorumlarına yer verilmiştir. Ankettten elde edilen veriler diğer tekniklerle toplanan bilgilerle birleştirilerek ortaya konmuştur. Bu bölümde ankete katılanların genel özellikleri

verildikten sonra Alevilikle ilgili tutumları belirtilmiş, son olarak da Alevilikle ilgili genel görüşlere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1. ARAŞTIRMANIN TEMEL KAVRAMLARI

1.1. DİN

Din, tarihin bütün dönemlerinde insanlıkla birlikte var olmuş, onunla gelişmiş ve insanlığın kendisinden vazgeçemeyeceği toplumsal bir olgudur (Günay, 1999: 29). Tarihin bütün evrelerinde, insanların ve toplumların dinle münasebetleri daima olagelmıştır (Aslantürk, 2003: 14). Modernizm süreciyle birlikte dinin sönmüleneceği iddiası da bugün gerçekliğini kaybetmiştir (Subaşı, 2018: 15). Din kurumu; siyaset, aile, ekonoimi gibi toplumun temel kurumlarındanr (Bal, 1997: 24). Din, bağılı olduğı toplumu açıklayabilen bir olgudur (Sezer, 2011b: 10). Bu dünyayı anlama ve kendini o dünyada bir yere yerleştirmede temel fonksiyonu vardır. Sosyal yapıyı oluşturan ana kurumlardan biri olan din, diğerr toplumsal kurumların oluşmasında ve şekillenmesinde önemli roller üstlenmektedir. Weber'in deyişiiyle “*her din bir ekonomik toplumsal ahlak yaratarak*” insanların hayatlarını düzenleyen en önemli etkenlerdendir (Freyer, 2015: 182). Din, insan hayatında “kutsalın tecrübesi” şeklinde tezahür etmektedir. Dini yaşayış, çeşitli şekillerde objektifleşerek değişik ifade tarzlarına bürünmektedir. Sosyo-kültürel bir ortamda ortaya çıkan dini tecrübe; yapısal olarak kutsal inanç, ibadet, kurban, ayin, mit, mistisizm vb. unsurları içinde barındırmaktadır. Bunun karşısında ise kutsalsızlık, inançsızlık, ibadetsizlik, cemaatsizlik, kurbansızlık, ayinsizlik ve çilecisizlik yer almaktadır. Bundan dolayı sosyolojik olarak dinler, toplumun kültür ortamında çeşitli iç ve dış etkenler çerçevesinde oluşur, durumun dinamiğine göre şekillenir ve değişime uğrayarak yeni formlara bürünebilir. *Din* kelimesi Arapça asıllı olup *yol*, *hüküm* ve *mükâfat* anlamlarına gelmektedir. Batıda kullanılan “religion” kelimesi de yaklaşık olarak aynı içeriğe sahiptir (Subaşı, 2017: 16).

Dini inançlar, ibadetler, dini gruplar, cemaatler sadece bireylerin düşünce dünyasında olup biten şeyler değil, aynı zamanda birçok diğerr toplumsal olayları etkilediğı görülmektedir. Aynı şekilde toplumsal olaylar ve toplumsal etkileşimler, dini anlayışları ve dinden doğan grupları etkilemektedir. Din ve toplum, karşılıklı olarak birbirlerinden etkilenmektedirler. Din, kaynağını bir kutsala dayandırırken toplumsal hayatın da vazgeçilmez bir unsurudur. Dinin toplumsal hayata etkisi ve rolü arasında

güçlü bir ilişki vardır. Bir din grubu üyelerinin kutsalla olan münasebetleri ve düzeni o dini grubun temel özelliğidir (Günay, 1988: 52-54).

Sosyologlar, dini hayatı ele alırken dini yaşayışın farklı biçimlerde objektifleştiğini ifade etmişlerdir. Bu farklılıklar düşünürlerin dini anlamlandırmalarından kaynaklanmaktadır. Bu sosyologlardan Wach, dini tecrübenin objektifleşmesini üçlü bir tasnifle açıklamıştır. Bunlar; dini tecrübenin teorik anlatımı, dini tecrübenin pratik anlatımı ve dini tecrübenin sosyolojik anlatımıdır. Burada Wach'ın tasnifine ek olarak Weber'in "zihniyet ve ahlak" adını verdiği bir boyutu da ilave etmek gerekir. Buna göre bütün dinlerin, özellikle de yüksek dinlerin, kutsalın dışında, hayatın hemen hemen bütün alanlarında, bütün önemli dünyevi hadiselerle karşı takınılan tavırların toplamından ibaret bulunan zengin bir fikri muhtevası da bulunmaktadır. Her dinin o din mensuplarında paylaşılan *karakteristik bir tutumu, bir dünya görüşünü ve bir hayat anlayışını* da beraberinde getirdiğini ifade etmek mümkündür. Başka bir deyişle din, mensuplarının dünyayı özel bir gözlükle görmelerini sağlayan ve insan davranışlarını etkileyen metafizik bir dünya görüşü ve hayat anlayışı sağlar (Wach, 1990: 41-49).

Temel olarak din, kutsalla kurulan bağı ifade eder. Bütün dinler, kutsal sayılan şey ya da şeyler çevresinde gerçekleşir. Kutsala duyulan bir bağlanma, bir gönül işi, bir iştiağı öne çıkarır. İnanç, ibadet, huşu, vahiy, ahiret gibi temel kavramlar, öne çıkmaktadır. Din sadece kutsalla bağı ve kutsal metinlerde ifadesini bulan ilkelerin yaşanmasını ifade etmez. Aynı zamanda kutsalla olan bu bağın kollektif bir şekilde tecrübe edilmesini ve o dinin emirlerinden oluşan topluluğun o topluluğa aidiyetini de içinde barındırır.

Sosyolog Wach, dini tanımlarken onu üç temel esas üzerine kurmuştur. Bunlar inanç, ibadet ve cemaattir. Dini gruplar; sadece dinin içinde oluşan yapıları değil aynı zamanda dinin tarihsel ve toplumsal süreçte kurumsallaşması, gelişimi, oluşumu, parçalanıp firkalara bölünmesi gibi olayları da ifade eder.

Sosyal ortam ve süreçler, bizim dini tutum ve davranışlarımızı, din algılama biçimimizi de etkiler (Sezer, 2011b: 11). Aynı dini inanç; farklı toplumsal kesimlerde, farklı coğrafyalarda farklı şekilde algılanabilir. Dolayısıyla dini davranış ve yorumların arkasında daha çok sosyolojik nedenler gözlemlenebilir. Toplumsal farklılaşma ve toplumsal tabakalaşmaya paralel olarak dindarlık da farklılık arz eder. Bu nedenle içinde bulunulan sosyo-kültürel ortam, dinin anlaşılmasında da önemli bir etkidir.

Birey, toplumsallaşmayla içinde yaşadığı toplumsal grubun bir üyesi olur. Toplumsallaşma bireyin çevresi ile etkileşim sürecinde toplumun kültürünü öğrenme ve içselleştirme durumudur. Toplumsallaşma; birey birçok grup içinde, etkileşimle, hayatın değişik yönlerini değişik bireylerle iletişim kurarak öğrenir. İçinde yaşadığı toplumun değer, bilgi ve geleneklerini o toplumla birlikte yaşayarak benimser. Toplumsallaşma, bireyin toplumun kültürel değerlerini öğrenme ve içselleştirme sürecidir. Toplumsallaşma sayesinde kişi içinde bulunduğu toplumun değer, sembol, inanç ve davranış biçimlerini model olarak alır ve hem kendi kişiliğini oluşturur hem de içinde yaşamış olduğu topluma uyum sağlar.

Böylece farklı kuşakların birbirine bağlanması, öğrenme ve uyum sağlama süreci gerçekleşmiş olur. İçinde bulunduğu toplumdan edindiği bilgi birikimi ve deneyimleri ile ilgili daha sonraki durumlarda nasıl davranması gerektiği konusunda kendisine bir yol çizer.

Toplumsallaşma çerçevesinde söylediğimiz bütün yargılar; insanın içinde yaşadığı toplumun din, kültür, bilgi, davranış modellerini de içerir. İnsanı aşan bir boyut olan aşkın bir varlığa tapınma şeklinde tarif edilen din, toplumsal boyutun diğer alanlarıyla da sıkı bir ilişki içindedir. Dinsel davranış, içinde yaşanılan topluma uyum sağlama ile kazanılır. İnsanlar dini bilgi, ibadet ve inanç alışkanlıklarıyla doğmazlar; onu daha sonra içinde bulundukları toplumu tanıyarak öğrenirler. Yani din, kısaca toplumsallaşma sürecinde öğrenilir.

Dini bir grup olarak kabul edilen Alevi-Bektaşî cemaatinin, geçmişten gelen sürekli ve bu anlamda kendisine ait bir geleneği, tarihi mevcuttur. Bu anlamıyla diğer İslami grup ve cemaatlerden farklı bir yapısı, kendine has ritüelleri, yine kendine has liderleri ve onun çevresinde talipleri, herkesin kendine ait statü ve rolleri, kendine has değer, norm, inanç ve kabulleri vardır.

1.2. ALEVİLİK

Alevi kelimesi; Arapça asıllı bir kelime olup "Ali'ye mensup", "Ali'ye ait" manasına gelmektedir. Mezhepler Tarihi ve Tasavvuf Edebiyatında ise, "Hz. Ali'yi sevmek, saymak ve ona bağlı olmak" anlamında kullanılmıştır. Genel anlamıyla Hz. Ali'yi seven, sayan ve ona bağlı olan kimseye "Alevi" denilir (Fırlıklı, 1990: 7; Eröz, 1977: 33). Alevi terimi bu haliyle Hz. Ali soyundan gelenler anlamının yanında siyasi, tasavvufî ve itikadi anlamda da kullanılmaktadır (Eröz, 1997: 33).

İslam tarihinde Alevi terimi, ilk defa devlet başkanının seçimi ile ilgili anlaşmazlıklarda kullanılmıştır. Hazreti Osman'ın öldürülmesinden sonra şiddetlenen iktidar mücadelesinde, Hazreti Ali'den yana olanlara Ali tarafını tutanlar anlamında "Aleviyye" yani "Şiatü Ali" denmiştir (Akbulut, 2016: 11). Hz. Ali soyundan olan Hasan, Hüseyin, Muhammed b. Hanefiyye, Ömer ve Abbas vasıtasıyla gelenlere Alevi denilmiştir. Emevilerin son dönemlerinden itibaren Hz. Ali soyundan gelenler; özellikle Hasan ve Hüseyin'in neslinden olanlar için şerif, seyyid, emir gibi kavramların yanı sıra Alevi kavramı da kullanılmaya başlanmıştır. Aleviler Hz. Ali'yi sahabelerin en üstünü sayıp peygamberden sonra dini ve dünyevi önder olarak kabul ederler (Öz, 2018: 47).

Aleviliğin tarihi süreç içerisinde bağımsız bir gelişim çizgisi olduğu tezi savunulamamaktadır. Hâkim tez, Anadolu sosyo-ekolojisinde Bektaşiliktir. Bu nedenle Bektaşilik, bir çeşit kent Aleviliğidir. Ancak Horasan ve Maverâünnehir gibi önemli Fars kültür bölgelerinden gelen Türkmenlerin taşıdıkları Şia ideolojisine yatkın düşünce akımları, Şamanizmle de harmanlayarak halk arasında yayılmıştır.

Buna karşılık Anadolu'daki Alevi kesim, Aleviliğin Şiilik ile bağlantısı olduğu söylemini şiddetle reddederek, şeriata bağlılığı çerçevesinde Şiiliğin Sünniliğe daha yakın olduğunu belirtirler. Hz. Ali, velayetin ilk temsilcisi olarak kabul edilir ve onun soyundan gelenler, kutsal kişiler olarak görülür (Kaygusuz, 2014: 124).

Alevilik kavramı; 19. yy. da genel geçer bir kavram haline gelerek Kızılbaş, Tahtacı, Çepni, Bektaşî gibi toplulukları tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır.

1.3. BEKTAŞİLİK

Bir Türk halk dindarlığı olarak da kabul edilen Bektaşilik, Hacı Bektaşî Veli tarafından kurulduğu kabul edilen bir tarikattır. Bektaşiliğin manevi kökleri Ahmet Yesevi'ye dayandırılır (Melikoff, 2013: 17-18). Tarikatın usulü ve erkânı Hacı Bektaşî Veli'nin vefatından uzun bir zaman sonra ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı Bektaşilikteki uygulamalar ile Hacı Bektaşî Veli'nin fikirleri arasında daima bir uyum olmayabilir. Bektaşî Tarikatı, Osmanlı hâkimiyetinde çok geniş alanlara yayılmıştır. Bektaşiliğin geniş corafyalarda yaygınlaşmasında en önemli etken, Yeniçeri Ocağı'nın piri olarak Hacı Bektaşî Veli'nin kabul edilmesidir. Tarikatın merkezi Hacı Bektaş Tekkesi'dir. Anadolu'dan Rumeli'ye bütün Bektaşîlerin ana merkezi burasıdır. Bektaşilikte Balım Sultan, yol ve erkânı oluşturmasından dolayı "piri sani" kabul edilir (Paslı, 2013: 90-91;

Kara, 1985: 283). Alevilik ve Bektaşilik birbirinden ayrılamayan iki olgudur (Melikoff, 2013: 24).

Türkiye'de Alevilik denildiğinde, onunla beraber kullanılan kavramlarından birisi de Bektaşiliktir. Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli tarafından kurulduğu kabul edilen bir tarikattir. Ancak Hz. Ali ve ehlibeyt sevgisi (Er, 2018: 42), tevella (ehlibeyti sevenleri sevmeye) ve teberrâ (ehlibeyti sevmeyenleri sevmeme) gibi Aleviliğin temel esaslarına bağlı oluşları dolayısıyla, Bektaşiliğe Alevilik denilebilir. Alevilik, Bektaşilik, Kızılbaşlık kavramları birbirlerinin yerine kullanılmaktadır (Melikoff, 2013: 22). Bunlar birbiriyle ilişkili kavramlardır (Özdemir, 2016: 22).

Ancak bu anlamdaki Alevilikte var olan ehlibeyt sevgisi, Sünnilerin ehlibeyte olan sevgilerinden farklı değildir. Türkiye’de yaşayan Sünniler de ehli beyt sevgisini Aleviler gibi ifade etmektedirler. Her Bektaşî, Alevi olduğu halde; her Alevi, Hacı Bektaş’ı Horasan ereni sayıp hürmet etmesine rağmen Bektaşî değildir. Bu yüzden köy Bektaşîsi, şehir Bektaşîsi ayrımı yapılmaktadır. Köy Bektaşîlerine “Alevi” denildiği halde şehirde yaşayanlara “Bektaşî” denilmektedir (Eröz, 1977: 52).

1.4. KIZILBAŞLIK

Anadolu Aleviliğini tanımlamak için en çok kullanılan ve Alevilerce genel anlamıyla benimsenen isimlerden biri de “Kızılbaş” kavramıdır. Bu kelimenin kullanımı 15. ve 16. asırlara kadar uzanır. Aleviliğe bu adın verilmesi ile ilgili değişik görüşler ileri sürülmektedir. Bu görüşler şöyle sıralayabilir;

Hz. Peygamber, Uhud Harbi’nde Mekkeliler tarafından yaralanınca akan kanlar başını boyar. Adeta bu hatırayı yâd etmek isteyen Hz. Ali, iştirak ettiği diğer savaşlarda başına kırmızı bir taç takar. Kızılbaş tabiri de bundan dolayı kullanılmıştır (Ekinci, 2010: 220).

Şah İsmail, II. Bayezid ile bir anlaşma yaparak askerlerini Anadolu'dan Suriye'ye geçirir. Bu askerlerin başlarında kırmızı takkeler bulunmaktadır. Bundan dolayı Şiilere Kızılbaş adı verilirken, Anadolu Alevileri de Kızılbaş adını almışlardır (Melikoff, 2015: 33).

Kızılbaşlık, İslamiyet’ten önce Türklerde şamanların ayin esnasında başlarına takmış oldukları kırmızı külahtan dolayı Alevi dedeleri de başlarına kırmızı külah giyerek derneklerini idare ettiklerinden Sünni Türkler tarafından Anadolu Alevilerine Kızılbaş ismi verilmiştir (Çetinoğlu, 2017: 11).

Şah İsmail'in babası Şah Haydar Türkmen boylarından oluşturmuş olduğu taraftar kitlesini diğerlerinden ayırmak için her biri bir imamı temsil eden on iki dilimli kırmızı bir başlık giydirmiş ve buna istinaden zamanla Kızılbaş denmiştir (Çetinoğlu, 2017: 12).

Başka bir görüş de kırmızı börk veya başlık giyen Türkmen boyları ile alakalıdır. Türkler arasında başa takılan başlıklara izafeten, urug, boy ve oymak isimlerine rastlanmaktadır. Mesela siyah başlık giyen bir Türk boyunun adı "Karakalpapak" veya "Karapapak"tır. Buhara Mektebine mensup bir Sünni tarikatı da "Yeşilbaş" olarak adlandırılmaktadır (Üzüm, 2002: 546).

Şah İsmail'in askerlerinin, Osmanlı ordusuna karşı savaşlarda, on iki köşeli kızıl börk (şapka) giymeleri üzerine *kızıl börklü* veya *kızılbaş* olarak nitelendirilmeleri, toplumsal olarak *kızılbaş* teriminin olumsuz ve istenmeyen, aşağılanan karşılıklarda kullanılmasına, akabinde Alevilerin de *kızılbaş* sıfatıyla dışlanarak siyasal ve sosyolojik olarak baskılanmalarına neden olmuştur (Ekinci, 2010: 221).

1.5. EHLİBEYT

Ehlibeyt kavramı Alevilikteki temel kavramlardan biridir. Aleviliğin tanımlarından birisi de Ehlibeyt yoludur. İslam dünyasında Şia mezhebinin ortaya çıkmasında etkili olan kavramlardandır. Anadolu Aleviliğinde ehlibeyt, peygamber ile on iki imamın düşünce ve görüşlerini dini ve sosyal hayatta bir rehber olarak kabul etmek anlamına gelmektedir (Zelyut, 2018: 141).

Ehlibeyt kavramı, ev halkı manasına gelmektedir (Eröz, 1977: 33). Buradaki ev, Hz. Muhammed'in evi, ailesi ve ocağıdır (Fırlı, 2006: 190). Bu kavram Kuran-ı Kerim'de üç yerde geçmektedir (Karaman, 2010: 137). Hud Suresi 73. ayette İbrahim Peygamberin ailesi, Kasas Suresi 12. ayette Musa Peygamberin ailesi işaret edilmiştir. Ehlibeyt kavramı doğrudan Hazreti Peygamber'in ailesi ile ilgili olarak Ahzab Suresi 33. ayette geçmektedir: “*Ey peygamber ev halkı, Şüphesiz Allah sizden kusuru gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister.*” Bu ayet esas alınarak Alevi Bektaşiler, ehlibeyt yolunun gerçek İslam olduğunu, Allah'ın Hazreti Muhammed Mustafa ile peygamberliğin son bulunduğunu ama Hazreti Muhammed'den sonra yolun ehlibeyt ile devam ettiğini belirtirler. Araştırma süresince, Aleviler arasında sahada gözlemlenen bu anlayış, oldukça köklü bir yer edinmiştir.

Alevi-Bektaşî anlayışında ehlibeyt, aynı zamanda kurtuluşa erenler topluluğunu da ifade etmektedir. Bir hadiste İslam ümmetinin 73 fırkaya bölüneceği ve bu fırkalardan

sadece birinin kurtuluşa erenler yani “fırka-i naciye” olduğu belirtilmiştir. Aleviler, hadiste geçen fırka-ı naciye’yi “güruhu naci” şeklinde kavramsallaştırıp kurtuluşa erenlerin ehlibeyt yolunda giden Aleviler olduğunu belirtmektedirler (Fığlalı, 2006: 192).

Ehlibeyt kapsamına ilk olarak Hz. Peygamber, Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin girer; ayrıca imam kabul edilen diğer dokuz kişi de ehlibeyte dâhildir. Resûl-i Ekrem’in hanımlarıyla Fâtıma dışındaki çocukları, Hasan ve Hüseyin dışında kalan torunları ise Ehlibeyte dâhil değildir. “Ehl-i kisâ, pençe-i Âl-i abâ” veya “hamse-i Âl-i abâ” diye de anılan ilk beş kişinin Ehlibeytten oldukları tevâtür derecesine ulaşan hadislerle sabittir (Öz, 1994: 499).

Burada Ehlibeyt kavramı ile ilintili olan iki kavramı da zikretmek gerekir. Bunlar “tevella” ve “teberra” kavramlarıdır. Bu kavramlardan tevella, ehli beyti sevenleri sevmeyi, teberra ise, ehli beyti sevmeyenlerden nefret edip onlara karşı çıkmayı ve onlardan uzaklaşmayı ifade eder (Eröz, 1977: 35). Özellikle şunu da belirtmek gerekir ki, hangi mezhepten olursa olsun bütün müslümanlarda ehlibeyt sevgisi çok yüksek bir derecededir. Ehlibeyt tabiri, Alevilik ve Bektaşiliğin yanı sıra Mevleviyye, Rifâiyye ve Kadiriyye gibi Sünni tarikat çevrelerinde umumiyetle Şia’nın tasvir ettiği manada anlaşılmıştır.

1.6. DEDE

Alevi topluluğunun dini önderlerine *dede* denir. Türk kültüründe halka yol gösteren tecrübeli ve bilgili kişilere *dede* de denilmektedir. Mevlevilik ve Bektaşilikte hücre sahibi olan üyeye, *dede* veya *derviş* denmiştir. Alevilikte dede, toplumsal hayatın merkezindedir. Alevi topluluklarında sözlü kültür ve gelenek hâkim olduğu için yaşlı ve tecrübeli kişilerin toplumda etkin bir konumu vardır ve bütün ritüeller, bunların rehberliğinde yapılır. Alevi toplulukta dede toplumsal hiyerarşide en üst mertebede yer alır. Alevilerin dini hayatında çok önemli fonksiyonu olan dedeler; ikrar alır, ayinleri idare eder, bağluları arasında çıkan anlaşmazlıkları çözüme kavuşturur (Fığlalı, 1991: 313). Dedelerin peygamber soyundan geldiğine inanılır (Eröz, 1977: 104). Alevi topluluğunda dedenin statüsü en üst düzeydedir (Subaşı, 2017: 390).

Dedeler, genellikle seçimle değil, silsileyi takip ederek gelirler. Bu da Hz. Peygambere kadar uzanır (Birdoğan, 2006: 335). Bu nedenle dedeler bir anlamda seyyittirler. “İmtiyazlı dini soyluluk” diyebileceğimiz seyyitlik Alevi toplumunda önemlidir (Subaşı, 2017: 368). Peygamber soyundan gelmek dedelerin kutsallık

derecesini yükseltmektedir. Dedelerin peygamber soyundan olması nedeniyle Alevi topluluğunda yüksek statü temsilcileri olarak kabul edilirler. Sosyal işlevleri de bu yüzden önemlidir. Dini ve sosyal lider olarak dedenin temel görevleri bir model olarak toplumu aydınlatma ve yönlendirmedir. Alevi dedeler; salt dini önderlikle kalmamış sosyal, siyasal misyonlar da yüklenmiştir (Eröz, 1977: 106).

1.7. MUSAHİPLİK

Musahiplik terim olarak, Alevi inancında ikrar verecek, nasip alacak erkek ve kadının (karı-koca) seçtiği kefil anlamında “yol kardeşliği” demektir (Korkmaz, 2015: 327). Arapça kökenli bir kelime olan musahiplik, arkadaşlık yapmak, eşlik etmek ve refakat etmek gibi anlamlara gelir. Musahip ise arkadaşlık eden, sohbeti güzel olan anlamına gelir. Bu yol kardeşliğinin daha geniş ve yaygın olan tanımı ise şöyledir: Daha önce ikrar vermiş olan ve kan bağı da taşımayan evli iki kişinin eşleri ile birlikte, dedenin ve cem topluluğunun önünde, Hakka yürüyünceye kadar kardeş kalacaklarına, birbirlerini koruyup kollayacaklarına, birlik ve beraberlik içinde yaşayacaklarına dair söz vermeleri biçiminde gerçekleştirilen bir törenle kurulan manevi kardeşliktir (Uçar, 2013: 511).

Musahibin başka bir tanımı da “arkadaşlık eden, sohbeti güzel olan, ikrar verecek, nasip alacak erkek ve kadının (karı-koca) seçtiği kefil anlamında eş, yol arkadaşı, yol kardeşi” şeklindedir. Musahipliğin, yolun gereği olduğu ve bu dünya hayatında insanlar arasında dayanışmayı hedeflediği için yol kardeşliği, ayrıca bu beraberliğin ölünceye kadar sürmesi gerekliliği ve musahibine karşı kişinin yaptıklarından öte dünyada sorumlu tutulacağı için de bazı yörelerdeki ifadesiyle, “ahiret/ahret kardeşliği” ve “can kardeşliği” gibi isimler de verilir. Musahiplik, Alevi toplumunda dayanışma biçimidir (Korkmaz, 2015: 64). Alevi teolojisinde dayanışmayı sağlayan en önemli olgu musahipliktir. İki insanın kıyamete kadar sürüp giden kardeşliğidir (Melikoff, 2015: 49). Kaynağını Hz Muhammet’le Hz Ali’nin kardeşliğinden alır (Erbaş, 2018: 40). Musahiplik hayatta sadece bir kez gerçekleştirilir. Ölüm, dargınlık ya da ayrılık gibi nedenlerle bu ant bozulsa bile bir daha tekrarlanmaz. Önemli bir kültür kolu olan musahiplik; bir erkeğin, ahiret kardeşi olan erkekle kardeş, onun eşiyle de bacı durumuna gelmesi demektir. Bu olguda namus, mal ve mülk hariç hemen her şey ortak sayılmaktadır.

1.8. AYİN-İ CEM

Alevi dinsel törenlerine “ayin-i cem” (ayn-ül cem) veya sadece “cem” denir. Cem; cem olmak, toplanmak anlamına gelir (Eröz, 1977: 99). Ayin-i cem’in dini, sosyal ve

kültürel boyutları vardır. Öncelikle cem bir ibadettir, ibadetin kaynağı ise Kur'an'dır. Kılınan halka namazı, okunan dualar, Kur'an'a dayandırılır. Alevilikte genellikle perşembeyi cumaya bağlayan gece yapılan bir Alevi ritüelidir. Alevi öğretisine bağlı olanların katıldığı bu toplantıda semah dönülür, gülbanglar söylenir, lokmalar yenilir. Cem erenleri; birbirinden razı olmak, küs dargın olmamak durumundadır. Bu anlamda cemin yapıldığı “meydan” uzlaşmanın, dayanışmanın yaşandığı bir hizmet alanıdır. Her talip yılda bir defa kendisini *dar*'a çeker, incinmiş, gücenmiş kim varsa hatasını tamir eder. Hatasının ağırlığına göre düşkünlük sistemine uygun olarak cezası kesilir. Talibin cezasını cem erenleri ve dede/baba ittifakla verirler. Meydan tövbe yeridir; Allah'a sığınma ve günahlardan dolayı tövbe etme yeridir. Meydan kul hakkının teslim edildiği yerdir. Kul hakkının bu dünyada verilmesi, öbür dünyaya bırakılmaması Alevi ahlakının, inancının, kültürünün temel prensiplerinden biridir.

Cem, bir ibadet olmanın yanı sıra aynı zamanda belli değerlerin içselleştirildiği, belli sosyalleşme kalıplarının benimsendiği yerdir. Dolayısıyla da kadın ve erkeğin aynı mekânı paylaşabilmesi, yan yana oturabilmesi; yalnızca fiziksel bir mekân, yalnızca pratik bir gündelik hayatın tezahürü olmanın yanı sıra aynı zamanda derin mistik bir mesele olarakta anlaşılmaktadır (Subaşı, 2017: 136).

Öte yandan, ayin-i cemin kaynağı, Orta Asya Türklerinin periyodik olarak yaptıkları şaman yönetiminde icra edilen kımız içme törenlerine benzetilmektedir. Daha sonra bu ritüele, Budist ve Maniheizt unsurların da katıldığı iddia edilmektedir (Korkmaz, 2015: 211). Bu iddialar, Aleviliği İslam dışında konuşlandırma çabaları olarak değerlendirilmektedir.

1.9. DÜŞKÜNLÜK

Düşkünlük kurumu, Alevî toplumunun ahlaki anlayışının korunmasını ve düzenlenmesini sağlayan güçlü bir mekanizmadır. Düşkünlük kurumu; Alevi toplumunda adaleti yerine getirmek, suçları cezalandırmak ve suçların tekrar işlenmesini önlemek için geliştirilmiş bir sistemdir. Alevilerde yapılan görgü cemlerinin yapıldığı yerler, aynı zamanda bir yargılama mekânı olarak da göze çarpmaktadır (Yaman, 2009: 203).

Yol mensubu bir canın ikrarına bağlı kalmayarak suç işlemesi üzerine toplum dışına itilmesine düşkünlük denir. Düşkün olan kişinin cezasını çekip pişmanlık duyması sonucu, yeniden topluma kabulü merasimine de düşkünlük merasimi denilir. Toplumda suçlu sayılanlar toplumsal hayata katılamadıkları gibi cemlere de katılamazlar. Siyasal

otorite ile ilişkileri oldukça az seviyede olan Alevi'lere göre sosyal kontrolü bu kurumda sağlamışlar. Alevi toplumunda işlenen suçların cezası, ahirette görüleceği gibi bu dünyada da karşılığının mutlaka görülmesi gerektiği kabul edilir. Herhangi bir suç işleyen bir Alevi birey, düşkünlük sistemiyle bu suçunun cezasını almış olur. Düşkünlük, bireyin toplumsal hayatta yok sayılması ve sosyal ilişkilerin kesilmesi anlamını taşımaktadır. Düşkünlük cezası alan Alevi bireyin, Alevi toplumunun huzurunda bu suçlardan arınması ile toplumsal hayata tekrar dönmesi mümkün olabilmektedir (Yaman, 2009: 205).

Afyonkarahisar'da Alevi kanaat önderleri ile yapılan görüşmelerde özellikle Alevi bireyin herhangi bir suç işlediğinde o suçtan arınmadan toplumsal hayata tam anlamıyla katılamayacağını belirterek Sünni İslam anlayışıyla en büyük farklarından birisinin de bu olduğunu belirtmektedirler. Bu yönüyle kendilerinin “ne olursan ol gel” ilkesi yerine “arın da gel” ilkesini kabul ettiklerini ifade ederler. Afyonkarahisar Alevileri arasında düşkünlük bugün uygulama alanı bulamamaktadır.

1.10. ORTADOKSİ VE HETERODOKSİ

Alevilik üzerine yapılan araştırmalarda ve yazılan eserlerde öne çıkan kavramlardan birisi de Ortadoks ve Heterodoks kavramıdır (Dresler, 2016: 1). Sünnileri tanımlamak için Ortadoksi, Alevileri tanımlamak için de Heterodoksi kavramı kullanılmaktadır. Bu kavramlar, Batı'nın kendine özgü şartlarında oluşmuş kavramlardır. İslam toplumlarının kurumlarını ve dini gruplarını açıklamaya yeterli görülmemektedir. Ortadoksi yani sahih inanç, hak inanç, doğru inanç şeklinde tanımlayacağımız bu kavramla Sünnilik; Heterodoksi yani ayrılan, sapkınlaşan anlamında Aleviliği ifade etmek için kullanılmaktadır. Ahmet Yaşar Ocak heterodoksiyi “kabul edilmiş resmi dini inancın dışında olan din veya inanç” (Ocak, 2015: 22) olarak tanımlıyor. Bu kavramlarla İslam dünyasını anlamak, İslam'ın ana kaideleri açısından mümkün görünmemektedir. Çünkü Müslüman düşünürlerce kabul edilen genel geçer ilkelerden birisi de “tevil varsa tekfir yoktur” kuralıdır. Yani, İslam'ın temel kaynaklarını farklı yorumlayan, İslam'ı farklı anlayan hiçbir grubun heretic (kâfir, sapkın) bir grup olarak değerlendirilmesi uygun görülmemiştir. İslam'ın temel ilkelerini esas alan, onu kendi anlayışlarına göre yorumlayan ve yaşayan hiçbir İslami grup bu şekilde tanımlanamaz. Bu anlamıyla Aleviliği ve İslam dünyasında bulunan diğer mezhep, tarikat ve anlayışlar Metadoksi kavramıyla ifade edilirse mevzu daha net anlaşılacaktır (Kutlu, 2016: 66).

Fığlalı da Ortadoks ve Heterodoks kavramlarının, İslam esas alınarak değerdendirildiğinde, İslam toplumları için geğerli olmadığını belirtmiştir. Çünkü Ortodoksi ya da Heterodoksi kavramları kabul edildiğinde bir kimsenin Müslüman olup olmasını belirleyen bir kurumun, bir mekanizmanın olması gerekir. İslamiyet’te inancın doğruluğunu belirleyecek bir gruba, bir sınıfa öncelik verilmemesi temel bir prensiptir. Herhangi bir kişinin “müslüman’ım” demesi onun farklı bir şekilde değerdendirilmesini imkânsız kılar. Türkiye’deki Alevi ve Bektaşilerin düşünce, inanış ekseninde kendisini Sünni olarak ifade edenlerden inanca bakış açısı ibadet ve birtakım uygulamalardaki farklılıklar dışında bir fark olmadığını belirterek Aleviliğı “Türkmen Sünniliğı” ya da “Türk Müslümanlığı” kavramlarıyla tanımlamaktadır (Fığlalı, 2017: 288).

Yine konuyu araştıranlardan Bayram, Alevilik ve Sünniliğı İslam’ın iki farklı yorumu olarak görmekte; tarihi süreçte doğmuş anlayışlar ve yaşayışlar olarak ifade etmektedir. Sünni anlayışa uymayan yorumların Heterodoks kavramıyla açıklanmasının yanlışlığına işaret etmektedir. Alevi topluluklarını “Türkmen Müslümanları” olarak adlandırır (Bayram, 2017: 388).

Ocak’ın muhafazakâr Bektaşî ve Alevi çevrelerinin “inançlarının İslam dışı kaynaklardan değil, yalnızca İslam’dan kaynaklandığını vurgulamaları” tespiti, araştırma alanında müşahade edilmiştir (Ocak, 2017: 16). Afyonkarahisar’daki Alevilerin hemen hepsi, Aleviliğın gerçek İslam ve İslam’ın özü olduğunu kabul etmektedirler. Diğer taraftan özellikle “Ali’siz Alevilik” savının kabul görmediğı gözlemlenmiştir. Hak Halili Dergâhının şeyhi, “Ali’siz Aleviliğı”, “Hibrit Alevilik” olarak tanımlamaktadır.

Burada Gellner’in *yüksek İslam/ halk İslamı* ayrımı yol gösterici ve aydınlatıcı olabilir. Yüksek İslam, bilginlerin kitabî ve şeriata dayalı İslam anlayışdır. Ana kaynağı sıkı sıkıya bağlıdır. Temel değeri; kurallara uyma, sabır ve sürekli öğrenimi içerir. Buna karşılık Halk İslamı ise daha çok kırsal kesimlerde yaşayan dini bilgilerden uzak İslam’ın temel ilkelerine uymaktan daha çok, büyü ve coşkuyu esas alır. Halk İslamının en temel özelliğı veliler kùltürüdür. Veliler, daha çok belirli bir zamanda yaşamış kendilerinden hayatları düzenleyecek faydalar beklenen kişilerdir. Bu tür yaşam biçimi genelde tekke, zaviye ve uhuvvet kurumlarında ve dergâhlarda görülür. Halk İslamı anlayışı daha çok göçebe ya da yarı göçebe örgütlenmelerin hâkim olduğu kırsal bölgelerde yaşar. Yüksek İslam ruhban sınıfını reddederken; Halk İslamı diyebileceğimiz

Alevilikte dedelerin oluşturduğu kurum, ruhban sınıfının olmadığı bir dinde, bir tür ruhban sınıfı olarak da değerlendirilebilir (Gellner, 1994: 23-30).

1.11. KÜRESELLEŞME VE POSTMODERNİZM

Küreselleşme, günümüzde yaşamımızın her alanındaki değişimi ifade etmek için kullanılan anahtar kavramlardan biridir. Son yıllarda sosyal bilimlerde teknoloji ve iletişim alanlarındaki ilerlemelerin ön ayak olduğu gelişmeleri ve dönüşümleri açıklamakta kullanılan kavramlardandır. Küreselleşme kavramının en önemli özelliği; tanımı, içeriği, başlangıcı, bileşenleri ve pratikteki görünümü üzerinde henüz bir fikir birliğine ulaşılamamış olmasıdır. Nitekim küreselleşme ile ilgili söylemlere bakıldığında teknoloji, bilgi, kapitalizm, emperyalizm, sömürgecilik, siyaset ve ekonomi gibi önemli unsurlardan birinin ön plana çıkartılarak farklı tanımlamaların yapıldığı görülmektedir.

Küreselleşme: pratiklerin, ilişkilerin ve toplumsal yaşamın örgütlenişinin dünya çapında yayılmasıdır. Neredeyse bütün ulusla ve dünya genelindeki milyarlarca insanın yaşamı küreselleşme ile çoğu zaman oldukça çarpıcı bir şekilde dönüştürülmektedir. Küreselleşmenin etkisi baktığımız her yerde karşımıza çıkmaktadır (Ritzer, 2014: 580).

Küreselleşme olgusu; bilgidен ekonomiye, kültürden siyasete çok çeşitli alanlarda etkileşim, bağımlılık, birleşme ve bütünleşme şeklinde gelişme, değişim ve dönüşümlere işaret eden çok boyutlu ve karmaşık bir süreçler bütününe işaret etmektedir. Bu süreç bağlamında küreselleşme olgusu; toplumların, ekonomilerin ve siyasal kurumların yapısında önemli değişiklikler meydana getirmektedir. Artık sadece kurumlar değil, kuramlara yön ve biçim veren ilkeler, değerler ve tutumlar da hızla değişmeye başlamıştır. Bu bağlamda küreselleşmenin ön plana çıktığı günümüz geleneksel yapılar sarsılmakta, tanımlar yeniden yapılmaktadır.

Küreselleşme olgusu, son yıllarda tüm dünyada kendisini iyice hissettiren sosyolojik bir realitedir. Ülkemizde yaşayan tüm sosyal-dini gruplar ve topluluklar da bu güçlü değişim ve dönüşümden nasibini almıştır. Hiçbir sosyal-dini kurum, kuruluş ve örgütlenme geleneksel yani modern öncesi dönemlerdeki yapısını koruyamamıştır.

Küreselleşmeye karşı çıkan temel gücün -fundamantalizm- kendisi bile küreselleşmenin bir ürünüdür (Ritzer, 2014: 580). Küreselleşme; “dünyanın kaçamayacağı kaderi, geri dönüşü olmayan bir süreç” (Bauman, 2014: 7) olarak kabul edilir. Son dönemde modernliğin inşa ettiği alan üzerinde ondan bağımsız olduğunu iddia eden iki düşünce evreninin postmodernlik ve küresellik oluşturulmaya çalışıldığı

görülmektedir. Küreselleşme ve Postmodernizmin toplumlar arası ilişkiler ve dünya siyasetinden ve de Batı'nın dünya sistemindeki egemen konumundan bağımsız düşünülemeyeceğini göstermektedir. Batı'nın kurguladığı dünya sisteminin devam ettirme arzusunun sonuçları olarak ortaya çıkmıştır (Karakaş, 2015: 27-28).

Modernliğin bir sonucu olarak ortaya çıkan (Karakaş, 2015: 51) küreselleşmenin temel göstergesi olarak zaman ve mekân nosyonlarının değişmesi kabul edilmekle birlikte ulaşım teknolojileri mekân algısını değiştirmiş, bu anlamda mekânda bir daralma yaşanmasına sebep olmuştur. Mekânsal daralma eşzamanlı olarak zamansal bir daralmayı da getirmiştir (Bauman, 2014: 15). Her şey enformasyonun ve iletişimin çok parlak acımasız ışığına maruz kalmaktadır (Mcrobbie, 2013: 33).

Başlarda tamamen ekonomik bir düzlemde gerçekleştiğine inanılan küreselleşmenin zaman içerisinde siyasal ve kültürel içeriği de keşfedilince ideolojik doğası daha da belirgin hale gelmiştir. Kültürel etkileşim eski tikel kültürel varoluşlardan tamamen farklı ortak bir kültürün yaratılmasını hızlandırmıştır. Bu ortak kültür çok katmanlı bir insanın sonucu oluşmuş melez bir kültürdür. Ancak melez kültürün eşit katkılarla inşa edilmediği ya da edilemeyeceğini anlaşılması için uzun bir süre gerekmemiştir. Baskın tarafların ağırlıklı katkısı melez kültürü bazı hâkim renklerle donanımını sağlamıştır. Çünkü kültürel akış açısından dışarıda, uzak topraklarda olan çevre her zaman anlamın ve anlamlı yapının aktarıcısı olmaktan çok alıcısı konumundadır (Çağan, 2008: 238).

Bauman'a göre küreselleşme fikrinden çıkan en derin anlam dünya meselelerinin belirsiz kuralsız ve kendi başına buyruk doğasıdır, bir merkezin bir kontrol masasının bir yönetim kurulunun bir idari büronun yokluğudur. Küreselleşme başka bir ifadeyle Jowitt'in yenedünya düzensizliğidir (Bauman, 2014: 69). Soros da buna *küresel açık toplum* adını vermekte ve ona göre oluşum; herhangi bir devletin sunabileceğinden çok daha fazla özgürlük getirebilir (Soros, 2002: 5).

Küreselleşmenin salt homojen bir dünya temsili ya da inşası olmadığını aynı zamanda farklılıkları da üreten bir süreç olduğuna inanılmaktadır. Modernlikle bir hesaplaşma (Zekâ, 1994: 10) olarak ortaya çıkan, modernite sonrası anlamına gelen postmodernite; modern toplumun ve kültürün içine girdiği yeni bir durumu simgeler. Bu yeni durumda teknoloji ve enformasyonun şekli değişmiş üretimin yerini tüketim, realitenin yerini imaj, bütünün yerini parçalanma almış; büyük anlatılar inkâra yönelinmiş

yüksek kültür terk edilmiş ve popüler kültür hâkim konum kazanmıştır (Sarıbay, 2014: 29).

Lyotard, “Postmodern Durum” adlı eserinin büyük bir bölümünde büyük anlatıların çağımızda güvenilirliklerini yitirdiklerini ve büyük anlatılar yerine çoğul, yerel ve küçük anlatıları tercih etmek gerektiğini söylemektedir. Aşırı basitleştirilmiş ifadeyle diyebiliriz ki "postmodernizm" sayılan tutum, üst-anlatılara karşı inançsızlıktır (2014: 8). Totalleştirici düşünme biçimlerini reddeden postmodern düşünce; farklılıklara duyarlı olma özelliğimizi geliştirmekte ve hoşgörme yetimizi pekiştirmektedir (Kellner, 2011: 423).

Postmodernite çoğul akılcılaştırmanın yolunu açar; böylece modernitenin evrensel mahiyetini bozar ve bireyci toplumsal düzenlemelere olanak tanır. Yerel olanı meşrulaştırır. Modernitenin tek evrensel ve mutlak kıldığı gerçeklik postmodernitede çoğul, tikel ve görelî hale dönüşür. Postmodern dünyada din, daha etkili bir rol alıyor: Kiliseye, camiye veya havraya gitme oranları istatistiksel olarak ciddi bir artış gözlenmektedir (Aktay, 2015: 110). Bir yandan postmodernizme özgü çoğul kültürlerin kaçınılmaz bir aradalığının görece etkisiyle yok olma tehdidi altında kalıyor. Diğer yandan postmodernleşmenin yerelleşme süreçlerini de teşvik edici etkisiyle daha bir canlanmakta, bu durum onun için bir fırsat olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Aktay, 2015: 127).

Dinlerin kendi maddi koşullarını oluşturmada postmodern ortamın önemli bir payı vardır. Dünyanın her yerinde postmodern kültür aynı zamanda dinsel cemaatlerin de kolayca örgütlenmesine ve kendi maddi şartlarını oluşturulmasına imkân verirken din de modern dönemde yaşadığı baskılardan kurtulup tekrar canlanmaktadır (Aktay, 2015: 130).

Postmodernizmle çoğulculuğun kapısı açılmış tarih ve gelenek içeri alınmış ancak ne gelenek ne de tarih eski yerini bulabilmiştir. Çoğulculuktan yararlanarak farklı sesler yükselmeye başlamıştır. Değişik etnik gruplar, feministler, eşcinseller değişik alanlarda seslerini duyurmaya başlamışlardır. Toplumun baskısından kurtulmuşlardır (Aydın, 2008: 45). Postmodernizm, her türlü kesinlik mutlaklık ve kalıcılığa karşıdır.

1.12. SOSYAL BÜTÜNLEŞME, SOSYAL DEĞİŞME

Toplum, “insan davranışlarını hürriyete kavuşturan, sınırlandıran ve bir taraftan karşılıklı yardımlaşmalara imkân veren, diğer taraftan gruplaşmalara ve bölünmelere yol

açan, değişen bir sosyal teşkilatlar ve münasebetler ağıdır” (Bilgiseven, 1986: 4). Toplum tanımlanırken onun aynı zamanda bir sosyal ilişkiler ağı olduğu belirtilmektedir (Koçak, 2011: 53). Bu sosyal ilişkilerde bazen toplumsal bütünleşmeyi, bazen de toplumsal farklılaşmayı meydana getiren unsurlar vardır. Bu unsurlardan birisi de dindir. Din, mahiyeti gereği önce bireysel olarak kişilerin inanç dünyasını oluşturur; aynı zamanda bunun zorunlu bir sonucu olarak toplumsal hayatı etkiler; fertten ferde bir köprü vazifesi görür (Freyer, 1964: 131).

Din, kendi bağlıları arasında birlik ve beraberlik sağlar; onları birbirine yaklaştırır, dini alan dışında kalan konularda bile onları, belirli ve müşterek tavırlara götürür (Sezen, 1988: 8). Din, bazen toplumda sosyal bütünleşmeyi sağlarken bazen de farklılaşmalara neden olmaktadır. Sosyal bütünleşme, sosyal yapının topluluk kurum ve gruplar gibi çeşitli öğeleri arasındaki uyum ve birbiriyle bağlantılı bir şekilde varlığını sürdürebilmesidir. Buna göre bir toplumun sağlıklı ve istikrarlı bir şekilde bütün unsurlarıyla birlikte çatışmaları en asgari düzeye indirerek devamını sağlayan sosyal bütünleşmedir.

Rönesans ve Reform hareketleri, Sanayi Devrimi, toplumlarda büyük değişimler meydana getirmiştir. Geleneksel yapıdan modern bir yapıya geçen toplumlarda da son zamanlarda küreselleşme ve postmodernizm hareketlerinin de etkisiyle toplumsal çözümler, çalkantılar, bunalımlar ve yabancılaşma, sosyolojinin özellikle üzerinde durduğu konulardan birisi olmuştur. Toplumlarda meydana gelen bu büyük değişimler sosyal bütünleşmenin ve özellikle de din ile sosyal alanın ilişkileri üzerinden yeni süreçlerin toplumda meydana getirdiği farklılaşma, tabakalaşma, çözülme, çatışma gibi konuları etkilemiştir. Dinin sosyolojik olarak toplum üzerinde iki türlü etkisi bulunmaktadır: Bir yönüyle olumlu bağdaştırıcı, bütünleştirici; diğer yönüyle olumsuz, yıkıcı birliği bozucu etkisi bulunmaktadır (Wach, 1990: 42).

Sosyal bütünleşme; birleşmek, birlik içinde olmak, ahenk ve denge içinde tek vücut olmak gibi anlamlara gelmektedir. Toplumdaki küçük ya da alt grupların cemaatler, çıkar grupları, sosyal kurumlar gibi farklı unsurlar arasında tanımlama ve kaynaşma durumunu ifade eder (Günay, 1988: 311). Toplumu meydana getiren fertlerin, grupların bağlılık ve ahenk içinde bir düzen teşkil edecek birleşme süreçlerini oluşturmasıdır. Bütünleşme, ayrı ayrı parçaların tek bir ünite haline gelmelerini sağlayan süreçtir. Toplumun birçok alanda göstermiş olduğu eylemlerinin birbiriyle bağlantılı, uyumlu ve dengeli olma halidir (Dönmezer, 1984:192). Sosyal bütünleşme; normatif, fonksiyonel,

manevi ve kültürel bütünleşme olarak dört kategoride değerlendirilebilir. Bir toplumun, bir sosyal grubun, varlığını devam ettirebilmesi için üyelerinin arasında ilişkiler; birbirine uyumlu ve bir bütün teşkil edecek şekilde oluşmalıdır. Toplumun istikrarı ve sağlıklı bir geleceği için toplumun bireyleri ve grupları arasında; ahenkli, dengeli, düzenli bir iletişimin olması gerekir (Günay, 1988: 311-313). Aynı mekânda yaşamak da sosyal bütünleşmeyi sağlayıcı etmenlerden birisidir. Ülke içinde ya da ülke dışında göç eden birisi, çevresinin davranış örüntülerini peyderpey alarak bütünleşme sürecine girer (Fichter, 2012: 232).

Bir toplumun üyelerinin, o toplumun normlarıyla uyumlu bir şekilde hareket etmesi normatif bütünleşmeyi, toplumda bulunan fertlerin işgal ettikleri mevkiler itibarı ile yani sosyal işlevleri bakımından birbirlerini tamamlamaları ise fonksiyonel bütünleşmeyi ifade etmektedir. Kültür, toplumsal bütünleşmede her hâlükârda önemli bir yer işgal etmektedir. Kültürün maddi ve manevi yönlerinin düzenli bir bütün oluşturacak şekilde bir anlam etrafında toplanarak birlik meydana getirmeleri, kültürel bütünleşme; sevgi, saygı, inanç gibi manevi değerlerde ortaklık sağlanarak bir bütünleşme oluşturmak da manevi bütünleşme olarak tanımlanabilir.

Sosyal bütünleşme, toplumdaki herkesin tam bir benzerliğini ifade etmez. Bütünleşme bir aynılık ve benzerlik sorunu değildir. Bütünleşme toplumdaki grupların kişilerin farklı farklı konumlarını uyumlu bir biçimde bir araya gelerek, sosyal gereksinimleri devamlı bir şekilde karşılamalarıdır (Fichter, 2012: 238). Diğer bir deyişle herkesin birbirinin farkını ve farklılığını kabul ederek birlikte yaşama imkânını geliştirmesidir.

Dinler, doğaları gereği, sosyal bütünleşme ve yardımlaşma üzerinde çokça durmaktadırlar. İslam dini, özellikle sosyal bütünleşme konusunda açık ve net ilkeler ifade etmektedir. Kuran-ı Kerim, birçok ayette, sosyal bütünleşmeye vurgu yapmaktadır. *“Ey insanlar! Şüphe yok ki biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.”* (Hucurat 49/13). Zikredilen ayette insanlar arasındaki farklılığa dikkat çekilerek asıl olanın birlik ve beraberlik olduğu toplumların ve bireylerin birbiriyle anlaşarak, tanıyarak bir bütünleşme sağlanması gerektiği ifade edilmiştir. Kur'an-ı Kerim, tevhide vurgu yaparak farklı kültürel ve sosyal grupların bir inanç etrafında birleşebileceğini belirtmektedir. Pratikte de farklı inanç, kültür ve etnik yapıda olanları,

İslam'ın tevhid ilkesi etrafında birleştirmiştir. İslam'ın iman esaslarından birincisi Allah'ın birliği inancıdır. Bu anlamıyla bütün insanlığı bu birlik inancına çağırmıştır. “*De ki: Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilah edinmesin. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse deyin ki: Şahit olun, biz Müslümanlarız.*” (Ali İmran, 3/64).

İslam dini, kendi mensuplarını kardeş kabul etmiş, müntesiplerini sevgi ve kardeşlik etrafında birleşmeye çağırmıştır. “*Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin*” (Hucurat 49/10). Yine İslam'ın temel ilkelerinden kabul edilen, *emri bil'maruf nehyi anil münker* ilkesi de toplumsal bozulma ve kaosu engelleyen en önemli ilkelerden birisidir. “*Sizden hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.*” (Ali İmran, 3/4).

Hz. Peygamber'in uygulamalarında da, insanların rengi, dili ve etnik yapısı gibi farklılıklarının, onların toplumsal birliğin bir parçası olmasına engel olmadığı görülmektedir. İslam'ın gözünde köle ve efendi ayrımı olmadığı gibi İranlı Selman-ı Farisi, Habeşli bir köle olan Bilal-i Habeşi ya da Kureyş'in ileri gelen Müslümanlarından herhangi birisinin arasında bir fark olmadığı ifade edilmiştir. Bunlar aynı inanç ve aynı toplumsal yapının içinde eritilerek toplumsal bütünleşme amaçlanmıştır.

Hazrec ve Evs kabileleri geçmişten gelen düşmanlıklarını İslam'la birlikte ortadan kaldırmış İslam'ın kardeşlik potasında sosyal bütünleşmeyi sağlamıştır. Hz. Peygamber, Mekke'de yaşam şartlarının olumsuz hale dönünce yaşadıkları yerleri terk ederek Medine'ye hicret eden Mekkeli Müslümanlarla Medineli Müslümanlar arasında “kardeşlik akdi” gerçekleştirerek sosyal bütünleşmenin bir örneğini vermiştir. Hatta Mekke'den Medine'ye hicret edince *Medine Sözleşmesi* olarak bilinen uzlaşma ile Medine'de yaşayan bütün toplumsal grupları bir anayasa etrafında toplayarak sosyal bütünleşmeyi sağlamanın bir prototipini sunmuştur (Hamidullah, 1980: 198-204).

İslam kendisini “son din” olarak ifade eder ve “evrensel niteliği” doğrultusunda bütün insanlığa hitap eder. Özünde bir farklılık olmamasına rağmen dünyanın çeşitli coğrafyalarında, çeşitli insan grupları tarafından; İslam'ı anlama, yorumlama ve uygulama biçimlerinde belirli farklılıklar görülmektedir. Günümüzde Amerika kıtasındaki bir müslümanın İslam'ı anlama ve yorumlama biçimi ile Asya kıtasındaki bir

müslümanın İslam'ı anlama ve yorumlama biçimi belirli oranlarda farklılık göstermektedir.

Dinler, özellikle de yaşadığımız coğrafyada İslam, milli birlik ve sosyal bütünleşmenin en önemli asli unsurlarından birisi olarak görülmektedir. Böyle olduğu için de modern dönemlerde bütün müslüman devletler İslam'ı milli birliklerini sağlamanın temel ilkelerinden saymışlardır (Günay, 1988:320). Toplumlarda meydana gelen hızlı değişimler, toplumsal çözümler, birçok sosyal problemlere ve sosyal bütünleşmenin bozulmasına neden olmuştur. Bütün bu olumsuzlukları gidermede din, önemli bir işlev görmektedir. Aleviler ve Sünniler arasındaki farklılığı oluşturan ve sosyal bütünleşmeyi engelleyen temel faktör, Aleviler ve Sünnilerin karşılıklı olarak birbirlerini iyi tanınamalarından ve birbirleri hakkında gerçek bilgilerden uzak, kulaktan dolma bilgilerle hüküm vermelerinden kaynaklanmaktadır. Alevi-Sünni bütünleşmesinin önündeki en büyük engel, neredeyse bütün kesimlerin, yüzyıllardır biriktirdikleri yanlış bilgi ve anlayışlarla ötekini tanımlaması ve ötekileştirmesidir (Doğan-Çelik, 2014: 124).

Değişim, herhangi bir olgu veya nesnenin bir halden farklı ve yeni bir hale geçmesini ifade eder. Değişim, bütün alanlarda kendisini bariz bir şekilde ortaya koyan bir olgudur. Değişimin olmadığı, mevcut durumun statik ve durağan olarak devam ettiği bir toplumdan bahsedilemez (Doğan, 2016: 376). Değişim aynı zamanda toplumun bütün alanlarında kendini hissettiren bir olgudur. Toplumsal değişim, bizim hayatımızda belirgin bir şekilde görünür ve etkileri olumlu veya olumsuz olarak bize yansır. Değişimin olmadığı bir toplumdan bahsetmek mümkün değildir. Değişim; toplumları oluşturan kurum ve kuruluşlarda, yapı ve ilişkilerde var olan durumdan başka bir duruma geçişi ifade eder. Değişim; sosyal, doğal hayatın bir kanunudur (Okumuş, 2013: 273).

Toplumsal değişimi etkileyen birçok faktör gözlemlenebilir. Bir alanda meydana gelen değişim diğer alanları da etkilemektedir (Turan, 1987: 17). Toplumsal değişim bu faktörlerin birisi bazen birçoğu tarafından yönlendirilir. Toplumsal değişim meydana getiren faktörler zamana ve mekâna göre de farklılıklar arz etmektedir. Toplumsal değişimi etkileyen faktörler olarak mekân, zaman, demografi, rekabet, muhalefet, çatışma bütünleşme, iş birliği, ekonomik gelişmeler, üretim, eğitim, hukuk, siyaset kültürü, şehirleşme, göç, ideoloji, din, keşif, icat, teknolojik gelişmeler sanayi hareketleri sosyal ve karizmatik şahsiyetler rol oynayabilir (Doğan, 2016: 380-394).

Toplumsal değişimin ana unsurlarından birisi de dindir. Din; sosyal yaşam ve düzenlerde büyük değişimler meydana getirmiştir. Weber de batıda gelişmenin kaynağını dinden aldığını vurgulamıştır (Okumuş, 2013: 276). Kapitalizmin ruhunu, Protestan ahlakta görür.

Geleneksel toplumların toplumsal örgütlenmesinde din en önemli yer işgal etmektedir. Geleneksel toplumdan modern topluma doğru geçiş sürecinde dinin toplumsal hayatı belirleme ve düzenleme hususunda belli oranda bir kayıp yaşadığı belirtilmiştir. Bu süreçte laikleşme ve sekülerleşmenin, dinin toplumsal hayattaki rolünü azalttığı söylenmiştir (Doğan, 2016: 298).

2. ALEVİLERİNİN COĞRAFI DAĞILIMLARI VE DEMOGRAFİK YAPISI

2.1. TÜRKİYE’DE ALEVİLERİN NÜFUSU

“Türkiye’de ne kadar Alevi yaşamaktadır?” sorusuna verilen cevaplar her zaman tartışma konusu olmuştur. Ortaya konulan rakamların tamamının tahminlerden ibaret olduğu söylenebilir. Türkiye’de ne kadar Alevi yaşadığını tam olarak belirlemek eldeki verilerle mümkün görülmemektedir. Çünkü Türkiye’de yapılan nüfus sayımlarında vatandaşların etnik köken ve dini mensubiyetleri ile ilgili tespitler yapılmamaktadır. Bu konuda çeşitli çalışmalarda belirlenen rakamların bir derlemesini yapılarak yaklaşık bir sayı belirlenmeye çalışılmıştır.

Andrews, 1965 genel nüfus sayımını esas alarak yaptığı bir çalışmada Alevilerin kendilerini gizleme konusundaki özelliklerini de dikkate alarak Türkiye Alevi nüfusunun % 30-% 40 oranında olduğunu ileri sürmüştür. Şener de Türkiye Nüfusunun % 25 kadarının Alevi olduğunu belirterek buna yakın bir görüş ileri sürmektedir (Yazıcı, 2014: 120). Birdoğan’ın iddiası ise Türkiye’de yaklaşık 20 milyon Alevi vardır. Harald Schüler, Türkiye’de 15-20 milyon Alevi nüfusunun olduğunu ve belirli sebeplerden dolayı kendilerini gizlediklerini söyleyip bu bilgilerin tam olarak belirlenemeyeceğini ifade etmektedir (Birdoğan, 2006: 213).

Alevi nüfusunun az olduğunu ileri süren görüşler de mevcuttur. Martin Van Bruinessen Türkiye’de yaşayan Alevilerin toplam nüfusunun 4-5 milyon civarında olduğunu belirtmektedir. Üzüm, Türkiye’de Alevi nüfusunun spekülasyonlara yer vermeyecek şekilde resmi istatistikler olmasa bile tahmin edilebileceğini belirterek büyükşehirler hariç il ve ilçelerde yaşayan Alevilerin 4-7 milyon arasında olduğunu belirtmektedir (Yılmaz, 2005: 75).

Dressler; Türkiye de Alevilerin büyük oranda asimile olduğunu belirterek bunları da işin içine katarak nüfusun % 10-% 15 civarında olduğunu belirtmektedir (Dressler, 2016: XV). Bütün bu veriler ışığında ifade edilebilir ki; Türkiye’de çeşitli fraksiyonlarıyla 5-10 milyon civarında Alevi varlığını sürdürmektedir. Tüm bunların içerisinde farklı etnik gruplar ve farklı anlayışlar dâhildir. Bu sayı kendini tamamen İslam’ın özü ve Kuran’ın yolcusu olarak tanıtan Alevilerden, Alisiz Alevilere kadar bütün Alevileri içermektedir.

2.2. TÜRKİYE’DE ALEVİLERİN COĞRAFİ DAĞILIMI

Alevi yerleşim yerleri için de nüfusta olduğu gibi benzer bir zorlukla karşı karşıya kalınmaktadır. Alevilerin yerleşim yerleri konusunda da elde resmi verileri yoktur. Aleviler coğrafi bakımdan çok geniş bir alana yayılmış (Melikof, 2015: 34), tarih boyunca dini, siyasi ve sosyal sebeplerle genellikle merkezden uzak kırsal alanlarda kapalı bir toplum statüsünde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Genellikle Aleviler köy ve kırsallarda yaşarken göç ve kentleşme sürecinde şehirlere ve büyük şehirlere göç ederek o nüfus içinde yerleşmişlerdir.

Alevilerin yaşadığı yerleri konuştukları dilleri esas alarak dört grupta değerlendirilebilir;

1- Azeri Türkçesi konuşan Aleviler, Kars’ın doğusunda yaşamaktadırlar. Bunların Alevilik anlayışları İran Şii’liğine daha yakındır.

2-Hatay ve Adana yöresinde yaşayan ve Arapça konuşan Aleviler ki, bunlar da Nusayrilere yakındır. Bu iki grup hem nüfus olarak azdır hem de dar bir coğrafi alanda varlıklarını sürdürmektedir. Anadolu Aleviliği ile yakından bir ilgisi yoktur.

3-Kürt Alevileri, Tunceli civarında varlıklarını sürdürmektedir. Aynı zamanda Türk ve Kürt nüfusun birlikte yaşadığı Kahramanmaraş, Sivas, Adıyaman ve Malatya gibi şehirlerdedir.

4-Anadolu Aleviliği denilen Türkçe konuşan Alevilerden oluşan grup Türkiye’nin birçok yerinde yaşamaktadırlar. Bu grup; Adana, Adıyaman, Afyonkarahisar, Antalya, Amasya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bingöl, Çorum, Denizli, Elazığ, Erzincan, Erzurum, G.Antep, Hatay, Isparta, İzmir, Kars, Kayseri, Kırşehir, Manisa, Maraş, Muğla, Nevşehir, Ordu, Samsun, Sinop, Sivas, Mersin, Tokat, Tunceli, Yozgat, Trabzon, Rize gibi illerde varlığını sürdürmektedir (Yılmaz, 2005: 78).

3. ALEVİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Bütün dinler var olan dini bir inanışın olduğu toplumlara gelmiş onların yerine geçmiş onlarla birçok konuda çatışmış, bazen de var olan inanışı kendi rengine büründürerek devam ettirmiştir. Hangi din anlayışı olursa olsun bir geçmiş olmadan ve farklı dinlerden etkilenmeden bir anda ortaya çıkmamaktadır. Din bilimcilere göre hemen hemen her dinde her zaman çeşitli etkiler, bileşmeler, yenilenmeler gözlemlenmektedir (Kafesoğlu, 1991: 289). Konumuz gereğince Aleviğin gelişiminin kökenlerini tarihi süreç içerisinde incelemek kaçınılmaz bir zorunluluktur. Daha çok sözlü geleneğin ağır bastığı heterojen bir özelliğe sahip olan Anadolu Aleviliği, Türklerin İslamiyet'e girmesi ile beraber Anadolu'da onuncu yüzyıldan itibaren şekillenmeye başlamıştır (Yıldız ve Turan, 2008: 12).

3.1. İSLAM'DAN ÖNCE TÜRKLERİN DİNLERİ

Türkler tarih boyunca çeşitli dinlerle karşılaşmışlar ve İslamiyet'i seçmeden önce birçok dini inanışı kabul etmişlerdir. Türklerin bir bölümü tarihi süreçte Zerdüştlük, Budizm, Maniheizm, Konfüçyanizm, Taoizm gibi inançları kabul etmişlerdir (Tekin, 2011: 106). Bunun yanı sıra Mecusilik gibi eski Asya dinlerinin Türkler arasında kısmen de olsa yayıldığı görülür (Kitapçı, 1994: 64).

İslamiyet'i kabul etmeden önce Türkler Zerdüştlük, Budizm, Manihaizm, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi dinlerle ilişki içinde olmuşlar fakat bu dinlerin hiçbirisini tam anlamıyla benimsememişlerdir. Bu dinleri kabul edenler az bir grupta sınırlı kalmıştır (Kitapçı, 1994: 64). Çünkü Türkler İslâmiyet'e kadar bu dinlerin hiçbirisini kendi yapısı ve kültürleri ile bağdaştıramamıştır (Tümer, 2012: 113; Yörükan, 2005: 103). İslam'ın Orta Asya'da yayılmaya başlamasıyla birlikte Türkler özellikle askeri alan olmak üzere Müslümanlarla ilişkiler geliştirmeye başladılar. Bu süreçte bölgenin tamamının İslam'a girdiği söylenemez. Onuncu asırdan itibaren İslam yayılmaya başlamıştır. Türklerin Müslüman olma süreci 13. yüzyıla kadar sürmüştür hatta Kafkasya'da Karaçaylar Türk boyları, İslamiyeti 18. asırda kabul etmişlerdir. Oğuz boyları onuncu asırda İslamiyeti kabul etmiş ve İslam tarihinin seyrini değiştirmişlerdir (Ortaylı, 2019: 40). Türkler hayat biçimlerinden dolayı yaşadıkları coğrafyada farklı dinlerden etkilenmiştir. Budizm, Şamanizm, Maniheizm gibi inançlar eski Türklerin inanç sistemlerini de etkiliyordu. Bu inançların genel özellikleri mistik bir karakter sergilemeleriydi (Okan, 2004: 47). Türklerde var olduğu kabul edilen şaman anlayışı bir büyüyü de kullanarak insanlarla

kutsal varlıklar arasında temas kurma olarak nitelenebilir (Kafesoğlu, 1991: 287-288). Mardin, Türklerin Müslüman olmalarından sonra da Şamanizmin yeni dine uyum sağlayamayanlar arasında varlığını sürdürdüğünü belirtmektedir (Okan, 2004: 53).

Eski Türklerde totemciliğin kurt ata gibi anlayışlarla Türk içtimai hayatında varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Türklerde ataerkil yapı vardır, özel mülkiyet kavramı oldukça ön plandadır (Kafesoğlu, 1991: 284-285). Buna benzer farklar, ruhun ölmezliği, mana telakkisi, ataların ruhları gibi pek çok konuda görülebilmektedir.

Budacılığın Türk inançları üzerinde oldukça belirgin tesirleri olduğu muhakkaktır. Tenasüh (ruh döngüsü) anlayışı halen etkilerini göstermektedir. Budist menkıbeleri İslam'ın kabulü ile başta Hoca Ahmet Yesevi ve veli kabul edilen şahsiyetlere uyarlanmıştır (Okan, 2004: 50). Karma bir din olan Maniheizm, gnostik bir yapıdadır. Bulunduğu coğrafyadaki inançlarla kaynaşmaya oldukça uygundur. Maniheizmin temeli olan “ağzın mührü, elin mührü, kalbin mührü”, Aleviliğin “eline, diline, beline sahip ol” prensipleriyle oldukça benzerlik göstermektedir. Yayılmasını sağlayan kişilerin profili ise sufi dervişlere benzemektedir (Okan, 2004: 51). Yine aynı şekilde şaman kültü olan bazı yansımalar günümüz Anadolu inançlarında da varlığını halen sürdürmektedir. Örneğin aile ocağı kültü Şamanist inançta oldukça önemli yer tutar. Aile ocağı kültü, kutsal ateşle bir tutulurdu. Atalarımızın yaktığı ateş olarak dualarda yer alırdı. Ocak (ateş), orman kültü, tahtacıların ormanlık alanlarda yaşayıp geçinmeleri, dedelerin bağlı oldukları ocakların kutsal sayılması gösterilebilir (Okan, 2004: 52-53; İnan, 1995: 68).

Şaman törenlerinde yer alan kopuz, kendinden geçmiş (esrik olmuş) halde söylenen sözler ve bu sözlerin sözlü kültür ile kuşaktan kuşağa aktarılması Alevi ritüellerini ve sözlü kültürünü anımsatmaktadır (Okan, 2004: 53-54). Eski Türk inançları arasında yer alan “atalar kültü, tabiat kültü ve Gök-Tanrı dini” pek çok yansımalarıyla varlığını sürdürmektedir. Tarihte birçok farklı dinlerle karşılaşan ve kabul eden Türkler, eski inançlarındaki bazı ritüellerini yeni dinin rengine büründürerek günümüze de taşımışlardır.

3.2. TÜRKLERİN İSLAM’I KABUL SÜRECİ

Bir toplumun dini değişimi, bir anda olup bitmesi beklenen bir olgu değildir. Böylesi büyük değişimlerde oldukça sancılı bir süreç yaşanması kaçınılmazdır. Değişim için özellikle yeni dini cazip kılacak bazı yönler olması gerekir. Eski inanç ile yeni din arasında var olan benzerlikler veya hayat tarzını rahatlatan, kolaylaştıran yönler

dönüşümü kolaylaştırır. Bu süreçte siyasi süreç yani ilk temas, merkezi otorite gibi etkenler mutlaka dikkate alınmalıdır.

Hiz. Muhammed'in ölümüyle Müslümanlıkta yeni bir dönem başlamıştır. İslam dünyasındaki ana bölünme ortaya çıkmıştır. Hiz. Muhammed, Peygamber olarak Allah'ın emirlerini insanlara ulaştırırken aynı zamanda müslüman toplumun siyasi lideriydi. Kur'an'da Peygamberliğin son bulduğuna dair hükümler varken devlet başkanının kim olacağı ve nasıl olacağı hakkında bir bilgi yoktu (Akbulut, 2016: 227). Peygamber vefat ettikten sonra müslümanlar arasında meydana gelen anlaşmazlıkların tamamının siyasi olduğu söylenebilir. "Beni Saide Olayı" müslümanlar arasındaki ilk siyasi anlaşmazlık olarak görülür. Müslümanlar arasında meydana gelen Cemel ve Sıffin Savaşları siyasi niteliklidir. Hazreti Osman'ın öldürülmesi, Cemel ve Sıffin Savaşları bir nevi hilafet rejiminin ürünüdür (Akbulut, 2016: 228-229). İslam dinindeki ayrılıklarda Hiz Ali'nin konumu önemli kabul edilir (Sezer, 2011b: 131). İslam dünyasındaki Şii ve Sünni anlayışların ortaya çıkmasında Hiz. Ali'nin halifeliği ve velayeti temel ayrışma noktasıdır

Eldeki kanıtlar müslüman Araplarla Türklerin ilk temaslarının Hiz. Ömer zamanında olduğunu göstermektedir (Üzüm, 2008: 13). Türklerin yaşam alanlarından olan Horasan ve Maverâünnahir'i fetih çabaları bu döneme tekâbül eder (Uçar, 2012: 43; Turan ve Yıldız, 2008: 12; Üzüm, 2008: 13). O dönemde Göktürklerin parçalanması ile oluşan bölgesel yönetimlerin varlığı söz konusuydu (Uçar, 2012: 43). Hiz. Ömer zamanında Türkler; birkaç kez Araplarla karşı karşıya gelmişlerdir. İlkinde 642 Nihavent Savaşı ile Sasanileri yıkan Araplar, Türkler ile ilk teması sağladı. Ceyhun kıyılarında ilk çetin savaşlar yaşandı. İkinci temas aynı yıl içerisinde Kuzey Azerbaycan'ın fethi çabasında Hazar Türkleri ile çatışmalar şeklindedir (Turan ve Yıldız, 2008: 12).

Emeviler dönemi, Türklerle Müslümanlar arasında asıl mücadelelerin yaşandığı dönemdir. Türklerle olan temas bölgesinde bulunan mahalli idareler, gelen saldırılara karşı ellerinden geldiğince direnseler de pek başarılı olamadılar (Uçar, 2012: 43). Araplar bu ilerleme esnasında çok da zorlanmadılar. Emeviler, fethettikleri yerlerde müslüman olmalarına rağmen halka vergi koymakta (Paslı, 2006: 34), şiddete dayalı ilerleyişleri esnasında fethettikleri yerlerin halkları üzerinde olumsuz tesirler bırakmışlardır (Turan ve Yıldız, 2008: 12). Bu sert ve acımasız tutum yerli halkın İslamlaşmasını geciktirmiştir (Üzüm, 2008: 13). Fethettiği yerlerde kalıcı olmak isteyen Araplar, halkı İslam'a ısındırmak için (cami yapmak, cuma namazına gelene para vermek gibi) bazı adımlar atsa

da yapılan hatalar, Türklerin müslümanlaşmasını hayli zorlaştırmıştır ve geciktirmiştir (Uçar, 2012: 43-44).

Evlad-ı Ali hilafet tartışması nedeniyle Emevilerin büyük baskısına uğramış ve birçoğu taraftarlarıyla birlikte Orta Asya'ya kaçmış Türkistan ve İran'a yayılmıştır (Tekin, 2011: 126). Bu durum Türklerin ehlibeyte karşı büyük muhabbet duymalarına vesile olmuştur. Emevilerin Türkistan'ı fethi sırasında Türkler Müslümanlarla tanışmışlardır. Bu dönemde yapılan fetihlerin kanlı bir yağmaya dönüşmesi, Türklerin Emevi yönetimine karşı düşmanca tavır takınmasına neden olmuştur. Emevi yönetimine karşı olan ehlibeyt yanlılarına karşı bir dostluk ve sempati oluşmuştur. Emevilere karşı ayaklanan Ebu Müslim Horasani'nin kuvvetleri arasında henüz İslam'ı kabul etmemiş Türklerin de olması bunun neticesi olmalıdır. Ehlibeyte olan bu yakınlık ve sevgi Türklerin Müslüman oluşundan sonra da devam etmiştir (Çetinkaya, 2005: 39).

Emevilerin, Türklerin yaşadığı bölgelerdeki İslam dışı davranışlarına ve olumsuzluklarını rağmen Türklere aykırı gelmeyen Türk inanç ve kültür yapısına uygunluk arz eden İslam dinini kabul etmeleri, üç yüz yıllık bir gecikmeyle olmuştur (Çetinkaya, 2005: 153).

Emevi ırkçılığına karşı doğan “şuûbiyye” hareketi Türklerde de görülmüş ve Arap nefretini beraberinde getirmiştir (Turan ve Yıldız, 2008: 12-13). Bundan kaynaklı olsa gerekir ki, İslamiyet'in, Türkler tarafından kabul süreci Şamanizm, Budizm, Maniheizm inançlarına az da olsa uyabilen ve gnostik yönü olan Şîlik, Alevilik ve tasavvuf kanalıyla olmuştur (Togan, 1981: 78). Emevi nefreti Abbasilerin iktidara gelmesi sürecinde en büyük desteği Horasan'dan almalarını sağladı. Abbasilerin mevaliye karşı olumlu tavır takınması Türklerin Abbasi yönetimine olumlu bakmasını (Paslı, 2006: 34) doğurmuştur. Abbasilerle kurulan olumlu ilişkiler Türklerin İslamiyet'e bakışını derinden etkilemiştir (Uçar, 2012: 46-47). Türk-Abbasi ilişkilerinin barış ve kardeşliğe dönüşmesi, meşhur 751 Talas Savaşı nazariyesidir (Uçar, 2012: 47; Turan ve Yıldız, 2008: 13). Talas savaşındaki ortak başarıdan sonra yapılan çağrılara Türklerden olumlu yanıtlar gelmiştir. Bu süreçte ticari ilişkilerin oldukça olumlu rol oynadığını söylenebilir. Emevi idaresi döneminde zulme uğrayan Hz. Ali ailesinin durumu, Türkleri oldukça rahatsız etmiş ve ehlibeyt sevgisi İslamlaşma sürecindeyken başlamıştır. Zira Alioğulları daha çok Horasan hattına sığınmışlardır (Uçar, 2012: 47-48). Bu durum Türklerin Alevi kültürüne yakınlığını artırmıştır. Büyük şehirlerin İslam'la tanışması, fetihler sürecinde çok hızlı gelişirken, kırsal kesimde bu durum hem çok zorlu hem de hayli uzun bir süreçte gerçekleşmiştir.

Şehirlerde İslamiyet'in Sünni yorumları etkili olurken Alevi dervişlerin de etkisiyle kırsal kesimde Şîî eğilimler öne çıkmıştır. Zaten Türkler, İslamiyet'in birçok ilkesini direkt olarak Araplar vasıtasıyla değil, İranlılar vasıtasıyla almışlardır. (Yörük, 2002: 245; Turan ve Yıldız, 2008: 14). Göçebe Türklerin İslam'ı kabul süreci, eskiden kopamayan şiir okumalarına dayalı enteresan bir yapıdaydı. Tabiki bunda hayat şartlarından dolayı İslam'ın kitabî inceliklerini öğrenememeleri, uygulamadaki güçlükler ve onların dilinden konuşan gezgin derviş ve mutasavvıflar oldukça önemli rol oynadı. Bu kırsal İslami anlayış, dini ritüelleri yerine getirmekten uzak, geleneklerin, eski inançların baskın olduğu "halk müslümanlığı" idi. Yani İslamlaşmaları, basitleştirilmiş mistik ve alışıktı oldukları usullerle gerçekleşmiştir (Köprülü, 1987: 61).

Karahanlı Devleti, Türk-İslam sentezinin doğuşunda, Türkler arasında yayılışında oldukça etkindir. Karahanlılar genel olarak Sünni-Hanefî ekolündendir. Satuk Buğra Han'ın müslüman olma sürecindeki efsanevi anlatımlar her şeye rağmen eski mistik ruhun devam ettiğini gösterir. Gazneli Devleti ise daha geniş alanda farklı toplumların kültürlerinden beslenmiştir. Gaznelilerin İslami anlayışına dair net bir bilgi yoktur. Özellikle Gazneli Mahmut, hem Abbasi halifesine hem de farklı tarikatlara siyasal yaklaşımlar sergilemiştir (Çetinkaya, 2004: 170-194).

3.2.1. Anadolu İslamı

Orta Asya Türkleri, tarih boyunca mekânda çok hareketli olmuşlardır. Yerlerine girmiş oldukları ülkelerin hiç birinde kendi kimliklerini koruyamamışlar ve yerli halk arasında eriyip gitmişlerdir. Türklerin, ana toprakları dışında kimliklerini koruyabildikleri tek coğrafya Anadolu'dur (Sezer, 2011b: 134). Türklerin yarı göçebe hayat tarzları, farklı coğrafyalara göç etmeleri ve buralarda devlet kurmaları çeşitli İslami ekollerden etkilenmelerine, mezhepsel rüzgârlara kapılmalarına neden olmuştur. Türkler bazı dini ritüellere uymak yerine, eski inançlarının da etkisiyle İslamlaşma sürecini de tamamlayamadan dini kendilerine uyarlamışlardır (Ekinci, 2010: 34). Türkler, göçebe yaşam tarzlarına uymayan özellikleri kabul etmekte zorlandılar. Özellikle şehirlerin dışına yerleşenler, İslamın sufi yorumunu benimsediler (Mardin, 1992: 94). Bu tutum, aslında hemen her toplumda görülebilecek bir durumdur. Anadolu İslam anlayışı denince akla gelmesi gereken en baskın yön; Büyük Selçuklu, İran-Selçuklu etkileşimi ve Anadolu Selçuklu sürecidir.

Büyük Selçuklu Devleti'nin en önemli figürlerinden olan Tuğrul Bey, Gaznelilere karşı kazandığı başarılarla yıldızını parlattı. 1038 Telhab'da Gaznelileri ağır bir yenilgiye uğrattınca Türkmenlerin reisi ilan edildi (Çetinkaya, 2004: 201). İbrahim Yinal, Nişabur'u ele geçirince Selçuklular farklı İslami anlayışlarla ilk kez tanıştı. Alevi nakibi Seyyid Zeyd burada bulunuyordu ve Tuğrul Bey'e dostluk mektubunu sunmuştu. Nişabur'un fethi sürecinde yaşanan olaylar, Selçuklu Türklerinin İslam'a henüz tam manasıyla adapte olamadıklarını göstermektedir. Tuğrul Bey, bölge halkını kazanmak için şeyhlere yöneldi. Bazı ritüelleri günümüz Alevi kültürünü andıran sufiler de bunlar arasındaydı. Hatta Tuğrul ve Çağrı Beyler Gaznelilerden baskı gören sufi şeyhi Ebu Said'i köyünde ziyarete gitmişlerdir. Buradan hareketle Gaznelilerin İslami anlayışı ile Selçukluların anlayışının farklı olduğunu rahatça söylenebilir. (Çetinkaya, 2004: 202-205). Tuğrul Bey'in attığı bazı adımlar ehlibeyt sevgisi taşıdığını göstermektedir. Abbasi-Fatimi rekabetinin doruk yaptığı bu süreçte Türklerin, Anadolu macerası başlıyordu. İbrahim Yinal, Erzurum hattından Anadolu'ya giriş yapar. 1048 Pasinler Zaferi'nden sonra Tuğrul Bey'in serbest bırakılan Liparit'in yanına refakatçi ve elçi olarak Alevi bir görevli vermesi aslında bu anlayışın ne kadar değer gördüğünün ispatıdır. 1071 Malazgirt Zaferi ile Kutalmışoğlu Süleyman Şah Anadolu Selçuklu Devleti sürecini başlattı (Çetinkaya, 2005: 208-210).

Toplumların değişimini görebilmek için o toplumu, değişme dönemleri içinde ele almak gerekir. Türk tarihini, iki önemli değişim üzerine kurulabilir. Bunlardan biri "Anadolu'nun Türkleşmesi" diğeri de "Osmanlı'nın Batılılaşması" olayıdır. Baykan Sezer; Anadolu'nun Türkleşmesini, bir uygarlıktan başka bir uygarlık çevresine girmek, kimliğimizi değiştirmeden yurdumuzu değiştirmek olarak ifade etmektedir (Sezer, 1988: 119-120).

Anadolunun Türkleşmesi sürecinde dini anlayış, "şeriat dairesi dışında şekillenmiş" dervişlerin anlayışı üzerine kurulmuştur (Karamustafa, 2016: 49). Anadolu'da tarikatlar, Türkler arasında hızla yayıldı ve kabul gördü. Türkler, İslamiyet'i kabul ederken İslamla ilgili kural ve kaideleri doğrudan doğruya Araplardan değil daha çok İranlılardan almıştır. Türklerin Müslüman oluşundaki İslami anlayış, Horasan yoluyla İranlılar üzerinden geçmiştir (Sezgin, 2001: 57; Köprülü, 1976: 21). Türkler arasındaki etkili olan tasavvufi cereyanları Buhara, Semerkant gibi büyük iskân merkezlerinde, "din aşkı ile mücehhez" dervişler tarafından göçebe Türklere götürülmüştür. Mistik şiirler okuyan, Allah rızası için herkese yardımda bulunan ve

onlara kurtuluşun yollarını gösteren dervişler bir nevi Türklerin kutsiyet attettiği ozanlarına benzeterek kabul görmüşlerdir. (Köprülü, 1976: 18-19). Anadolu coğrafyasında tarikatlerin rolü İslam tarihinin hiçbir zemininde görülmediği kadar etkin ve örgütlüdür (Ortaylı, 2019: 190). Moğol istilaları ve Anadolu'daki karışıklık dini hayatı etkilemiş halkı mistik tarikatların kucağına itmiştir (Ortaylı, 2020: 159).

Bu tarikatlar Osmanlı'nın kuruluşunda etkili olmuşlardır. Ahilik teşkilatı, Babailik, Mevlevilik gibi tarikatlar hasseten bunlardandır. Osmanlı sultan ve kurumları başlangıçta bu tarikatla ilgiliydi. Osmanlı idaresi bu derviş ve sufileri desteklemiş bunlar için zaviyeler açmıştır (Ekinci, 2010: 41; Barkan, 1999: 171). Anadolu tarikatlarının kurulu düzene karşı oluşları, başlangıçta olumlu bir rol oynamış; ancak zamanla birtakım olumsuzluklar doğurmuştur (Sezer, 2011: 142).

Anadoluya yerleşen ilk Müslümanların dini inanışları “serbest ve eklektik” bir yapıdaydı (Karpas, 2009: 20). Buna karşılık Anadolu Selçuklu Devleti'nde hâkim olan dini anlayış ise medreselerin temsil ettiği Sünni bir anlayıştır. Bunun yanında tekkelerin, temsil ettiği tasavvufi düşünce ise halk arasında yaygındı. Moğol istilası Anadolu'da halkın mistik anlayışlara eğilim göstermesinde etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren birçok tasavvufi anlayış ve tarikat devlet içinde varlığını devam ettirmiştir (Sarıtaş, 2015: 18; Hassan, 1997: 350-357).

Osmanlı imparatorluğu İslam âleminin liderliğini ele geçirince tarikatlarla olan bağına gevşetip Sünni Müslümanlığa yönelmiştir. Anadolu Türkleri bu gelişme sonucunda Sünni anlayışı benimsemişler; tarikatlarsa Osmanlı'da muhalefet merkezleri olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir (Sezer, 2011: 133).

Anadolu coğrafyasında 13. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar birçok tarikat faaliyeti oluşmuş, Anadolu'nun fethinden sonra bu faaliyetler Balkanlara uzanmıştır. Yesevi, Haydari, Kalenderi, Babai, Bektaşî gibi birçok tarikat ve bunların yanında Mevlevî İsaki, Kadiri, Halvetiye gibi tarikatlar, Osmanlı toplumunda toplumun her sınıfından kendilerine taraftar edinmişlerdir (Köprülü, 2004: 6).

Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilmeye başlandığı 11. yüzyıldan itibaren ve özellikle de 13. yüzyılda, Moğollardan kaçan pek çok tarikat mensubunun Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük çaba gösterdiği görülmektedir. Bu tarikat mensuplarına özel bazı imtiyazlar verilmiş, bunlar bir nevi devlet için problem çıkaran yapılara karşı da kullanılmıştır. Özellikle bu kaos ortamında; Sünni tarikatlar olarak Kadirilik, Rûfailik,

Kübrevilik, Sühreverdilik gibi tarikatleri görülmektedir. Bunun yanında; Sünni olmayan Vefailik, Babailik, Kalenderîlik ve Haydarilik gibi tarikatlar varlığını sürdürmüştür (Birdoğan, 2006: 211-212). Vefailik, Babailik, Kalenderîlik, Haydarilik gibi tarikatlar daha sonraki yıllarda oluşacak Bektaşiliğin temellerini oluşturmuştur (Sezgin, 2001: 54; Birdoğan, 2006: 211).

3.2.2. Osmanlı-Safevi Çatışması

Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında askeri kuvvetler genelde Alevi-Bektaşî gruplardan oluşuyordu. Yeniçeri Ocağı manevi olarak Hacı Beştaş Veli'yi pir biliyordu. Bektaşîlik tarikatının kurucusu Hacı Bektaş Veli büyük Türk Mutasavvıfı Ahmet Yesevî'nin halifesi olarak 13. yüzyılda Horasan'dan göç edip Hacıbektaş'a gelir. Ahmet Yesevi ile Hacı Bektaş Veli'yi bağlayan Lokman Perende'dir. Lokman Perende, Hoca Ahmet Yesevi'ye bağlı bir mutasavvıftır ve Hacı Bektaş Veli'nin de hocasıdır (Tekin, 2011: 261). Hacı Bektaş Veli Anadolu'ya geldiğinde bugün Hacıbektaş olarak bilinen Suluca Karahöyük'e yerleşir ve burada bir tekke kurar. Buradan Anadolu'nun her tarafına kendi müritlerini gönderir. Hacı Bektaş Veli hakkında çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunun sebebi kaynaklarda açık, kesin ve sağlam bilgilerin olmayışından kaynaklanmaktadır (Uludağ, 2014: 248). Zamanla Anadolu'da gerçekleşen Celali isyanlarında Alevi Bektaşî grupların etkin olduğu kabul edilir. Buna zemin hazırlayan Osmanlı-Safevi ilişkileri olduğu kabul edilir.

Orta Asya'dan Türkmenlerin Anadolu'ya göçü ile birlikte birçok derviş Anadolu topraklarına gelmiştir. Bu dervişler halk arasında "Anadolu erenleri" diye de ifade edilen kişiler, kendilerine olağanüstü bazı özellikler yüklenmiş keramet sahibi kutsal kişiler olarak görülmüş ve halk tarafından büyük bir teveccühle karşılanmıştır (Tokalak, 2017: 142). Halk, Anadolu erenleri denilen bu dervişlere büyük saygı duymakta ve bunlardan etkilenmektedir. Dervişler İslami zemini terk etmeden mevcut çerçeveye uyum sağlayarak İslam öncesi tutum ve davranışları da zemine uydurmaya gayret etmişlerdir. Halka, bu dervişlere yüksek İslam temsilcilerinden daha yakın durmakta, onlar da günlük hayattaki sıkıntılara pratik çözümler sunmaktadır. Bu dervişler zaman içinde ülkenin çeşitli yerlerine yerleşmişler tekke ve zaviyeler inşa etmişler ve kendi müritlerini halk arasına göndermişlerdir.

Anadolu erenleri denilen bu dervişler halk arasında büyük rağbet görmüşlerdir. Sadece göçebe ve kırsal kesimde yaşayan Türkmenler üzerinde değil, aynı zamanda

şehirlerde yaşayan Türkmenler üzerinde de etkili olmuşlardır. Bu yönüyle en hoşgörülü tavrı sergileyen ve toplumun en alt kesimi ile de ilişkilerinde zorlanmayan grup Bektaşilik görülmektedir (Bodrogi, 2017: 46).

Osmanlı-Safevi çatışmasını bir Şii-Sünni çatışması bağlamında değerlendiren görüşler de bulunmaktadır. Bu yaklaşımın ortaya çıkmasında, savaşın Sünni ve Şii bölgelerde olması, iki tarafın âlimlerinin birbirlerini tekfir etmeleri gibi etkenler rol oynamıştır. Devletlerarasındaki savaşlarda siyasi, ekonomik, coğrafi ve benzeri sebepler esas rol oynadığı kabul edilir. Devletler kendi gelecekleri, iktisadi çıkarları, devletin korunması ve toplumun idaresi gibi alanları düşünerek rakipleriyle savaşlara girmektedir. Osmanlı-Safevi arasındaki savaş da bu şekilde değerlendirilebilir (Ocak, 2018: 32). Mezhebi farklılıklar savaşın tutuşturucusu ve asıl sebeplerin gizlenmesi için kullanılabilecek gerekçeler olarak kabul edilmektedir (Kevserani, 1992: 73-74; Ekinci, 2010: 189).

Safeviler, siyasi bir figür olarak ortaya çıktığında Safeviye tarikatı, şeyhi Cüneyt zamanında siyaset boyutunun ağır bastığı bir harekete dönüşmüştür (Kevserani, 1992: 152-155). Osmanlı-Safevi çatışmasında Yavuz Yultan Selim'in Şah İsmail'i yenmesi Alevi toplumunda daha sonraki dönemlerde derin izler bırakmıştır. Safeviler bu olaydan sonra İran topraklarında Şiiliğe yönelmişlerdir (Cevdet Paşa, 1983: 45). Osmanlı-Safevi çatışmasında Şah İsmail'den yana tavır alan Aleviler; bundan sonra toplumsal alanın dışına çıkmış, marjinalleşmiş siyasi baskılara ve takiplerle uğramış, bu nedenle içe kapanıp kendi kendilerine yeter bir toplumsal örgütlenme modeli geliştirmişlerdir. Anadolu köyleri panteist ve pasivist anlayışa saplanmış, Aleviler bir nevi tehcirle ücra köşelere sürülmüştür. Aleviler ve Sünniler arasında münafaret oluşmuştur. Osmanlının Safevilerle olan mücadelesinde Aleviler, Safevi-İran yanlısı olarak görülür, bu yönüyle bir nevi gayrimeşru ilan edilmiştir (Ortaylı, 2020: 159).

Safeviler ile bağı kopan Kızılbaş Alevilerin dini anlamda marjinal bir konuma itildikten sonra Bektaşî hoşgörü ikliminde kendilerine yer bulduğu söylenebilir. 17. yüzyıldaki bazı nefeslerde Hacıbektaş'ın Safevi şeyhlerinin yerine geçtiği Anadolu'daki Alevi topluluklar için çok önemli bir yere sahip olduğu görülebilir. İslam dünyasında mehdinin kurtarıcı olarak geleceği düşüncesi ortaya çıkan isyan ve kargaşaların her zaman asıl unsuru olma özelliğini taşımıştır (Bodrogi, 2017: 29). Bu bağlamda on binlerce Türkmen köylü ve göçebe Şah İsmail'i beklenen mehdi olarak görüp onun eski adaletli ortamı tekrar kuracağına inanmışlardır. Şah İsmail'in şiirlerinde de bu umut

pekiştirilmektedir. Anadolu’da dönemin kırsal kesimin nüfusu üzerinde Safevilerin etkisi büyük olmuştur. Safevi liderleri Cüneyt, Haydar ve İsmail, geleneksel “gazi ideali” etrafında kendilerine büyük bir taraftar kitlesi bulmuş; halkı büyük etki altına almıştır.

Safeviler yaptıkları propagandaları ile Osmanlı kırsal kesimde yaşayan Türkmen nüfusun üzerinde büyük etkileri olmuştur. Bu etkiler nedeniyle Türkmen nüfusun bir bölümü İran’a göç etmiştir. Şah İsmail, Safevi tahtına çıktıktan sonra da bu bölgeyle ilişkilerini sürdürmüş; İran’a yapılan göçler gittikçe artmıştır (Ekinci, 2010: 21). Osmanlı topraklarındaki Safevi yanlıları “nezir ve sadaka” adı altında Safevilere vergi veriyorlardı (Ekinci, 2010: 149). Safevi propagandalarının da etkisiyle ortaya çıkan bu hoşnutsuzluk belirli bir süre sonra Osmanlı merkezi iktidarına karşı yönelmeye başlamıştır. Osmanlı’da buna karşı bazı önlemler almaya gitmiştir. İran’a göçleri yasaklamıştır. Osmanlıda Safevi yandaşlarına karşı sindirme ve baskı politikaları 16. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen halk ayaklanmaları sonucu ortaya çıkmıştır. Bu ayaklanmaların arkasındaki dini sebeplerden daha çok sosyal ve kültürel, ekonomik motivasyonun da son derece önemli olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Bu ayaklanmaları gerçekleştiren önderler ve müritler hakkında bir nevi “mehdi” benzetmesi yapılarak kutsallaştırılma yoluna gidilmiştir. Bu isyanlar, Anadolu’daki köylü nüfusun hızla azalmasına sebep olmuş; daha önceden belirlenmiş bir planlarının olmaması mevcut olan her türlü düzene başkaldırı olarak bir kargaşa ortamı oluşturması ayaklanmalarda kısmi başarıların politik sonuçlar doğurmasını engellemiştir. Bu ayaklanmalar, “başarılı olamasa da Anadolu’daki Sünni olmayan kesimleri bir araya getirmiş ve örgütlü bir kitle oluşmasına” olanak sağlamıştır (Turan ve Yıldız, 2008: 16-17).

Osmanlı-Safevi çatışmasında; Osmanlılar kendi topraklarında bulunan Türkmenler konusunu bir iç çatışma olarak değerlendirip bunu kökten çözmek için bazı sert tedbirler aldığı görülmektedir. Bu anlamda bir dizi sultan fermanları ve fetvalar yayınlayarak Kızılbaşların bulunmaları ortaya çıkarılmaları tutuklanmaları ehemmiyetle belirtilmiştir (Ekinci, 2010: 178-185). Bu dönemde Kızılbaşlara uygulanan bu baskının iki devlet arasındaki bir siyasi rekabetin ve Osmanlı Devleti’nin kendini güvenceye alma arzusunun bir sonucu olarak görmek mümkündür.

Anadolu’daki bu ayaklanmaları çıkaranlar daha çok toplumun alt katmanlarından gelmekteydi. Safevileri kayıtsız şartsız desteklemeleri, Osmanlı’ya karşı bir muhalefetin ifadesi olarak da görülebilir. Böylece 16. yüzyılda Osmanlı’ya karşı herhangi bir başarı

elde edemeyeceğini anlayan Kızılbaşların, karşı karşıya kaldığı baskılardan uzaklaşmak için coğrafi ve sosyal izolasyon dönemine girdiği ifade edilebilir (Bodrogi, 2017: 42).

16. yüzyılın sonlarına kadar devam eden tutuklama ve infazlar Kızılbaş Alevilerin kamusal hayattan çekilmelerini zorunlu kılmıştır. 17. yüzyılda Kızılbaş Aleviler, devletin ulaşamayacağı bu anlamda daha güvende olduklarını düşündükleri uzak ve ulaşılması zor bölgelere yoğun bir şekilde göç etmişlerdir. Bundan sonra ülkenin politik ve ekonomik yapısına müdahil olamamışlardır. Kızılbaş Aleviler, kapalı bir toplum olarak kendi kabuklarına çekilmişlerdir (Ekinci, 2010: 123; Tokalak, 2017:151; Ocak, 2018. 33).

14. ve 15. yüzyılda Anadolu kırsalında göçebe ve kırsal nüfus arasında yaygın olan İslam çatısı altında İslam öncesi dinlerin kalıntılarını da İslami bir renge boyayarak devam ettiren göçebe Türkmenler, nüfusunun büyük bir kısmı sufi geleneğine bağlanmış ve bu anlamıyla kırsaldaki bu gücün askeri olarak da kendileri tarafından kullanılmasını sağlamıştır. Safevilerin bu militan tavırlarından önce Anadolu’da belirgin olarak bir Kızılbaş gruptan söz etmek zor görünmektedir. Bu daha ziyade İran’daki Safevi yönetimi ile Osmanlı arasındaki ihtilaflar ve çatışmalardan ortaya çıktığı söylenebilir (Bodrogi, 2017: 41; Ekinci, 2010: 124-128).

Bu çerçevede Kızılbaş Alevi anlayışı temelde sosyal, kültürel ve ekonomik sebeplerden ortaya çıkmıştır. Dini rekabet burada ikincil rol oynadığı söylenebilir. 16. yüzyıldaki ortaya çıkan bu kutuplaşmanın en şiddetli biçimi politik ihtilaflarda ortaya çıkarken Safeviler, Hz. Ali bayraktarlığını yaparak Şia’ya sıkı sıkıya bağlanırken Osmanlılar da İslam’ın Sünni yorumuna dayanmış olduğu söylenebilir.

Çaldıran Savaşı’nda Osmanlıların Safevileri yenmesi sonucu Anadolu’da bulunan Kızılbaş topluluklar dağlık ve ormanlık bölgelere sığınmışlardır. Şah İsmail’in yanında yer alan Aleviler merkezi otoritenin kendilerine ulaşmasının güç olacağı bölgelere sığınmışlar ve mümkün oldukça merkezi otoriteden uzak bölgelerde yaşamışlardır.

15, 16 ve 17. yüzyıllarda Osmanlı’ya karşı gerçekleştirdikleri isyanların kanlı bir şekilde bastırılması sonucu bundan sonra merkezi iktidara karşı herhangi bir eylem ve söylem geliştirememişler. Kendilerini merkeze bağımlılığı en aza indirecek şekilde kendi kendilerine yeten kurumlar oluşturmaya yönelmişlerdir.

Bu anlamıyla Kızılbaş Aleviler marjinalleşme sürecine girmiş sosyal ve politik bir muhalefet olarak coğrafi ve kültürel izolasyona yönelmiş, bunun sonucunda gizli bir örgütlenme biçimi şeklini almış ve dışarıdan evlenmeyi de yasaklayarak varlıklarını

sürdürmüştür. Bu sonuçla da Kızılbaş Aleviliğin sosyal dayanışma hali kurumsallaşmış, aynı zamanda topluluğun genişleme sürecini de sekteye uğratmıştır. Kızılbaş Alevilerin Osmanlı toplumundaki bu marjinalleşme durumu onları dış dünya ile bağlarını koparacak toplumsal hayatın devam etmesi için bazı kurumların ortaya çıkmasını zorunlu hale getirecektir. İşte burada her türlü meselede en yüksek başvuru mercii olan sosyal dini lider olarak dedeler ön plana çıkacak, Alevi topluluğunun bütün sorunlarını çözecek ve bu sorunları çözerken bağlayıcı bir güç olarak yaptığı hukuki eylemlerin sonuçlarının toplum tarafından kabul edilmesi de dedelere büyük bir otorite kazandıracaktır. Bu anlamıyla dedeler toplumda meydana gelebilecek bölünme ve çatışmaları önleyici kararlar vererek grubun kendine yeter hale gelmesini sağlamış yardımlaşma kurumu olarak yol kardeşliği de denilen musahiplik kurumunun ortaya çıkmasını, yoldan çıkanlar yani birlikte yaşama kurallarını ihlal edenler için de düşkünlük sisteminin ortaya çıkmasını doğurmuştur (Turan ve Yıldız, 2008: 24).

16. yüzyıldan sonra Kızılbaş Alevilerle Safeviler arasındaki ilişki bir nevi gizemli hal almıştır. Osmanlı Devleti'nin sınırları ciddi bir şekilde kontrol etmesi, bunun yanı sıra Safevilerin katı bir Şia anlayışını benimsemeleri ve Türkmen boylarında bu anlayışın tam olarak karşılık bulmaması, Türkmen Alevileri ile Safeviler arasındaki bağı zayıflatmış olmalıdır. Bugün Şia inancındaki on iki imam anlayışı Kızılbaş Aleviler arasında zemin bulmasına ve kendilerini Caferi mezhebinden olduklarını iddia etmesine rağmen bunların gereklerini yerine getirmediği görülmektedir. Bu anlamıyla Safevi Devletinin İran'da Şiiliği resmi din ilan etmesi ve bunu kullanmasına karşılık olarak Osmanlı da Sünniliğe yönelmiştir. Osmanlıda Sünni İslam'ın gerekleri talep edildiği için Kızılbaş Aleviler daha çok marjinalleşme ve dini anlamda bir izolasyona sürüklenmiştir.

3.2.3. Vakayı Hayriye ve Bektaşî Tekkeleri

Bektaşilik, Osmanlı'da 19. yüzyıla kadar herhangi bir olumsuz durumla karşılaşmamış denilebilir. Bunun sebebi olarak devlet yönetiminde bulunan bazı üst düzey yetkililerin Bektaşî tarikatına bağlı olmasını ve yeniçeri ocağının Hacı Bektaş Veli'yi pir kabul edilip, onun duasıyla kurulmasında görülebilir. (Cevdet Paşa, 1983: 2966). Devlet de kendisine muhtemel tehlike olabilecek grupları Bektaşilik şemsiyesi altında dolaylı bir şekilde kontrol etme amacı gütmüştür. Hatta Melikov, Balım Sultan'ın Bektaşiliğin başına geçirilmesinin bu grupları kontrol altında almak girişimi olarak görmektedir (Bodrogi, 2017: 48).

1826 yılında tarihimizde “vaka-i hayriye” olarak geçen Yeniçeri Ocağı’nın kapatılması, Bektaşilik içinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu tarihte Yeniçeri Ocağı kapatılırken Bektaşî tekkeleri de kapatılmış ve başlarına Nakşibendî şeyhler atanmıştır (Yıldırım, 2016: 94). Tarikatın kapatılmasıyla, altmış yıldan yeni olan Bektaşî tekkelerinin yıkılmasına (Cevdet Paşa, 1983: 2968), eski olanların ise medrese veya camiye çevrilmesine karar verilir. Hacıbektaş dergâhının durumu ise farklı olmuştur. Dergâh muhafaza edilmiş ve başına Nakşibendî şeyhi oturtulmuştur. II. Mahmut’un ölümüyle beraber Bektaşilik üzerindeki baskı azalmış, kanunen kapalı olmasına rağmen 1840’lardan itibaren fiilen Bektaşilik, varlığını sürdürmeye devam etmiştir (Yıldırım, 2016: 94).

Balım Sultan’ın 1500 yılında hacı Bektaşî tekkesinin başına geçmesi Bektaşilikteki iki ana kol olan Babalar ve Çelebiler gruplarının ve aralarındaki rekabetin oluşmasını doğurmuştur. Bu dönemden sonra iki temel yapı olan ve Hacı Bektaş’ın mücerret yani bekârlığını savunan Babalar ve Hacıbektaş’ın çocukları olduğunu iddia eden Çelebilerden oluşan iki grup “yol evlatları” ve “bel evlatları” olarak bugüne kadar devam etmişlerdir (Öz, 2008: 23). Bu süreçte babaganlar ile çelebiler arasındaki ayrılık derinleşmiştir.

Bektaşiliğin iki ana kolunu oluşturan bu durum temelde Aleviliğin soya bağlı olup olmadığı tartışmasından kaynaklanmaktadır. Alevilerde önderlerin soydan gelmesi gerektiğini kabul edenlerin yanında yetenek, eğitim süreci ve liyakatine göre bu grupların liderliğini yapabileceğini iddia edenler bulunmaktadır (Yıldırım, 2016: 103). Bektaşilik tarikatının 16. yüzyıla kadar Hacıbektaş Veli’nin soyundan gelen ve bel evladı olduğuna inanılan Çelebiler tarafından idare edilmekteydi. 16. yüzyılın başında Sultan Beyazıt tarafından Bektaşilerin başına Balım Sultan getirilmiştir. Bu yönüyle Balım Sultan Bektaşiliğin piri sanisidir. Yani ikinci kurucusudur. Bektaşilik’i örgütlediği kabul edilen Balım Sultan Osmanlı’nın yönlendirdiği haliyle Anadolu’daki Türkmen grupları devletle uyumlu bir çizgide kontrol etme görevini üstlenmiştir. Balım Sultan Bektaşilikte ayin ve erkânı formüle etmiş temel inanç konularını düzenlemiştir (Yıldırım, 2016: 79-81).

Bektaşilik tarikatının başına geçen Balım Sultan; Hacı Bektaş Veli’nin hiç evlenmediğini, yani mücerret olduğunu söyleyerek Hacıbektaş’ın yol evlatları olarak Babagan kolunun kurumsallaşmasını sağlamıştır. 16. yüzyıldan sonra Bektaşilik, Çelebiler ve Babagan kolu olmak üzere iki yolda devam etmiştir.

Araştırma boyunca Afyonkarahisar ve çevresinde; Alevi dedeleri kendilerini Hacı Bektaşî Veli'nin torunları olduklarını belirtmişlerdir. Dedeliğin olmazsa olmaz şartın, soydan gelmesi gerektiği ve dedelerin seçilmiş insanlar olması gerektiğini belirtmişlerdir. Aleviliğin temel ilkelerinden birisi olan “yol bir sürekin bin bir” anlayışı Alevilerin ocak yapılanmasındaki parçalanmışlığın şehirlerde geleneksel kontrol mekanizmalarının işlememesi sonucu toplumsal bir parçalanmışlığı da doğurduğu gözlemlenmektedir.

3.2.4. Cumhuriyet Döneminde Kızılbaş Aleviler

Cumhuriyet, ulusal bir insan oluşturmayı amaç edinmiştir. Devletin bütün din ve mezheplere karşı tarafsızlığından söz edilemez. Örtülü bir şekilde Sünni İslam devletinin resmi dinini temsil eder. Cumhuriyet ideolojisinin temel amacı; din, kültür ve sosyal hayatın geleneksel formlarını batılılaşma düşüncesi çerçevesinde dönüştürmektir (Subaşı, 2010:130). Bu dönüştürmeden Aleviler de büyük oranda nasibini almıştır. Göle de Cumhuriyetin kurucu düşüncesinin en başından itibaren cumhuriyetçi, laiklikle bağdaşabilecek bir İslam oluşturmak istediğini belirtmektedir (Göle, 2010: 119).

Osmanlı imparatorluğunun çöküşünden sonra yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nden sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal birçok değişim ve dönüşüm gerçekleşmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde devlet, o zamana kadar kontrol mekanizması dışında kalan ülkenin birçok ücre köşelerine kadar ulaşmış; ülkenin tamamını pazar ekonomisine dâhil etme çabasına girilmiştir. İletişim ve ulaşım ağlarının genişlemesinin yanı sıra, zorunlu eğitimin yaygınlaşması gibi sebeplerle devlet temsilcileri ile siyasal ve sosyal alanın dışında yaşayan kendilerini izole eden Alevilerin, yoğun bir şekilde münasebet kurmalarına doğurmuştur. Cumhuriyet elitleri, eski düzene karşı vermiş oldukları savaşta ülkede önemli bir nüfusa sahip olan Alevileri yanında görmek ve eski düzene karşı mücadelede onlara dayanmak istemiştir. Cumhuriyet devrimleri, Sünni yapılar arasında belirli oranda tepkilere neden olsa da Aleviler arasında özellikle desteklemiştir (Subaşı, 2010: 131). Veliyuttin Efendi, 1921 yılında açık bir bildiriyle tüm Hacıbektaş ocağına bağlı Kızılbaş Alevilerden Kemalistleri desteklemelerini talep etmiştir (Bodrogi, 2017: 60).

Hem İttihat ve Terakki hem Cumhuriyet kadroları Alevi Bektaşîlerin çoğunluğunu oluşturan Çelebilerle daima iyi geçinmişlerdir. 1826 yılında tarihimizde “vaka-i hayriye” olarak geçen Yeniçeri Ocağının kapatılması Bektaşîlik içinde önemli bir dönüm noktası iken, Cumhuriyetin kuruluşunda Aleviler için bir diğer önemli dönüm noktasıdır. Bu

tarihte yeniçeri ocağı kapatılırken Bektaşî tekkeleri de kapatılmış ve başlarına Nakşibendî şeyhler atanmıştır (Yıldırım, 2016: 98).

Cumhuriyetin kuruluşuyla beraber Aleviler, Mustafa Kemal Atatürk'ü “Mehdiyi Sahibi Zaman” olarak görmüşlerdir (Subaşı, 2010: 13149). Çünkü Osmanlı döneminde karşı karşıya kaldıkları baskı ortamından Cumhuriyet Dönemi'nde daha rahat bir ortama geçtiklerini düşündüler. 1925 yılında Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu'yla birlikte Alevi tekke ve dergâhları da tamamen kapatıldı. Toplumun laikleşmesi politikası doğrultusunda Alevi tekke ve dergâhları da sıkı bir takip altına alınmıştır (Zelyut, 2018: 36).

Atatürk, Veliyuttin Efendiden kendisini desteklemesini ister. O da bir bildiri yayınlarak desteğini izhar eder ve bütün Alevilerin desteğini ister. Atatürk, bu bildiriye yayınlayan Veliyuttin Efendi'ye telgraf çekerek teşekkür eder ve Atatürk'le bağı Atatürk'ün vefat ettiği 1938 yılına kadar devam eder (Bodrogi, 2017: 61). Daha sonraları Veliyuttin Efendi'nin oğlu Celalettin Ulusoy CHP'nin üyesidir. İnönü ve Ecevit'in başbakanlık dönemlerinde CHP'nin parti sözcülüğünü yapmıştır.

Yeni dönemin lideri Mustafa Kemal Atatürk, birçok Kızılbaş Alevi tarafından bir kurtarıcı olarak görülmüştür. Hilafetin ve saltanatın kaldırılması dini özgürlüğün ilanı artık kendilerinin cumhuriyet rejiminde eşit haklara sahip yurttaşlar olarak kabul edilecekleri umudunu ortaya koymuştur. Birkaç yüzyıl önce Safevi lideri Şah İsmail'de gördükleri gibi Atatürk'ün şahsında da mehdiyi görmüşlerdir (Bodrogi, 2017: 60). Afyon'da ve köylerinde ziyaret edilen birçok Alevi evinin duvarlarında Hz. Ali ile beraber Mustafa Kemal Atatürk'ün resimleri de yan yana bulunmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi, Aleviler için daha kabul edilebilir bir ortam meydana getirmiş denilebilir. Bu dönemde Aleviler için en önemli olan şey, hilafetin ve İslam yargı yetkisinin kaldırılması olmuştur. 16. yüzyıldan itibaren toplumsal siyasal ve dinsel izolasyon içinde bulunan Aleviler, yeni laik devlet anlayışı içerisinde ülkenin politik, sosyal, kültürel yaşantısı içinde daha fazla yer alabilecekleri düşüncesiyle önemli bir ortama kavuştuklarını düşünmüşlerdir. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde İslam hukukunun belli oranda hâkim devlet anlayışında Aleviler, bir nevi toplumun “ötekisi” konumundaydı. Kendilerini kendi grupları dışında ifade etme imkânı bulamıyorlardı (Bodrogi, 2017: 48).

Atatürk, Ocak 1920’de Çelebi Cemalettin Efendi’ye ulusal birliğin desteklenmesini yazılı olarak talep ederek Çelebi’den ulusal birliğin sağlanması konusundaki görüşlerini Alevi ve Bektaşî köylerinde yaymasını ister. Zaten Atatürk’ün Aralık 1919’da Cemalettin Efendi ile evinde yapmış olduğu görüşmede bu konuların ele alınmış olması kuvvetle muhtemeldir. Atatürk ve arkadaşlarının yaptıkları devrimlerde bir halk desteği beklentisini Alevilerde araması daha mantıklı ve normaldir. Bunu da Hacıbektaş’taki Alevilerin en üst mercisi ve en nüfuslu yeri ile iletişime geçerek gerçekleştirmiştir.

Cemalettin Çelebi Efendinin, Büyük Millet Meclisinde mebus olması ve mecliste başkan, başkanvekili olarak aktif rol oynaması Kızılbaş Alevilerin Kemalist devrimleri destekleme de pozitif ve etkin bir rol oynadıklarını da gösterir (Bodrogi, 2017: 60). Cemalettin Efendi’nin vefatından sonra bu makamı devralan Velayettin Efendi de var gücüyle Atatürk’ü ve CHP’yi desteklemiştir. Sağ ve sol çatışmaların yaşandığı 12 Eylül 1980 darbesi öncesi birçok Alevi genç sol kanatta yer almış ve mücadele etmiştir (Türkdoğan, 2013: 35).

Aleviler tarihsel süreç içerisinde devlet tarafından muhatap alınıp ciddiye alındıkları en önemli etkinlik Alevi Çalıştayları olmuştur. AK Parti iktidarında düzenlenen Alevi çalıştayları yedi kez gerçekleştirilmiştir. İlki 3- 4 Haziran 2009’da son olarak ta 28-30 Ocak 2010 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Bunların dışında üç defada geniş katılımlı toplantılar yapılmıştır.

Çalıştayların amacı; tarihi süreçleri boyunca kendilerini mağdur olarak algılayan Alevilerin genel toplumun esaslı birer parçası olarak bütünlüklü ve iç tutarlılığı sağlam bir vatandaşlıkla buluşturulmasına ve bu meyanda bilişsel ve duygusal yakınlıkların harekete geçirilmesine zemin hazırlamak şeklinde açıklanmıştır (Subaşı, 2010: 13).

Alevilerin temel talepleri ayrımcılığın ortadan kaldırılması eğitim öğretim programlarında Alevilikle ilgili bilgilerin daha geniş bir şekilde yer alması ve diyanet işleri Başkanlığının tekrar değerlendirilmesi gelmektedir. Laik bir ülkede din hizmetlerinin devlet tarafından tanınmasını ilkesel olarak mümkün olmaması ve devletin tüm inanç ve gruplara karşı eşit mesafede durması gerektiği ilkesi ile çeliştiğini belirtmektedir (Subaşı, 2010: 129). Ayrıca bazı Aleviler de din kültürü ve ahlak bilgisi dersi aracılığıyla Alevilerin asimilasyona tabi tutulduğunu iddia etmektedirler

Cem evlerinin resmi bir statüsünün olmayışı ve Alevi din önderleri olarak kabul edilen Dedelerin meşruiyetine olmaması Alevilerin temel sorunları arasında yer almaktadır (Subaşı, 2010: 161). Fakat bu çalıştaylardan Aleviler adına da genel toplum adına da elle tutulur bir sonuç çıkmamıştır denilebilir.

Bu süreçte 2022 yılı Kasım ayında bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesi yayınlanarak; Kültür ve Turizm Bakanlığının görev ve yetkileri arasına "Alevi-Bektaşî kültürünün araştırılması ve cem evleriyle ilgili iş ve işlemleri yürütmek" eklendi. Bakanlık bünyesinde Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı kurulurken, görev ve yetkileri arasında; “Cem evlerinin ve ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik çalışmalar yapmak, cem evlerindeki hizmetlerin etkin ve verimli yürütülmesini koordine etmek,

Başkanlıkça belirlenen hizmetlerinin gördürülmesi için yerel yönetimlere veya yatırım izleme ve koordinasyon başkanlıklarına ödenek aktarımına ilişkin iş ve işlemleri yürütmek.

Alevi-Bektaşîlik hakkında tüm yönleriyle, sosyal ve beşeri bilimler bütünlüğü içinde bilimsel araştırmalar yapmak, yaptırmak ve bu konularda seminer, sempozyum, konferans ve benzeri ulusal ve uluslararası etkinlikler düzenlemek.

Alevi-Bektaşîlikle ilgili akademik faaliyetleri desteklemek amacıyla üniversiteler ve ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak.”, gibi faaliyetleri ekliyere Aleviliği devlet katında resmen tanıma yönünde adımlar atıldığı görülmektedir.

Devletin bu tutumu karşısında Afyonkarahisar Alevilerin bir kısmı olumlu yaklaşırken diğer bir kısmı ise; “alternatif bir diyanet oluşturarak ocakları yok etme”, “Aleviliği Sünni geleneğin altında kültürel bir öge”, “Aleviliğe bir darbe” olarak değerlendirerek olumsuz yaklaşmaktadırlar.

4. AFYONKARAHİSAR İLİNİN GENEL YAPISI VE TARİHİ

İnsanı yaşadığı coğrafya yoğurur. Coğrafya ekonomiyi, kültürü, ruh yapısını şekillendirirken aynı zamanda, tarihi ve inançları da derinden etkiler. Coğrafya insan hayatını yönlendiren önemli etkenlerden biridir. *Coğrafya kaderdir* şeklinde maruf olan bu anlayış; coğrafi konum, sahip olunan ürünler, yeraltı zenginlikleri gibi faktörler o coğrafyada yaşayanların hayatını şekillendirmektedir. Dini yaşayış da coğrafyadan belirli oranda etkilenir.

Afyonkarahisar, Anadolu yarımadasının batısında ve Ege Bölgesi'nin iç kesimlerinde yer alır (Günçar, 1971: 5). Afyonkarahisar Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümünde, Eskişehir, Konya, Isparta, Denizli, Uşak ve Kütahya komşudur (Günçar, 1971: 5; <https://www.cografyaegitimi.biz>). Yüzölçümü 14.555 km²'dir. Etrafı dağlarla çevrilidir. Bu durum Afyonkarahisar'ın iklimine de etki etmiştir. Denizden uzak, etrafı dağlarla çevrili olduğu için tipik karasal iklim hâkimdir. Bununla beraber geçiş bölgesi özellikleri de gösterir. Kışları soğuk ve karlı, yazları sıcak ve kurak bir iklim hâkimdir. (www.cografya.gen.tr). “Gece gündüz arası ısı farkı fazladır.” (Günçar, 1971: 26). Bu sert iklim; insanların da sert, mücadeleci ve toprağına bağlı hale getirmiştir. Tarım ve hayvancılık temel geçim kaynaklarındandır. Son yıllarda, 2012 yılı hariç, verdiği göç aldığı göçten fazladır (<https://www.nufusu.com>). Yurtdışında hatırı sayılır miktarda nüfusu vardır. Kaplıca turizmi, termal enerji sayesinde gelişen seracılık faaliyetleri, madensuyu üretimi, mermercilik, büyükbaş ve kümes hayvancılığı ekonomisine katkı sağlamaktadır. Şehre adını da veren haşhaş, ekimi kıymetli bir bitkidir, ekimi devlet kontrolünde yapılmaktadır. Kaplıca turizmi, son yıllarda şehre gözle görülür bir hareketlilik getirmektedir.

Afyonkarahisar'ın kuruluşundan önce kale inşa edilmiş ve kalenin etrafında şehirleşme başlamıştır (Cihan, 2018: 25). Yüksek bir dağın tepesinde bulunan Afyonkarahisar Kalesi, şehrin güneyinde yer almaktadır. Afyonkarahisar adını bu kaleden (Karahisar) ve ilk defa *Synnada* antik kenti sikkelerinde rastlanan; *Opium* (haşhaş) yani “afyon”dan almıştır (İl Çevre Durum Raporu, 2011: 28). İlk yerleşimin ne zaman olduğunu kestirmek güçtür. Paleolitik Çağ eserlerini barındıran *Eti Yokuşu* ve *Isparta Bozanönü* mevkileri dönem insanların Afyonkarahisar'da da yaşama olasılığını güçlendirmektedir (Günçar, 1971: 28). Yine Anadolu'nun önemli medeniyetlerinden birisi olan Frigler'in izlerine sarp kayalık üzerinde bulunan *Frigihrabı*, *Sunu Çukurları*, *Frig Basamaklı Sunağı* ve kayalığın tepesinde bulunan *Frig Kaya Tapınağı*nda rastlanmaktadır. Günümüze kadar korunarak gelmiş kaçak define avcılarından az da olsa kurtulabilmiş dinî amaçlı yapılanmadan Frigler döneminde dinî bir merkez olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (İl Çevre Durum Raporu, 2011: 28).

Afyonkarahisar uzun yıllar Anadolu'ya hükmetmiş olan Roma ve Bizans dönemlerinde de bir yerleşim yeridir. O dönemlerde bilinen en eski adı Akronio'dur (Cihan, 2018: 25). Bu dönemde bölge Frigya kültürü ile bilindiğinden kaplıcaları, Frigya Salutaris (Şifalı Frigya) adıyla ün yapmıştır. Afyonkarahisar'ın asıl gelişimi Selçuklular

dönemindedir. 1147-1157 yılları arasında Sultan I. Mesud'un emri ile *Karahisar* adı ile tanınan kalenin eteklerine bir Türk boyu olan Karaşarlar yerleştirilmişlerdir. Stratejik yolların kavşağında çok çetin bir kalesi bulunması dolayısıyla, kale ile Hıdırlık (kalenin güneyinde bulunan tepe) tepesi arasındaki yerleşim alanı çok kısa sürede genişlemiştir. Gelişmeyi hızlandıran diğer bir olay da Sultan I. Alâaddin Keykubat'ın zamanında başlatılan kalelerinin onarımı sırasında Afyonkarahisar Kalesi'nin de onarılmasıdır (Cihan, 2018: 38). I. Alâaddin Keykubat, 1231 yılında atabeyi ve aynı zamanda mimarı olan Bedrettin Gevhertaş'ı kale dizdarı olarak Afyonkarahisar'a göndermiştir. Gevhertaş, kaleyi tamirden geçirdikten sonra kalede mozaik, çini mihraplı bir küçük mescit ve onun doğu yanına bir saray yaptırmıştır. Alâaddin Medresesi adlı Hisarardı Medresesi de bu dönemde yaptırılmıştır. Sağlam ve güvenilir olan Afyonkarahisar kalesi Selçuklu Devleti'nin hazinelerinin saklandığı bir yer olmuş ve adına da *Karahisar-ı Devle* denilmiştir. 1243 Köseadağ Savaşı sonrasında Moğolların hâkimiyetine girmesiyle Afyonkarahisar'da Sahipata Beyliği kurulmuştur. Selçuklulara bağlı kurulan ilk beyliklerden olan Sahibataoğulları beyliğinin kurucusu Sahibata Fahrettin Ali, hayatının büyük bölümünü Afyonkarahisar'da geçirdi. Daha çok *Karahisar* diye anılan şehrin adı bu dönemde *Karahisar-ı Sahib* olarak anılmaya başlanmıştır (Günçar, 1971: 274-280). Bölge daha sonra sırayla Eşrefoğulları, Germiyanogulları ve Karamanoğulları Beyliklerinin egemenliğinde kalmıştır.

Afyonkarahisar, Osmanlı Dönemi'nde genişleyerek büyümüştür. 1390 yılında Yıldırım Bayezid devrinde Osmanlılara geçmiştir. Ankara Savaşı'nın (1402) ardından Germiyanogulları tekrar eski topraklarına sahip olmuşlarsa da son Germiyan Hükümdarı II. Yakup Bey'in 1429'da ölümü üzerine vasiyeti gereği bu topraklar tekrar Osmanlı hâkimiyetine alınmıştır (Cihan, 2018: 244). Fatih Sultan Mehmet'in sadrazamlarından Gedik Ahmet Paşa, Karaman Seferi sırasında Afyonkarahisar'da konaklamış ve 1472-1477 yılları arasında inşası tamamlanan Gedik Ahmet Paşa Külliyesi'ni (sübyan mektebi, medrese, hamam, imaret ve camiiden müteşekkil) yaptırmıştır. Osmanlı Dönemi'nde çok sayıda mescit, cami, medrese yapılmıştır. Mevlevîlik tarikatı Afyonkarahisar tarihi için önemli bir yer tutar. Afyon Mevlevihanesi erken dönem Mevlevihanelerindendir, yani bu tarikatin Konya dışında ilk teşekkül ettiği yerlendendir. Afyonkarahisar Mevlevî Tekkesi 19.yy.da yanmış, dönemin sultanı II. Abdülhamid Han tarafından onarttırılan Mevlevî Tekkesi (Bugün cami olarak kullanılmaktadır.) bugün şehrin önemli mimarî eserlerden birisidir.

İstiklâl Savaşı üç ana cephede yaşanmıştır. Doğu ve güney cephelerinde elde edilen başarıların taçlandırılması ve nihai sonuçların alınması ancak batı cephesindeki başarılarla olabilmıştır. Anadolu insanın kurtuluş savaşını verdiği yıllarda Afyonkarahisar, önemli bir karargâh olmuştur.

1071 Malazgirt Zaferi ile Selçuk Türklerinin kapılarını aradıkları Anadolu, Bizans tarafından 21 eyalete ayrılmış bulunuyordu. Afyonkarahisar, merkezi Konya (Conia) olan *Anatolik* eyaletine bağlı bulunuyordu. Malazgirt Zaferinden sonra yapılan antlaşmayı imzalayan Romanos Diogenes, Kraliçe Evdoksia ve ileri gelenler tarafından tahttan düşürülmüştür. Yerine Konstantin Dukas'ın oğlu Michel'i geçirdiler (Gönçer, 1971: 236). Bizanslıların antlaşmayı tanımaması üzerine, Selçuklu Sultanı Alparslan, Kutalmışoğlu Süleyman Şah ve kardeşi Mansur'dan Ege ve Marmara'ya kadar Anadolu'nun fethini istemişti. Süleyman Şah *Başkomutan* olarak Anadolu içlerine girmiş Artuk, Tutuk, Saltuk, Mengücek, Ebulkasım ve Atsız Bey gibi büyük komutanların idaresindeki akıncı müfrezeleriyle kısa bir zaman içinde Anadolu'nun fethini büyük ölçüde tamamlamıştır.

1071-1243 yılları arası Türkiye Selçuklularının siyasî olarak güçlü oldukları dönemdir. Peş peşe yaşanan felaketler ve 1157'de Sultan Sancar'ın ölümü ile Büyük Selçuklu Devleti sona ermiş, liderlik Türkiye Selçuklularına geçmiştir (Turan, 1965: 176-185). 1243'te Köseadağ'da Moğollarla yapılan savaşta yaşanan bozgundan sonra güçlü devlet olma imtiyazını kaybetmiş, Moğal hâkimiyetine girmişlerdir. Bu süreç aynı zamanda parçalanma dönemidir ve İlhanlılara tâbi beyliklere ayrılmışlardır (Turan, 1965: 212-216). Selçuklulara bağlı olarak Anadolu'da kurulan beyliklerden biri de Sahibataoğulları'dır. Bu beyliğin kurucusu Sahib-Ata Fahrettin Ali, hayatını Afyonkarahisar'da geçirmiştir. O zamana kadar *Karahisar* denilen şehre onun adına izafeten *Karahisar-ı Sahib* denmiştir. Afyonkarahisar, uzun süre (1265-1333) bu beyliğin başkenti olarak kalmıştır (Yıldız, 1982: 676-678). Sahib-Ata'nın yerine geçen torunu Şemsettin Ahmet Bey, Germiyanoglu Beyinin damadı idi. Onun yerine geçen oğulları Nusrettin Ahmet ve Muzaffereddin Devlet Beylerden Ahmet Bey, Germiyan sarayına gitmiştir. Önce bütün Afyonkarahisar çevresine hâkim iken, gittikçe küçülen beylik zamanında (1260-1428) Devlet Bey'in oğulları şehirde hüküm sürmüşler, Germiyan Beyi II. Yakup'un vasiyet ile II. Murat'a bırakmıştır. Bu vasiyetten sonra Germiyan beyliği içinde bulunan Afyonkarahisar da Osmanlıların idaresine girmiştir (1428) (Hallaçoğlu, 1982: 696-703; Afyonkarahisar İl Çevre Durum Raporu, 2011: 30).

Beylikler döneminde, Sultandağı, Çay, Bolvadin, Sandıklı, Şuhut ve sahip olduğu kaleden dolayı Karahisar'a önem verilmiştir. Sosyal ve ekonomik hayata canlılık kazandıran; cami, medrese, han, kervansaray, türbe, su yolu gibi anıtsal eserler yapılmıştır. Bu döneme ait 40 ahşap direkli Ulu Camii, Taş Külliyesi, Sahipata Kervansarayı, Ebheri ve Kureyş Türbeleri önemli eserlerdir. Karamanoğulları, Hamitoğulları ve Eşrefoğullarının kısa süreli varlıkları hissedilmiştir. Bolvadin, Sultandağı ve Şuhut'ta eserleri vardı (www.afyonkulturturizm.gov.tr).

Afyonkarahisar, ilk olarak Yıldırım Bayezid devrinde (1390) Osmanlılara geçmiştir. 1402 Ankara Savaşı'nın ardından Germiyanogulları tekrar kurulmuş olsalar da son Germiyan hâkimi Yakup Bey'in 1429'daki vasiyeti gereği bu topraklar tekrar Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Osmanlıların Haçlılarla uğraştığı bir sırada bunu fırsat bilen Karamanoğulları, Kütahya, Karahisari Sahip, Hamid taraflarına akınlarda bulunarak bu yerleri yakıp yıkmışlardır. Bu durumdan oldukça etkilenen Afyonkarahisar ve çevresi, Sultan II. Mehmet'in Karamanoğullarını ortadan kaldırmasıyla kesin bir şekilde Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (www.afyonkulturturizm.gov.tr).

Anadolu'da XVII. yüzyılda başlayan Celâlî isyanlarından zaman zaman Afyonkarahisar bölgesi de etkilenmiştir. 1833'te bir süre II. Mahmut ile mücadele hâlinde olan Mısır Valisi İbrahim Paşa'nın eline geçen şehir, beş yüz yılı aşan Osmanlı hâkimiyeti devrinde Anadolu Beylerbeyinin bir sancağı olmuş, 1917 yılına kadar Bursa'ya bağlı kalmış, I. Dünya Savaşı sonuna doğru bağımsız mutasarrıflık olmuştur. Afyonkarahisar özellikle XV. yy.dan itibaren Osmanlı; kültür, sanat ve yapılaşmalarında kendini hissettirmeye başlamıştır. Mehmet Semai (Sultan Divani) ile Mevlevilik en üst düzeye ulaşmış ve Karahisar'ın adını tüm dünyaya duyurmuştur. Ayrıca Ahmet Karahisari, Şemsettin Karahisari gibi kültür ve sanat adamları, ilin adıyla anılmıştır.

İstiklâl Harbinde Afyonkarahisar'ın önemli bir yeri vardır. Türk Millî Mücadelesi'nde, düşmana ilk kurşunu Afyonkarahisarlı olan Ali Çetinkaya atmıştır. (28-29 Mayıs 1919 172. Alay komutanı, Ayvalık) Afyonkarahisar bölgesi, Yunanlıların durağıdır. Afyonkarahisar, Ege Bölgesi'ndeki sivil direnişin temel taşlarından biri olan Afyonkarahisar Kongresini gerçekleştirerek doğu ve batıda yapılan kongrelerin birleşmesinde etken rol oynamıştır. Bu kongreyle bütün müdafaa-i hukuk, redd-i ilhak ve kuva-yı milliye harekâtı Türkiye Büyük Millet Meclisinin denetimi altına alınmasında etkin bir yere sahip olmuştur. Afyonkarahisar-Eskişehir, Afyonkarahisar-Kütahya, Afyonkarahisar-Uşak demiryollarının odak noktasıdır ve silâh, cephane, erzak naklinde

son derece önemli bir üs olmuştur. İzmir-Afyonkarahisar demiryolu, bölgeler arası nakliyenin büyük yükünü çekmiştir.

Millî Mücadele'nin merkezi olan Ankara'nın hemen yakınında bulunması onunla komşu olması buraya başka bir önem katmıştır. Bir nevi Ankara'nın kapısı Afyonkarahisar'dı. Afyonkarahisar'ın bu yönü, bilhassa Sakarya Muharebesi'nde ortaya çıkmıştır. Çok kısa süren birinci işgalden sonra, 13 Temmuz 1921'de Afyonkarahisar ikinci kez işgal edildi. Afyonkarahisar topraklarına yerleşmiş bulunan Yunan kuvvetleri, Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra Afyonkarahisar'da yayılmak ve temelli yerleşmek istediler. Afyonkarahisar'ın kurtuluş plânları Akşehir'de yapıldı. Daha sonraki adım Şuhut'a gelinmesiydi. Büyük Taarruz plânları Afyonkarahisar'da eski belediye binasında yapıldı. Taarruzun başlamasından sonraki üçüncü gün Batı Cephesi ve ordu karargâhları Afyonkarahisar'a getirilip Belediye Binasında (bugünkü Zafer Müzesi) üslendirilmiş ve 30 Ağustos 1922 Başkomutanlık Meydan Muharebesi buradan yönlendirilmiştir (www.afyonkulturturizm.gov.tr; Afyonkarahisar İl Çevre Durum Raporu, 2011: 31-33).

5. ALEVİLİĞİN YAZILI KAYNAKLARI

Bir takım ön kabuller, kalıplaşmış düşünceler Alevi Bektaşî düşüncesinin anlaşılmasının önündeki engellerden bazılarıdır. Bunlardan birisi de Balkanlardan Anadolu'ya ve Irak'a kadar geniş bir coğrafyada var olan bu toplulukların yazılı kaynakları yoktur düşüncesidir. Şifahi kültür, yazılı kültür, yüksek İslam, halk İslamı, Ortodoks heterodoks gibi çift kavramsallaştırmalar ve senkretizm gibi normatif kavramsallaştırmalar, Alevi Bektaşî gruplarını anlamamızı zorlaştırmaktadır (Karakaya ve Stump, 2016: 3).

“Alevilik sadece şifahi kültüre dayalıdır” şeklindeki önyargı, Aleviliğin yazılı kaynaklarını ihmal etmekte ve görmezden gelinmesine neden olmaktadır. Aleviliğin sadece şifahi kültüre indirgenmesi, onun yozlaştırılmasına farklı din ve ideolojik çıkarımlara imkân sunmasına dayanak oluşturmaktadır. Şifahi kültür, Aleviliğin oluşmasında ve tarihi süreçte önemli bir etken olmasına rağmen tek ve yegâne etken değildir. Şifahi kültür sadece Alevilikte olmayıp, diğer İslami anlayışlarda da yaygın bir araçtır (Kutlu, 2008: 10). Sadece şifahi kültürü esas alan bir yaklaşım, Aleviliğin sınırlarını zorlamakta, Aleviliği nerede olmasını istiyorsak oraya konumlandırma konusunda geniş bir hareket alanı sunmaktadır. Böylece Alevilik kendi çerçevesinden

kopartılıp Marksist anlayışın da etkisiyle sınıf çatışması tezi üzerinden hareketle bir Alevi-Sünni çatışması şeklinde de tanımlanmaktadır. Muhakkak ki, Aleviliği ve Alevileri doğru anlamak için, şifahi kültürü gözden uzak tutmadan yazılı kaynaklarının da incelenmesi ve buradan hareketle bir açıklamaya gidilmesi gerekmektedir. Aleviler arasında yazılı kaynakların ihmal edilmiş olması bir tek anlayış olmaktan çok, çeşitli ve bir o kadar da birbirine zıt Alevilik okumaları yapılmasına zemin oluşturmaktadır. Özellikle Aleviliğin İslam dışı gösterilme çabaları Aleviliğin var olan yazılı kaynaklarını gözardı etmektedir. Alevilere Türkiyede *azınlık statüsü* kazandırma çabaları da bu çerçevede değerlendirilebilir.

Alevilik şifahi kültüre dayanır yazılı kaynakları yoktur şeklindeki varsayım bugün mevcudiyetini sürdürmektedir. Aleviliğin sözlü geleneğe dayalı bir kültür ve inanç sistemi olduğu yargısı hep kabul görmüştür. Mistik batini yönü ağır basan tarihleri boyunca farklı şekillerde dışlanmış ya da marjinal olarak varlıklarını sürdürmüştür. Kırsal bölgelerdeki Alevi topluluklarında aile içi ortamlarda ya da özel toplantılarda yüz yüze gerçekleşen sözlü geleneğin kuşaktan kuşağa aktarılması, Alevilikte asıl mekanizma olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Aleviliği inanç esaslarını ve erkânını ortaya koyan *buyruk* isimli kitaplar olduğu ve her dedenin yazılı bir şeceresinin veya beratının olması gerektiği göz önüne alındığında, eskiden beri Aleviliğe ait bilgilerin sadece sözel bir aktarmaya dayanmadığını, yazılı kaynaklarının da mevcut olduğunu bize göstermektedir (Karakaya ve Stump, 2016: 4).

Alevi Bektaşiliğin yazılı kaynakları *Vilayetnameler*, *Buyruklar*, *Nefesler Fütüvvetnameler*, *Erkanameler*, *Tercümanlar* ve *Menakıpnameler*'den oluşmaktadır (Kutlu, 2008: 31). Zelyut'a göre de Aleviliğin yazılı kaynakları, Alevi halk ozanlarının şiirleri, Menakıpnameler, Velâyetnameler, Cenknamelerdir (Zelyut, 2018: 19).

14. yüzyıl sonu ve 15. yüzyıla giden *şecere*, *icazetname*, *ziyaretname* gibi yazılı belgeler, dini metinleri muhtevi yazmalar ve dedelerin pirlerin kişisel not defterleri bu durumun somut bir gerçekliğe dayandığını göstermektedir (Karakaya ve Stump, 2016: 4). Köprülü, Anadolu'nun dinsel ve kültürel tarihini bir ucunda yüksek İslam, diğer ucunda halk İslam olmak üzere çift kutuplu bir şekilde değerlendirmektedir. Bu yaklaşıma göre Sünniler, Anadolu'daki yüksek İslam'ı temsil etmektedir. Buna karşılık Alevi Bektaşi geleneği olarak tezahür eden halk İslam'ı ise daha çok sözeldir. Halk İslam'ı ve yüksek İslam ayrımı aynı şekilde yerleşik olanlar, göçebe olanlar şeklinde bir karşıtlıkla değerlendirilmiştir. Burada sözel ve kitabi aktarımın aynı zamanda bir hiyerarşi içerdiği

varsayımına dayanır. Sözlü aktarıma dayalı kültürel yapıların yazılı aktarıma dayalı yapılara göre daha zayıf ve geri kültür olduğu varsayımdır (Karakaya ve Stump, 2016: 4).

Alevilikte sözlü aktarım başat olmakla beraber, yazılı kaynakların da mevcut olduğu bir gerçektir. Bu durum kabul edildiğinde Alevilik var olan yazılı kaynakların ötesinde marjinal ve keşmekeş yorumlardan belirli oranda korunacak ve Aleviliğin ne olduğu hakkında daha sahih bilgiler elde edilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

ALEVİLİĞİN İNANÇ VE İBADET YAPISI

1. ALEVİLİKTE TEMEL İNANÇLAR

Dinî inançların, ibadetlerin, dinî grupların, cemaatlerin sadece bireylerin düşünce dünyasında olup biten şeyleri değil, aynı zamanda birçok diğer toplumsal alanları etkileyen olaylar oldukları görülmektedir. Aynı şekilde toplumsal olaylar ve toplumsal etkileşimler, dinî anlayışları ve dinden doğan grupları etkilemektedir. Din ve toplum karşılıklı olarak birbirlerinden etkilenmektedir. Din, kaynağını bir kutsala dayandırırken toplumsal hayatın da vazgeçilmez bir unsurudur. Dinin toplumsal hayata etkileri ve rolü büyüktür. Aralarında güçlü bir ilişki vardır. Bir din grubu üyelerinin kutsalla olan münasebetleri ve düzeni, o dinî grubun temel özelliğidir (Günay, 1988: 52-54).

Alevilerin inanışlarına, yaşayan Alevilerin gözlemlenen tutumlarına, Aleviliğin temel kavramlarına ve tarihî verilere göre Aleviliğin İslamiyet'in içinde olduğu görülür. Hz. Muhammed, Alevilikte de temeli oluşturur. Bazılarının iddia ettiği gibi Alevilik İslam'ın dışında görülemez. Alevilikte İslami kavramlar daha çok batini anlayışla değerlendirilir (Zelyut, 2018: 17). Anadolu Aleviliği de, İslam'ın temel prensiplerinden olan kul hakkının yenmemesini temel almış, insan haklarına saygılı bir tür amentü olarak ortaya çıkmıştır (Öktem, 1995: 231). Bireyin dini farklı yorumlaması inanç ve ibadet biçimlerinde farklılıklar ortaya çıkarmaktadır. Temelde aynı olmasına rağmen mezhepler arasında ibadetlerin uygulanış biçimlerinde farklılıklar vardır, aynı şekilde Alevi ibadet biçimlerinde Sünnilikten farklılıklar olduğu gibi kendi içinde de farklılıklar barındırmaktadır (Öktem, 1995: 162).

Her dinin temelini birtakım dini inanışlar oluşturur, inançlar ona inananların dünyasını ve şahsiyetini düzenleyen ve devamlılık kazandıran bir unsur olduğu gibi aynı zamanda gündelik hayatın da anlam kazanmasını sağlayan faktördür. Bu anlamıyla din, sosyal bağlayıcılığa sahip bir inanç sistemidir. Din sisteminin, toplumun diğer sistemleri ile olan ilişkisi aşikârdır. Her toplumda inançlar ile diğer toplumsal kurum ve kuruluşlar arasında sıkı bir bağ vardır. İnançlar toplumun diğer alanları üzerinde etkili olurken bu alanların aynı zamanda dinin kurumsallaşmasında etkileri vardır (Kurtkan, 1985: 276).

Kızılbaş Alevi Bektaşî topluluklarının tarihin hiçbir döneminde sabit bir birlik oluşturamamış olmaları ve inançlarındaki “sıkı gizlilik ilkesi” Alevilik inancını incelemede ve ortaya koymada konuyu inceleyenleri bazı zorluklarla karşı karşıya

bırakmıştır. Alevi inanç sisteminin tam anlamıyla kayıt altına alınamamış olması dolayısıyla kitabi bir inanç sisteminden daha çok sözlü geleneğe dayanan bir yapının olması başka bir zorluktur. Alevi İslam yorumunun tamamen sözlü geleneğe bağlı olduğu ve yazılı kaynaklarının olmadığı görüşü gerçeği yansıtmamaktadır. Sözlü aktarım daha baskın olmasına rağmen Alevilerin de yazılı kaynakları mevcuttur. Fakat bugün Afyonkarahisar bölgesinde uzun görüşmeler sırasında edinilen izlenim şudur ki; dedeler ve taliplerin var olan bu yazılı kaynaklara ulaşmaları ve kaynakları hakkında anlamaları oldukça zor görünmektedir.

Başka bir zorluk da Alevilerin disiplinli bir Alevi eğitiminden geçmemeleri, Alevilikle ilgili öğrendiklerini, bildiklerini daha çok dedelerden ve ailelerden elde etmeleri, hemen hemen her köyde birçok konuda ve olaylara bakışta farklılık ortaya çıkmasına neden olmuştur. Alevilerin yazılı kaynakları buyruklar, velayetnameler, okunan dualar gibi kaynakların yanında halk edebiyatında önemli bir yer tutan Alevi deyiş, duvaz ve şiirlerinin de önemli bir yeri vardır. Alevilikte ozanların söylemiş olduğu ilahi ve şiirler önemli kaynakların başında gelmektedir. Bu şiir ve ilahilerde sadece inanç içerikli olmayıp sosyal ve kültürel içerikli birçok bilgi de vardır.

Alevilerin inanç esaslarını anlama ve anlamlandırma konusunda bazı zorluklarla karşı karşıya kaldığı açıktır. Her şeyden önce Alevilik şemsiyesi altında birçok grubun olmasıyla, birçok bölgede yaşayan Alevilerin, bulundukları yerleşim birimlerinde bile birbirinden farklı anlayışlar gözlemlenebilmektedir. Aleviler, inanç ve kültürel değerler açısından homojen bir yapıda değildir (Karakaş, 2013: 34). Bundan dolayı herkesi bağlayacak sistematik ve bütüncül bir Alevi inancından söz edebilmek mümkün görünmemektedir (Yeşilyurt, 2003: 13). Aleviliğin inanç sisteminin tarihsel ve toplumsal şartların bir sonucu olarak yazılı olmaktan daha çok şifahi geleneğe dayanması, eski birtakım inanç ve mitolojileri içinde barındırması, İslam öncesi mensup olduğu dinlerin ve tasavvufun büyük etkisi, Yahudi ve Hristiyanlıktan etkilenmesi gibi değişik dinlerin etkileri altında bir sistem oluşturulmuştur (Eröz, 1977: 147-242).

Alevilerin genel İslam inançları hakkındaki bilgileri velâyetnamelerde, Alevi ulularının eserlerinde, menkıbelerinde ve bunun yanı sıra Alevi şair ve ozanlarının şiirlerinde bulmak mümkündür. Alevi ozanların cemlerde söylenen deyiş ve duaların, Alevi kültürünü ve inanç esaslarını anlamada başat bir rolü vardır. Bu kültürün temel özelliklerinden biri de Ahmet Yesevî'nin şiirlerinden Yunus Emre ve Mevlana'ya kadar Alevi ozanlarının eserleri, Aleviliğin anlaşılmasına katkı sunmaktadır. Temel İslam

inançları “tevhit ilkesi” etrafında şekillenmiş, amentü şeklinde formüle edilen altı iman esasından oluşmaktadır. Bu altı iman esası, Afyonkarahisar Alevilerinde açık bir şekilde görülmektedir.

Alevi inanç esaslarını incelerken karşılaşılan zorluklardan en önemlisi, Aleviliğin senkretik bir özelliğe sahip olduğu kabulüdür. Böyle bir değerlendirme Alevi iman esaslarının anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bütün dinlerin, kendisinden önce yaşayan inançlarla belirli benzerlikler taşıdığı ve onlardan belli transferler yapmış olduğu kabul edilmektedir. Bu durum o inancın senkretik bir yapıda olduğu anlamına gelmez. Afyonkarahisar Alevilerinde gözlemlenen inanç esasları konusunda İslam’ın temel inanç esaslarıyla anlama ve pratik etme farklılıklarının dışında bariz farklar görülemez. Bu yönüyle ele alındığında Alevi inanç anlayışının, İslam inanç anlayışının bir ürünü olduğu görülmektedir.

1.1. ALLAH’A İNANÇ

Allah’a inanç, Allah’ın varlığı ve birliği, Allah’ın sıfatları gibi konular, insanlık tarihi boyunca inansın ya da inanmasın herkesin sorunu olmuştur. Evreni yaratan yüce bir varlık olduğu, bütün ilahi dinlerin en temel prensibini oluşturur. Alevi Bektaşî inancının merkezinde Allah inancı vardır (Öz, 2018: 48). Alevilerle ilgili Allahsız, kitapsız yakıştırmaları, Aleviliği anlamada büyük yanlışlardan biridir. Alevi Bektaşî düşüncesinde, Allah inancı varlık hiyerarşisi içinde en yüksek yerdedir. Allah’ın yokluğu düşünülememekte, her şey onun üzerine bina edilmektedir (Yeşilyurt, 2003: 29).

Alanda yapılan çalışmalar sırasında, özellikle üzerinde durulması gereken bir nokta da şudur ki; kentleşme, modernleşme ile geleneksel Aleviliğin çözülmesi sonucu ortaya çıkan boşlukta Aleviler arasında kendine taban bulan aşırı sol gruplar gençler arasında hem Aleviliğin temel ilkelerine hem de Allah’a inanma konusunda bazı şüphelerin oluşturulduğu, Alevi kanaat önderleri tarafından iletilmiştir. Alevi gençlerin inançtan uzaklaştırılıp, bir inançsızlık durumuyla karşı karşıya oldukları endişesini taşımaktadırlar. Alevilerde var olan birçok menkibe ve söylenceyi kökten reddederek, buyruklardaki ve yedi ulu ozan olarak kabul edilen Alevi ozanlarının eserlerindeki İslami söylemlerin birer takiyyeden ibaret olduğunu iddia etmeleri, bu toplum üyeleri arasında büyük bir endişeyle karşılanmaktadır. Özellikle bu gruplar, Aleviliğin, İslam’la ilgisi olmadığını, Allah ve peygamber inancının bir takiyyeden ibaret olduğunu, Alevilerin kabul ettiği Hz. Ali’nin tarihte yaşamış Hz. Ali ile bir alakası olmadığı fikrini propaganda

etmektedirler. Bu görüşlerin Aleviliğin inanç anlayışında özellikle de gençler nezdinde büyük etkileri olduğu belirtilmektedir. Afyonkarahisar Alevilerinde çok az rastlanan bu anlayış, özellikle dedeler için bir sorun olarak görülmektedir. Dedeler, gençlerin bu gibi propagandalara kapılmalarının Aleviliğin sonunu getirebileceğinden endişelenmektedir. Yine katılımcılarla yapılan görüşmelerde Aleviliğin Allah inancının geleneksel olarak anne babadan ve çevreden duyduğu şekliyle inanmalarının yaygın olduğu söylenebilir.

Alevi gruplarda, Allah'ın birliğinden hiçbir şekilde şüphe edilmez. İslam dininin bütün inanç esasları bir bütün olarak kabul edilir. Yine Alevilikte “Cüneyt”, “Haydar” isimleri eğitilmiş Aleviler tarafından bile bilinmemekte, Şah İsmail sadece şiirlerinden “Hatayi” olarak anılmaktadır. Bu anlamıyla Safevilerin etkisi ve Alevi tarihindeki rolü unutulmaya yüz tutmuştur.

Alevi- Bektaşî edebiyatında Allah inancını net bir şekilde ortaya koyan birçok eser mevcuttur.

Hakdır Allahım,
Ali'dir şahım,
Muhammed mâhim,
Allah eyvallah.
Arşta burhanım,
Sırrı Rahmanım,
Derde dermanım,
Allah Eyvallah.

Yüzümüz yerde,
Özümüz darda,
Huzur-u pirde,
Allah eyvallah.

Can ile canım,
Din-i imanım,
Virdî zebanım,
Allah eyvallah.
Münir'i kemter,
Sizden ey server,

İsteriz kevser,

Allah eyvallah. Münir (Bozçalı, 2005: 93).

Alevilik senkretik bir inançtır varsayımı da Aleviliği anlamada belirli oranda engel teşkil eden yaklaşımlardan biridir. Alevilik senkretik bir inançtır, yargısını ilk dile getirenler 19. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında faaliyet gösteren ve Anadolu'nun kadim Hristiyan halklarının bakiyesi oldukları iddiası üzerinden Aleviler arasındaki faaliyetlerine meşruiyet zemini yaratma gayreti güden Amerikalı Protestan misyonerler olmuştur. Aynı şekilde İttihat ve Terakki Döneminde Osmanlı aydınlarından Baha Said gibi bazı isimler bu misyonerlerden etkilenerek, Alevilerin aslında öz be öz Türk olduğu Aleviliğin Orta Asya'da Türklerin eski inanışlarının İslami bir kılıf ile devamından ibaret olduğu fikrini ortaya atmaktadırlar (Karakaya ve Stump, 2016: 6).

Bunun yanında Aleviliğin başta Zerdüştlük olmak üzere eski İran dinlerinin devamı olduğu şeklinde tezler de ortaya atılmıştır. Farklı dinî inançların hatta birbirine zıt inanç sistemlerine ait öğelerin, bir araya getirilmesi ve sentezlenmesi anlamına gelen “senkretizm” teriminin Allah’a inanç, Allah’ın varlığı ve birliği, Allah’ın sıfatları gibi konular, insanlık tarihi boyunca inanan inanmayan herkesin sorunu olmuştur. Evreni yaratan yüce bir varlık olduğu, bütün ilahi dinlerin en temel prensibini oluşturur. Alevi Bektaşî inancının merkezinde Allah inancı vardır (Öz, 2018: 48). Alevi Bektaşî düşüncesinde, Allah inancı varlık hiyerarşisi içinde en yüksek yerdedir. Allah’ın yokluğu düşünülmemekte, her şey Allahın varlığı inancı üzerine bina edilmektedir (Yeşilyurt, 2003: 29). Alevi düşüncesinin temelini oluşturan dört kapı kırk makam öğretisinin birinci kapısı olan şeriat kapısının ilk makamı Allah’a inanmaktır (Yılmaz, Akkuş ve Öztürk, 2007: 68). Dört kapı kırk makam öğretisinde ilk makamın ilk ilkenin Allah’a iman olması, bütün diğer makamların buna bağlı olduğu anlamına gelir. Bütün makamlarda ilerlemenin şartı, Allah inancına sahip olmaktır. Afyonkarahisar Alevilerinde de Allah, korkulacak bir varlıktan ziyade sevgiyle bağlanılacak ve sığınılacak yüce bir varlık konumundadır. Tasavvufî düşüncenin de etkisi ile Allah’ın bütün evrende tezahür ettiği, görünen her şeyin Allah’ın birer tezahürü olduğu şeklinde panteist bir anlayış da gözlemlenmektedir.

1.2. MELEKLERE İNANÇ

Meleklerle iman, ilahî dinlerin tamamında temel inançlardan kabul edilir. Melekler gözle görülemeyen, mahiyeti farklı varlıklar olduğu için meleklerle ilgili bilgiler, sadece

dinî metinlere bağlıdır. İslamî inanışa göre melekler, Allah'tan aldıkları emirleri sorgusuz sualsiz yerine getirirler. Herhangi bir iradesi ve sorumlulukları olmadığı için onlar Allah'ın verdiği görevleri eksiksiz yaparlar. Dört büyük meleğin yanı sıra “Kıramen Kâtibin” denilen insanın eylemlerini kayda geçiren melekler, kabirde sorguda bulunan melekler, müminler için dua eden melekler gibi çeşitleri vardır. Alevilikte melek inancı belirgindir ve genel anlayışa uygun bir şekilde ortadadır. Alevi duvaz ve nefeslerinde dört melek ve diğer meleklerden bahsedilerek onların görevleri ifade edilir (Üzüm, 2008: 108).

Bütün dinlerde varlığı kabul edilen melek inancı, İslam'da da temel iman esaslarından kabul edilmiştir. Allah'ın maddî âlemle doğrudan ilişkisinin melekler vasıtasıyla kurulduğu, Allah'ın yeryüzünde bazı görevleri meleklerle verdiği kabul edilmektedir. Alevilikte melek temel kaynaklarda ve ozanların eserlerinde rahatlıkla gözlenebilmektedir. Kendileriyle mülakatta bulunulan katılımcıların büyük çoğunluğu, melekler konusunda açık bir inanca sahiptirler. Özellikle dört büyük meleğin kabul edildiği belirgin bir şekilde görülmektedir. *Cebrail*; peygamberlere vahyi getiren melek, *Mikail*; tabiat olaylarını yöneten melek, *Azrail*; canları almakla görevli melek, *İsrafil*; kıyametin kopuşunu belirleyen sura üfleme eylemini gerçekleştirecek melek olarak kabul edilmektedir. Özellikle kırklar meclisi mitolojisinde *Cebrail*'in önemli bir yeri vardır. Hazreti Muhammed'in miraca çıkışında ve kırklar meclisine gelip Hazreti Ali'nin sırra ermesinde *Cebrail*'e önemli bir görev yüklenmektedir. Yine görüşülen bazı katılımcılar *Kıramen Kâtibin* denen, insanların omuzlarında bulunduğu inanılan ve Kur'an'da da geçen meleklerin varlığını kabul edip, yapılan her eylemin bu melekler tarafından yazıldığını belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar; melekleri, iyiliği sembolize eden varlıklar olarak kabul ederken kötülüğü ise şeytanın sembolize ettiğini kabul etmektedir. Bu yönüyle iyilik yapmak meleklik, kötülük yapmak ise şeytanlık olarak kabul edilmektedir. Meleklerle iman ile ilgili Alevi Bektaşî edebiyatından pekçok örnek mevcuttur;

Ferişteyi anmaktan bilesin murat nedir;

Gece gündüz bilebilir senin ile her işte.

Ol feriştehler adı Kıramen Katibin'dir.

Yazmaktan usanmazlar, ayrılmaz yazda kışta.

Birisi sağ omzunda, birisi sol omzunda,
Birisi hayrın yazar, birisi şer cümbüşte.

Kâğıtları tükenmez, ne de mürekkepleri,
Aşınmaz kalemli, kaimlerdir ol işte.

Hem meyhaneye varır, hem puthaneye girer,
Bunlar saklarlar seni, sen gafilsin bu işte.

Yunus imdi Sübhanı, vasfeyle sen gönülde,
Ayrı değil ariften bu kopuz ile çeşte (Yunus Emre)

İki melek gelir, sual sorarlar,
Döker hurucunu, gevher ararlar,
Bir kılın üstüne köprü kurarlar,
Geçemezsin Hakka kul olmayınca (Pir Sultan) (Bozçalı, 2005: 109).

Azrail el sunar alır canını,
Kimler duyar avazını ününü,
Allah'ın velisi imam soyunu,
Böyle Hak mihmanı can ile girmez.
Cebrail çırağı alır eline,
Seyretmeğe gider dostun iline,
Hayranım şakıyan tutu diline,
Ridvan kapu açtı şardan gelirim (Kul Nesimî).

Bir gün olur irast gelin ecele,
Komşu iyi demezse halin nice ola,
Oku bir kez defterini, hecele,
İnkâr etme, defterini yazan var (Hüseyn).

Dört mukarreb ferişte,
Her birisi bir işte,
Müekkeldir ademe,

Âdem nedir gör işte (Muhyiddin Abdal).

Kudret kelamın söyler Cebrail,

Rıza lokmasını sunar Mikail,

Canı cana ulaştırır Azrail,

İsrafil ağzında surdur mahabbet. (Kul Himmet) (Bozçalı,2005:110).

Afyonkarahisar Alevilerinde meleklerle inanç, Sünni kesimlerin melek inanç anlayışı ile örtüşmektedir.

1.3. KUTSAL KİTAP ANLAYIŞI VE KUR'AN-I KERİM

Kitaplara iman, bütün dinlerde temel esaslardan biridir. İslam'da da vahye ve kutsal kitaba inanmak iman esaslarındandır. İnsanı yaratan Allah, insanın yeryüzünde nasıl yaşaması gerektiğini öğretmek için vahiy göndermiştir. İslam inancına göre Hazreti Âdem ile başlayan vahiy süreci Hazreti Muhammed ile son bulmuştur. Kur'an, ilahî vahyin son halkasıdır ve buna inanmanın İslam dinine ait olmanın esas unsurlarından biri olduğu belirtilmiştir. Bakara Suresi dördüncü ayet bunu açıkça belirtir. Bugün yeryüzünde bulunan bütün Müslüman mezhep, grup ve anlayışlarının temel kaynağı olarak Kur'an kabul edilmektedir.

Alevilikte kitaplara iman, ana İslamî akıma yakın bir anlayışa sahiptir. Aleviler gerek diğer vahyedilen kitapları gerekse Kur'an-ı Kerim'i bir inanç esası olarak kabul etmişlerdir. Alevi edebiyatında Kur'an'ın da dâhil olduğu dört kitaba birçok gönderme bulunmaktadır. Aleviler Kur'an'a büyük saygı göstermekte ve bunu temel kaynak olarak kabul etmektedirler. Fakat Kur'an'ı kendi perspektiflerinden yorumlamaktadırlar. Gerçek İslam'ın Kur'an'da olduğunu bugün İslam diye dayatılan mezheplerin daha sonra ortaya çıktığını ve gerçek İslam'ı yani İslam'ın özünü ifade etmediğini, Emevilerin anlayışının Kur'an'ın gerçekliğini örttüğünü belirterek Kur'an'ı daha çok görülen anlamının ötesinde *bâtın* bir anlamla yorumlamaktadırlar. Alevi şair ve yazarların eserlerinde Kur'an ve diğer dört büyük kitapla ilgili çok miktarda şiirler bulunmaktadır. Aleviler Kur'an'ı önemsemişler, Alevi önderler ile yapılan görüşmelerde özellikle Kur'an'ı esas alma konusunda hassasiyet gösterdikleri gözlenmiştir. Bazı Alevi önderlerinin ve dedelerinin Kur'an'da bazı bölümleri ezberledikleri gözlenmiştir. Fakat buna rağmen Alevilerde az da olsa Kur'an'da Hz. Ali ile ilgili ayetlerin değiştirildiğine dair görüşler de mevcuttur (Üzüm, 2008: 112). Kur'an-ı Kerim halk arasında büyük bir hürmet görmektedir.

Afyonkarahisar Alevilerinin de Kur'an'a ve diğer ilahî kitaplara bakış açısında, İslam'ın temel yaklaşımından bazı farklılıklar gözlemlenmiştir. Özellikle Alevi kanaat önderi olarak kabul edilen dedeler ve bu konuda belirli bir bilgi birikimine sahip olan kişiler de Kur'an'ın bir zahirî bir de bâtinî anlamı olduğunu; Sünnilerin Kur'an'ı zahirî anlamına göre anladığını, kendilerinin ise batini anlamına göre anladığını ifade etmişlerdir. Çok az bir grup ise Kur'an'da Hz.Ali'nin halife tayin edildiğini, peygamberden sonra ümmetin başına geçmesi gereken kişinin Hz. Ali olduğunu ifade etmektedirler. Genel olarak Aleviler, Kur'an'ın bugüne kadar değişmeden geldiğini, kendilerinin Kur'an'daki İslam'ı yaşadığını belirterek gerçek İslam'ın Kur'an'da olduğunu, bugün Sünnilerin İslam olarak sundukları şeyin Arap geleneği ve Emevi uygulamaları olduğunu ısrarla belirtmektedir.

Özellikle güncel dinî tartışmalarda “İslami” olarak sunulan birçok görüşün Arap geleneği olduğunu, Kur'an'da yeri olmadığını ısrarla belirtmektedirler. Afyonkarahisar'da gözlemlenen Alevilerin tamamı Kur'an'a karşı büyük bir hürmet duymakta, bu konuda herhangi bir problemleri olmadığını belirtmektedirler. Kur'an'ı anlama ve yorumlama kültürünün gelişmesinde fazla bilgi sahibi olmadıkları, var olan delilleri de Kur'an'dan bazı ayetleri ezbere bilmelerine rağmen bu ayetlerin birçoğunu eksik ve hatalı okudukları gözlemlenmiştir. Yine Alevilerin Kur'an'a karşı tutumlarının anlaşılması için yaz aylarında ziyaret edilen Alevi yerleşim yerlerinde, Diyanet İşleri Başkanlığının yaz aylarında camilerde uyguladığı Kur'an kurslarına Alevi çocuklarının da yoğun ilgi gösterdiği gözlemlenmiştir. Aleviler, çocuklarının Kur'an okumayı öğrenmesini istemektedirler. Bazı Alevilerin bağlamaya “telli Kur'an” demeleri onların Kur'an konusundaki hassasiyetlerini göstermek açısından değerlidir. Bu anlamıyla Aleviler, büyük ozanlarının eserlerini de kutsal görmektedirler.

Mushafta her derde derman bulunur,
Cümle müşkilatlar anda bilinir,
Kimi nura, kimi nara bürünür,
Kimi ehli agraf, söyledi Keşşaf (Hasan Dede).

'Nasrunminallah'ın lutfu dokuna,
"Ve fethün karib'e el'ihسان indi,
Veçhinde Kur'an'ı azim okuna,
Hakkında surei Errahman indi.

Yüz dört kitap indi gayettir kamu,
Bir elif halketti cim ile mimi,
Bunca ilimlerin hatmi tamamı,
Üç İhlası şeriften Elhamd indi (Derviş Mehmet).

İndi gökden sana Kur'an ayet ayet beyyinat,
Niceler dinüne girdi niceler kıldı inad,
Rüz-ı mahşerde yarın Hak katında kâinat,
Lütfü ihsanun görürler ya Resulallah senün (Benli Ali)."

Kudretin ilmüne akıl ulaşmaz,
Güneş şulesine leke bulaşmaz,
Kelam-ı kadime kalem karışmaz,
Künt-ü kenzin sırrın Kur'an'dan iste (Fedayi Baba) (Bozçalı, 2005:110).

1.4. PEYGAMBERLERE İMAN VE HZ. MUHAMMED

İslam'ın temel inanç esaslarından biri de peygamberlere imandır. İslam inancına göre Allah, insanların yeryüzünde nasıl yaşaması gerektiğini belirtmek için vahyi, peygamberler aracılığıyla göndermiştir. Allah; birtakım emir ve yasaklarını, insanın nelere inanıp nelere inanmaması gerektiğini peygamberler aracılığıyla bildirmiştir. Bundan dolayı İslam dininin temel inançlarından biri olan peygamberlere iman, Alevilikte de kabul görmektedir. İslama göre ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar birçok peygamber gelmiş ve peygamberlik Hz. Muhammed'le son bulmuştur. Hz. Muhammed, Allah tarafından gönderilen son peygamberdir. Alevilikte de peygamber inancı bu şekilde anlaşıp yorumlanmıştır. Aleviler, Hz. Muhammed'in son peygamber olduğunu kabul eder ve ondan önceki bütün peygamberlere inanırlar. Hak Muhammed Âli çerçevesinde Hz. Muhammed son peygamberdir ve bu konuda Aleviler arasında herhangi bir görüş farkı bulunmamaktadır. Hz. Muhammed peygamberlik, Hz. Ali ise velayet makamındadır. Hz. Ali, Hz. Muhammed'in bir nevi temsilcisi ve onun getirmiş olduğu ilkeleri devam ettiren kişidir. Alevi öğretisinde peygamber inancını *ehlibeyt* ve *on iki imam* anlayışından bağımsız düşünmemek gerekir. Peygamberlik, Hz. Muhammed'le son bulmuş, Allah'ın dininin

taşıyıcısı olarak da *ehlibeyt* ve *on iki imam* da peygamberlikten sonra velayet makamı niteliğindedir.

Afyonkarahisar Alevileri, peygamberlik konusunda açık ve net bir düşünceye sahiptir, Hz. Muhammed'in peygamberliği konusunda herhangi bir farklı görüşe rastlanmamıştır. Görüşülen bütün katılımcılarda peygambere büyük bir hürmet ve saygı gözlemlenmiştir.

Salevatın tesbih olsun dilime,
Bir curha sun kevserinden elime,
Sen bakarsın bu biçare halime,
Adı güzel kendi güzel Muhammed

İsyanım çok dağlar dolu cürmile,
Geldim dergâhına günahım ile
İsmiyin hakkıçün şefaate eyle,
İsmi güzel cismi güzel Muhammed (Yoksul Derviş)

Hey erenler bir müşkilim var benim,
Server Muhammed'in nuru kandedir?
Aşka düştüm gece gündüz yanarım,
Muhammed Ali'nin nuru kandedir? (Pir Sultan).

Senin ile bir araya gelelim,
Tercemanım şehrin beyan eyleyem.
Nebiler serverinden haber alayım,
Tercemanım şehrin beyan eyleyem (Kul Mustafa).

Ey fedayi bildin bu dünya fani,
Bunca Peygamberler geldiler hani,
Muhammed Mustafa şefaate kâni,
Hidayeti Şah-ı Merdan'dan iste (Fedayi Baba).

Son nebi ol Muhammedi,
Hasan, Hüseyin, Ali'yi,

Yetmiş iki şehit Kerbela'yı,
Her şehitden al ibret.
Bütün derdin bana anlat,
Azrail'e etme minnet,
Yerler gökler tüm kâinat,
Yüz yirmi dört nebi ibret.
Hak Rasûlüne eyledi inayet
Yine bu gününde eyledi imdat
Ahir nebi ile eyledi irşad
İbtida şanına Elif-lam indi (Ozan Naçari)

Muhammed dinidir bizim dinimiz,
Tarikat altında geçer yolumuz,
Cibril-i emindir hem rehberimiz,
Biz mü'miniz mürşidimiz Ali'dir (Pir Sultan).

Din Muhammed dini girdik gideriz,
Tarikatte ikrarımız güderiz,
Katarımız Hakk'a doğru yederiz,
Katar bizim yeden bizim mal bizim.
Muhammed dininin yoktur şeriki,
Olur alemlerin mülkü maliki.
Din Muhammed dini girdik gireriz,
Tarikatte ikrarımız güderiz (Geda Musli)

Bir gün olur çıkarırlar evinden,
Kurtulmazsın Azrail'in elinden,
Küll-i günahlarım alsa götürse,
Allah'ın ismini koyma dilinden,
Dünya kadar pulun olsa ne fayda

Sen de dersin söz içinde sözüm var,
Çalarsan çırparsan oğlun kızın var,
Senin şunda üç beş arşın bezin var,

Dünya kadar malın olsa ne fayda.

Yalan söyler kov giybetten geçmezsin,
Helalim haramını seçmezsin,
Kesilir nasibin su da içmezsin,
Akan çaylar senin olsa ne fayda.

Pir Sultan Abdal'ım çökse otursa,
Küllü günahlarım alsa götürse
Dünya benim diye çekse getirse,
Dünya sana baki kalmaz ne fayda (Pir Sultan) (Bozçalı, 2005: 121-129).

1.5. AHİRET GÜNÜNE İNANÇ

Ölümünden sonraki hayatı ifade eden *ahiret* kavramı, *öbür dünya*, *öteki dünya* anlamına gelmektedir. Kur'an'da birçok yerde geçen *ahiret* kavramı *yevmiddin*, *yevmil ahire* gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Yine Kur'an'da ahiret hayatı ile dünya hayatının birbirini takip eden iki hayat anlamında kullanıldığı görülmektedir. Bu yönüyle ahiret hayatı, dünya hayatını takip eden ve dünyadaki eylemlerin sonuçlarıyla karşılaşılacak olan yerdir.

Ahiret inancı, İslam'ın temel inanç esaslarından biridir. Afyonkarahisar Alevileri de ahiret inancını bariz bir şekilde kabul etmektedirler. Bu dünyanın geçici olduğunu, asıl hayatın ahiret yurdu olduğunu ifade edip tasdiklemektedirler. İnsanları ahiret inancına götüren en önemli etken, bu dünyada var olan haksızlıkların, zulümlerin ahirette karşılığını bulacak olmasıdır. Ahiret inancı, dünyada birçok haksızlığa uğrayan, ezilen insanın Allah'ın adaleti gereği ahirette bunun karşılığını alacağı, zalimlerin ve haksızların cehenneme gideceği inancıdır. Afyonkarahisar Alevileri cennete ve cehenneme gitmenin temel yolunu, ehlibeyt yolunda gitmek olarak yorumlamaktadır. Alevilere göre ehlibeyti sevenler cennete, ehlibeyti sevmeyenler ise cehenneme gidecektir. Pir Sultan'ın şu deyişide Alevilikte ahiret inancını ve hesap konusunu görebiliriz.

Ulu mahşer kurulur

Suçlu suçsuz anda belirir

Piri olmayanlar anda bilinir

Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan (Üzüm, 2008: 122).

Bazı Alevilerde ahiret inancı olmadığına, bunun yerine tenasüh inancının olduğu görüşüne rastlanmıştır. Tenasüh inancı, ölen bir kişinin ruhunun başka bir bedende canlanması ve ruhun olgunluğa erişinceye kadar bu döngünün devam etmesi şeklinde ifade edilmektedir. Bu inanç muhtemelen bazı Alevi uluların insanlara yardım etmek için gelmesinden neşet etmektedir. Öktem'in de işaret ettiği gibi Anadolu Aleviliğinde ruh göçü yaygın bir anlayış değildir, burada var olan reenkarnasyondan daha ziyade seyitler ve dedeler vasıtasıyla ehlibeyt ruhunun bugüne taşınmasıdır (Öktem, 1995: 230).

Afyonkarahisar Alevilerinde ölen bir kişinin ruhunun başka bir bedende tekrar hayata dönmesi inancını çağrıştıracak bir anlayışa rastlanmamıştır.

1.6. KADERE İNANÇ

Kadere inanç konusu, İslam düşünce dünyasında en çok tartışılan konulardan birisidir. Kader inancı konusunda birçok mezhep ve anlayış ortaya çıkmıştır. Kaza ve kader inancı konusunda farklı anlayışlar belirtilmiştir. İslam mezhepleri içerisinde kader konusunda farklı anlayışlar mevcut olduğu gibi Sünni anlayışlar içerisinde de kader konusunda farklı anlayışlar mevcuttur. Burada konuyla alakalı olarak Alevilerin kader anlayışının Sünni-Hanifi ekolünden daha çok Mutezile ekolüne yakın olduğu söylenebilir (Öz, 2018: 48). Özellikle Mutezilenin tesiriyle Şia imamiyyenin adalet görüşünü benimsedikleri söylenebilir. Buna göre Allah'ın adil ve kulların da fiillerinde hür ve serbest olması esastır. Allah'ın iyiliğe karşılık mükâfat, kötülüğe karşılık da ceza vermesi adaletin gereğidir (Fırlalı, 1986: 164).

Sahada yapılan gözlemler sonucunda Afyonkarahisar Alevilerinin kaza ve kader konusunda Sünnilerle benzer kader inancı olmasına rağmen konu hakkında derinlemesine bir bilgisi olmadığı anlaşılmaktadır. Bazıları hayrın ve şerrin Allah'tan geldiğini kabul ederken, bazıları da şerrin Allah'tan gelemeyeceğini söylemektedirler. Günlük konuşmalarda sık sık dile getirilen “takdirilahi, Allah böyle yazmış, kısmet değilmiş, nasip değilmiş.” gibi kavramlarla başlarına gelen olayların bir kader çizgisi içerisinde meydana geldiğini kabul etmektedirler ve Alevilerin büyük çoğunluğu kaza ve kadere inanmaktadırlar.

Pir Sultan Abdal der girdik bir yola,
Dost odur ki dostun yolunda ola,
Tedbirin üstüne takdir havale,
Kulun kendi dediği olmaz dahi ne (Pir Sultan).

Yunus Emre aydur eyle niyazi,
Bozulmaz Mevla'nın yazdığı yazı,
Eğnine biçerler şu kefen bezi,
Giyeceğin hiç fikrine düşmez (Yunus Emre).
Farketmem çok ile azı,
Bozulmaz yazılan yazı,
Arayup sende Ayvazı,
Şol Köröğlu buldu dağlar (Geda Musli) (Bozçalı,2005:133).

1.7. EHLİ BEYT KAVRAMI VE ON İKİ İMAM

Alevilikte on iki imamın çok önemli bir yeri vardır. Aleviler ibadetlerinde her zaman on iki imama bağlılıklarını dile getirip onları anmaktadırlar. Kısaca belirtmek gerekirse on iki imam -bir bütün olarak- Aleviliğin temel yapı taşlarındandır. Buna ek olarak Aleviler, On ikinci imam Muhammed Mehdi'nin bir gün gelip insanlığı kurtaracağına inanmaktadırlar.

Aleviler, Hz. Muhammed'in Hakk'a yürümesinden sonra İslam'a önderlik etmesi gereken kişilerin ehlibeyt soyundan olmaları gerektiğine inanırlar. Buna kaynak olarak da Kur'an-ı Kerim'in Azhap Suresi 33. ayetini gösterirler. Bu ayet şöyle buyuruyor: "Ey ehlibeyt! Allah sizden her türlü pisliği, suçu gidermek ve sizi tertemiz bir hâle getirmek diler." Bu ayette ehlibeytin doğuştan pak seçilmiş olduğu ve bu anlamda da imamlığın ehlibeytin soyundan gelen kişilerin hakkı olduğu vurgulanmaktadır. Bilindiği gibi ehlibeyt, peygamberin ailesidir. Peygamberin soyu da, yani ehlibeyt Hz. Ali kanalıyla devam etmiştir. Dolayısıyla önderlik (halifelik ve imamet) Hz. Ali ve çocuklarının hakkıydı. Fakat tarihi süreç içinde ehlibeyte karşı büyük kıyımlar meydana gelmiş, On iki imamın hepsi -imam Mehdi hariç- Emeviler ve Abbasiler tarafından öldürülmüştür.

1. Ali b. Ebû Tâlib (ö. 40/661)
2. Hasan b. Ali (ö. 49/669)
3. Hüseyin b. Ali (ö. 61/680)
4. Ali Zeynelâbidîn (ö. 94/713)
5. Muhammed el-Bâkır (ö. 114/733)
6. Ca'fer es-Sâdık (ö. 148/765)
7. Mûsâ el-Kâzım (ö. 183/799)
8. Ali er-Rızâ (ö. 203/818)

9. Muhammed et-Takī el-Cevād (ö. 220/835)
10. Ali en-Nakī el-Hâdî (ö. 254/868)
11. Hasan b. Ali el-Askerî (ö. 260/874)
12. Muhammed el-Mehdî el-Muntazar (el-Kāim, el-Hücce; doğumu, 15 Şâban 255 / 29 Temmuz 869) (Fıġlalı, 2001: 143).

Aleviler, kendilerinin mezhep olarak Caferi mezhebine baġlı olduklarını ifade etmektedirler. Caferi mezhebi ve uygulamaları hakkında bilgileri yoktur (Yörükan, 2002: 116). Afyonkarahisar Alevilerinin uygulamalarında da bu mezhebin etkileri gözlemlenmemiştir. On iki imam anlayışı, bugün İran’da resmi mezheptir. Anadolu Aleviliġi üzerinde Şii etkilerinin daha sonra ortaya çıktığı Şah İsmail ile birlikte belirgin hâle geldiği söylenebilir. Bugün Şia için Şah İsmail’in hiçbir anlam taşımadığı görülebilir. Bu iki grup arasındaki temel benzerlik ehlibeyt sevgisidir. Bütün Müslüman anlayışlarda ehlibeyt sevgisi vardır fakat bazılarında bu daha fazla tebarüz etmiştir On iki imam sevgisi, Alevilerde önemli bir yer tutar ve büyük bir baġlılık ifade eder (Öktem, 1995: 261).

2. HALK İNANÇLARI

Dinî inanış ve uygulamalardan tamamıyla arı bir toplum ne bugün ne de geçmişte mevcut olmuştur. Tarih boyunca her toplumun bir din olgusu ile karşı karşıya olduğu görülmektedir. Dini inanışı olmayan toplumlara rastlanmadığı etnologlar, arkeologlar, antropologlar gibi çeşitli bilim insanları tarafından ortaya konmuştur. Her toplumda müesses dinî inançlarla doğrudan ilgili ya da ilgisiz halk arasında yaygın ve halkın geneli tarafından kabullenilmiş, gelenekselleşmiş bazı inanış ve uygulamalardan oluşan halk inanışları diyebilecek yapılar mevcuttur. Bu yapılar, toplumun dini algılama biçiminde bir unsur ve aynı zamanda birer kültür ögesidir (Günay, 1999: 80).

Toplumdaki mevcut dinî yapı ve inanışlar, her yeni din içinde kendine bir alan açarak, bazen eski inanışları reddederek, bazen onları kendi rengine büründürerek, bazen de tamamen kabul ederek devamını sağlamıştır.

Halk inanışları bazen *batıl inanış* ve *hurafe* olarak da adlandırılan inanışlar olarak dinî inançlarla iç içe girmiş, halk arasında geniş kabul görmüş bir kültür unsurudur. Halk inanışları dediğimiz bu unsurlar, ister dindar bireylerde, isterse dinî yaşayıştan uzak bireylerde etkisini gösterir. Dindar insanlar olarak tanımlanabilecek kişilerde, halk inanışları dediğimiz bu inanışlar, inancın gereklerini yerine getirirken önemli ölçüde yer

bulurlar. Halk inanışları bazen boş inanışlar olarak küçümsense de halkın büyük bir çoğunluğunu etkisi altına almaktadır. Eğitim düzeyi en yüksekinden en düşüğüne kadar herkesin hayatında belli oranda yer bulmaktadır. Halk inanışları bazen hâkim dinî inanç ile bütünleşir ve onun arasında bir kültür unsuru olarak varlığını devam ettirir. Halk inanışlarının batıl ya da din dışı gibi nitelendirilmesi uygun görülmemiştir. Çünkü aynı dinin farklı mezheplerinde bazı inanışlar dinin gereklerinden kabul edildiği hâlde bazı inanışlar da batıl olarak kabul edilmiştir. Bugün tasavvufî ekollerin kabul ettiği, dinin gereği olarak gördüğü birçok uygulama kelamcılar tarafından *batıl* ve *hurafe* olarak değerlendirilebilmektedir (Eroğlu, 2000: 23).

Halk inanışlarının eğitim düzeyi düşük, ekonomik durumları kötü kırsal kesimlerde daha yaygın; eğitim düzeyi yüksek ekonomik durumu iyi insanlar arasında daha az olduğu şeklindeki bir yargı da gerçeği tamamen yansıtmamaktadır. Çünkü halk inanışlarına eğitim düzeyi düşük insanlar meylettiği gibi eğitim düzeyi yüksek insanlar da meyletmektedir. Bazı halk inanışları da eski örf adetleri yeni dinin şekline bürür, onun içinde varlığını devam ettirir. Örneğin eski Türklerde *Umay* adı verilen çocukları ve kadınları koruyan manevi varlık İslam'ı kabul ettikten sonra Türkler arasında *Fadime Ana* olarak devam etmiştir (Eroğlu, 2000: 24).

Bu çerçevede Afyonkarahisar yöresi Alevileri arasındaki halk inanışları olarak ele alınabilecek konular içinde cin, büyü, ziyaret yerleri, türbeler, yatırlar, Hızır inancı, nazar vb. sayılabilir.

2.1. FAL VE BÜYÜ

Ruh, cin, şeytan gibi görünmeyen metafizik varlıkların denetim altına alınması, onların kötülüklerinden korunmak ya da onlardan yararlanmak için uygulanan eylemler bütünüdür. Büyünün kendine has bazı yöntemleri vardır ve bu işin uzmanı kişilerce uygulanan doğaüstü varlıkları yönetmeye yöneliktir.

Büyünün tarihi, çok eskilere dayanmaktadır. Eski Türklerde de *büyü*, *kehanet*, *falcılık* gibi uygulamalar vardı. Kâhin ve büyücülerin ruhlar, tanrılar ve gizemli güçlerle ilişki kurabildiklerine inanılırdı. Bazı efsunlu sözlerle insanların içinden geçenleri bilebildiklerine, gaipten haber verebildiklerine inanılırdı (Adam, 2020: 303). Türk boylarının İslam'ı kabul etmesinden sonra da büyü ve fal gibi inanışlar diğer kültürlerin etkisiyle günümüze kadar devam etmiştir. Kur'an'da da Hazreti Musa'nın Firavunun

büyücülerini yenmesinden bahsedilir. Aynı şekilde Felak Suresinde de büyü ile ilgili göndermeler vardır.

Fal ve büyü bütün toplumlarda insanlar arasında varlığını sürdürmüş, en eski zamanlardan günümüze insanların başvurduğu halk inanışlarından biridir. Sihirsel inanışlara bağlılık, toplumsal hayatın bütün alanlarında yaygın ve etkili bir boş inanış olarak kabul edilir. Fal ve büyü çoğu din tarafından reddedilmiş olmasına rağmen bunun pek çok kez kullanıldığı da görülmektedir. Daha çok, cinci hoca denilenler tarafından, eğitim düzeyi düşük halk arasında genellikle de bir maddi çıkar elde etme amacıyla kullanılan bu unsurlar bir nevi Halk İslamı olarak da değerlendirilebilir. İnanç sömürüsü, görüşlerin kötüye kullanılması, menfaat uğruna dinin alet edilmesi ve birtakım çıkarlar elde etmek için fal ve büyü gibi araçlara başvurulur. Afyonkarahisar Alevilerinde de az da olsa fal ve büyüye inanma, sorunları çözmek için bu yollara başvurma gözlemlenmiştir. Bu anlamda özellikle büyü ile ilgilenen kişilerin Alevi olup olmaması da önemli değildir. Önemli olan, kendilerini içinde bulundukları zor durumdan çıkaracak bir çareye başvurma isteğidir.

2.2. CİN

Kur'an-ı Kerim'e göre Allah cinleri kendine kulluk etsinler diye ateşten yaratmıştır (ZariyatSuresi, 51/56; Rahman Suresi, 55/15). Cinlerin bir kısmı itaat etmiş bir kısmı isyan etmiştir. Cinlerin dünyada günlük karışıp müdahale etmesi Süleyman kıssasında görülmektedir (Neml Suresi, 27/117; Sebe Suresi, 34/12). Alevi inanç sisteminde cinler, melek ve şeytan arasında bir varlık olarak algılanır. Cinlerin varlığına, onların bazen hayatımıza müdahale ettiklerine inanılır. Ontolojik yapısı ile ilgili çok farklı görüşler olsa da onlar, kutsal olarak kabul edilir. Kutsal olduğu kabul edilen şeylere karşı saygısız ve uygunsuz davranışlar sergilenmesi durumunda cin çarpmasına maruz kalınacağına ya da cinin musallat olacağına inanılır. Cin çarpmış ya da kendisine cin musallat olmuş kişilerin de türbe ve yatırlarda tedavi yoluna gittikleri görülmektedir. Özellikle Şuhut Mahmut köyünde bulunan Mahmut Dede Türbesinin de bir psikolojik hastalık tedavi yeri gibi algılandığı ve bu hastalıkların tedavisi için ziyaret edildiği gözlemlenmiştir.

Özellikle psikolojik rahatsızlıklar ve felç geçirme gibi hastalıkların cinler tarafından meydana getirildiğine dair inanç, toplumda kabul görmektedir. Aynı şekilde tedavisi olmayan hastalıkların ve davranış bozukluklarının cinlerle ilişkilendirildiği

gözlemlenmiştir. İnsanların başlarına gelen, açıklayamadıkları ve anlamlandıramadıkları olumsuz durumların, kendilerine cinler tarafından getirildiğine inanma eğiliminde oldukları müşahade edilmiştir. Cinler, gözle görülemeyen varlıklar olarak kabul edilir. Aleviler yaşadıkları birçok mekânda cinlerin bulunabileceğini ve evlerine girebileceğini düşünmektedirler. Bu duruma önlem olarak evlerine besmele ile girmek, dua okumak, cinleri engelleyebileceğine inandıkları birtakım eşyaları kapılarına asmak ve kutsal kabul edilen şeylere karşı saygılı davranmak gibi yöntemler geliştirmişlerdir. Hatta bazı durumlarda cinlerin insanlarla diyaloga geçebileceğini ve evlenip çocukları olabileceğini belirtip bununla ilgili bazı mitolojik hikâyeleri anlatmaktadırlar.

2.3. NAZAR

Nazar, gözün kötü etkiye sahip olduğu inanişından hareketle, insanlara zarar verebileceğini düşünmektir, kadim inanişlardanır ve dünyanın hemen her yerinde yaygındır. Birçok toplumda görülmektedir. Sözlükte bakmak, görmek, düşünmek anlamındaki nazar kelimesi; beğenilen bir şeye kıskançlıkla bakmak ve zarar verecek şekilde onu etkilemek anlamına gelir (Arık, 2020: 233).

Afyonkarahisar yöresinde yapılan mülakat ve gözlemlerde yaygın olarak kabul edilen halk inanişlarından birinin de nazar olduğu anlaşılmaktadır. Nazar inancına göre toplumda bazı kötü niyetli kişilerin olduğuna ve bu kişilerin özellikle gözleriyle çevresindeki varlıklara zarar verebildiğine inanılır. Bu kimseler, dikkatlice baktıkları ya da övdükleri herhangi bir varlığa, bir canlıya zarar verebilirler; hatta onun ölümüne dahi sebep olabilirler. Eşyaların kırılıp dökülmesine ya da yok olmasına yol açabilirler. Türk toplumunun bütün kesimlerinde görülen nazar inanişi, Afyonkarahisar Alevilerinde de benzer şekilde kabul görmektedir. “Nazar değmesi, göz değmesi, göze gelmek” gibi isimlerle adlandırılan nazar inancı, özellikle kadınlar ve yaşlılar arasında yaygın olarak gözlemlenmiştir. Nazardan korunmak için özellikle muska yazdırmak ve mavi boncuk takmak, at nalı ve kaplumbağa kabuğu asmak gibi önlemlerin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Nazar değdiğine inanılan kişi uzaklara götürülür, o kişiye türbe ve yatırlar ziyaret ettirilerek nazardan kurtarılmaya çalışılır. Bunun için dualar edilir, adaklar kesilir ve fakir fukaraya dağıtılarak yedirilir.

2.4. HIZIR

Arapça kökenli bir kelime olan hızır “yeşil, yeşilliği çok olan yer” manasına gelmektedir. Kur’an’ı Kerim’de hızır kelimesi geçmemektedir. Kehf Suresi 65. ayette

“rahmet ve ilim verilen salih kullarımızdan bir kul” olarak bahsedilmektedir. Tasavvufçular arasında onun bir veli olduğu, kelim tefsir ve hadis âlimlerinin çoğuna göre ise bir nebi olduğu kabul edilir (Çelebi, 1998: 406- 407).

Hızır inancı geniş bir coğrafyada oldukça yaygın bir şekilde varlığını devam ettiren bir inanıştır. 6 Mayıs’ta Hıdırellez olarak kutlanan bir bahar bayramıdır.

Dünyanın birçok yerinde” peygamber, veli ya da bir tanrı” olarak inanılan Hızır inancı; Aleviler arasında kabul görmektedir ve çok yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Bu günlere “hızır günleri” denmektedir. Bugünlerde hızır oruçları tutulur, hızır cemleri yapılır ve bunun sonunda kurbanlar kesilir ve hep birlikte Hıdırellez kutlanır. Halk inançlarının temel özelliklerinden biri de farklı inanç gruplarını birbirine yaklaştırmasıdır. Bu yönüyle Hızır inancı Sünni halk kesimlerinde de oldukça yaygın gözlemlenmektedir (Aksoy, 2016: 532).

Alanda yapılan görüşmelerde Hızır’la ilgili bilinen ve dayandırılan en yaygın anlayış şudur; “Hazreti peygamberin torunları Hasan ve Hüseyin hastalandığında Hz. Ali ve Hz. Fatıma evinde üç gün boyunca nezir orucu tutarlar. Her gün orucun ardından iftar edecekleri sırada yoksul, yetim ve esir eve gelerek yiyecek talebinde bulunur. Hz. Ali ve Hz. Fatıma kendi ihtiyaçları olduğu halde ellerinde ne varsa bu gelen yoksullara verirler. Bu durum üç gün boyunca bu şekilde devam eder, bu durumu Hz. Muhammed’e anlattıklarında, Peygamber: “ Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler. Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. Biz çetin ve belalı bir günde rabbimizden korkarız. İşte bu yüzden Allah onları o günün fenalığından esirger; (yüzlerine) parlaklık, (gönüllerine) sevinç verir ” (İnsan/ 8-11) ayetini okur.” Alevi inancına göre bu üç gün yoksul, yetim, esir kılığında eve gelen bu kişi Hz. Hızır’dır. Ehli beyti sınağına ve sonunda Hz. Hasan ve Hüseyin’in şifa bulmasına vesile olduğuna inanılır. Bugün hem Aleviler hem Sünniler arasında oldukça yaygın bir inanış vardır ki “Her geceyi kadir bil, her geleni hızır bil.” anlayışı aynı zamanda Anadolu insanının yardımseverliğini ve misafirperverliğini de göstermektedir (Yazıcı, 2014: 390).

Hıdırellez; Hızır ve İlyas peygamberlerin buluştuğu ve buluşmanın sonucunda da yeryüzünde bolluğun bereketin arttığı, dileklerin gerçekleştiği bir zaman dilimi olarak kabul edilir. Baharın gelmesi, tabiatın canlanması bununla beraber insanlara yeni umutların aşılması demektir.

Hızır inancı tasavvufi çevreler arasında geniş bir yer tutmaktadır. Kur'an'da anlatılan Hızır kıssasında tasavvufun iki ana ilkesi olan *irşat* ve *ilmi ledün* temsil edilmektedir. Kıssada Allah'ın kendisine Hazreti Musa'nın bilmediği bir ilmi yani *ilmi ledün* verdiği kul (Hızır) Hz. Musa'ya kılavuzluk (irşat) etmektedir. Bektaşilikte on iki posttan biri olan mihmandarlık postunun sahibinin Hızır olduğuna inanılır. Kaynaklarda Hızır'ın denizde, İlyas'ın karada bulunan kişilerin yardımına yetiştiği belirtilmektedir. Hızır ve İlyas her yıl Mayısın 6'sında bir defa buluşur, halk o gün Hızır'ı görebilmek için genellikle yeşillik alanlarda toplanır ve buralara Hıdırlık denir (Kökel, 2004: 88; Uludağ, 1998: 410).

3. ALEVİLİĞİN İBADET BOYUTU

Din ve toplum arasında sürekli karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır. Bundan dolayı dini inanç, ibadet, tutum ve davranışlar ortaya çıktığı sosyal koşullardan bağımsız değerlendirilemez (Günay, 1999: 31). Türklerin göçebe ve yarı göçebe yaşam şartlarında ibadetlerin uygulanmasında bazı farklılıkların ortaya çıktığı muhakkaktır (Öz, 2018: 49).

3.1. ALEVİLİKTE İBADET ANLAYIŞI

Türkler genel olarak tasavvuf ve tarikatlar aracılığıyla Müslüman olmuştur. Bu süreç Alevilerin ibadet hayatını temelden şekillendirmiştir. Alevilerde Ahmet Yesevi ile başlayan Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli gibi önderlerle süren “dört kapı kırk makam” öğretisi etrafında oluşan bir ibadet anlayışı mevcuttur. İslam'ın temel ibadetlerinden olduğu kabul edilen namaz, oruç, zekât, hac gibi ibadetler konusunda Aleviler, hem diğer İslamî gruplarla hem de kendi aralarında bazı farklılıklar ortaya koymuşlardır. Aleviler temel İslam ibadetlerinin “bazısını ismiyle, bazısını şekliyle, bazısını da benzeriyle” ikame etmişlerdir (Üçer, 2005: 170).

Alevilerin temel İslam ibadetleri konusunda farklı tavırlar sergilemelerinin birtakım sebepleri vardır. Her şeyden önce göçebe ya da yarı göçebe hayatı yaşayan kitleler, yaşam biçiminin getirmiş olduğu sosyal şartlardan dolayı, bu ibadetleri yerine getirmede bazı güçlükler yaşamışlar, bu yüzden de bu ibadetlere alışmakta ve tam anlamıyla uygulamakta zorlanmışlardır (Fırlı, 1990: 288).

Alevilerin ibadetlere mesafeli oldukları, uygulamaktan çekindikleri ama bunların tamamını reddetme gibi bir durumlarının olmadığı gözlemlenmiştir. Bu husustaki gerekçelerini de; “Aslolan dua, namaz, oruç, hac ibadetleri ya da umre-cami ziyaretleri

değil insanı Tanrı'ya götüren yol kalp temizliği ve insanın kendini bilmesidir” şeklinde ortaya koymaktadırlar.

Başka bir etken de Türklerin Müslüman olma sürecinde özellikle Mürchie gibi iman amel ayrımı yapan ve amelin ikinci plana itilmesini esas kabul eden mezheplerin etkisi ve bu etkilere Batini yorumlar ilave edilerek ibadetlerin ihmal etmesidir.

Alevilerin söz konusu ibadetlerden uzak durmalarının bir diğer sebebi de dört kapı kırk makam öğretisinde ibadetlerin şariat makamının gereği olduğu ve bu makamı geçenlerin artık bu ibadetlere ihtiyaç kalmadığını, aslolanın kalp temizliği olduğunu kabul etmeleridir (K. K. 9).

“Tevella” ve “teberra” anlayışı da ibadetlerden uzak durmalarını etkileyen önemli sebeplerdendir. Sünnileri bu konuda “öteki” olarak değerlendirip onların yaptığı ibadetleri yapmanın Sünnilere benzemek olacağından dolayı bu ibadetlerden uzak durmuşlardır (K. K. 13).

Araştırmacı İrene Melikov Anadolu Aleviliğinin temelini Orta Asya ve Şamanizm'e dayandırmaktadır. Melikov'a göre Anadolu'ya göç eden Şaman gruplar İslam'la karşılaştıklarında yeni dini eski kültürleri ile bağdaştırarak bir potada eritmişlerdir. Yani eski dini davranış biçimlerini tamamen değiştiremedikleri için yeni dinin ilkelerini, inançlarını şekilsel olarak kabul edip eski alışkanlıklarını devam ettirmişlerdir (Öktem, 1995: 227).

Alevilikte ibadet hayatının temelinde cem ayini bulunmaktadır. Ayini cem dışında Alevilikte; oruç, tekke ziyaretleri, Hacı Beştaş Veli ziyaretleri, bazı mali ibadetler ve kurban ibadetleri ibadet hayatının önemli unsurlarındandır. Cem ibadeti Alevi ibadet hayatının merkezinde yer alan bir ibadettir. Alevilikte cem ayini eski Türk gelenek ve göreneklerinde yer alan bazı uygulamaların İslamileştirilmesi ve birtakım tevillerle Kuran'a dayandırılmasıdır (Eröz, 1977: 304-330). Cem ayini, Türklerin İslamlaşma sürecinde karşılaşmış oldukları tasavvuf ve tarikat hayatının önemli bir unsuru olan zikir ayinlerini, İslam'dan önce sahip olunan bazı âdetlerle kaynaştırarak icra etmesinden ibarettir. Cem ayini bir nevi bir zikir ayini ve bir tarikat toplantısıdır (Fığlalı, 1990: 371). Alevi dini hayatının merkezinde olan cem ayininde Alevilerin din anlayışını oluşturan simge ve sembollerin tamamı görülür. Meleklerin Hz. Âdem'e secde etmesi, Hz. Muhammed'in miraca çıkması ve Hz. Ali'nin sırrına mazhar olması, kırklar cemi gibi Aleviliğe ana karakterini veren bütün mitolojik unsurlar cem ayini sırasında bir nevi

canlandırılmaktadır (Melikoff, 2015: 65-82). Cem ayininde aynı zamanda toplumsal hayatla ilgili güncel problemler halledilmekte, aralarında dargınlık olanlar barıştırılmakta, herhangi bir alacak-verecek meselesi varsa çözüme kavuşturulmaktadır. Dede tarafından burada bazı ahlaki ilkeler anlatılarak bir nevi eğitim hizmeti de sunulmaktadır.

Ayin-i Cem'in yönetimi on iki görevli tarafından yerine getirilir. Bu görevlilere "on iki hizmetli" adı verilir. Bunlar:

1. Pir (Mürşit-Dede): Ayin-i Cem'i yönetir. Hizmet itibari ile Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Hacı Bektaş Veli'yi temsil eder Bütün dini ritüeller onun riyasetinde yapılır.
2. Rehber: Cem ayininde dedenin yardımcısıdır. Cem ayininde görgüsü yapılanlara yol gösterir, hazırlar.
3. Gözcü: Cem ayininde düzeni sağlar. Cem ayininin sağlıklı bir şekilde icra edilmesinden sorumludur. Aynı zamanda cem ayininin güvenliğinden de sorumludur.
4. Çerağcı: Cem ayininin başlangıcında çerağı uyandırır (yakar), sonunda sır eder. Bir nevi kalpleri ve gönülleri aydınlatır.
5. Zakir: Cem ayininde saz çalar, deyişler söyler. Cem ayininde Tevhid, Duazde imam, Mersiye, Semah, Nevruzi'ye söyler.
6. Farraş (Süpürgeci): Cem ayini süresince her hizmetin sonunda süpürge yapar. Cemevinin temizliğinden sorumludur. Cem meydanı ile manevi olarak gönülleri temizler.
7. Kurbanacı: Kurban kesilmesi ve yemek ikramı işlerini düzenler. Cem ayinine getirilen lokmaları adaletli bir şekilde dağıtır. Kurbanları tekbirle kesip hazırlar.
8. Saka: Cem ayininde su, şerbet, süt gibi içecekleri dağır. Lokmalar yendikten sonra temizlik için ibrik, leğen ve havlu getirir.
9. Peyik: Cem ayininin yapılacağı yeri ve saati katılımcılara önceden haber verir.
10. Pervane: Cemevine gelenlerle ve gidenlerle ilgilenir.
11. Niyazcı: Postları yerine dizer. Cemevinin temizliğini yapar. Cem meydanının dirliğini, düzenini sağlar.
12. Kapıcı: Cem ayini yapılan yerin kapısını bekler. Cem ayinine gelen erenlerin evlerini gözetler. Kötü düşüncelerin, pak olan cem meydanına gelmesini önler (Fığlalı, 1990: 336-340)

3.2. BİR İBADET MEKÂNI OLARAK CEMEVI VE CEM AYINI

Alevi grupların yaşadığı yerlerde en önemli tartışma konularından biri de cami cemevi ikilemidir. Cemevlerini gündeme yerleştiren daha çok Alevi dernek ve vakıflarıdır. Bugün Aleviliğin görünür yüzü olarak ifade edilebilecek olan Alevi vakıf ve dernekleri kendilerini cemevi üzerinden ifade etmektedir (Taşgın, 2009: 211).

Aleviler camiyi genelde Sünnilerin ibadet yeri olarak algılamakta kendileri içinse ibadet mekânı olarak cemevlerini görmektedirler. Afyonkarahisar Alevileri genel olarak cami konusunda olumsuz bir anlayışa sahip değildir. Ama ısrarla caminin yanında cemevinin de olması gerektiğini belirtmektedirler. Cem; Arapça bir kelime olup toplanmak, bir araya gelmek, toplantı, cemiyet gibi anlamlara gelir. Bu kelimenin yanında kullanılan *ayin* kelimesi *âdet*, *görenek*, *töre*, *ibadet tarzı* gibi anlamlara gelir. Bugün ise cemevleri, Alevilerin cem ibadetlerini yaptıkları mekânlardır (Sofuoğlu, 2006: 124). Genel olarak cem ayininin icra edildiği mekânlara; *meydanevi*, *ibadet meydanı*, *pirevi*, *erenler meydanı*, *kırklar meydanı*, *musahipevi* gibi isimler verilmektedir.

Aleviliğin temel ilkelerinden cem ayinleri, çok farklı şekillerde yorumlanmış olsa da Fığlalı'nın deyimiyle cem, *birliğin özü* anlamına gelir. Cem ayini Alevi bölgelerinde; dededen dedeye, bölgeden bölgeye, bağlı oldukları ocaklara göre birçok farklılıklar ifade etse de genel olarak Aleviliğin temel ritüellerindendir. Tarihi süreçte dedeler cem evlerini daha çok kendileri kurmakta ve kendi yol ve erkânını burada yürütmekteydiler. Aynı şekilde buraların idaresini ve sorumluluğunu kendi üzerlerine almaktaydılar (Taşgın, 2009: 211).

Son yıllarda sosyal, kültürel ve politik sebeplerle her Alevi yerleşim birimine bir cemevi yapma ve yaptırma eğilimi göze çarpmaktadır. Aynı zamanda cemevi, camiye muadil bir ibadet yeri olarak sunulmaktadır. Afyonkarahisar ve çevresinde hemen hemen bütün Alevi yerleşim birimlerinde cemevi ya da cemevi işlevi görebilecek mekânlar oluşturulmuştur. Özellikle cenaze, düğün, mevlit gibi etkinliklerde kullanılmak üzere yapılmış dernek binalarının bir bölümü yemekhane olarak düzenlenmiş, bir katı da cem ayinin yapıldığı alan olarak tanzim edilmiştir.

Cemevi olmayan yerde de kapanan okulların cemevine dönüştürülmesi ya da muhtarlıkların bir odasının cemevi işlevi görmesiyle bu ihtiyaç karşılanmaktadır. Görüşülen Alevi kanaat önderleri cemevlerinin de camiler gibi Allah'a, peygambere ve Hazreti Ali'ye niyaz edilen yerler olduğunu, cemevi konusunda devletin destek vermesi

gerektiğini belirtmektedirler. Cami ve cemevinin işlev olarak kişiyi Allah’a ulaştırmaya çalıştığını, ama yollarının farklı olduğunu belirten katılımcılar kendilerinin cami ile bir sorunu olmadığını özellikle belirtmektedirler. “Biz camiye de gideriz, cemevine de gideriz, ikisi de bizimdir.” şeklinde beyan etmektedirler.

Tarihsel süreç içinde Alevilerin, Alevi ritüellerini gizli olarak yapmalarından dolayı belirgin bir mekânları olmamıştır. Ayin yapmak istediklerinde herhangi bir mekân ayinin yapılacağı gün için düzenlenmiş, hazır hâle getirilmiş ve gizlilik koşulları içerisinde ayin gerçekleşmiştir. Bu anlamıyla cemevleri, camilerde olduğu gibi belirgin bir mimari özelliği yoktur. Daha çok büyük bir ev ya da evin büyük bir odası özellikle de dedelerin evleri, dış dünyadan soyutlanarak ibadetlerin yapıldığı mekânlara dönüştürülür. Cem ayini için düzenlenen bu mekânlar, ayin bittikten sonra eski haline getirilerek sosyal işlevlerini yerine getirmeye devam ederler. Alevilerin görünür olması, Alevi geleneksel kültürü için gizliliğin ortadan kalkması aynı zamanda ayinlere Alevi olmayanların ya da başka dedeye bağlı taliplerin de katılması, daha çok toplumsal katılımın sağlanmasıyla ayinlerin folklorik özelliklerini öne çıkarmıştır. İştirak edilen birçok cem ayininde; katılımın az olduğu görülmüştür. Dede evlerinde yapılan cem ayinlerinde dini bir havanın daha çok hâkim olduğu, buna karşılık derneklerin cem ayinine tahsis edilen bölümlerinde ya da cemevlerinde yapılan cem ayinlerinin daha çok kültürel etkinlik olma özelliği taşıdığı gözlemlenmiştir.

Cem ayinlerinin daha çok toplumsallaşması ve dışarıya açık hâle getirilmesi modern hayatın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır denilebilir. Bu anlamıyla cemevleri de şehirlerde sosyal gereksinim ve ihtiyaç olarak kent hayatının bir sonucudur.

Cemevleri Alevilerce kutsal bir mekân ve ibadet yeri olarak algılanmaktadır, bu anlamıyla özellikle cuma akşamları kadınlar tarafından yaygın olarak cemevlerine gidilip zikir ve ibadetler yapılmaktadır (Korkmaz, 2015a: 227). “Eskiden her perşembe akşamı biz kadınlarla cemevinde buluşur zikir ve dua ederdik” diyen yaşlı bir Alevi kadın, artık gençlerin bunu önemsemediğinden dert yanarak kendilerinin de bu dünyadan göçtükten sonra cemevlerinin boş kalacağı endişesini taşıdığı görülmektedir.

Bugün cemevleri, bir çok yörede olduğu gibi (Coşkun, 2014: 177) bir ibadet mekânı olmanın ötesinde paylaşma, sosyalleşme, kültürü ve toplumsal görgü kurallarını yeni nesillere aktarma, Alevilikle ilgili ilkeleri öğrenme yerleridir. Aynı zamanda cemevleri semah dönme, saz çalma gibi etkinliklerin yapıldığı mekânlar olarak sosyal

hayatta yerlerini almıştır. Alevi Bektaşî grubuna katılımın ilk adımı cemevlerinde gerçekleştirilmektedir. Alevi Bektaşî grubunun bir üyesi olma cemevinde yapılan *ikrar cemi* ile başlar. Kişi ikrar cemine katılır, kurban keser ve cemde bulunan bütün canlar buna tanıklık ederler. Birey, kendisini grup içerisinde cemevlerinde geliştirir. Haftada bir gün ceme katılır. Cemde yapılan ibadetleri takip eder. Talip, grubun bir üyesi olur ve grupla aynı değerleri paylaşan grup üyeleri arasındaki bağlılığını geliştirerek bir nevi sosyalleşir.

İkrar verip yola girerek talip olan kişi her yıl *görgü cemi* denilen ceme katılarak bir yıl içinde yaptıklarının hesabını dedenin ve taliplerin huzurunda verir. Bu yönüyle talibin bütün hayatı, kontrol altında ve belirli bir amaca yönelik olarak devam eder. Geleneksel olarak icra edilen cemlerde birey, toplumun sabit bir üyesi haline gelir. Ailesine, arkadaşlarına ve toplumun diğer üyelerine karşı sorumluluklarının bilincinde hareket etmesi sağlanır (Korkmaz, 2015a: 380) .

Cemevinin toplumsal hayatta birçok işlevi bulunmaktadır. Cami-cemevi ikileminde cemevinin işlevi camiye kıyasla daha fazladır. Cemevleri esas mahiyetini teşkil eden dini özelliğinin ötesinde sosyal, eğitsel ve hukuksal işlevler de taşımaktadır. Cemevlerinde yapılan ibadetlerin dini boyutu “kırklar cemi”ne dayanır. Farklı yerleşim yerlerinde küçük farklılıklar olsa da bütün cemler özde kırklar ceminin bir tekrarı olarak icra edilmektedir (Üzüm, 2008:149).

Cem ayinlerinin sosyal bütünlüğü sağlamada büyük işlevi olduğu söylenebilir. Birey, erken yaşlardan itibaren cem ayinlerine katılıp belirli aşamaları kaydederek bulunduğu grubun doğal bir üyesi olma imkânını kazanırken aynı zamanda grubun değer yargılarına, kültürel özelliklerine, tarihine, inancının gereklerine de yavaş yavaş vakıf olur. Cem ayinlerinde söylenen deyişlerin, anlatılan menkıbe ve hikâyelerin tamamı ortak bir grup bilinç oluşmasını, kolektif bir davranış sergilenmesini öğretmeye yöneliktir.

Cem ibadetinin aynı zamanda grup arasındaki anlaşmazlıkları çözen, maddi manevi anlaşmazlıklarda bir nevi hakemlik işlevi gören, bunları bir sonuca bağlayan hukuksal bir işlevi de mevcuttur. Grup üyeleri her türlü suçun hesabını bütün toplumun önünde verir.

Afyonkarahisar Alevilerinde cemevlerine karşı derin bir saygı gözlemlenmektedir. Afyonkarahisar Alevileri cami ve cemevi arasında ısrarla belirgin farklar olduğunu belirtmektedir. Camiye herkesin girebileceğini, ancak cemevlerine

herkesin giremeyeceğini, cemevine girmek isteyenlerin dar meydanına çıkıp orada yapmış olduğu hatalardan dönüp rızalık aldıktan sonra cem ayinine katılabileceğini belirtmektedirler. Cem ayinine gelecek kişi önceden cem meydanında *dara çekilir*, yargılama yapılır, eğer kişi suçlu ise suçunun bedeli belirlenir, eğer maddi bir ceza ise burada öder ve ceme katılır, yok maddi bir suç değilse *düşkün* ilan edilerek belli bir süre cemden uzaklaştırılır. Bir katılımcının ifadesine göre: “Bizim cemimizde suçlu herhangi biri olamaz” denilmektedir.

Cami ve cemevi arasında gözlemlenen farklardan biri de cemevlerinde Hz. Ali’nin ve diğer Alevi ulularının resimlerinin yanında Atatürk resimlerinin de görülmesidir. Camilerde bu şekilde herhangi bir resme rastlanılmamaktadır.

Cemevlerinde ibadetler daha çok müzik eşliğinde ve sohbet şeklinde olmaktadır. Bugün cemevleri sadece ibadet yapılan mekânlar olarak değil kadınlı-erkekli toplantıların her türlü sosyal ve kültürel faaliyetlerin yapıldığı yerler olarak göze çarpmaktadır.

Alevi ve Bektaşi grupları camiden uzak durmalarını çeşitli şekillerde açıklamaktadırlar. Bunun en önde geleni Hz. Ali’nin camide öldürülmesi ve camilerde Hazreti Ali ve onun soyundan gelenlere küfredildiği iddiasıdır (Kaleli, 2012: 365).

Afyonkarahisar Alevileri, ayet ve hadisleri yorumlayarak ibadetin gösteriş ve dünyalık menfaat sağlamak için değil, Allah rızasını kazanmak için yapılması gerektiğini, gündüz vakitlerinde helal kazanç peşinde koşup gece gizlice ibadet yapmayı esas aldıklarını iddia ederek camilere gitmediklerini belirtmektedirler.

Bireyin hayatında önemli bir yeri bulunan ibadet, sosyal yaşamın en önemli faktörüdür. İbadetler, grubun ailevi ve toplumsal bütün münasebetlerinde en büyük etkinliklerden en küçüklerine kadar günlük meşgalelere nüfuz eder ve gündelik hayatı yönlendirir. Hayatın dini bir anlamı olmayan hiçbir veçhesi mevcut bulunmamaktadır (Wach, 1990: 46).

Tekke ve zaviyelerin kapatılması, Alevi ibadethanelerinin ve cemevlerinin devlet takibinde olması ve buna bağlı olarak dedelerin görevlerini yapamaz hâle gelmesiyle kültürel bir kopuş da görülmüş, bu durum geleneksel Aleviliğin çözülmesinde önemli bir etken sayılabilir (Zelyut, 2018: 35). Yaşanan büyük göçler sonucunda Aleviler, kırsal alandan kentlere yerleşip oralarda bir nevi gettolar oluşturmuşlardır. Şehirlerde yaşayan Aleviler, zamanla ekonomik yönden farklılaşmışlardır. Genellikle tüccar ve esnaf kesimi ekonomik olarak daha iyi konumdadır. Bu grupta olanlar, toplumun büyük kesimini

oluşturan Sünnilerle ilişkilerinde, Aleviliği anlama ve algılama biçimi olarak temel İslamî inançları ve ibadetleri kabul edip pratiğine önem vermedikleri şeklinde kendilerini ifade ederler. İbadetin insanla Allah arasında olduğu, burada esas olanın kalp temizliği olduğu vurgulamaktadırlar. Bu kesimde daha çok Sünniliğe bir eğilim gözlemlenmektedir.

3.3. HAKK-MUHAMMED-ALİ ANLAYIŞI

Bütün Alevilerde gözlenen en temel ve ortak kanaat Hz. Ali'ye olan büyük muhabbetir. Hz. Ali farklı anlatım ve söylencelerde farklı konumlarda tasvir edilmektedir. Bazen ilahi vahyin tek taşıyıcısı bazen Hz. Muhammed'in yardımcısı bazen onun yanında ona eşit bir kişi bazen de Hz. Muhammed'in damadı, en güvendiği kişi ve aynı zamanda vekili olarak görülür (Korkmaz, 2012: 15-16). Alevilerde Hazreti Ali ile peygamber arasındaki ilişkinin peygamberin damadı olması, onun en güvendiği kişi olması, onun vârisi olması dolayısıyla bazen peygamberle eşdeğer görülmektedir (Üzüm, 2008: 71-73). Çalışma sahasında uzun süren görüşmelerden edinilen izlenim Hz. Muhammed'in mutlak peygamber olduğu ve Hz. Ali'nin de onun damadı ve vekili olduğu Afyonkarahisar Alevilerinin tamamında hâkim düşüncedir.

Alevilerce anlatılan mitolojik hikâyeler arasında özellikle kırklar meclisi anlatısı; Hz. Ali'nin hakiki doğasını ortaya koyan ve takipçileri tarafından sıkça anlatılan bir hikâyedir. Aleviliğin temel ayrımı olan cem ibadeti de kırklar cemine dayandırılmaktadır. Anlatının çeşitli versiyonları olmakla birlikte bunların her birinde Hz. Ali bir nevi yüceltilmekte, peygamberin önüne geçirilmektedir.

Bir diğer dikkat çekici durum da Aleviler tarafından anlatılan bütün olağanüstü hikâyelerde Hz. Ali'nin ön planda, Hz. Muhammed'in genelde şahitlik makamında olduğu gözlemlenmiştir. Hazreti Ali'nin büyük bir kahraman ve büyük bir yiğit olduğu Aleviler arasında çok yaygın bir anlayıştır. Hz. Ali'nin kılıcı Zülfikar üzerinde “La feta illa Ali la seyfe illa Zülfikar” yazılıdır ve bu, bütün Alevilerin evlerinde asılmıştır.

Yapılan saha görüşmelerinde ve kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda genel hatları ile *kırklar cemi* şu şekilde gerçekleşmektedir:

Buyruk'ta bu ilk ayın şöyle anlatılır:

"Hz. Muhammed miraca gitti. Yoluna bir aslan çıktı. Aslan kükreyerek Hz. Muhammed'e hücum etti. Aslanın durumunu gören Resul o anda ne yapacağını bilemedi. Gaibden bir ses geldi:

'Ey Muhammed! Aslan senden bir nişan ister.'

Hız. Muhammed yüzüğünü çıkardı, aslanın ağzına verdi. Yüzük aslanda nişan kaldı. O zaman aslan sakinleşti. Hız. Muhammed yoluna devam etti. Sidret'ül Münteha'ya erişti. Orada dost, dostuna kavuştu. Doksan bin kelam söylendi. Otuz bini şeriata aitti. Bu bütün ümmete ait oldu. Geri kalan altmış bini Hız. Ali'de mefhar-ı sır oldu. O dem Hız. Muhammed' e *bal*, *süt* ve *elma* verdiler. Miraçtan dönerken Hız. Muhammed bir kubbe gördü. Safa-yı Safa denilen kubbe ilgisini çekti ve kapısına vardı. Kırklar orada sohbet ederlerdi. Hız. Resul kapıyı çaldı. İçerden kırklar işitip

"- Kimsin dediler, nedir hacetin?"

Hız. Resul:

"Peygamberim, açın kapıyı, içeri gireyim, siz erenlerle dem-i didar göreyim" dedi.

Cevap verdiler:

"Bizim aramıza peygamber sığmaz, peygamberliği var ümmetine eyle" dediler.

Hız. Muhammed bu sözleri duydu geri döndü.

Hakk Teâla Hazretlerinden tekrar nida geldi.

"Ya Muhammed kapıya var."

Resul Hazretleri nidayı işitip hemen geri döndü ve kapıyı çaldı.

"Kim O?" diye sordular.

Hız. Muhammed:

"Ben Resulüm. Açın içeri gireyim. Yüzlerinizi göreyim." dedi.

'Bizim aramıza Resul sığmaz ve hem bize hacet değildir.' dediler.

Tanrının elçisi bu söz üzerine gene geri döndü:

Allah'tan bir ses işitti:

'Ya Habibim! Var yine o kapıya, meclise gir, geri dön' dedi.

Seyyid geri döndü. Geldi kapının halkasına vurdu.

'Kimsiniz?'

Resul:

'Sırrı'l-kayyum, hadimü'l-fukarayım, bir yoksulum.' dedi.

Bir dahi: "Ene fukarayım."

O anda kapı açıldı.

Hız. Resul, kapıdan içeri girdi. Önce sağ ayağını bastı. Baktı ki, otuz dokuz sahabe oturlar. Birisi dışarıya çıkıp parsa toplamaya gitmişti. Ona Selman Farisi derlerdi. Şah-ı Merdan Ali de muhabbette hazırды. Mecliste bulunanlar, Resul hazretlerini görünce

kıyama durdular. Yer gösterdiler. Seyyid geçip Ali'nin yanına oturdu. Fakat Ali olduğunu bilmedi. Bir müddet sonra baktı ki mecliste bulunanlardan yirmi ikisi erkek, on yedisi kadındır.

Onlara sordu:

'Sizler kimlersiniz, size kim derler.'

'Biz kırkınız' şeklinde cevap verdiler.

Hız. Muhammed Mustafa dedi ki:

'Ben müşkülde kaldım. Sizin küçüğünüz ve ulunuz kimdir ve hanginizdir?' dedi

'Bizim ulumuz da uludur ve küçüğümüz de uludur. Bizim kırkımız bir, birimiz kırktır' diye cevap verdiler.

Kırklar der ki taptığımız Ali'dir.

Kırkımızın biri cömert velidir

Şahi Merdan cümlemizden uludur

Medet Allah, ya Muhammed ya Ali

Hız. Muhammed Mustafa:

'Hani biriniz eksik, ne oldu birinize?' dedi

Kırklar:

'Şeydullah gitti' buyurdular ve hem: 'Niçin sordunuz?

Selman da burada hazır, hazır bil', dediler.

O vakit Şah-ı Merdan Ali mübarek kolunu uzattı ve "Destur" diyerek neşteri kendi koluna vurdu. Neşteri vurduğu yerden kan damladı ve mecliste bulunan herkesin neşterin vurulduğu yerden kan aktı. Bir damla kan da pencereden gelip meydana döküldü. Damdan düşen kan da dışarıda parsaya çıkan Selman Farisi'nin kolundandı.

Bir süre sonra Murteza Ali'nin kolunu bağladılar, kırkların kanı durdu.

Bir müddet sonra dışarı parsasından Selman Farisi döndü. Yanında bir adet engür getirdi. O engürü yani bir üzüm tanesini getirip seyyidin önüne koydular.

'Hadimü'l-fukara, hizmet edip bu üzüm tanesini kısmet eyle, kırk kişiye pay et.' dediler.

Seyyid kendisinden istenen bu işten dolayı şaşkın bakakaldı ve ne yapacağını bilemedi: 'Bunlar kırk kişi, bu bir üzümü nasıl kısmet edeyim,' diye düşündü.

O bu sıkıntıları yaşadığı esnada hemen, Hazreti İzzet, Cebrail'e emretti ki 'Habibim çaresiz kaldı. Tez yetiş cennetten bir nur tabak al, Habibim Muhammed'e ilet. O engürü bu tabak içinde ezip şerbet eylesin. Kırklara taksim edip içirsin,' dedi.

Cebrail, cennetten bir nur tabak alıp Resul huzuruna geldi. Tabağı önüne koydu.

'Şerbet eyle, Ya Muhammed,' dedi.

Kırklar da 'üzümü nasıl pay edecek görelim' diye bakıp dururken Seyyidin önünde nurdan bir tabak zahir oldu. Güneş gibi ışık verdi. Seyyid o tabak içine su koyup işaret parmağıyla üzümü şerbet eyledi. Kırkların önüne koydu. Kırklar o şerbetten içtiler. Cümlesi mest oldu.

Üzüm şerbeti içtikten sonra kırkına da bir hal oldu ki oturdukları yerden ayağa kalkıp öylece durdular. Bir kere “Ya Allah” deyip birbirlerini çoşagetirdiler. Üryan ve büryan semaha girdiler. Seyyid de onlarla semaha durdu ve semah dönerken mübarek başından imamesi yere düştü. O imameyi aldılar, kırk pare kıldılar. Kırkının da beline bağlayıp kuşak yaptılar."

Kırklar Cemi burada tamamlandı. Böylece eskiden beri anlatılagelen bu cem, cemlerin ve Alevi Bektaşî inancındaki Miracın daha iyi anlaşılmasına imkân sunmaktadır. Bu hikâye ile cem ritüelinin ilk defa nasıl ortaya çıktığı ve neden yapıldığı anlatılmak suretiyle cemlere İslami bir referans sağlanmış olmaktadır” (Korkmaz, 2015: 213-217; Taşgın, 2009: 222-224).

Afyonkarahisar Alevileri kendilerini İslam’ın içinde ve İslam’ın Anadolu yorumu Türk yorumu olarak algıladıklarını belirtmektedirler. On iki imamın yolundan gittiğini belirten Alevilerin, Caferi mezhebinden olduklarını söylemelerine rağmen bu mezhebin kurallarıyla pratikleriyle hem bilgi anlamında hem de uygulama anlamında bir bağ gözlenmemiştir.

Görüşülen Alevi kanaat önderleri on iki imama her zaman saygı duymakta ve on iki imamdan altıncı imam olan Caferi Sadık’ın mezhebinden olduğunu belirtmektedirler. “Biz Caferi mezhebine bağlıyız.” derler ve hatta İmam Cafer’in Hanefî mezhebinin kurucusu İmamı Azam’ın da hocası olduğunu ısrarla belirtmektedirler.

3.4. NAMAZ

Aleviliğin İslam'ın temel ibadetlerinden olan namazla ilgili kaynaklarında önemli vurgular vardır. Hacı Bektaş Veli'nin kerametleri arasında namaz kılmak zikredilir. Ayrıca Alevi edebiyatında namazla ilgili birçok eser mevcuttur (Eröz, 1977: 167).

Alevi geleneğinde ve kaynaklarında namazla ilgili birçok malumat aktarılmasına rağmen bugün Aleviler arasında namaz, farklı bir boyutta anlaşılmaktadır ve bilinen formuyla uygulanmamaktadır. Afyonkarahisar Alevilerinde genellikle bayram ve cenaze namazları kılınmakta, cuma namazları ve beş vakit namazlara ise nadir de olsa katılım olmakla beraber genellikle uzak durdukları görülmektedir. Hz. Ali'nin camide öldürülmesi, camiye gitmeme konusunda bir gerekçe olarak sunulmaktadır. Namazı bilinen şekline Hz. Ömer'in ve Emevilerin getirdiğini belirterek namaz ibadetlerini beş vakit namaz kılmak yerine “halka namazı” ya da “tarikât namazı” ile eda ettiklerini ifade etmektedirler. Bununla beraber “şariat namazı” dedikleri İslam'ın en temel ibadetlerinden olan beş vakit namazın, bazı Aleviler tarafından uygulandığı görülmektedir.

3.5. NEFİS TERBİYESİ ORUÇ

Aleviler arasında oruç hakkında farklı yorumlar olsa da genel bir kabul gören bir ibadettir. Muharrem orucu 12 gün, Medet Mürüvvet orucu 2-3 gün, Hızır orucu 3-7 gün, 48 Perşembe orucu ve Ramazan ayında tutulan Ramazan orucu 3-9 veya 30 gün olarak sayılabilir. Aleviler genel olarak Ramazan'da 30 gün oruç tutmaz. 30 gün oruç tutmayıp onun yerine üç gün ya da dokuz gün oruç tutanların çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Hızır orucu, Hazreti Muhammed'in torunları, Ali ve eşi Fatma'nın çocukları Hasan ve Hüseyin'in geçirdikleri bir hastalık sebebiyle iyileşmesi için peygamberin tavsiyesiyle üç gün oruç tuttıkları ve bu üç günde de Hızır'ın evlerine uğraması nedeniyle “Hızır orucu” olarak adlandırılan bir oruçtur (Kılıç, 2017: 61).

3.6. ZEKÂT, FİTRE VE SADAKA

İslam'ın temel ibadetlerinden zekât konusunda Alevilerin temel kaynaklarında bilgiler olmasına rağmen Aleviler bugün fiili olarak zekât vermemektedirler. Afyonkarahisar'da Aleviler, ziyaretçileri ağırlamak, onların yeme içmesini sağlamak ya da dedelere yaptıkları hizmetler karşılığında maddi katkı sağlamak için verilen yardımları mali bir ibadet olarak kabul etmektedirler. *Hakkullah* denilen yardımlar; dergâhın giderleri için *kara kazan hakkı*, mürşit pir ve dedelere verilen *mürşid hakkı*, darda

kalanlara verilmek üzere yapılan yardımlara da *çerağ hakkı* denilmektedir (Öz, 2018: 49). Alevi dernek ve vakıflarına yapılan katkılarda, zekât olarak kabul edilip uygulanmaktadır.

3.7. KURBAN

Kurban, dua ve ayinler yalnızca ona katılanların dinî tecrübelerini açığa vurmakla kalmaz, bununla beraber grubun teşkilatını, zihniyetini biçimlendirme ve oluşturmaya da büyük ölçüde katkı sağlar (Wach, 1990: 46).

Kurban ibadeti bütün dinlerde bazı farklılıklar bir tarafa bırakılırsa merkezi ibadetlerden kabul edilir. Aleviler arasında da kurban ibadeti yaygın bir şekilde yerine getirilen temel ibadetlerden biridir. Dinî hayatın önemli unsurlarından olan kurban “lokma” ve “tercüman” olarak da isimlendirilir. Ceme katılan canlar, ceme gelirken yanlarında ikram etmek için evde pişirdikleri yemeklerden meyve ya da çerez türü yiyeceklerden getirirler ve dede tarafından dualanarak kabul edilen bu yiyecekler cemde kesilen kurbanla beraber törene katılanlara ikram edilir (Eröz, 1977: 302).

Afyonkarahisar Alevileri arasında kesilen kurbanların birçok çeşidi vardır. İlk kez Alevi yol ve erkânını kabul edileceği ceme girenlerin kestikleri ikrar kurbanıdır. Görgüsü yapılacak kişinin kestiği kurban ise görgü kurbanıdır. Musahiplik akti yapılırken kurban kesilir. Buna musahiplik kurbanı denilmektedir. Düşkünlük kaldırma ceminde kesilen kurbana düşkünlük kaldırma kurbanı denilir. Hakk’a yürüyen bir Alevinin yakınları veya musahibi tarafından onun adına varsa borçlarını ödemek ve kalanlarla helalleşmek için kestikleri kurbana dardan indirme kurbanı, ekilen ürünlerin bereketli olması veya kaza belalardan korunmak için kesilen kurbana Abdal Musa birlik kurbanı ya da bereket kurbanı denilir. Muharrem orucunun sonunda kesilen muharrem kurbanı gibi kurbanların kesildiği gözlemlenmiştir.

3.8. HAC (HACI BEKTAŞI VELİ DERGÂHINI ZİYARET)

Hac ibadeti konusunda Alevilerin temel kaynaklarında birçok malumat mevcuttur ((Yılmaz, Akkuş ve Öztürk, 2007: 72). Haccı hem Kâbe ziyareti olarak anladıkları gibi hem de hacca farklı bir anlam yükleyerek *gönül haccı* şeklinde ifade ettikleri de görülmektedir. Aleviler arasında hac ibadeti yerine insanın gönlünün Kâbe olduğu ve önemli olanın gönül yapmak olduğu görüşünde olanlar vardır. Dört kapı kırk makam anlayışında, hac ibadeti şariat kapısında yer almaktadır. Alevi kaynaklarında Hacı Bektaş Veli’nin Kâbe’ye gidip tavaf ettiği ve burada bazı kerametler gösterdiği anlatılmaktadır. Taliplerin; pirleri ve mürşidlerinin evlerini ziyaret etmekle bin bir kere hac yapmış kadar

sevap kazanacakları, adeta savaşta gazi olmuşçasına bütün günahlardan kurtulup masum pak olacakları şeklinde kabuller de mevcuttur (Üzüm, 2008: 145-146).

Her ne kadar Alevilerin kaynaklarında İslam'ın temel ibadetlerinden olan hac, özgün şekliyle yer alsa da, hac ibadetini nadiren yerine getirdikleri görülmektedir. Afyonkarahisar Alevilerinde hac ibadetini yerine getirenler az da olsa mevcuttur.

“Alevilerin hacı olmak için Hacı Bektaş Veli'yi ziyaret etmeleri yeterlidir.” görüşü de Alevilerde yaygındır.

3.9. ABDEST VE GUSUL ABDESTİ

Aleviliğin temel kaynaklarında şeriat abdesti olarak ifade edilen abdestin alınması gerektiği açıkça belirtilmektedir (Yılmaz, Akkuş ve Öztürk, 2007: 51). Yol ehli olanlara abdest almaları tavsiye edilmektedir. Makalatta şeriat makamına göre elbiseye ve vucuda pislik değse su ile yıkanınca hem elbise hem vucut temiz olur şeklinde ifade edilmektedir. Hem cünüplüğü giderir ve sonra abdestli olur (Yılmaz, Akkuş ve Öztürk, 2007: 51) şeklindeki beyan abdest ve gusül abdestinin su ile alınmasıyla maddi kirlerden kurtulmanın gerekliliği vurgulanmıştır.

Aleviler genellikle cem ayinine giderken, kurban keserken, bayram namazlarında, musahiplik erkânı gibi erkânlardan önce ve cinsel ilişki sonrasında abdest almaktadır (Keçeli, 2005: 333). Afyonkarahisar'da yaşayan Aleviler de abdest konusuna aynı şekilde yaklaşmaktadır. Ayrıca dört kapı kırk makam anlayışında her kapının ayrı bir cünüplüğü vardır. Şeriat makamının cünüplüğü ihtilam olmak ya da cima etmek, tarikatın cünüplüğü yoldan çıkmak, marifetin cünüplüğü nefsini bilmemek, hakikatin cünüplüğü ise kendi ayıbını örtüp başkasınınkini aşikâr etmektir (Yılmaz, Akkuş ve Öztürk, 2007: 52).

Tarikat abdesti, cem ayininde görgü sırasında toplum huzurunda kimseye elinden, dilinden ve belinden bir zarar gelmeyeceğine dair söz vermektir. İşte abdesti alınmış ve namazı kılınmış olmak da bu demektir. Bir Alevinin tanımı şöyledir; şeriat abdesti su ile alınır, tarikat abdesti pir elinden biat etmekle, marifet abdesti nefsini bilip rabbini bilmekle, hakikat abdesti öz kendi ayıplarını görüp başkalarının ayıbını örtmekle gerçekleşir. Tarikat abdestinin gereği olarak pir karşısına eli boş varmamak, daima bedeni temiz tutmak, gücü yettikçe *emri maruf nehyi münker* yapmak talibin görevidir (Yalçın, 2012: 201). Afyonkarahisar Alevilerinin hayatlarında abdest ve gusül abdesti önemli dini görevlerden kabul edilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFYONKARAHİSARDA ALEVİLİK

1. AFYONKARAHİSAR ALEVİLERİNİN COĞRAFİ DAĞILIMLARI VE DEMOGRAFİK YAPISI

Afyonkarahisar merkez, ilçe, kasaba ve köylerindeki Alevi nüfusu yoğunluk arzetmemektedir. Afyonkarahisar Alevilerinin bir bölümü yurt dışına ve ülkenin değişik yerlerine göç etmişlerdir. Afyonkarahisar’da çalışma esnasında tespit edebildiği kadarıyla Alevi nüfusuna sahip köyler Emirdağ, Sandıklı ve Şuhut’ta yoğunlaşmaktadır. Emirdağ ve Şuhut’ta beşer, Sandıklı’da üç, Çay, İscehisar ve İhsaniye’de birer Alevi köyü vardır. Bunlara ilaveten Emirdağ ilçesi Gömü beldesinde ve İhsaniye ilçesi Döğer kasabasında da çok az miktarda Alevi varlığını sürdürmektedir.

Tablo 1. Afyon Karahisardaki Alevi Yerleşim Birimlerinin Nüfusu

İLÇE	KÖY	YIL	ERKEK	KADIN	TOPLAM
Emirdağ	Karacalar	2021	331	336	667
Emirdağ	Güneysaray	2021	232	213	445
Emirdağ	Tez	2021	238	214	452
Emirdağ	Dereköy	2021	110	117	227
Emirdağ	Çatallı	2021	190	196	386
Çay	Yeşilyurt	2021	601	688	1289
İhsaniye	Eskieymir	2021	73	73	146
İscehisar	Alanyurt	2021	468	486	954
Sandıklı	Selçik	2021	57	60	117
Sandıklı	Dudağacı	2021	110	128	238
Sandıklı	Gökçealan	2021	63	64	127
Sinanpaşa	Akçasar	2021	87	106	193
Şuhut	Balçıkhisar	2021	614	690	1304
Şuhut	Bozan	2021	62	68	130
Şuhut	Güneytepe	2021	184	191	375
Şuhut	Kayabelen	2021	234	270	504
Şuhut	Tekke	2021	58	68	126
					7680

1.1. ÇAY ALEVİ KÖYLERİ

1.1.1. Yeşilyurt

Yeşilyurt Afyonkarahisar Çay ilçesine bağlı bir köydür. Köyün eski adı Uyanık’tır. Alevi kimliği belirli oranda varlığını sürdürmektedir. Afyonkarahisar’a yaklaşık 50 km

olup çay ilçesine 4 km uzaklıktadır. Yörede “algıcılık” olarak ifade edilen düğün merasimlerinde müzik etkinliğı oldukça yaygındır. Bunun dışında tarım ve hayvancılığa özellikle de besicilik en önemli geçim kaynaklarıdır. 2021 verilerine göre köyün toplam nüfusu 1.289’dur (<https://www.tuik.gov.tr>).

1.2. EMİRDAĞ ALEVİ KÖYLERİ

1.2.1. Karacalar

Karacalar Köyü Afyon Emirdağ’ın kuzeyinde ve Emirdağ Merkeze 10 km uzaklıktadır. Emirdağ’ın büyük ve önemli köylerinden biridir. Köyün çoğunluğu Sünni bir bölümü Alevi’dir. Köydeki cami hem cami hem de cemevi işlevini görmektedir. Bu yönüyle sosyal bütünleşme güçlüdür. Emirdağ yöresinde Alevilerin merkezi konumundadır. 2021 verilerine göre köyün toplam nüfusu 667’dir (<https://www.tuik.gov.tr>).

1.2.2. Tez

Afyon Emirdağ’ın güneyinde ve Emirdağ merkeze 7 km uzaklıktadır. Çok az Alevi nüfus vardır. Köyün büyük çoğunluğu Sünni’dir. Aleviler beş altı aile ile sınırlıdır. 2021 verilerine göre köyün toplam nüfusu 452’dir (<https://www.tuik.gov.tr>).

1.2.3. Dereköy

Afyon Emirdağ’ın güneydoğusunda ve Emirdağ merkeze 6 km uzaklıktadır. Çok az Alevi nüfus vardır. Burası da Tez köy gibi büyük çoğunluk Sünni’dir. 2021 verilerine göre köyün toplam nüfusu 227’dir (<https://www.tuik.gov.tr>).

1.2.4. atalı

Afyon Emirdağ’ın güneyinde ve Emirdağ Merkeze 10 km uzaklıktadır. 2021 verilerine göre köyün toplam nüfusu 445’dir (<https://www.tuik.gov.tr>).

1.2.5. Güneysaray

Afyonkarahisar’a 80 km, Emirdağ ilçesine 10 km uzaklıktadır. Dağlık bir yapısı vardır. Köyün iklimi, karasal iklim etki alanı içerisindedir. . 2021 verilerine göre köyün toplam nüfusu 445’dir (<https://www.tuik.gov.tr>).

1.3. İHSANİYE ALEVİ KÖYLERİ

1.3.1. Eskieymir

Afyonkarahisar İhsaniye ilçesine bağlı bir köydür. Köyün adı, Eymir Oğuz Türkmenlerinden gelmektedir. Afyonkarahisar'ın merkezine 42 km uzaklıktadır. İhsaniye ilçesine 25 km uzaklıktadır. 2021 verilerine göre köyün toplam nüfusu 146'dır (<https://www.tuik.gov.tr>).

1.4. İSCEHİSAR ALEVİ KÖYLERİ

1.4.1. Alanyurt

Afyon İscehisar'ın kuzeyinde ve İscehisar merkeze 25 km uzaklıktadır. 2021 verilerine göre köyün toplam nüfusu 954'tür (<https://www.tuik.gov.tr>).

1.5. SANDIKLI ALEVİ KÖYLERİ

1.5.1. Selçik

Afyon Sandıklı'nın güneydoğusunda ve Sandıklı merkeze 5 km uzaklıktadır. Tamamı Alevilerden oluşan bir köydür. Sandıklı Yöresinde Aleviliğin ocağı konumundadır. 2021 verilerine göre köyün toplam nüfusu 117'dir (<https://www.tuik.gov.tr>).

1.5.2. Dutağaç

Afyon Sandıklı'nın doğusunda ve Sandıklı Merkeze 5 km uzaklıktadır. Köy Alevi-Sünni karışıktır. Aleviler 10 hane kadardır. 2021 verilerine göre köyün toplam nüfusu 238'dir (<https://www.tuik.gov.tr>).

1.5.3. Gökçealan

Afyon Sandıklı'nın güneyinde ve Sandıklı merkeze 11 km uzaklıktadır. Köy Alevi-Sünni karışık iken Sünnilerin göç etmesiyle çoğunluğu Alevilerden oluşan bir köy olmuştur. 2021 verilerine göre köyün toplam nüfusu 127'dir (<https://www.tuik.gov.tr>).

1.6. SİNANPAŞA ALEVİ KÖYLERİ

1.6.1. Akçaşar

Afyonkarahisar Sinanpaşa ilçesine bağlı bir köydür. Afyonkarahisar'ın merkezine 37 km uzaklıktadır. Sinanpaşa ilçesine 18 km uzaklıktadır. 2021 verilerine göre köyün toplam nüfusu 193'tür (<https://www.tuik.gov.tr>).

1.7. ŞUHUT ALEVİ KÖYLERİ

1.7.1. Balçikhisar

Afyon Şuhut'un güneyinde ve Şuhut merkeze 11 km uzaklıktadır. Alevi-Sünni karışık bir köydür. Nüfusun % 20 kadarı Alevi'dir. Köyde bir cemevi vardır. 2021 verilerine göre köyün toplam nüfusu 1304'tür (<https://www.tuik.gov.tr>).

1.7.2. Bozan

Şuhut'un en uzak köylerindendir. Köy kuru tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Köyü ziyaret ettiğimiz gün (03.03.2018) köyün kapanan ilkokulunu cemevine dönüştürdüklerini bildirdiler. İhtiyaç olduğunda Isparta Senirkent'ten dedeler gelerek cem ayinlerini yaptığını belirttiler. 2021 verilerine göre köyün toplam nüfusu 130'dur (<https://www.tuik.gov.tr>).

1.7.3. Güneytepe

Afyon Şuhut'un güneyinde ve Şuhut merkeze 7 km uzaklıktadır. Alevi-Sünni karışık bir köydür. Çoğunlukla Alevidir. 2021 verilerine göre köyün toplam nüfusu 375'tir (<https://www.tuik.gov.tr>).

1.7.4. Kayabelen

Afyonkarahisar Şuhut'un güneyinde ve Şuhut merkeze 8 km uzaklıktadır. Alevi-Sünni karışık bir köydür. Köy sakinlerinin ifadelerine göre; % 20 civarında Sünni vardır. 2021 verilerine göre köyün toplam nüfusu 504'tür (<https://www.tuik.gov.tr>).

1.7.5. Tekke

Afyonkarahisar Şuhut'un batısında ve Şuhut merkeze 10 km uzaklıktadır. Köy tamamı Alevilerden oluşur. 2021 verilerine göre köyün toplam nüfusu 126'dır (<https://www.tuik.gov.tr>).

Afyonkarahisar'da Alevi nüfus belirli oranda varlığını devam ettirmektedir. Köylerde yaşayan Aleviler, geleneksel özellikleri belirli oranda koruyarak yaşamaktadırlar. Aleviler kentleşme süreci sonucu göçlerle şehirlere de yerleşmişlerdir. Köylerde var olan nüfus kadar şehirlerde de olduğunu varsayabiliriz. Ocak olarak Isparta, Kütahya ve Eskişehir'e bağlıdırlar. Alevîlik geleneksel ve ideolojik idrak ediliş şekline göre çok farklı şekillerde anlaşılabilmektedir. Modernizm sürecinde geleneksel Alevîliğin önemli kurumlarından *dedelik*, *musahiplik* ve *düşkünlik* geleneksel içeriklerini ve

işlevlerini kısmen yitirmektedir. Tarihsel süreç içerisinde merkezde olan *dedelik*, sosyal dayanışma kurumu olarak *musahiplik*, toplumsal kontrol ve hukuk sistemi olarak *düşkünlik* etkisini kaybetmektedir. Temel anlayışları ve kurumları zayıflayan Alevilik çok çeşitli ve farklı anlaşılabilmekte ve kullanılabilmektedir.

2. AFYONKARAHİSAR ALEVİLERİNDE AHLAK VE SOSYO-DİNİ YAPI

2.1. AFYONKARAHİSAR ALEVİLERİNDE AHLAKİ PRENSİPLER

Ahlakî ilke ve prensipler, dinden bağımsız olarak algılanamaz ve bağımsız bir ahlak sisteminin ortaya çıktığı yerde bile ahlakî düşüncenin kaynağı, teşkili ve saygı görmesi dinî bir ilkedir hareketle oluşmaktadır (Wach, 1990: 55).

Alevilikte her türlü haramdan ve gayrimeşru yoldan uzak durmak için eline, beline, diline sahip çıkma ilkesinin yanında komşuluk, misafirperverlik, küçüklere, sevgi, büyüklere saygı, doğruluk, kardeşlik, dostluk gibi birçok ahlakî ilke vücut bulmaktadır (Karagöz, 2010: 20). Anadolu Aleviliği; tasavvuf hazırlıklı bir düşünce biçimidir, akıldan daha çok kalp yolunu benimsemektedir (Öktem, 1995: 1314). Bireylerin dinî tutum ve davranışlarında içinde yaşadığı toplumların etkin bir rolü vardır. Alevi Bektaşilerin köylerde yaşayan yani kapalı toplum özelliği taşıyan bölgelerde yaşayanlarla kentleşmiş Aleviler arasında belirgin bir tutum farkının olduğunu söylenebilmektedir (Uçar, 2006: 157).

2.2. DÖRT KAPI - KIRK MAKAM

Dört Kapı - Kırk Makam, hak yolunda yürüyen Alevinin menzile ulaşmak için geçmek zorunda olduğu aşamalardır. Alevilikte yol ilkesinin temelini dört kapı kırk makam ilkeleri oluşturmaktadır (Korkmaz, 2015: 155).

Dört kapı kırk makamın en temel işlevi, kişiyi insan-ı kâmil mertebesine ulaştırmasıdır. Bir Alevi, buyrukların ve Hacı Bektaş Veli'nin ilkeleri doğrultusunda aşama aşama yükselerek olgun insan mertebesine ulaşır. Hacı Bektaş Veli bu ilkeyi “Kul Allah'ü Teâlâ'ya ancak bu makamları geçerek ulaşır.” diye açıklamıştır (Coşan, 2013: 42). Böylece her insan şeriat, tarikat, marifet ve hakikat makamlarında bulunan onar aşamayı geçerek ruhunu ve benliğini erdemli hâle getirir ve insan-ı kâmil olur (Zaman, 2015: 8; Yılmaz, Akkuş ve Öztürk, 2007: 68).

Alevi inancının merkezinde yer alan Allah'a ulaşmanın yolu bu dört kapı kırk makamı geçmek suretiyle gerçekleşmektedir. Dört kapı kırk makamı geçenler tanrıyla bir

olma yetkinliğine ulaşmış insanlardır. Bu dört kapı *şeriat*, *tarikât*, *marifet* ve *hakikattir*. Şeriat kapısı insanın temel bilgilerini, tarikât aslında tarikât öğretilerini, marifet kapısı bir gerçeği ve hakikati öğrenmeyi, Allah'ın mistik bilgisini ve son olarak da hakikat tanrısallığın deneyimini sembolize etmektedir. Bilgiye göre, dört kapının manası şu şekilde açıklanabilir; şekerin ne olduğunu ve nasıl kullanıldığını öğrenmek için sözlüğe bakmak bilgiye *şeriat* yoluyla ulaşmak demektir. Bu bilgiyi eksik bulup ve şekeri görüp ona dokunmak istemek bilgiye *tarikât* yolu ile varmak demektir. Şekerin tadını kendi içinde taşıyıp onun doğasının takdirinden bir adım daha derine inebilmek *marifettir*. Çok daha ileriye giderek şeker ile birleşip 'ben şekerim' diyebilmek ve şeker ile tek parça olabilmek ise *hakikate* geçiştir. Bu anlamıyla Alevilerdeki İslam dininin uygulamalarına karşı kayıtsızlık, hakikat bilgisine ulaşan bir kimsenin bunlara ihtiyacı olmayacağı düşüncesinden doğmuştur (Bodrogi, 2017: 143). Hacı Bektaş Veli, Allaha giden yolların yaratıkların nefesleri sayısınca olduğunu belirtir (Sezgin, 2001: 105). Hacı Bektaşın Makalat'ında ortaya koyduğu dört kapı kırk makam anlayışı Ahmet Yesevi'nin Fakr-namesindeki dört kapı kırk makam anlayışıyla büyük ölçüde benzerlik göstermektedir (Yılmaz, Akkuş ve Öztürk, 2007: 32).

Ahmet Yesevi'nin Fakr-name'sine Göre Dört Kapı Kırk Makam

1. Şeriat, 2. Tarikat, 3. Marifet, 4. Hakikat.

Şeriat Makamları

1. Tanrı'nın varlığına, birliğine, sıfatlarına ve zatına iman etmek.
2. Namaz kılmak.
3. Oruç tutmaktır.
4. Zekât vermek.
5. Hacca gitmek.
6. Yumuşak sözlü olmak.
7. İlim öğrenmek.
8. Rasûlü Ekrem'in sünnetlerini yerine getirmek.
9. Emr-i mârufu yerine getirmek (İyilik yapmak ve iyiliği emretmek).
10. Nehy-i münker yapmak (kötülük yapmamak, yapanlara engel olmak).

Tarikat Makamları

1. Tevbe etmek.
2. Pire el uzatmak.
3. Havf (Allah'ın sevgisini kaybetme korkusu).

4. Reca (Allah'tan daima ümitli olmak).
5. Vird-i evradı yerine getirmek (belli vakitlerde zikretmek).
6. Pirin hizmetinde olmak.
7. Pirin izni ile konuşmak.
8. Nasihat dinlemek.
9. Tecrit olmak (her hürlü kötülükle ilgisini kesmek)
10. Tefrit olmak (kendi kendine yeterli hale gelmek).

Marifet Makamları

1. Fena fillah olmak (Allahı görür gibi davranmak).
2. Derviş olmak.
3. Her işe tahammül etmek.
4. Hale ve güzel istekte bulunmak.
5. Marifet kılmak (ilim sahibi olmak).
6. Şeriat ve tarikatı yaşamak ve yaşatmak.
7. Dünyayı terketmek (dünya bağılsı olmamak).
8. Dünya ve ahiret arasında ahireti seçerek davranmak.
9. Vücut (varlığın sadece Allah'ın olduğunu bilmek).
10. Hakikat sırlarını bilmek.

Hakikat Makamları

1. Diğer yaratıklar karşısında toprak gibi mütevazi olmak.
2. Bütün kâinatı aynı gözle görmek (Bunun işlediği iyi, bunun ki kötü şeklinde görmek yerine, sadece işlenene fiili iyi veya kötü olarak görmek).
3. Allah'ın bize verdiği mal-mülkten olmayanlara bol bol ikram etmek.
4. Ölmeden önce ölmek.
5. Hiç bir yaratığa zarar vermemek ve hiç bir yaratıktan zarar görmemek.
6. Konuşurken doğru söylemek ve bağılı olduğu mürşide tam bir istekle bağlanmak.

7. İyi ve kâmil kulların girdiği yola girmek.
8. Kendisinden keramet sadır olduğunda gizlemek.
9. Sabretmek, Tanrı'ya yakarmak ve Tanrıya ulaşmak.
10. İlm-i ledünn'ü öğrenmek (İç gözüyle gözlemde bulunmak).

Hacı Bektaş Veli'nin Makalat'ına göre Dört Kapı Kırk Makam

1. Şeriat, 2. Tarikat, 3. Marifet, 4. Hakikat

Şeriat Makamları

1. İman (Amentüdeki esaslara iman).
2. İslam (Şehadet, Namaz, Oruç, Hac, Zekât ve diğerlerini yerine getirmek).
3. İlim.
4. İhsan (Allah bizi her zaman ve her yerde görür. Bizim de onu aynı şekilde görür gibi davranmamızdır).
5. Evlenmek.
6. Helal yemek ve helal giymek.
7. Peygamberin sünnetine uyanlardan olmak; bid'atçılardan olmamak.
8. Şefkat ve Merhamet.
9. Helal kazanmak ve faizi haram bilmek.
10. İyi yapı ve yapılmamasına yardımcı olmak; kötüyü yapmamak ve yapılmasına engel olmak.

Tarikat Makamları

1. Tevbe edip el almak (Dervişler ipine dizilmek).
2. Mürid olmak.
3. Kılık ve kıyafeti ile tarikatçıların kıyafetine bürünmek.
4. Korku ile ümid arasında yaşamak.
5. Hizmet etmek.
6. Nefse hâkim olmak.
7. Allah'tan gayrı her şeyi bırakmak ve sadece Allah'a dönmek.
8. Hırka, makas, zenbil, seccade, icazet, ibret ve hidayet.
9. Cemaat sahibi, nasihat sahibi ve Allah'ın kullarına karşı sevgi sahibi olmak.
10. Aşk, şevk, kanaat sahibi olmak ve fakirliğini bilmektir (Fakirlik, Allah'ın kulu olduğunu idrak dışındaki herkesin ve her şeyin fakir olduğunu kabul etmektir).

Marifet Makamları

1. Edeb.
2. Korkmak (Allah'ın sevgisinin kaybetmekten korkmak).
3. Nefis terbiyesi, açlık ve kanaatkârlık.
4. İkrar ve tasdik (kabul ve doğrulama).
5. Hayâ (Utanmak).
6. Cömertlik.
7. İlim.
8. Sükûnet ve düşkünlük.
9. Kâlbe ve gönüle riayet etmek ve hoşnut etmek.

10. Kendini tanıyıp bilmek.

Hakikat Makamları

1. Alçak gönüllü olmak.
2. İyi ve kötüyü tanımak.
3. Kanaat sahibi olmak, yabancı lokmaya el uzatmamak.
4. Kendisini ve lokmasını hak yolunda sebil etmek.
5. Kimseyi incitmemek.
6. Yoksulum dememek ve varlık sahibi gibi, nesi varsa sebil kılmak.
7. Seyr-ü sülûku yaşamak.
8. Sırrı saklamak.
9. Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat makamını bilmek.
10. Bildikleriyle amel etmek (Sezgin, 2001: 202-205).

Yörükân'ın deyimiyle “bunların tatbikat sahasında hiçbir rolü yoktur” (Yörükân, 2002: 323). Bunlar Ayonkarahisar Alevilerinde de uygulama alanı az bulunan şeylerdir.

2.3. ÜÇ SÜNNET-YEDİ FARZ

Alevilikte merkezi kavramlardan birisi de üç sünnet yedi farzdır. Alevilikte “Hak Muhammed, Ali, cem, düşkünlük, musahiplik, dört kapı kırk makam, üç sünnet yedi farz” gibi kavramlar temel kavramlardandır (Üzüm, 2001: 159). Alevilikte kesinlikle uyulması gereken üç sünnet yedi farzın Caferi Sadık tarafından konulduğuna inanılır (Fırlı, 2006: 240). Hacı Bektaş Veli'ye göre üç sünnet *hakki zikir etmek, kalpte düşmanlığa yer vermemek* ve *yola teslim olmaktır*. Yedi farz ise *sırrını izhar etmemek, gördüğünü örtmek, özür ile niyaz etmek, mürebbi hakkını gözetmek, musahip hakkını gözetmek, tövbe almak, taç giyip özünü üstada teslim etmektir*. Bu kurallara uymayanların belirli şekillerde cezalandırıldığını belirtilir (Üzüm, 2001: 161; Eröz, 1977: 299).

Fütüvvetname-i Cefer-i Sadık esas alınarak üç farz yedi sünnet şöyle sıralanmıştır:

“Üç sünnet yedi farz'ı bir talib öğrenmeli ki bir Pir'e bend ola, dört kapı kırk makamda "Tarikat kapısında" ikrar verebile.

a) Üç Sünnet:

- 1- Cenabı Hakk'ı zikretmeyi dilden düşürmeme
- 2- Gönülden düşmanlığı giderip atmalı
- 3- Talib ise yola teslim ola.

b) Yedi Farz:

1- Her zaman varlığını "Kudret-i Hakk" dan bile, sırrını açıklamaya, zahit imanını şeytandan nasıl sakırırsa kişi dahi sırrını öyle saklaya.

2- Sırdar ola gördüğünü örte.

3- Her zaman nerede olursa olsun, özür halinde niyaz eyler ola. Çünkü her kötülük Hakk'ı unutma ile olur.

4- Kendisi için dirlik etmektir, sakın ola ki rehber hakkını unutmaya.

5- Musahib hakkını cem'e getire ve Musahib hakkını yitirmeye.

6- Halife (Pir) den el tutup tövbe kılmaktır.

7- Taç ve kuşak bağlayıp, Pir'ine kendini teslim edip, kendi bildiklerine terk ede, yol ve ehline pay olmaktadır (Yalçın, 2012: 194).

2.4. ELİNE, DİLİNE, BELİNE SAHİP OLMAK

Eline, diline, beline sahip olma ilkesi Alevilerin ahlaki yapılarının adeta temel taşıdır. Her bir Alevi hayatı boyunca bu ilkelere uymak ve bu ilkeler doğrultusunda davranışlarını düzenlemek zorundadır. Eline sahip olmak demek, elinle koymadığına el sürmemek; diline sahip olmak demek, gözüyle görmediğini söylememek; beline sahip olmak demek, gayrimeşru cinsel ilişkilere girmemek demektir. Eline, diline, beline sahip ol şeklinde formüle edilen bu yol, Alevi ahlak sisteminin bir özetidir ve bu yol, Alevi dedelerinin ifade biçimi ile “kıldan ince kılıçtan keskindir.” Alevi bireylerin bu ilkeleri kabul edip davranışlarına yansıtmaları, ahlak haline getirmeleri hedeflenmiştir. Bu ilkelere uymayanlar, Alevi toplumunda *düşkün* ilan edilir ve toplumdan soyutlanır; cezaları bitinceye kadar onlarla herhangi bir ilişki kurulmamaktadır.

Edep olarak ifade edilen bu üç davranış biçimi, kişiyi bütün kötülüklerden uzak tutar (Korkmaz, 2015: 43). Edep ilkelerine uyan Hak Muhammed Ali yolcusu, kendinden razı olur; toplumdan razı olur, toplum da ondan razı olur. Eline sahip olan kişinin hırsızlık yapmak, kan akıtmak, çalmak gibi suçlar elinde zuhur etmez. Diline sahip olma düşüncesinde sağlıklı toplumsal ilişkileri baltalayan dedikodu, gıybet, yalan ve benzeri bütün suçlardan uzak durma vardır. Dilini dedikodu, kov, gıybet, fitne, fesat gibi insanları birbirine düşürmeye neden olan kötü sözlerden uzak tutarak elini, belini ve dilini güzellikler yaratma aracı olarak kullanır (Korkmaz, 2015: 43).

Beline sahip olma düşüncesi aile hayatına bağlı kalmayı, ailenin sağlam bir şekilde yürümesini, dolayısıyla toplumun sağlıklı bir şekilde “rıza toplumu” haline gelmesini amaçlamaktadır.

Alevilik ahlak sistemi, sevgi temeli üzerine kuruludur denebilir. İnsanın kalbini Kâbe olarak ifade eden Alevi anlayışında insan sevgisi, ehlibeyt sevgisinde ifadesini bulmaktadır. Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Alevilerce çok sevilir ve Ona saygı duyulur. Özellikle davranışsal boyutta Kerbela, Alevi ahlaki davranışını da temelden etkileyen bir olgudur. Bundan dolayı insanı sevmek, mazlumun yanında olmak, ihtiyacı olana yardımda bulunmak ve zalimin karşısına dikilmek Alevi ahlak yapısının temel ölçütlerindendir. Bütün tasavvufî yapılarda önemli görülen ve hedef olarak ifade edilen hayâ, sabır, şükür, kendini bilme, tevazu sahibi olma, insanları ayıplamama, sır saklama, insana ve bütün varlıklara kötü gözle bakmama en önemli ahlaki ilkelerdendir. Eline, diline, beline sahip ol ilkesi Alevi ahlak anlayışının temelini oluşturmuş ve Alevi toplumunu kendi dışındaki topluluklardan soyutlama ölçütü olmuştur (Öz, 2008: 67). Alevi inancında eline, diline, beline sahip olamayan düşkün sayılır yol ve erkânın kurallarına göre cezalandırılır (Erbaş, 2018: 33).

Eline, diline, beline sahip olma ilkesiyle Alevi birey; kâmil bir insan olma hedefine ulaşır. Yine Alevi topluluğunda; misafirperverliğin, dostluğun, paylaşmanın önemi çok büyüktür. Bu misafirperverlik ve hoşgörü yapılan saha çalışmaları sırasında gözlemlenmiştir

3. AFYONKARAHİSAR ALEVİLERİNDE KURUMSAL YAPI

Yol ve erkân kuralları denen kurallar bütünü, Alevi toplumunun toplumsal birliğini sağlamış, bunun sonucunda da içe kapanık bir toplumsal yapı inşa etmiştir. Tarihi süreç içerisinde Aleviler kendi inanç ve kimliğini korumak toplumsal birliğini sağlamak aralarındaki ilişkileri düzenlemek için bir sistem oluşturmuştur.

Geleneksel yaşam biçimlerinin belirli oranda çözüldüğü günümüz şartlarında Aleviler, birlik ve beraberliklerini kimlik aidiyeti üzerinden devam ettirmektedir. Görüşülen bütün Alevi katılımcılar kendilerini Alevi Bektaşî olarak tanıtmada büyük bir arzu içerisinde. Yol ve erkân hakkında yeterli bilgileri olmasa bile sadece Alevi kimliği üzerinden bir birliktelik, yakınlık ve imkânı oluşturmaktadırlar. Bunun yanı sıra özellikle gençler arasında Alevi inanç ve yaşam biçimine dair ilgi gitgide azalmakta, bu durum Aleviler arasında Aleviliğin yok olacağına dair endişelerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Sahada yapılan çalışmalar sonucunda, bu tür endişelerin yersiz olmadığı söylenebilir. Bugün Aleviliğin yeni nesillere ve kuşaklara aktarılmasında yol ve erkânının uygulanmasında bir dizi sorunla karşılaşıldığı belirtilmektedir (K.K.13,14,17,22).

Her şeyden önce toplumsal ilişkiler Aleviliğin belirlediği sınırları aşmış geleneksel anlayışların dışına taşmıştır. Türkiye toplumunda meydana gelen bu değişim ve dönüşüm hâlâ devam etmekte, buna paralel olarak da Alevilikteki değişim ve çözülme de devam etmektedir. Artık toplumsal birliğin ve örgütlenmenin zamanı, zemini ve araçları geleneksel yöntem ve argümanlarla yürütülemeyeceği görülmektedir. Afyonkarahisar’da yaşayan Alevilerin ülkenin ve hatta dünyanın birçok bölgesine yayılmış olmaları bu topluluklar için yola bağlılığı ve bu bağlılığın gerektirdiği eylemleri yapmasını zorlaştırmaktadır. Geleneksel yaşam alanlarında, inanç önderlerinin ve toplumun kontrolünden uzak olan Alevilerin bir kargaşa yaşadığı gözlemlenmektedir.

Buna ek olarak, kendilerini talip olarak ifade eden Aleviler, yol ve erkân bilgisinden uzak ve bu hususta aileden ve dedelerden tam olarak sistematize edilmemiş kısıtlı eğitim alarak yetişmektedirler. Alevilikle ilgili bu kısıtlı eğitim neticesinde, kendi inanç ve değerlerini tam olarak içselleştirememektedirler. Bu eğitim sürecinden geçen Aleviler, Aleviliğin inanç, ibadet, ahlak alanlarındaki davranış belirleyici değer ve normlarını, tam anlamıyla hayata geçirilmesi mümkün olmayan, aynı zamanda özlenen birer olgu olarak ifade etmektedirler. Bunun sonucu olarak da Aleviler, kendilerini tanımlarken sadece Alevi öğretisi çerçevesinde değil, kültürel bir aidiyet temelinde tanımlamaktadırlar.

3.1. DEDELİK KURUMU

Dedelik kurumu Alevi toplumunun dini ve sosyal omurgasını oluşturur (Altıntaş, 2005: 101). Alevi inancının temel ilkeleri belirtilirken “pir din demektir” şeklinde ifadesini bulmuştur (Aksüt, 2012: 28). Dedeler, mürşitler, pirlar, rehberler daha genel bir ifadeyle ocakzadeler; Alevi toplumu içerisinde “evladı Ali, evladı Resul” olarak kabul edilir, bunlara kutsallık atfedilir. Toplum içerisinde büyük saygı görürler (Subaşı, 2010: 209-212). Toplumsal barışın ve huzurun sağlanması, aradaki anlaşmazlıkların çözülmesi, bütün ritüel ve ayinlerin yönetilmesi tamamen dedelerin kontrolünde ve gözetiminde gerçekleşmektedir. Alevi inanç öğretisinin öğretilmesinden, yol ve erkân bilgisinin yeni kuşaklara aktarılmasından ilk etapta dedeler sorumludur (Altıntaş, 2005: 103). Fakat günümüz şartlarında dedelerin bütün bu fonksiyonları bir hayli gerilemiştir. Gündelik hayatta dedeler; pirlar, mürşitler yine aynı şekilde kutsal sayılmakta ve kendilerine değer verilmektedir. Bu durum geleneksel anlayıştaki dedelik kurumunda olduğu gibi bir anlam ifade etmemektedir. Artık dedelik kurumu, bilgi aktarmanın yolu olmaktan belirli oranda

çıkarmakta, toplumsal yaşamı düzenleyen ilişkileri yönetmekten ve sorunların çözümü için başvurulan birinci merciler olmaktan uzaklaşmıştır.

Geleneksel olarak yılda en az bir kez taliplerinin bulunduğu yerleşim birimlerini ziyaret edip “görgü cemleri” yapıp toplumda bulunan problemleri çözen, iç barışı sağlayan, toplumsal birlik ve beraberliği tekrar yerine getiren anlayıştan uzaklaşmaktadırlar. Bu anlamda taliplerin yurt içinde ve yurt dışında birçok yere dağılmış olmaları, dedelerin bu görevlerini yerine getirmesini zorlaştırmakta, hatta imkânsız kılmaktadır. Bunun yanı sıra dedelerin kendi aralarındaki ilişkilerde belirli oranda bozulma yaşanmaktadır. Dedelerin kendi alanlarının dışına çıkarak var olan bu boşluğu doldurmak için kendi taliplerinin dışındaki diğer dedenin taliplerine de dedelik yapması gibi eski usul ve erkânı bozan, karıştıran durumlar ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlar son 50 yıllık süreç içerisinde toplumsal hayatta meydana gelen değişimlerin ürünüdür. Dedelik kurumunun Aleviler üzerindeki etkisini ve işlevini sürdürmesini engelleyen önemli tarihi olayların da etkisi olmuştur. İlerde bahsedileceği üzere Tekke ve Zaviyeler Kanunu, Alevi toplumunun örgütlü yapısını parçalayan önemli bir etken olmuştur. Yine aynı şekilde Dersim, Sivas ve Kahramanmaraş olayları Alevilerin örgütlü yapısını belirli ölçüde olumsuz etkilemiştir. Bugün artık dedeler ve dedelik kurumu, geleneksel yapıdaki etkin konumunu yavaş yavaş kaybetmiş, sadece cem hizmetlerini yürüten ve bazı ibadetler yapan bir pozisyona geldiği söylenebilir.

3.2. DEDE-TALİP İLİŞKİLERİ

Alevi toplumu genel olarak iki ana gruptan oluşur. Bir nevi kutsal insanlar ve onların izinden gidenler (Shankland, 2013: 337). Bu iki ana grup *dedeler* ve *talipler*dir (Taşgın, 2014: 18). Bektaşiliğin Babagan kolunda dedelik soya dayanmaz. Bunun dışında bütün Alevi dedeleri soy olarak “evladı Resul” olarak kabul edilir. Dedeler dışındaki bütün talipler, bir dedeye bağlanarak Alevi olurlar. İki grup arasında geçiş kesinlikle yoktur. Hatta geleneksel Alevilikte aralarında evlilik de yasaktır (Birdoğan, 2006: 262). Alevi toplumunda bir kişinin talip olabilmesi için mutlaka bir pire bağlanması gerekir. Talip olacak kişi, bir rehber tarafından eğitilir; sorumlulukları ibadetleri kendisine öğretilir. Daha sonra dedenin huzuruna çıkarak cemde ikrar verir ve böylece o yola girmiş olur (Fırlı, 2006: 268).

Talipler, her yıl görgü cemi denilen bir ceme katılıp dedenin huzurunda hesaba çekilir ve yola bağlılığı tazelenir (Altıntaş, 2005: 105). Taliplerin yolda yürüyüşü bu

şekilde devam eder. Pirsiz talip olmaz. Bir talip mutlaka ve mutlaka bir pire bağlanmak zorundadır. Pirin yokluğunda yeni bir pir bulmak ve ona bağlanmak zorundadır. Talip için herhangi bir pire bağlanmamak söz konusu değildir. Bugünkü şartlarda artık bu ilişkilerin devam ettirilmesi zor görünmektedir. Dedelerle talipler arasındaki ilişki zayıflamış, dedenin hakem rolü belli oranda azalmıştır. Artık bu iki grup arasında evlilikler de olabilmektedir. Yılda bir iki kez dedenin talibini görmesi ve cem etmesi mümkün görünmemektedir. Bunun yanı sıra kentlerde talipler, kendi dedeleri dışında herhangi bir dedenin cem ayinine katılabilmektedirler. Geleneksel olarak cem ayinlerine, sadece cemi yapan dedenin talipleri katılırken bugün artık bu pek mümkün görünmemektedir. Dede ve talipleri arasındaki manevi bağ da bu süreçte büyük ölçüde zayıflamaktadır (Shankland, 2013: 337). Talipler dedelere karşı belirli oranda güvensizlik içindedir.

Kentlerde yapılan cemlerde yol ve erkân bilgisinden geçmemiş, bir pire bağlanmamış bireylerle yüz yüze gelmekte ve onlarla geleneksel anlamdaki dede-talip ilişkisi kurulamamaktadır. Dedelerin genellikle yılda bir kez yaptıkları ziyaret sonucunda, talipler tarafından belirli bir meblağın dedenin oturduğu minder altına konulması şeklinde dede-talip arasında gerçekleşen ekonomik bir ilişki de mevcuttur. Bu eylem tercüman, tercüman dökme olarak ifade edilmektedir (K.K: 7). Bu ilişki biçimi taliplerin dedelere karşı güvenini azaltmaktadır. Sonuç olarak dedesiz talip olunamayacağı, yola çıkılamayacağı şartı çözülmekte ve bunun yerine kişilerde bir aidiyet duygusu, Alevi topluluğuna ait olma bilinci yükselmektedir.

3.3. ALEVİLİKTE DÜŞKÜNLÜK

Aleviliğin temelinde var olan düşkünlük sistemi; toplumda anlaşmazlıkların çözülmesi ve iç barışın sağlanması esası üzerine kurulmuş bir hukuk ve ceza sistemidir. *Düşkünlük*; yoldan düşme, inançtan ve toplumdan dışlanma, sosyal faaliyetlere katılamama şeklinde uygulanır. Bazı cezalar, ömür boyu sürebilir. Düşkünlükte suç kabul edilen durumlar, Aleviliğin yol ve erkânınca Alevi topluluğunun önünde Mürşit ve Dedelerce muhakeme edilir ve bütün topluma ilan edilerek uygulanır (Baha Said, 2000: 160). Düşkünlük sistemi, Alevilerin sosyal hayatında birlik ve beraberliğin sağlanması için temel taşlardır. Alevi toplumunda bireyler suç işlediğinde bu suçun karşılığı olarak bazı müeyyidelerle karşı karşıya kalırlar. Aleviliğin temel kaynaklarından Buyruklar'da suçlar, *büyük günahlar* ve *küçük günahlar* şeklinde kurgulanmıştır. Bunlar birden fazla kadınla evlenmek, nikâhlı eşini boşamak, hırsızlık etmek, cinayet işlemek,

yalan söylemek, sır açıklamak, her yıl dedelere verilen ekonomik yardımı ihmal etmek, Alevi olmayanlarla evlenmek, toplumda yardımlaşma ve dayanışmayı ihmal etmek gibi suçlar büyük günahlar olarak kabul edilir (Baha Said, 2000: 149).

İşlenen suçların nasıl yargılanacağı, cezaların nasıl verileceği ve nasıl uygulanacağı kurallara bağlanmıştır. Dede, taliplerini yılda en az bir kez ziyaret ederek toplum içinde var olan anlaşmazlıkları çözmek, suçluların cezalarını tespit ve takdir etmek zorundadır. Düşkünlük sistemi denen bu hukuki uygulama, Alevi toplumunda talipleri ve ocakzadeleri bağlar. Eğer bir suçu talip değil de dede işlerse dedenin cezası talibe göre en az beş kattır. Alevilerde toplumsal birlik ve beraberliği sağlamak adına, dışa kapalı olan bu toplumun devamını gerçekleştirmek için düşkünlük sistemi yüzyıllar boyunca uygulanagelmıştır. Artık bugün için düşkünlük sisteminin çökmekte ve ortadan kalkmakta olduğu söylenebilir. Aleviliğin yol ve erkânının fonksiyonlarının da zayıfladığı bir dönemde bu sistemin uygulanması da imkânsız hale gelmektedir. Düşkünlük sistemini uygulayan dede, mürşit gibi yapılar da zaten zayıflamıştır. Artık bugün bir Alevi, sorunlarını çözmek için devletin hukuk sistemine başvurmaktadır. Aynı zamanda düşkünlük sisteminde verilen cezaların artık uygulanamaz ve yerine getirilemez olduğu da görülmektedir. Verilen cezaların uygulanması toplum tarafından yerine getirilmesi artık mümkün olmamaktadır.

Değişen sosyal şartlarda düşkünlük sisteminin uygulama imkânı ortadan kalkmış ve düşkünlük bireysel bir olaya dönüşmüştür. Bir hukuk sistemi olarak düşkünlük de doğal olarak bütün bu değişimlerden nasibini almaktadır.

3.4. YOL KARDEŞLİĞİ OLARAK MUSAHİPLİK

Alevi toplumunda temel kurumlardan biri de bir toplumsal dayanışmayı ve yardımlaşmayı ifade eden musahipliktir (Yörükan, 2002: 466). Musahiplik; Alevilikte ilk dayanışma biçimidir (Korkmaz, 2015a: 227). Kişiler, musahiplik ikrarı vererek bu konumu kazanırlar. Dedenin önünde evli iki çift kendi aralarında bir cem töreniyle musahip olur. Her durumda ve şartta birbirlerinin bütün eylemlerinden sorumlu olurlar. Evli iki çiftin oluşturduğu bir sosyal dayanışma yapısıdır, musahiplik. Musahiplik cemiyle musahiplik yapacaklar; ikrar ve yola bağlılık sorumluluklarını yerine getireceğini ifade ederler. Alevi öğretide “musahiplik, imandır; musahiplikten dönenler imandan dönmüş sayılır” şeklinde ifadesini bulmaktadır. Musahip olanlar birbirlerinin hatalarından ve suçlarından aynı derecede sorumludurlar. Musahip olanlar hem

birbirlerine karşı hem de topluma karşı sorumludurlar. Bu yüzden musahip olanların, aynı evden olmaması ama aynı yerleşim biriminde birbirine yakın konumlarda olmaları şarttır. Musahiplikten dönüş kabul edilemez. Musahiplikten dönmek yoldan çıkmak anlamına gelmektedir. Musahiplik ilişkisine girenlerin çocukları birbiriyle evlenemezler (Birdoğan, 2006: 343). Musahip, kendi ailesinden önce musahibinin ailesini düşünmek zorundadır. Artık günümüz koşullarında musahipliğin tamamen çözüldüğü ve yok olmaya yüz tuttuğu söylenebilir.

Afyonkarahisar yöresinde görüşülen bütün Alevi önderleri ve Alevi talipleri arasında çok nadir bir şekilde musahibi olanlar vardır. Musahiplerin sorumluluklarını yerine getirememesi artık müsahiplik kurumunun tamamen çözüldüğünü göstermektedir. Bu anlamda musahiplik kavramı yerine “el ele, el hakka” şeklinde herkesin birbirinden sorumlu olduğu bir anlayış geliştirilmeye çalışılmaktadır. Musahipliğin uygulanma imkânının ortadan kalkması ile iki erkek arasında sünnilerde de görülen ve *sağdıç* denilen, sorumluluklarının yaptırımı olmayan bir yapının da Alevi toplumlarında geliştiği gözlemlenmektedir. Neticede musahiplik kurumu bugün Alevi toplumunda Aleviliğin şartı olmaktan çıkmış, sembolik kültürel bir öge haline dönüşmektedir.

Afyonkarahisar Alevilerinde musahiplik erkânı çok az yerine getirilen bir erkândır. Afyonkarahisar’da görüşülen dede ve taliplerin nadiren musahibi olduğu tespit edilmiştir. Modern hayat tarzının musahiplik erkânını yerine getirmeye uygun olmadığı belirlenmiştir.

3.5. İKRAR VERME, RIZALIK

Alevi toplumunda sosyal ilişkiler toplumsal birlik ve beraberliği sağlama esasına dayanan yol ve erkân ilkesinde Aleviliğin yürütülmesinde esas olan *rızalıktır*. Bütün toplumsal ilişkilerde rızalık olmalıdır. Alevi toplumunda toplumsal ilişkilerde karşılıklı rıza, toplumun temel gereklerindendir. Belli bir yaşa gelmiş her birey, ikrar ceminde dedenin önünde *ikrar vermesi* gerekir.

Topluluğun önünde dedenin huzuruna çıkan kişi bağlılık sözü verir. Toplumuna ve yola bağlılığı hesaba çekilir. Bu bağlılık, sürekli yenilenir. *İkrar vermek*, Alevi toplumsal hayatında bir nevi karşılıklı sözleşmedir. “Eline, diline, beline” sahip olacağı hususunda toplum önünde dedenin huzurunda ikrar verirler. İkrarını bozmak, toplumdan dışlanmayı ve toplum dışında bir yaşam sürmeyi mecbur kalır. İkrarını bozan kişi, Aleviler arasında toplumsal ilişkilerin dışına sürülür. Bu yüzden ikrarını vermeden önce

“gelme gelme, dönme dönme, gelenin malı dönenin canı” diyerek girilen yolun ciddiyeti ifade edilir. Artık bu uygulamayı da günümüzde Alevi toplumunda gözlemlemek pek mümkün görünmemektedir. Aleviler kendilerini Alevi kimliği ile Alevi toplumuna ait hissetmekte ve sadece semboller üzerinden kendini topluma katmaya çalışmaktadır. Bu anlamıyla Alevi toplumsal hayatında Aleviler arasındaki ilişkilerde birbirlerini hiç tanımayan iki Alevi, bir şekilde Alevi olduklarını bildiğinde birbirlerine karşı bir yakınlık ve bağımlılık duygusuyla hareket etmektedirler.

Geleneksel Alevilik ilişkilerinde toplumsal sözleşmenin bir özelliği de *rızalık* kavramı ile ifade edilir. Kendisini Alevi olarak tanımlayan her birey, yaptığı her işte rıza almak zorundadır. Rıza alınmadan yapılan işler eksiktir. Rızalık, bireyin toplumsal hayatta kendi başına hareket edemeyeceği; toplumuna karşı, dedesine karşı, cemaatine karşı bazı sorumluluklar taşıdığı ve taşıması gerektiği anlamına gelmektedir. Alevi birey, yaptığı ve yapacağı her hareketinden; ailesine, musahibine, toplumuna, rehberine karşı birinci dereceden sorumludur. Alevi birey, üzerindeki toplumsal baskının çok olduğu zamanlarda bütün bunlar büyük önem arz etmektedir. Bugün artık *rızalık*; işlevini kaybetmekte, eski önemini koruyamamaktadır.

3.6. AİLE VE KADININ STATÜSÜ

Tarih boyunca hemen hemen bütün zamanlarda aile; neslin devamını ve kültür aktarımı yoluyla toplumsallaşmayı sağlayan biyolojik, psikolojik, sosyolojik, ekonomik kültürel pek çok işlevleri olan bir kurumdur (Koçak, 2011: 87).

Alevi toplumunda kadınların, toplumun diğer kesimlerinin kadınlarına kıyasla daha fazla haklara sahip olduğu düşüncesi hâkimdir. Alevi öğretisinde kadın, erkekle aynı konumdadır. Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında *Bacıyan-ı Rum* denilen Anadolu bacılarının çok büyük bir katkısı vardır. Bir kadın gerektiğinde erkeğinin yanında düşmana karşı savaşı. Toplumsal yüklerde bütün iş ve işlemleri erkeği ile ortaklaşa yapar. Alevilerde kadın ve erkek bir arada çalışır. Alevi kadınlar, toplumun Sünni kesimlerine göre erkeklerle ilişkilerinde daha aktif ve serbesttir. Genelde tek eşlilik hâkimdir ve bu tek eşlilik, boşanma yasaklarıyla birlikte değerlendirildiğinde kültürel bir yer edinmiştir (Zelyut, 2018: 88). İslam dünyasında kadının gerçek değerinin Alevilikle oraya konduğu belirtilir (Tokalak, 2017: 188). Velâyetname’de anlatıldığı şekliyle Hacı Bektaş Veli’nin Anadolu’ya gelmesinde birçok din ulusunun arasında sadece Kadıncık Ana’nın onu anlamasının önemi vurgulanmıştır (Zelyut, 2018: 90).

Araştırma alanında yapılan görüşmelerde; dede, mürşit, pir ve talipler de bu konuda kadınların diğer toplumsal gruplara göre daha etkin bir konumda olduklarını ifade etmektedirler. Bu düşüncelerini temellendirmek için cem törenlerine kadın-erkek beraber girilmesini örnek olarak göstermektedirler. Yine aynı şekilde rızalık gerektiren konularda kadınların da fikrine başvurulduğunu belirtmektedirler. Afyonkarahisar Alevileri toplumsal hayatta Alevi kadınların durumunun Sünni kadınlardan daha ileride olduğunu ısrarla vurgulamaktadırlar. Ancak toplumsal hayatın pratikleri ele alındığında gerçeğin böyle olmadığı görülecektir. Alevi toplumlarında da aile, ataerkil bir yapıya sahiptir. Erkek egemen toplumun bütün özellikleri gündelik hayatta gözlemlenebilir. Kadın, cemde erkeklerden sonra gelmektedir. Kadın hiyerarşide yeri erkeklerden sonra gelmektedir ve kadınların, pir postuna oturmaları da mümkün değildir. Ayrıca kız çocukları dedeliğe hazırlanmamaktadır. Soya bağlı olarak elde edilen bir makamda kadınların yeri hiç yoktur. Geleneksel toplumlarda kadının yaşadığı bütün sorunlar, Alevi toplumlardaki kadınların da sorunları olarak görülmektedir.

Sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal değişimler; evlilikle ilgili emir ve yasakları, cezaları da işlevsiz hale getirmektedir. Alevilikteki evlilik, boşanma ve bununla ilgili kurallar, toplumsal hayatta uygulama zeminini kaybetmektedir. Alevilikte mücerret olma, yani bekârlık yol ve erkâna göre bir eksikliklerdir. Evli olmayanların cem ayinine, sohbet, ikrara katılmaları uygun görülmemektedir. Alevi toplumunun gerçek bir üyesi olmak için biriyle bağlanmak, bir musahibe sahip olmak, ikrar vermek gerekmektedir. Bu sebeple boşanma katı kurallarla yasaklanmış veya çok özel durumlarla sınırlandırılmıştır. Boşanma ile musahiplik de bozulmuş olur. Boşanma kurallarına uymayanlar düşkün ilan edilip toplumdan dışlanmaktadır (Bal, 1997: 97). Evli olanların başkalarıyla olmaları veya evlilik olmadan ilişki kurmaları büyük suçlardandır. Alevilikte musahip olanlar kardeş kabul edildiği için bunların alt ve üst soylarının birbiriyle evlenmeleri kesinlikle yasaktır. Cezası çok büyüktür. Yine aynı şekilde ocakzadelerle talipler arasında da evlilik yasaktır. Aleviler yüzyıllar boyunca kapalı toplum olma özelliklerinden dolayı iç evlilik (endogami) sürdüren bir topluluktur (Çamuroğlu, 2008: 10). Geleneksel Alevilikte, Alevi olmayanlarla yani dıştan evlenme kesinlikle yasaktır. Toplumsal yapının kendini koruması, sırların dışarıya verilmemesi, toplumsal ilişkilerin deşifre edilmemesi için bu kurallara sıkı sıkıya bağlı kalarak toplumun güvenliğini sağlamayı amaçlıyorlardı. Bütün bunlara uyulmaması büyük günah, suç olarak görülmekteydi. Günümüz yaşam koşullarında, değişen ve dönüşen toplumsal ilişkilerde bütün bu kurallar, yerine getirilme

zeminini kaybetmiştir. Bugün boşanma, medeni kanunda yer alan bir haktır ve Alevi toplumu da bu hakkı kullanmaktadır. Taliplerle ocakzadeler arasında evlilikler kesin bir dille Alevi öğretisinde yasak olduğu halde artık uygulanamamaktadır. Geleneksel Alevi yol ve erkânı bu anlamda moderniteye yenik düşmüştür. Aynı şekilde bugün Alevilerde dıştan evlilik gerçekleşmektedir ve bunun örneklerine sıkça rastlanabilmektedir.

Afyonkarahisar’da yapılan cem ayininde bir çiftin nikâhlarının kıyılması şu şekilde gerçekleşmiştir; Tören Seyyit Cemal Ocağı dedesi Ali Demir tarafından icra edilmiştir.

“Rehber –Hüü EsselamüAleyküm ey ehli şariat erenleri

Dede-Aleyküm selam ehli şariat erenleri

Rehber-Hüü EsselamüAleyküm ey tarikat pirleri

Dede-Aleyküm selam tarikat erenleri

Rehber-Hüü EsselamüAleyküm ey marifet bülbülleri

Dede- Aleyküm Selam Marifet gülleri.

Rehber- Hüü Essalamü aleyküm ey hakikat erenleri

Dede- Aleyküm selâm hakikat gülleri.

Rehber- Eli elde, yüzü yerde, özü Darı Mansurda Hak Muhammed Ali divanında Seydi oğlu Asım Karakuzu’yu pirim Seyit Cemal Ocağına koç, kuzu, kurban getirdim. Aldınız kabul ettiniz mi?

Dede- Ali Cem kardeşler! Bu kardeşlerimiz elimiz elde, yüzümüz yerde, gözümüz darda, Dar-ı Mahsurda Hak Muhammed Ali divanında sizler gibi müminliği kabul edip bu yol erkânına girmek istiyorum. Bu yola bu erkâna bizi layık görüyor musunuz?

Talipler Topluluğu- Allah, Allah, Eyvallah!

Dede-Bu canları layık görüyor musunuz?

Talipler Topluluğu- Allah, Allah, eyvallah!

Dede-Allah sizden razı olsun. Bu canları layık gördük, hepimiz de kabul ettik.

Rehber- Eli elde, yüzü yerde, özü darda dar-ı Mahsurda Hak Muhammed Ali divanında Seydi oğlu Asım Karakuzu’yu pirim Seyit Cemal Ocağına koç, kuzu, kurban getirdim. Aldınız kabul ettiniz mi?

Dede- Hak erenler aldık kabul ettik. Kabul ettik.

Rehber - Eli elde, yüzü yerde, özü darda darı mansurda Hak Muhammed Ali divanında Seydi oğlu Asım Karakuzu'yu pirim Seyit Cemal Ocağına koç, kuzu, kurban getirdim. Aldınız kabul ettiniz mi?

Dede-Pirim Seyit Cemal aldı kabul etti. Biz de aldık kabul ettik.

Rehber-Tekbir edelim canlar!

(Dede ve taliplet topluluğu 3 kere tekbir getirir)

"AllahuekberAllahuekber, Lâ ilâhe illallahuvallahuekber. Allahuekber ve lillahi'l-hamd

"AllahuekberAllahuekber, Lâ ilâhe illallahuvallahuekber. Allahuekber ve lillahi'l-hamd

"AllahuekberAllahuekber, Lâ ilâhe illallahuvallahuekber. Allahuekber ve lillahi'l-hamd

Rehber- Euзу billahi mineş-şeytanirracim. Bismilahirrahmanirrahim. İnnallahe ve melaiketehuyusallunealennebiyyi, ya eyyuhellezineamenu sallu aleyhi ve sellimu teslima. sallu aleyhi ve sellimuteslima.

-Dede-Bismillahirrahmanirrahim Şehidallahu ennehu la ilahe illa huve, vel melaiketu ve ulul ilmi kaimen bil kıst, la ilahe illa huvel azizul hâkim (Aliİmran 2/18). Erenler geldiğiniz Ali yolu tutturduğunuz Mansur'da ne gördünüz niye geldiniz? Başkaldırın doğruyu söyleyin.

Dara duran iki talip-Hak gördük Hakka geldik.

Dede -Hak gördünüz Hakka geldiniz. Muhmmmed Ali'yi ikrar vermeye. Bu yol demirden leblebidir. Ateşten gömlektir. Demirden leblebiyi yiyebilir misiniz? Acaba ateşten gömlek olduğunda giyebilir misin? Bu yol verdiğiniz ikrarda durmazsanız Allahın huzurunda en günahkâr bir insan olursunuz. İkrar vermek birinci safada şeriat yoludur. Şeriat dediğimiz şeriatı peygamberimizin sözüdür. Şeriatı kabul ettiniz. Peygamberimizin emirlerini yerine getireceğiz. Kabul ettiniz mi?

Dara duran iki talip-Allah Allah eyvallah!

Dede -Hüü EsselamüAleyküm ehli tarikat pirleri dedi tarikatı kabul ettiniz. Tarikat nedir? Yılda bir gün mürşidi bulup yılda bir kez nefsinizi toplumda hesaba çekmektir. Bir hatanız kusurunuz varsa toplumdaki verilen bir kararı çekeceksiniz. Kabul ettiniz mi?

Dara duran iki talip-Allah Allah eyvallah!

Dede -Hüü Esselamü Aleyküm ehli marifet erenleri dedi. Marifet verdiğiniz sözde durmaktır. Marifet edepli olmaktır. Edep nurdan taçmış giydim, nurdan taçı giymek çok kolay bir iş değildir. Kendinizi edepli olmak, ahlaklı olmak, verdiğiniz sözde karar olmak, insanlara örnek olmaktır. Yapabilir misiniz?

Dara duran iki talip-Allah Allah eyvallah

Dede-Hüü Esselamü Aleyküm ehli hakikat pırları dedi. Hakikat nedir? Ölüp dirileceğiz sorgu hesap vereceğiz Cenabı Allah'ın huzuruna varacağız. Toprak gibi tevazu olmak, çimlenmek, güneş gibi aydınlatıp ne yapmak kaybolduğu zaman güneş karanlık çöküyor. İşte insanlar vehametli olduğu zaman güneş gibi olması lazım. Kendisi toprak gibi tevazu olmak lazımdır. İnsanlara hoşgörü olmak lazımdır. İnsanlar yaşantınızdan örnek almaktır. Kabul ettiniz mi? Şimdi erenler yola ikrar vermek demek insanlara yaşamınızdan, çocuklarınızdan, ailenizden, geçiminizden örnek olmaktır. Allah'ın emri Hz. Peygamber efendimizin sünneti üzerine kızıımızı eşliğe kabul ettin mi?

Dara duran iki talip-Allah Allah eyvallah!

Kabul ettin mi?

Dara duran iki talip-Allah Allah eyvallah!

Dede-Varına var olacağına, yokuna yok olacağına, iyi ve kötü gününde daima yanında olacağına, kendine güç veren başkasına ona uygulamayacağına, ömrünün sonuna kadar onun namus ve iffetini koruyacağına, eline, diline, beline sahip olacağına, elime şöyle sahip olacağım, elimle koymadığımı almayacağım. Dilime şöyle sahip olacağım yalan söylemeyeceğim. Haram lokma yemeyeceğim kimseye iftira buğuz etmeyeceğim. Beline şöyle sahip olacaksın ki bu kardeşimiz hayatta müddet olduğu mühletçe kimseye kem gözle bakmayacağına, dört atayı Hak bileceğine yer ve gökler şahit olsun mu?

Dara duran iki talip-Allah Allah eyvallah!

Dede-Ay ve gün şahit olsun mu?

Dara duran iki talip-Allah Allah eyvallah!

Dede-Hz Ali Zülfikarı şahit olsun mu?

Dara duran iki talip-Allah Allah eyvallah!

Dede-Mahşer gününde bu canlardan ulu divan yanında şahidin olsun mu?

Dara duran iki talip-Allah Allah eyvallah!

Dede-Aşk ile niyaz et. Doğrulun

Dede-Kızım Allah'ın emri Hz Peygamber efendimizin sünneti üzerine kimsenin etkisi altında kalmadan bu kardeşimizi eşliğe kabul ettin mi?

Dara duran kız talip-Allah eyvallah

Dede-eşliğe kabul ettin mi?

Dara duran kız talip-Allah eyvallah

Dede- Kabul ettin mi?

Dara duran kız talip-Allah eyvallah

Dede-Varına var olacağına, yokuna yok olacağına, iyi ve kötü gününde daima yanında olacağına, herhangi hasta ve köten olduğu zaman aynı bu sevgiyle bu şefkatle yaklaşacağına bu kardeşimizin namus ve iffetini ömrünün sonuna kadar koruyacağına, eline, diline, beline sahip olacağına, elime şöyle sahip olacağım elimle koymadığımı almayacağım. Dilime şöyle sahip olacağım yalan söylemeyeceğim, haram yemeyeceğim, kimseye gıybetle bühtan etmeyeceğim. Belime şöyle sahip olacaksın ki bu kardeşimiz hayatta sağ olduğu müddetçe kimseye kem gözle bakmayacaksın.

Dara duran kız talip-Allah eyvallah

Dede-Bu sözleri kabul ediyormusun?

Dara duran kız talip-Allah eyvallah

Dede-Yer ve gök şahitin olsun mu?

Dara duran kız talip-Allah eyvallah

Ay ve gün şahidin olsun mu?

Dara duran kız talip-Allah eyvallah

Hiz. Ali Zülfikarı şahit olsun mu?

Dara duran kız talip-Allah eyvallah

Dede-Mahşer gününde bu canlarda toplumda şahidin olsun mu?

Dara duran kız talip-Allah eyvallah

Dede-Aşk ile niyaz et

Dara duran kız talip-Allah eyvallah

Dede-Cem kardeşler. Bu kardeşlerimiz her ne kadar biz bu yolun bu erkânın böyle olduğunu bilmezdik ama bugün bu yola bu erkâna boyun eğdik. Bizlerden alınmış, incinmiş, gücenmiş, küs kim varsa hakkını talep etsin. Hak Muhammed Ali muradın eylesin derler. Bu canlardan bir davanız şikâyetiniz var mı?

Talipler-Allah eyvallah

Dede-Bu canlardan bir davanız şikâyetiniz var mı?

Talipler-Allah eyvallah

Dede-Bunlara hakkınızı helal eder misiniz?

Talipler-Helal ederiz

Dede-Hakkınızı helal eder misiniz?

Talipler-Helal olsun

Dede-Bu canların vermiş olduğu bu söze de ulu divanda şahitlik yapar mısınız?

Talipler-Allah eyvallah

Dede-Ulu divanda şahitlik yapar mısınız?

Talipler-Allah eyvallah

Dede-Allah bu şahitliğinizi kabul etsin. Dualarınızı kabul etsin. Sizde yolunuza erkânınızdan verilen karar ne diyor yer gök bozarsan ne diyor toprak diyor ki ben onu kabul etmiyorum. Gök diyor ki ben de onu kabul etmiyorum. Allah diyor ki beni şahit gösterdi beni inkâr etti, ben de kabul etmiyorum. Ne diyor; cehennem narından daha öte gitmektir. Demirden leblebi, ateşten gömlek demek budur. Alevi olmak basit bir lafta değildir. Alevi olmak asırlardan beri atılan bir iftiralar var. Neden bozulmamıştır ikrar veren bu sözde durduğu için bozulmamıştır. İkrar vermeden Alevi olamaz, İsmen Alevidir. Şimdi ne yaptınız Aleviliği kabul ettiniz. Aleviliğin yolunda erkânında gitmeye kabul ettiniz. Allah yolunuzu açık etsin, meydanınızı pak etsin. İnsanlardan, yaşadığınızdan topluma girdiği zaman “bu adam söylediye doğrudur, yalan söylemez onlar.”.”Bu adam gördüyse doğrudur.” Sizin yetiştirdiğiniz evlatlar sizlerden örnek alacak diye, toplumlar sizden yaşantınız, aile yaşamından, komşu bakımından, ana baba bakımından, evlat bakımından örnek olacaksınız. Birbirinize danışmadan dışarı gitmek, birbirinize gitmek yok. Ne yapacaksınız? Artık giderken Allah eşine çayını çorbasını pişirdikten sonra işine gönderirken “Allah seni tekrar sağ ve selamet işini rast getirsin bana bağışlasın gene” deyip o da “Allah seni de sabit kılsın” dediği zaman onların gelesiye kadar, akşama kadar oturdukları sohbetleri ibadettir. Allah ibadetlerimizi kabul etsin. Allah ikrarlarda duranlardan eylesin. Ellerinizi sağ elinizi göğsünüzün üzerine alın bakayım. Benimle beraber tövbe edeceğiz.

-Affeyle günahımızı ey Tanrı Sattar tövbe günahlarımıza Estağfirullah Estağfirullah Estağfirullah. Muhammed Ali ye bağlıdır başım tövbe günahlarımıza Estağfirullah Estağfirullah Estağfirullah. İmam Hasan geldi yardıma bize Şah İmam Hüseyin derman derdimize şükür olsun Zeynel Abidin’i gördüğümüze tövbe günahlarımıza Estağfirullah Estağfirullah Estağfirullah. İmamı Bakırdır Baki duran.

Caferi sadıktır elimiz alan Musa Kazım bize niyazar kılan tövbe günahlarımıza Estağfirullah Estağfirullah Estağfirullah. İmam Hasan Basri vermesin emeğimize saçımızın sayısı ettiğimiz buğa, gıybete ve duya tövbe günahlarımıza. Estağfirullah Estağfirullah Estağfirullah Hak yoluna boyandım gözümü açtım hep gafletten uyandım. Medet Mürvet deyim sana güvendim tövbe günahlarımıza Estağfirullah Estağfirullah Estağfirullah. Estağfirullah.

İlahi Ya Rabbi eğer bizim elimizden, dilimizden, yüzümüzden, gözümüzden ve sair azalarımızdan bilerek bilmeyerek kelimeyi küfür, şirk, hata, isyan olduysa, biz onların cümlesine tövbe ettik rücu ettik ve pişman olduk bir daha işlememeye azmi cezmü kast eyledik. Peygamberimiz evveli Âdem safiyullah ahiri iki cihan serveri Muhammed Mustafa s.a.v. her ikisi arasından geçen nebilerine velilerine, melek ve kitaplarına inandık ve iman ettik. Haktır ve gerçektir. Amentü billahi bimecee muradullah amentü billehî ve meleketihî ve kütübihî ve rusûlihî velyemil ahiri ve bil kaderi hayrihi ve şerrihi minellahi teale velbasû badel mevti hakkun Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedüenne Muhammeden abdühü ve resulühü. Bu yolu erkânı kuranlar için buyurun. Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammedena bdühü ve resulühü. Aşk ile şevk ile buyurur Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammede nabdühü ve resulühü Aliyunemirullah ve veliyullah.

Allahümme inn üüridü en üceddidel imane ven nikâha tecdiden bi kavli la ilahe illallah Muhammedül Resulullah Allahümme inni üüridü en üceddidel imane ven nikahe tecdiden bi kavli la ilahe illallah Muhammedül Resulullah Allahümme inni üüridü en üceddidel imane ven nikâha tecdiden bi kavli la ilahe illallah Muhammedül Resulullah.

-Nikâhlarını aldılar kabul ettiler, aldılar kabul ettiler, aldılar kabul ettiler. Zevveçtü zevceti yahu Zevveçtü zevceti yahu Zevveçtü zevceti yahu Sadakallahülazim Bismillahirrahmanirrahim. Yarabbi bütün fenalıklara kötülüklere tövbe ettik. Bizleri bir daha kötülüğe döndürme Ya Rabbi yapmış olduğumuz tövbeyi nasuh tövbesine dâhil eyle ya Rabbi. hasbinallah ve nimel vekil ve nimel mevla ve nimen nasir gufraneke rabbene ve ileykel masir. Ya Rabbi vekilsin, Ya Rabbi Gafursun, Ya Rabbi Rahimsin, Ya Rabbi Rahmeten lilaleminsin. Bizi kötü yollara döndürme Ya Rabbi ikrarımızdan imanımızdan döndürme ya Rabbi. Bismillahirrahmanirrahim Vel asri innel insene lefi husr illeziyne emenü ve amilüssalihai veteve savbissabri veteve savbil hakkı. Ya Rabbi bizi imansızlardan eyleme. Çekemeyeceğimiz yükü yüklediğin asi ve imansızlardan eyleme

ya Rabbi. Sabır ve selamete erdirdiğin kullardan eyle. Bismillahirrahmanirrahim Rabbena etine fiddünya haseneten ve filahireti haseneten ve gıne azabenner.”

3.7. AFYONKARAHİSAR YÖRESİNDE ALEVİ DERNEK, VAKIF VE CEMEVLERİ

Bugün gerek Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde gerek Alevilerin yaşamış olduğu Avrupa’nın birçok bölgesinde, Alevi inanç kültür ve değerlerini yaşatmak, toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak, bazen gündelik problemlere çözüm üretmek için Alevi dernekleri kurulmuştur. Alevilik temelde şifahi kültüre dayanan ve daha çok ocak sisteminin hâkim olduğu akrabalık ilişkileri üzerinde kurulu bir yapı iken; Aleviler, sekülerleşen ve kentlileşen bir toplumda yeni bireyler olarak karşılaşmış oldukları sorunlara çözümler aramaktadırlar. Şehirlerde geleneksel ortamlarından tamamen farklı bir ortamda yaşarken önceden karşılaşmadıkları yeni ve karmaşık birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Geleneksel toplumlarda sorunlarını çözmek için ortaya koydukları reçeteler artık modern hayatta kendilerine cevap veremez haldedir. Bu yönüyle Alevilerin karşılaşmış olduğu dini, ekonomik, siyasi, kültürel birçok sorunun çözümü için politik, mesleki, kültürel amaçlı dernekler kurmuşlardır. 90’larda daha çok yöresel gereksinimleri karşılamak için kurmuş oldukları dernekler görülmektedir.

Bugün Alevi inanç ve kültürünü yaşatmak, toplumsal ve ekonomik haklar elde etmek amacıyla kurulmuş birçok Alevi derneği mevcuttur. Aleviler Türkiye’de gelişen demokratik ortam ve dünyayı etkileyen postmodernizm ortamında kendi haklarını, düşüncelerini, fikirlerini daha iyi ifade edebilmek ve savunabilmek için geleneksel yapıdaki formların bu ihtiyacı karşılayamadığı sekülerleşen ve kentlileşen bir ortamı bireyleri olarak kendi sorunlarına yeni çözümler üretme çabasındadırlar. Aleviliğin temel karakteristiklerinden sözlü aktarım modelinin artık yeni kuşaklara aktarılamaması sebebiyle Aleviler sosyal ve dini problemlerini çözmek, şehirlerde dağınık vaziyetteki Alevi bireyleri bir araya getirmek için yeni yollar aramaya başlamaktadır.

Değişen Türkiye koşullarında sosyal, ekonomik, kültürel alanlarda kendi çıkarlarını savunmak ve Alevi kültürünü yeni kuşaklara aktarabilmek için birçok dernek kurmaktadır. Aynı zamanda bu dernekler Aleviliğin toplumsal görünürlüğünü artırmaktadır.

Özellikle 1990 yılından itibaren Aleviler, modern hayatın kendilerini karşı karşıya bıraktığı problemlerle baş etmek, özgün inanışlarını gelecek nesillere taşımak gibi

nedenlerle; Aleviliğin temel taşları olarak kabul edilen önderlerinin isimleriyle (Hacı Bektaş Veli, Pir Sultan Abdal vs.) dernekler kurmaktadır (Üzüm, 2013: 370).

Geleneksel Alevi örgütlenmesinden farklı ve yeni bir durumla karşı karşıya kalan Aleviler, bu dernekler konusunda belirli endişeler taşımakta ve bu derneklerin temsiliyet sorununu dile getirmektedirler. Alanda yapılan görüşmelerde bazı katılımcılar, bu derneklerin Alevi düşüncesini, inancını ve kültürünü temsil edemediğini ve bunların birçoğunun Aleviler içerisine sızmış, gerçek Alevilikle hiçbir alakası olmayan, Aleviliği yeniden inşa etme adı altında, Aleviliği saptırma girişimleri olarak tanımlamaktadırlar. Bu derneklerin birçoğunun gerçek Aleviliği umursamadığını, Alevileri bölme, birbirine düşürme gibi amaçlar güderek dedeliğin fonksiyonlarını tamamen yitirmesini hedeflediğini ifade etmektedirler. Bahse mevzu derneklerin ehlibeyt yolunda olmayan kimselerce yönetildiği belirtilmektedir. Özellikle günümüzde birçok Alevi derneğinin başında bulunanların Alevi inanç ve düşüncesi ile hiçbir alakası olmadığını Ali'siz bir Alevilik hayal ettiklerini ve Aleviliği İslam dışına çıkarmaya çalıştıklarını belirtmektedirler. Bu faaliyetlerin bilhassa Avrupa'da daha fazla görüldüğü konusu ifade edilmiştir (Üzüm, 2013: 383).

Eskiden daha çok köylerde içedönük bir şekilde kendi arasında yaşayan Alevi toplumunun, bugün şehirlerde dağınık bir halde yaşadığını, diğer kesimler ile iç içe yaşamak için kendi geleneksel dokusundan uzaklaşmak zorunda kaldığını belirtmektedirler. Bazı Alevi önderler bu sebeple sorunun çözümünün dedeler vasıtasıyla elde edilemeyeceğini iddia ederek, derneklerin bir zorunluluk olduğu, güncel ihtiyaçların karşılanması için gerekli oldukları belirtilmektedir. Özellikle siyasal bir tavır ve duruş sergilemeden sadece Alevilerin sorunlarıyla ilgilenen derneklere büyük ihtiyaç duyulduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda Aleviler, kendi sorunlarını Türkiye genelinde dile getirmenin ve bu anlamda bir sivil toplum örgütü gibi çalışıp sorunlarını gündeme taşımanın bunun sonucunda da sorunların çözülmesine zemin hazırlamanın zaruretiinden bahsetmişlerdir.

Yine saha çalışması sırasında görüşülen katılımcıların birçoğu Alevi dernek ve vakıfların sadece sol kesimin dernek ve vâkıfı gibi görülmesini yadırgamaktadırlar. Alevi dernek ve vakıfların siyasetin dışında bir tavır takınmaları gerektiğini ısrarla belirtmişlerdir. Aleviler özellikle, 1990'lardan sonra Alevi kültürünü yaşatmak ve sosyal haklarını elde etmek için dernekleşme faaliyetlerine başlamıştır. Göç ve kentleşme sonucu şehirlerde oluşan yeni şartlarda Alevi kültür ve geleneklerini yeni nesillere

aktarmak, yaşamış oldukları problemleri daha etkili bir şekilde dile getirmek ve çözümünü sağlamak amacıyla dernekleşmeye yoluna gitmişlerdir. Kırsaldan şehirlere ve metropollere göç edip toplumun diğer kesimleriyle karşı karşıya gelince sosyal, ekonomik, politik, mesleki örgütlenme biçimleri zorunlu hale gelmiştir. Önceleri daha çok günlük problemleri çözmek, aynı bölgeden göçmüş insanların bir araya gelmelerini sağlamak ve köylerde yapılacak bazı iş ve işlemler için köy dernekleri şeklinde örgütlenen Aleviler, daha sonraları Alevilerce önder kabul edilen Hacı Bektaş Veli, Pir Sultan Abdal gibi isimler altında dernekleşme faaliyetleri yapmışlardır. Dernekler vasıtasıyla Alevilerin istek ve talepleri daha kolay dile getirilmekte ve aynı zamanda Alevilerin kamuoyu önünde görünürlükleri artmaktadır. Bu derneklerin önemli işlevlerinden biri de yapmış oldukları yöresel festival ve etkinliklerle Alevi kültürünü hem toplumun diğer kesimlerine bir biçimde tanıtmak hem de yeni nesillere aktarılmasını sağlamak, Alevilerin birbiriyle tanışmasını ve kaynaşmasını kolaylaştırmaktır. Yapılan etkinlik ve faaliyetler özellikle Alevi kültür ve bilincinin diri tutulmasında önemli bir rol oynamıştır. Aleviler yeni kuşakları bu festivallerde grubun bir üyesi olmaya hazırlamaktadır. Bu faaliyetler siyasal ve kültürel anlamda katılımcıların Alevi toplumuna eklemlenmesini kolaylaştırmaktadır.

Afyonkarahisar’da saha araştırmasında Alevi derneklerine bakış konusunda genelde iki ana görüş mevcuttur. Alevi derneklerinin Aleviliği yozlaştırdığı, Aleviliği kendi mecrasından çıkardığı, politik ve maddi çıkarlar peşinde koşanlar tarafından Aleviliğin istismar edildiği belirtilmiş, derneklere karşı olumsuz tavır takınanlar olduğu görülmüştür. Bunlar, dernek ve federasyonların Aleviliği yeniden yapılandırma, kendi ifadeleriyle Aleviliği saptırma ve içini boşaltma faaliyetleri olarak görmekte, bu dernek ve vakıfların Aleviliği tehdit edecek boyutlara ulaştığını belirtmektedir. Bu dernek ve vakıfların Alevilikle ilgisi olmayan fikir ve düşünceleri Aleviliğin içine sokarak Aleviliği yozlaştırdıklarını ve Aleviliğe Alevi olmayanlardan daha çok zarar verdiklerini belirtmektedirler. Alevi dernek ve vakıfların yönetici kadrolarına Alevilikle ilgisi olmayan kişiler geçerek Aleviliği gerçek mecrasından çıkarmaktadırlar. Özellikle bu grupta bulunanların faaliyetleri, geleneksel Aleviliği ötekileştirerek Ali’siz bir Alevilik haline getirme çabası ve çalışması olarak görülmektedir. Avrupa’ya göç etmiş işçiler arasında Aleviliğin İslam dışı bir din olduğu fikri ve Türkiye’de Alevilere azınlık statüsü verilmesi gerektiğini savunanların Türkiye’de karışıklık ve kaos çıkarmak istediklerini ifade etmişlerdir.

Bunun yanında Alevilerin dernekleşme konusunda bunun bir zorunluluk olduğunu, Alevilerin geleneksel yapıdaki yaşam biçimlerinin tamamen değiştiğini artık modern toplumlarda geleneksel yapılarla Aleviliğin varlığını sürdüremeyeceğini; bu anlamıyla Aleviliğin dernekler ve vakıflar aracılığıyla haklarının korunması gerektiğini savunan önemli bir grup da mevcuttur. Alevilerin kitlesel çıkarlarının öne çıkarılması ve devlet tarafından dikkate alınması için dernekleşmenin bir zorunluluk olduğunu ifade edilmektedir. Afyonkarahisar çevresindeki Alevi dernekler ile dedeler arasında belirli bir gerilim ve çekişmenin olduğu gözlemlenmektedir. Bu gerilim, geleneksel yapının bozulması, dedelerin kendi talibi olmayan Alevi köylerine de giderek oralarda cem ve diğer ayinleri icra etmesi sebebiyle Alevi dedeler arasında da görülebilmektedir.

Bugün var olan kargaşanın çözümü için bazı Aleviler de ülke genelinde yapılacak örgütlenmeyle Alevilerin istek ve amaçlarını gerçekleştirmek için demokratik bir baskı gücü oluşturması adına bu yönde adımlar atılması gerektiğini belirtmişlerdir.

3.8. AFYONKARAHİSAR ALEVİLERİNİN DEVLETTEN VE TOPLUMDAN TALEPLERİ

Afyonkarahisar Alevilerinin devletten temel beklentisi, cemevlerinin yasal bir ibadethane statüsüne kavuşmasıdır. Bugünkü hukuk sistemine göre cemevlerinin açılmasına imkân yoktur. Bu sebeple cemevleri, dernek ve vakıflar bünyesinde meşruiyet kazanmaya çalışmaktadırlar. Aslında fiiliyatta cemevlerinin açılışı, devlet erkânı tarafından yapılmakta ve buralar ziyaret edilmektedir. Burada temel sorun, caminin yanında, camiye muadil olarak cemevlerine ibadethane statüsünün verilip verilemeyeceğidir.

Alevi din adamlarının resmi statü kazanması önemli tartışma alanlarından birisi olarak görülmektedir. Dedelerin yol ve erkânın gereklerini yerine getirebilmek için maaş bağlanması gerekliliğini savunanlar olduğu gibi dedelerin hiçbir kurum ve kuruluşan emir almaması için herhangi bir otoriteye bağlanmaması gerektiğini savunanlar da bulunmaktadır. Bu konuda aralarında ciddi fikir ayrılıkları bulunmaktadır.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin zorunlu olmaktan çıkarılıp seçmeli hale getirilerek içeriğinde Alevilik inanç bilgilerine de daha fazla yer verilmesi istenmektedir.

3.9. AFYONKARAHİSAR ALEVİLERİNDE SİYASET

Siyaset kurumu, toplumu meydana getiren temel kurumlardan birisidir. Toplumsal yapının bünyesinde bulunan bütün kurumlar, o toplumun kültürünü etkiler.

Siyaset kurumu, sosyal grubun üyeleri arasındaki ilişkileri düzenleme ve yönetme konusunda en önemli etkenlerden biridir, bu etkeni sağlayan güç, iktidardır (Doğan, 2016: 333- 335).

Siyaset sistemini ortaya koyan, otorite ve iktidarın bölüşülmesidir. İktidarlara otoriter olduğu gibi demokratik de olabilir. Çağdaş demokratik sistemlerde iktidar siyasi partiler vasıtasıyla yönetme eylemini gerçekleştirir. Bunun için demokrasilerde siyasi partiler vazgeçilmez unsurlardır. Herhangi bir sosyal grubun yönetime gelmesi siyasi partiler eliyle gerçekleşir. Demokratik toplumlarda çeşitli sosyal gruplar kendi talep ve menfaatlerini gerçekleştirmek için siyasi iktidar üzerinde baskı kurmaya çalışırlar. Demokratik sistem, halkın kendi kendini yönetmesi demektir. Halk kendi kendini yönetmesini siyasi partiler eliyle gerçekleştirir. Herhangi bir sosyal grubun kendi talep ve menfaatlerini gerçekleştirebilmesinin yolu siyasi iktidarla mümkündür.

Aleviler Hz. Peygamber'den sonra halifeliğin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu belirterek, bu olay üzerinden kendi değerler sistemini üretmişlerdir. Halifeliğin Hz. Ali'nin elinden alınması ehlibeyt ve soyuna yapılan zulümler, Alevi Bektaşî anlayışının temelini oluşturmuştur (Bal, 1997: 110). Aleviler tarih boyunca hep muhalif bir duruş sergilemişlerdir denilebilir.

Alevilerin çok partili hayata geçtikten sonra ağırlıklı olarak CHP ekseninde oy kullanma eğilimi oluşmuştur. Cumhuriyetin kurulmasıyla şeriatın kaldırılması, din özgürlüğünün sağlanması, din eğitimi veren okulların kapatılması, eğitimin laikleşmesi gibi inkılâp kanunlarıyla Aleviler kendilerini daha güvende, toplumsal hayattan soyutlanmadan toplumun diğer kesimindeki insanlarla aynı haklara sahip olarak yaşama imkânı elde etme düşüncesine girmişlerdir. Bu yönüyle milli mücadeleye verilen destek Aleviler tarafından Cumhuriyetin kuruluşuyla da sınırsız bir şekilde yeni rejime verilmeye devam etmiştir.

Aleviler Osmanlı döneminde Osmanlı dinsel yaşamından dışlandıklarını düşündükleri zaman dilimlerinin geride kaldığını düşünerek Kemalizm'in bütün radikal projelerine aktif bir katılım göstermişlerdir. Bu durum, onları Cumhuriyet Halk Partisi ile özdeşleştirmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren sol-siyasal anlayışa yakın bulunan Aleviler, tek parti iktidarlarında umduklarını bulamayınca 1950'lerde Demokrat Parti'ye yöneldiler. Burada da umduklarını bulamayan Aleviler, 1960'lardan itibaren tekrar sol siyasete yöneldiler. Türkiye'de halkta taban bulmada zorlanan sol ve sosyalist fikirler

Alevi edebiyatını ve yaşayan Alevi ozanlarını da kullanarak Aleviler arasında geniş bir taban bulmuşlardır (Zelyut, 2018: 37). Bu süreçte Aleviliği geleneksel anlamda ifade etmek bir nevi gericilik olarak kabul eden görüşler ortaya konulmuştur. Bütün bunların sonunda geleneksel Aleviliğin yerli karakteri, Aleviler arasında Aleviliğin geleneksel anlayışı konusunda belli bir tartışmanın oluşmasını da doğurmuştur. Bu görüşlerin yanında geleneksel Aleviliğin kurumlarına sahip çıkmak gerektiğini ve yaşanan bu tartışmaların Aleviliğe büyük zarar verdiğini ifade edenlerde gözlemlenmektedir. Müslüman ülkeler içerisinde laiklik sistemini kabul eden tek ülke Türkiye’dir, laiklik sisteminin Türkiye’ye yerleşmesinde Alevilerin katkısı büyüktür (Zelyut, 2018: 19). Ülkedeki laiklik tartışmalarında Aleviler, laiklik savunucuları için bir dayanak vazifesi de gördüğü de belirtilmiştir. Aktay “Aleviliğin sol siyaset içerisinde konumlanmasıyla Türkiye’de ulusalcı Kemalist çevrelerin gerçekleştirdiği statükocu ve antidemokratik uygulamalara payanda görevi de görmüşlerdir” (Aktay, 2006: 65) şeklinde ifade etmiştir.

Bu sürecin ilerlemesi sonucunda Aleviliğin dinsel yönünü dışlayıp onun siyasal yönünü öne sürerek Aleviliği bir ideolojiye indirgemeye çalışan, Aleviliğin din dışı bir anlayış olduğunu ileri süren “Alevilik İslam dışıdır”, “Alevilik ayrı bir dindir”, “Alevilik bir yaşam biçimidir”, “Alevilik Sümerlere kadar gider” gibi birçok açıklama ortaya çıkmıştır. Özellikle Pir Sultan Abdal Derneği bu anlayışın öncülüğünü yapmaktadır. Burada en dikkat çeken şey; Aleviliği din dışı görüp tarihsel süreçte Sünnilik ve Alevilik arasındaki çatışmayı, Alevilikle İslam arasında bir çatışma yörüngesine çekmişlerdir. Aleviliği bir düşünce ve yaşam biçimi olarak inançtan arındırılmış bir yapıya büründürmek istemektedirler. Yine bunlar, Geleneksel Aleviliğin dede mürşit gibi temel kurumlarıyla şiddetli bir çatışma halindedirler (Zelyut, 2018: 39). Saha çalışmasında görüşülen katılımcılar; “Aleviliği din dışına çıkarmanın, İslam dışında görmenin Alevilikle hiçbir alakası olmadığını, kendi deyimleriyle bunun “Hibrit Alevilik” (K. K: 13) olduğunu ve en yakın sürede hibrit anlayışın sonunun geleceğini ifade etmektedirler.

Aleviler çok partili hayata geçtikten sonra “yeter söz milletin” sloganıyla yola çıkan Demokrat Parti’yi 1950 genel seçimlerinde desteklemişlerdir. Şüphesiz bu destekte Demokrat Parti’nin ülke kalkınmasında tarıma önem vermesi etkili olmuştur. Bu anlayış kırsal kesimlerde yaşayan insanların ilgisini çekmiş büyük çoğunluğu kırsal kesimlerde yaşayan Aleviler de bundan etkilenmiştir.

Çok partili hayata geçildikten sonra Demokrat Parti’yi destekleyen Alevilerin burada kalmaları uzun sürmemiştir. Demokrat Parti’nin ezanı yeniden Arapça olarak

okutmaya başlaması, imam hatip okullarını açması, tarikat ve cemaat üzerindeki baskıları azaltması Alevileri tekrar Cumhuriyet Halk Partisi'ne yöneltmiştir.

1966 yılında Alevileri temsilen ve Alevilerce kurulan Birlik Partisi ortaya çıkmıştır. Partinin amblemini bir aslan ve etrafında on iki yıldız oluşturmuştur. Aslan Hz. Ali'yi on iki yıldız da on iki imamı simgelemiştir. 1969 seçimlerinde % 2,8 oy oranıyla sekiz milletvekili kazanan Birlik Parti'si 1973'te Türkiye Büyük Birlik Partisi ismi ile girdiği seçimlerde bir milletvekili kazanabilmiş ve daha sonra da siyasi hayattan çekilmiştir (Üzüm, 2013: 355).

1960, 1970, 1980'li yıllar sosyalist fikirlerin Türkiye'de ivme kazandığı, şehirlerde yaşayan Alevilerin daha çok sosyalist hareketler içinde oldukları ya da sosyalist hareketlerin kendilerine daha çok Aleviler içinde taban buldukları yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine bu dönemde Alevi şair ve ozanların şiirleri sosyalizmle özdeşleştirilerek isyan ve devrim gibi kavramlar bayraklaştırılarak Aleviler arasında geniş bir taban bulduğu görülür. Aynı dönemde Aleviliği sınıf temelli açıklayan, İslami motiflerden kurtarmaya çalışan bir anlayış ile beraber Aleviler geleneksel Alevilikten bir nevi kopuş yaşamışlardır. Türkiye'de Alevilik, Türk solunun bir yanıyla dine ilgisiz kalmadığının bir göstergesi olarak görülebildiği gibi aynı zamanda bu tutum da Aleviliği formlarından neredeyse tamamen sıyrarak bir etnik aidiyet ve resmî ideolojiye eklemlenmek şekline büründürmüştür (Aktay, 2016: 174).

Saha çalışmalarından edinilen veriler ışığında; Afyonkarahisar Alevilerinin siyasal tercihlerine bakıldığında daha çok sol siyasi partilere eğilimli oldukları görülmektedir. Araştırma alanının belirli dönemlere ait yerel ve genel seçim sonuçlarının verildiği tablodan da (Ek, 6) anlaşılabacağı üzere özellikle genel seçimlerde Aleviler, hemen hemen tamamen sol partilere bir miktar da milliyetçi partilere oy vermekte, yerel yönetimlerde ise o günün konjektöründe iktidar partisinin adayına doğru bir eğilim göstermektedirler.

Görüşülen Alevi kanaat önderleri, kendilerinin herhangi bir parti ile özdeş olarak anılmasından rahatsızlık duyduklarını belirtmektedirler. Bir görüşmede Alevi dedesi Dersim olayları hakkında şu ifadelerde bulunmuştur; “Dersim olayları Alevilerin tarihte yaşadığı en büyük katliamlardan biridir.” Bunun üzerine, bu olayın yaşandığı zaman iktidarda Cumhuriyet Halk Partisi'nin olduğu bu durumda Cumhuriyet Halk Partisi hakkında görüşleri sorulduğunda; “Diğer partiler bizi biz olarak kabul etmiyor,

Cumhuriyet Halk Partisi bizi olduğumuz gibi kabul ediyor, diyerek Cumhuriyet Halk Partisi'nin yanında olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Dersim harekâtının Atatürk'ten bağımsız görüldüğünü ve Atatürk'ün bu olayda hiçbir dahlinin olmadığını, eylemin Atatürk'ten habersiz olarak yapıldığını belirtmiştir (K.K: 9).

3.10. AFYONKARAHİSAR ALEVİLERİNDE ZİYARET İNANCI VE ZİYARET MEKÂNLARI

Ziyaret inancı halk dindarlığının önemli bir boyutunu oluşturan ve kitlelerin çokça rağbet ettiği dini sosyal bir olgudur. Ziyaret inancı ülkemizde mezar, tepe, ağaç, su, taş gibi kendilerine birtakım kutsallıklar atfedilen yerlere yapılan ziyaretlerdir.

Halk arasında yaygın bir şekilde kabul gören, geleneksel olarak kendilerinden belirli faydalar elde edildiğine inanılan bu mekânlardan Afyonkarahisar'da da bulunmaktadır. Halkın ziyaretleri ile buralar canlılığını korumaktadır. Dini tecrübenin dışavurumu şeklinde ifade edilebilen bu ziyaretler, önemli birer dini yaşama biçimidir. Afyonkarahisar'da Alevilerin ve Sünnilerin yaşadığı yerlerde kendilerine kutsallık atfedilen evliya ve yatırların olduğu (Yörükan, 2014: 37), bu kutsallık atfedilen yerlere hemen hemen bütün halkın rağbet ettiği gözlemlenmiştir. Ziyaret yerlerine giderken buralarda yatan evliyaların ruhlarından medet umulmakta ve onlara yapılan ziyaretler ve kesilen adaklarla kendi istek ve arzularının yerine getirileceğine inanılmaktadır.

Genelde Aleviler; yatırlara, erenlere çok önem vermektedirler. Buralar ziyaretgâh haline getirerek sık sık ziyaret etmektedirler. Her tepenin başında bir yatır bulunur (Yörükan, 2002: 126). Özellikle Afyonkarahisar'da *Karacaahmet Türbesi*, *Mahmut Dede Türbesi*, *Hamza Dede Türbesi*, *Selçuk Dede Türbesi* gibi türbelere çok yaygın bir şekilde ziyaretçi gelmektedir. Kayabelen köyünde *Şeyh Hamza Dede Türbesi*nin bir nevi türbedarlığını yapan ve gelip gidenlere yardımcı olan yaşlı bir kadın; buraya Afyonkarahisar'ın her yerinden ziyaretçi geldiğini, hatta ülkenin çeşitli yerlerinden özellikle ziyaret için geldiğini, buraya gelenlerin dertlerine şifa bulduğunu belirtmiştir. Yapılan ziyaretler esnasında bu türbelerin Afyonkarahisar'ın Sünni bölgelerinden de ziyaret edildiği gözlemlenmiştir.

Bu ziyaret anlarında türbeye adak adanarak evliyanın ruhundan bir nevi yardım istenmektedir. Kendilerinin maruz kaldıkları sıkıntılardan kurtulmak için bu evliyanın iyi geldiğini belirten birçok ziyaretçi ile karşılaşmıştır. Ziyaret yerlerine genelde ziyaretler ailecek yapılmaktadır.

Saha çalışmalarından edinilen gözlemlere göre; psikolojik rahatsızlığı olanlar, aile içi geimsizliklere are arayanlar, gelin-kaynana anlaşmazlıklarına çözüm bulmak isteyenler, kismetinin açılmasını isteyenler, çocuğunun olmasını isteyenler veya buna benzer pekçok sebeple bu ziyaret meknlarına ziyaretler gerçekleştirilmektedir. Ziyaret edilen yerlerde çoğunlukla kurban kesilmekte ve kesilen kurbanın etleri burada bulunanlara ikram edilmektedir

Afyonkarahisardaki Alevilerin yaşamış olduğu bütün yerleşim yerlerinde kendisine kutsallık affedilen ulu bir kişinin, bir evliyanın mezarı olduğu gözlemlenmiştir. Bu gözlemler Afyonkarahisar'ın Sünni köyleri için de geçerlidir. Halk katında yaşanan dindarlıkta Alevi ve Sünniler arasında paralel unsurlar gözlemlenmiştir (Subaşı, 2010: 123).

Ziyaret yerleri Afyonkarahisar Alevilerinin hayatlarında önemli bir yer tutmaktadır, halkın ziyaret yerlerine karşı derin bir saygı ve hürmet beslediği gözlemlenmiştir. Her ziyaret meknında bir evliyanın medfun olduğuna ve onunla ilgili menkıbelerin gerçekliğine inanılır. Bunların, Allah'ın sevgili kulları olduğunu, insanüstü yeteneklere sahip olduklarını, kendilerine gelebilecek kötülüklerden kendilerini koruyabileceğini, hastalıklarına şıfa olabileceğini belirtmektedirler. Ziyaretler genelde abdestli olarak yapılmakta ve ziyaret yerinde Karacaahmet ve Mahmut köyü türbesinde olduğu gibi toprak alınarak vcoda sürülmekte ya da orada namaz kılmak, evliyanın başında dua etmek şeklinde icra edilmektedir. Getirilen adaklar kesilmekte, mekânda bulunanlara ikram edilmekte ya da trbedara verilmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAHA ARAŞTIRMASI BULGULARI VE YORUMU

Anket çalışmasında, Afyonkarahisar Alevilerinden seçilen katılımcıları yerleşim yerlerine olan dağılımı Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Örneklemin Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı

İlçe	Köy	Kadın	Erkek	Toplam
Çay	Yeşilyurt	3	4	7
Emirdağ	Karacalar	16	10	26
Emirdağ	Merkez	7	8	15
İhsaniye	Eskieymir	10	8	18
İhsaniye	Döğer	7	5	12
İscehisar	Alanyurt	5	10	15
Sandıklı	Selçik	10	8	18
Sandıklı	Gökçealan	10	11	21
Sandıklı	Dudağaç	2	3	5
Sinanpaşa	Akçaşar	9	7	16
Şuhut	Balçıkhisar	11	7	18
Şuhut	Kayabelen	10	11	21
Şuhut	Tekke	2	4	6
Şuhut	Güneytepe	4	5	9
Şuhut	Bozan	3	2	5
TOPLAM		109	103	212

1. ANKETE KATILANLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Tablo 3. Afyonkarahisar Alevileri Sosyo Demografik Bilgilere İlişkin Frekans ve Yüzde

Değişkenler	Değişken düzeyleri	Frekans (f)	Yüzde (%)
Yaş	18'den küçük	7	3,3
	19-30 arası	41	19,3
	31-45 arası	55	25,9
	46-55 arası	59	27,8
	56 ve daha büyük	50	23,6
Cinsiyet	Erkek	103	48,6
	Kadın	109	51,4
Meslek	Ev hanımı	81	38,2
	Çiftçi	35	16,5
	Memur	29	13,7
	Emekli	26	12,3

Tablo 3 (Devam). Afyonkarahisar Alevileri Sosyo Demografik Bilgilere İlişkin Frekans ve Yüzde (%)

Değişkenler	Değişken düzeyleri	Frekans (f)	Yüzde (%)
	İşsiz	13	6,1
	Serbest Meslek	12	5,7
	İşçi	11	5,2
	Esnaf	5	2,4
Gelir Durumu	1000 TL	26	12,3
	2000 TL	46	21,7
	3000 TL	98	46,2
	4000 TL	15	7,1
	5000 TL ve daha fazla	7	3,3
	Belirtmemiş	20	9,4
Eğitim Durumu	Okur-yazar değil	1	0,5
	İlkokul	102	48,1
	Ortaokul	33	15,6
	Lise	42	19,8
	Ön Lisans	13	6,1
	Lisans	15	7,1
	Yüksek Lisans	1	0,5
	Belirtmemiş	5	2,4
Medeni Durumu	Evli	189	89,2
	Bekâr	21	9,9
	Belirtmemiş	2	0,9
İkamet Edilen Bölge	Köy	101	47,6
	Mahalle	9	4,2
	İl ilçe Merkezi	102	48,1
Toplam		212	100,0

1.1. CİNSİYET

Tablo 4. Ankete Katılanların Cinsiyet Durumu Bilgilerine İlişkin Frekans ve Yüzde (%)

Cinsiyet	Frekans (f)	Yüzde (%)
Erkek	103	48,6
Kadın	109	51,4
Toplam	212	100

Cinsiyete göre çalışmada yer alan Alevilerin 103'ü (% 48,6) erkek, 109'u (% 51,4) kadındır. Buna göre çalışmada yer alan erkek ve kadın yüzdesi birbirine çok yakındır. Ankete katılanların kadın ve erkek yaklaşık aynı oranda olmasına dikkat edilmiştir.

1.2. YAŞ

Tablo 5. Ankete Katılanların Yaş Durumu Bilgilerine İlişkin Frekans ve Yüzdelere

Değişkenler	Değişken düzeyleri	Frekans (f)	Yüzde (%)
Yaş	18'den küçük	7	3,3
	19-30 arası	41	19,3
	31-45 arası	55	25,9
	46-55 arası	59	27,8
	56 ve daha büyük	50	23,6
Toplam		212	100

Araştırmaya katılan deneklerimizin % 3,3'ü 18 yaşından küçük, % 19,3'ü 19-30 yaş arası, % 25,9'u 31-45 yaş arası, % 27,8'i 46-55 yaş arası ve % 23,6'sı 56 yaş ve daha üstüdür. Araştırma alanımızda gençlerin eğitim ve iş gibi gerekçelerle başka yerlerde olduğu için genç nüfus daha az olmuştur.

1.3. MEDENİ DURUM

Tablo 6. Ankete Katılanların Medeni Durumu Bilgilerine İlişkin Frekans ve Yüzdelere

Medeni Durumu	Frekans (f)	Yüzde (%)
Evli	189	89,2
Bekâr	21	9,9
Belirtmemiş	2	0,9
Toplam	212	100

Araştırma alanımızda araştırmanıza muhatap olanlar % 89,2 ile evlilerden % 9,9'u bekârlardan oluşmaktadır. Bu da araştırma alanında bekâr ve gençlerin kırsal yerleşim yerlerinde daha az olmasından kaynaklanmıştır.

1.4. EĞİTİM DURUMU

Tablo 7. Ankete Katılanların Eğitim Durumu Bilgilerine İlişkin Frekans ve Yüzdelere

Eğitim Durumu	Frekans (f)	Yüzde (%)
Okur-yazar değil	1	0,5
İlkokul	102	48,1
Ortaokul	33	15,6
Lise	42	19,8
Ön Lisans	13	6,1
Lisans	15	7,1
Yüksek Lisans	1	0,5
Belirtmemiş	5	2,4
Toplam	212	100

Eğitim durumunu tespit etmeye çalıştığımız derneklerimizin % 48,1'i ilkökul mezunu, % 15,6'sı ortaokul mezunu, % 19,8'i lise mezunu, % 6,1'i önlisans, % 7,1'i lisans ve % 2,4'ü de eğitim durumunu belirtmemiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun ilkökul ve ortaokul alanında yoğunlaşması kırsal kesimdeki eğitim durumuyla ilgilidir.

1.5. MESLEK

Tablo 8. Ankete Katılanların Meslek Durumu Bilgilerine İlişkin Frekans ve Yüzdelere

Meslek	Frekans (f)	Yüzde (%)
Ev hanımı	81	38,2
Çiftçi	35	16,5
Memur	29	13,7
Emekli	26	12,3
İşsiz	13	6,1
Serbest Meslek	12	5,7
İşçi	11	5,2
Esnaf	5	2,4
Toplam	212	100

Araştırmaya katılan deneklerin mesleki durumuna göre ayırdığımızda kırsal kesim olduğu için % 38,2'si ev hanımı, % 16,5'i çiftçi, % 13,7'si memur, % 12,3 emekli, % 6,1'i işsiz, % 5,7'si serbest meslek sahibi, % 5,2'si işçi ve % 2,4'ü de esnaflardan oluşmaktadır. Araştırma alanımızda genel olarak geçim çiftçilik ve hayvancılık olduğu için deneklerimizin çoğu bu alanda çalışmaktadır. Memurlar; memurluk yaptıkları yerlere genellikle gidip gelmekte ve emekli olduktan sonra tekrar köylerine yerleşmektedirler.

1.6. GELİR DÜZEYİ

Tablo 9. Ankete Katılanların Gelir Durumu Bilgilerine İlişkin Frekans ve Yüzdelere

Gelir Durumu	Frekans (f)	Yüzde (%)
1000 TL	26	12,3
2000 TL	46	21,7
3000 TL	98	46,2
4000 TL	15	7,1
5000 TL ve daha fazla	7	3,3
Belirtmemiş	20	9,4
Toplam	212	100

Araştırma yaptığımız alan gelir düzeyi genelde düşük gruptan oluşmaktadır. Ekonomik durumunu belli oranda düzelterken şehirler ya da büyük şehirlere göç ettiği gözlemlenmiştir. Gelir durumu 1000 TL olanlar % 12,3, 2000 TL olanlar % 21,7 3000

TL olanlar 46,2 4000 TL olanlar % 7,1 ve 5000 TL ve üzeri olanlar % 3,3 olmuştur. % 9.4 de gelir durumunu beyan etmemiştir.

1.7. ALEVİLİKTEKİ KONUMU

Tablo 10. Afyonkarahisar Alevilerinin Alevilikteki Durumunun Frekans ve Yüzdesi

Alevilikteki Konumu	Frekans (f)	Yüzde (%)
Talip	194	91,5
Dede	7	3,3
Mürşit	4	1,9
Rehber	3	1,4
Belirtmemiş	2	0,9
Ana	1	0,5
Pir	1	0,5
Toplam	212	100,0

Tablo 4 incelendiğinde çalışmada yer alan Alevilerin Alevilikteki konumu 194’ü (% 91,5) “Talip”, 7’si (% 3,3) “Dede”, 4’ü (% 1,9) “Mürşit”, 3’ü (% 1,4) “Rehber” ve 1’i (% 0,5) “Ana” ve “Pir” dir. Çalışmada yer alan Alevilerin 2’si (% 0,9) ise Alevilikteki konumunu belirtmemiştir.

1.8. İKAMET EDİLEN BÖLGE

Tablo 11. Afyonkarahisar Alevilerinin İkamet Edilen Bölge Frekans ve Yüzdesi

İkamet Edilen Bölge	Frekans (f)	Yüzde (%)
Köy	101	47,6
Mahalle	9	4,2
Toplam	102	48,1

Çalışmaya katılan Alevilerin ikamet ettikleri bölge çoğunlukla köy (% 47,6) ve il ilçe merkezidir (% 48,1). İkamet edilen bölgeyi mahalle olarak belirten ise sadece 9 (% 4,2) kişidir.

2. ALEVİLİKLE İLGİLİ KENDİ İNANIŞLARI

Bu bölümde, araştırma sürecinde toplanan veriler ile elde edilen bulgu ve yorumlara yer verilmiştir. Ankette yer alan her bir soru sırasıyla ele alınmıştır. Bu kapsamda “Alevilikle ilgili kendi inanışları nedir?” problemine yanıt bulmak amacıyla II. Bölümde yer alan sekiz soruya cevap aranmıştır.

2.1. BAĞLI OLDUĞU OCAK

S1:“Hangi ocağa bağlısınız?” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 12’de Alevilerin hangi ocağa bağlı olduklarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 12. Alevilerin Bağlı Oldukları Ocak Frekans ve Yüzde Dağılımı

Hangi ocağa bağlısınız?	Frekans (f)	Yüzde (%)
Erdebil	78	36,8
Seyyit Cemal	48	22,6
Diğer	34	16,0
Hak Halili Dergâhı	25	11,8
Allıören	6	2,8
Şahmedi Veli Sultan	2	0,9
Şah Ahmet Sultan	2	0,9
Belirtilmemiş	17	8,0
Toplam	212	100,0

Tablo 12 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin en çok (% 36,8) “Erdebil” ocağına, daha sonra ise sırasıyla (% 22,6) “Seyyit Cemal” ve (% 11,8) “Hak Halili Dergâhı” ocağına bağlı olduğu; en az ise (% 2) “Şahmedi Veli Sultan” ve “Şah Ahmet Sultan” ocaklarına bağlı oldukları görülmektedir. Çalışmada yer alan Alevilerden 17’si (% 8) ise bağlı olduğu ocağı belirtmemiştir. Ayrıca çalışmada yer alan Afyonkarahisar Alevilerinin bağlı olduklarını belirttikleri diğer ocaklar da (% 16,0) bulunmaktadır. Bütün bu ocaklar “serçeşme” olarak kabul edilen Hacı Bektaş’a bağlıdır. Diğer seçeneğini işaretleyenler Hacı Bektaş ocağına bağlı olduklarını belirtmişlerdir.

2.2. DEDEYE BAĞLILIK

S2: “Şu anda bir Dede, Pir veya Rehberiniz var mı?” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 13’de Alevilerin şu anda bir Dede, Pir veya Rehberi olup olmadığına ilişkin soruya ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 13. Alevilerin Dede, Pir ve Rehber Varlığına İlişkin Frekans ve Yüzde

Şu anda bir Dede, Pir veya Rehberiniz var mı?	Frekans (f)	Yüzde (%)
Evet	200	94,3
Hayır	8	3,8
Belirtilmemiş	4	1,9
Toplam	212	100,0

Tablo 13 incelendiğinde çalışmada yer alan Afyonkarahisar Alevilerinin çoğunluğunun (% 94,3) şu anda bir dede, pir veya rehberinin olduğu görülmektedir. Çalışmada yer alan Alevilerin sadece 8’inin (% 3,8) şu anda bir Dede, Pir veya Rehberin olmadığı görülmektedir. Ayrıca 4 (% 1,9) kişi şu anda bir Dede, Pir veya Rehberinin var

olup olmadığını belirtmemiştir. “Şu anda bir Dede, Pir veya Rehberiniz var mı?” sorusu sorulurken dedelerin toplumdaki statüsünü ölçme amacı gözetilmiştir. Araştırma alanında bütün Alevilerin bir dedeye bağlı olduğu görülmüştür. Dedelik müessesesi, geleneksel fonksiyonlarını büyük ölçüde kaybetmiş olsa da hala dini ve sosyal otorite olarak saygınlığını korumaktadır. Görüşme yapılan Alevi kanaat önderleri de dedesiz Aleviliğin olmayacağını belirtmişlerdir. Katılımcıların ifadelerine göre; “Dede, Ocaktan gelmelidir. Fatma anamızın pençesini almış olmalıdır. Hacı Betaş’tan yetki almalıdır. Fatma anamızın pençesini almalıdır (K. K:22). Dedelik soydan gelmelidir (K. K: 25). Dede peygamber soyundan olmalıdır. Peygamber soyundan olmazsa dede olmaz (K. K: 2).”

2.3. KENDİNİ İFADE ETME

S3: “Kendinizi en çok hangi isimle ifade ediyorsunuz?” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 14’de Alevilerin kendisini en çok hangi isimle ifade ettiğine ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 14. Alevilerin Kendini İfade Etme Durumuna İlişkin Frekans ve Yüzde

Kendinizi en çok hangi isimle ifade ediyorsunuz?	Frekans (f)	Yüzde (%)
Hem Alevi Hem Bektaşî	84	39,6
Alevi	62	29,2
Hepsi	57	26,9
Kızılbaş	4	1,9
Bektaşî	2	0,9
Belirtilmemiş	3	1,4
Toplam	212	100,0

Tablo 14 incelendiğinde çalışmada yer alan Afyonkarahisar Alevilerinin 84’ü (% 39,6) kendisini “Hem Alevi Hem Bektaşî” olarak, 62’si (% 29,2) kendisini “Alevi”, 57’si kendisini (% 26,9) “Alevi, Bektaşî ve Kızılbaş”, 4’ü (% 1,9) kendisini “Kızılbaş”, 2’si (% 0,9) kendisini “Bektaşî” olarak ifade etmiştir. Çalışmada yer alan 3 (% 1,4) Alevi ise kendisini hangi isimle ifade ettiklerini belirtmemiştir. Afyonkarahisar’da yaşayan Aleviler kendilerini tanımlarken Alevi, Bektaşî ve Kızılbaş kavramlarından hiçbir rahatsızlık duymamaktadırlar. Özellikle de Kızılbaş kavramına yüklenen olumsuz anlamın farkında olmalarına karşın yüklenen olumsuz anlamları reddederek ısrarla kendilerini bu kavramla tanımlamaktadırlar. Görüşmelerde ortaya çıkan durum aynı istikamettedir: “Biz Aleviyiz, Kızılbaşız, Bektaşiyiz, dedelerimiz Horasan’dan gelmiştir (K. K:21).”

2.4. ALEVİLİĞİ TANIMLAMA

S4:“Alevilik-Bektaşilik kelimesi sizce daha çok hangi anlama gelmektedir?” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 15’de Alevilik-Bektaşilik kelimesinin daha çok hangi anlama geldiğine ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 15. Alevilik-Bektaşilik Kelimesinin Anlamına İlişkin Frekans ve Yüzde

Alevilik-Bektaşilik kelimesi sizce daha çok hangi anlama gelmektedir?	Frekans (f)	Yüzde (%)
İslam’ın özü	187	88,2
İslami bir mezhep veya tarikat	9	4,2
Bir yaşama biçimi	9	4,2
Diğer	2	0,9
Ayrı bir din	1	0,5
Belirtilmemiş	4	1,9
Toplam	212	100,0

Tablo 15 incelendiğinde çalışmada yer alan Afyonkarahisar Alevilerinin 187’si (% 88,2) Alevilik-Bektaşilik kelimesinin daha çok “İslam’ın özü” anlamına geldiğini belirtmiştir. Alevilik-Bektaşilik kelimesinin daha çok “İslami bir mezhep veya tarikat” ve “bir yaşam biçimi” anlamına geldiğini belirten 9 (% 4,2) kişi bulunmaktadır. Ayrıca çalışmada yer alan Alevilerden sadece 1 (% 0,5) kişi Alevilik-Bektaşilik kelimesinin “ayrı bir din” anlamına geldiğini ifade etmiştir. Çalışmada 4 (% 1,9) kişi ise ilgili soruya yanıt vermemiştir. Genel olarak bakıldığında ise Afyonkarahisar Alevilerinin Alevilik-Bektaşilik kelimesini daha çok “İslam’ın özü” olarak anlamlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu soruyla Aleviliği İslam dışı ifade eden görüşlerin Afyonkarahisar’da nasıl algılandığını anlaşılmaya çalışılmıştır. Net bir şekilde ortaya çıkmıştır ki Afyonkarahisar Alevilerinde “Alevilik, İslam’ın özüdür.” görüşü hâkimdir.

Katılımcılar konu hakkında görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir: “Kur’an’da ne varsa Alevilik odur. Kur’an’ın dışındaki şeyleri savunanlar ya da Kur’an’a karşı çıkanlar Alevi olamazlar. Onlar dede değildir. Bizim ibadet yerimiz cemevidir. Arşa yemin olsun ki küskünler barışmadan ibadet yapılamaz. İbadete girecek insanların temizlenmiş olması gerekir. Zina, iftira ve cinayet gibi suçları işleyenler ibadet yerine giremezler. Seyit Cemal, Hacı Bektaş Veli’nin birinci halifesidir ve onun soyundandır. Biz Hacı Bektaş Veli soyundan gelmekteyiz. Yavuz Sultan Selim zamanında bütün Aleviler silinmişti. Peygamberimiz veda haccında iki şey bırakmıştır; biri Kur’an, biri ehlibeyt. Biz kendimiz

Alevi deriz, Bektaşî deriz, Kızılbaş deriz. Alevilik tam olarak İslam'ın özüdür. Alevilik İslam'ın başından bu yana vardır. Ermeni tehcirinden kurtulmak isteyen Ermenilerden bazıları, biz de Aleviyiz demişlerdir. Salatsız, zekâtsiz Müslüman olamaz. Kız alırız, kız veririz, aldığımız kız ikrar verir, ceme girer ve evlenir. Dört kitabın hepsine inanırız. Alisiz Alevilik olmaz Ali olmazsa Alevilik ağacının kökü olmaz. Kur'an'da hiçbir eksik olmaz. Çünkü onu Allah korumaktadır" (K. K:10).

2.5. İBADET ALGISI

S5:“Aşağıda sayılan ibadetlerden hangilerini yerine getirmektесiniz?” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 16'da Afyonkarahisar Alevilerinin hangi ibadetleri yerine getirdiğine ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır. Bu soruda katılımcılar birden çok seçeneği işaretleyebilmektedirler. Tablo 16'da yer alan frekans ve yüzde değerleri bu soruya cevap veren 211 Afyonkarahisar Alevisi üzerinden hesaplanmıştır.

Tablo 16. Afyonkarahisar Alevilerinin yerine getirdiği ibadetlere ilişkin frekans ve yüzde

İbadetler	Frekans (f)	Yüzde (%)
Türbe ve yatırları ziyaret etmek	195	92,4
Cem ayinine katılmak	192	91,0
Muharrem orucu tutmak	191	90,5
Kurban kesmek, adak kurbanı kesmek	185	87,7
Niyaz etmek	171	81,0
Zekat veya sadaka vermek	164	77,7
Hızır orucu tutmak	137	64,9
Namaz kılmak	109	51,7
Ramazan orucu tutmak (ortada 3 gün)	97	46,0
Toplam	1441	682,9

Tablo 16 incelendiğinde soruya cevap veren 211 Afyonkarahisar Alevi'sinin 197'si (% 92,4) “Türbe ve yatırları ziyaret etmek”, 192'si (% 91,0) “Cem ayinine katılmak”, 191'i (% 90,5) “Muharrem orucu tutmak”, 185'i (% 87,7) “Kurban kesmek, adak kurbanı kesmek”, 171'i (% 81,0) “Niyaz etmek”, 164'ü (% 77,7) “Zekât veya sadaka vermek”, 137'si (% 64,9) “Hızır orucu tutmak”, 109'u (% 51,7) “Namaz kılmak” ve 97'si (% 46,0) “Ramazan orucu tutmak” ibadetini yerine getirdiğini belirtmiştir.

Tablo 16 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin çoğunun; “türbe ve yatırları ziyaret etmek, cem ayinine katılmak ve Muharrem orucu tutmak” ibadetlerini yerine getirdikleri, en az ise; “Ramazan orucu tutmak ve namaz kılmak” ibadetlerini yerine

getirdikleri belirlenmiştir. “Ramazan orucu tutmak” ibadetini yerine getirenlerin bir kısmı sadece Ramazan ayının ortasında üç gün oruç tuttuğunu belirtmiştir. Genel olarak bakıldığında ise; “Ramazan orucu tutmak ve namaz kılmak” ibadetleri dışındaki ibadetlerin Afyonkarahisar Alevilerinin birçoğu tarafından yapıldığı belirlenmiştir. Bu soru ile araştırma alanında İslamın temel ibadetleri ile ilgili tutumlarının ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu ibadetlerin düzenli yapılarından ziyade bu ibadetlere bakış açıları araştırılmıştır. Afyonkarahisar Alevilerinin bu ibadetleri yaptığı anlaşılmaktadır.

Katılımcılardan biri; “Eskiden dedelerimiz bize hem camiye gideceksiniz hem de ibadetinizi yapacaksınız derdi. Bugün Aleviler ibadetlerini günlük hayatta eksik yapıyorlar (K. K:21)” şeklinde açıklarken, “Biz camide hem zikirlerimizi yaparız hem ibadetlerimizi yaparız. Formel ibadetler farzdır. Bunları inkâr edersen kâfir olursun. Fıkıhta mezhebimiz Cafer’idir. Biz Kur’an’da ne varsa kabul ederiz Kur’an’da yoksa kabul etmeyiz” (K. K:13). “Bizim köyde Aleviler cuma namazına gelir hem de düzenli gelir. Cenazelerde onlar bize gelip yapabileceğimiz bir şey var mı diyerekten sorarlar. Biz hep beraberiz” (K. K:24), Biz ibadetimizi sadece camide değil her yerde yaparız (K. K: 21) şeklindeki beyanları İbadetler konusunda Alevilerin durumunu ortaya koymaktadır.

2.6. ALEVİLİĞİ ÖĞRENME

S6: “Alevilik-Bektaşılık ile ilgili bilgileri daha çok kimden ve nereden öğrendiniz?” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 17’de Afyonkarahisar Alevilerinin Alevilik-Bektaşılık ile ilgili bilgileri daha çok kimden ve nerden öğrendiğine ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır. Bu soruda katılımcılar birden çok seçeneği işaretleyebilmektedir. Tablo 17’de yer alan frekans ve yüzde değerleri bu soruya cevap veren 202 Afyonkarahisar Alevisi üzerinden hesaplanmıştır.

Tablo 17. Afyonkarahisar Alevilerinin Alevilik-Bektaşılık ile İlgili Bilgileri Daha Çok Kimden ve Nerden Öğrendiğine İlişkin Frekans ve Yüzde

Alevilik-Bektaşılık ile ilgili bilgileri daha çok kimden ve nerden öğrendiniz?	Frekans (f)	Yüzde (%)
Dedelerden	140	69,3
Aileden	125	61,9
Medyadan	8	4,0
Okullardan	6	3,0
Toplam	279	138,1

Tablo 17 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin Alevilik-Bektaşilik ile ilgili bilgileri daha çok “Dedelerden” (% 69,3) ve “Aileden” (% 61,9) öğrendiği, en az ise “Medyadan” (% 4,0) ve “Okullardan” (% 3,0) öğrendiği görülmektedir. Dolayısıyla Afyonkarahisar Alevilerinin Alevilik-Bektaşilik ile ilgili bilgi kaynaklarının dedeler ve aileleri olduğu belirlenmiştir. Görüşmecilerde Aleviliği dedelerden ve aileden öğrendiğini belirtmişlerdir (K. K: 8, 10, 12,v22,v24, 25).

Alevilik- Bektaşiliğin yeni nesillere aktarılamamasının Alevilerin yaşadığı en büyük sorunlardan birisi olduğu açıktır. Alanda yapılan görüşmelerden edinilen bilgilere göre özellikle yeni neslin Aleviliği öğrenmediği ya da öğrenemediği ifade edilmiştir. Aleviliğin öğrenilmesinde dedeler ve aile temel yapıdır. Bunun yanı sıra Alevilerin dini bilgileri öğrenmesi için çocuklarını “Yaz Kuran Kurslarına” gönderdiği gözlemlenmiştir. Burada şu da belirtilmelidir ki Alevilerin bir kısmı çocuklarını İmam Hatip Liselerine de göndermektedirler. İmam Hatip Liselerinde eğitim görüp İmamlık yapan Alevi kökenli yurttaşlarımız az da olsa mevcuttur.

2.7. İMAN ALGISI

S7: “Aşağıda sayılan iman esaslarından hangisine veya hangilerine inanmaktasınız?” sorusuna ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 18’de Afyonkarahisar Alevilerinin iman esaslarından hangisine veya hangilerine inanmakta olduğuna ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır. Bu soruda katılımcılar birden çok seçeneği işaretleyebilmektedirler. Tablo 18’de yer alan frekans ve yüzde değerleri bu soruya cevap veren 202 Afyonkarahisar Alevisi üzerinden hesaplanmıştır.

Tablo 18. Afyonkarahisar Alevilerinin İman Esaslarından Hangisine Veya Hangilerine İnanmakta Olduğuna İlişkin Frekans ve Yüzde

İman Esasları	Frekans (f)	Yüzde (%)
Hepsine	190	94,1
Allah'a	8	4,0
Peygamberlere	7	3,5
Kitaplara	5	2,5
Ahiret Gününe	4	2,0
Meleklerle	2	1,0
Kadere	1	0,5
Toplam	217	107,4

Tablo 18 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin çoğunun (% 94,1) iman esaslarının “hepsine” inandığı görülmektedir. Yani Afyonkarahisar Alevilerinin çoğu Allah’a, Peygamberlere, Kitaplara, Ahiret Gününe, Meleklerle ve Kadere inanmaktadırlar. Afyonkarahisar Alevilerinin 8’i (% 4,0) “Allah’a”, 7’si (% 3,5) “Peygamberlere”, 5’i (% 2,5) “Kitaplara”, 4’ü (% 2,0) “Ahiret gününe”, 2’si (% 1) “Meleklerle” ve 1’i (% ,5) “Kadere” inanmaktadır.

Afyonkarahisar Alevileri İslam’ın amentüsü denilen inanç esaslarına gönülden bağlı olduklarını ifade etmektedirler. Bu konuda Sünni kesimle aralarında herhangi bir fark gözlemlenmemiştir. Cenazelerin yıkanması, kefenlenmesi, defin edilmesi, namazın kılınması, kurban kesilmesi yine aynı usullerle yapılmaktadır.

2.8. HALK İNANIŞLARI

S8: “Aşağıdakilerden hangilerine inanırsınız veya başvurursunuz?” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 19’da Afyonkarahisar Alevilerinin inandığı veya başvurduğu şeylere ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır. Bu soruda katılımcılar birden çok seçeneği işaretleyebilmektedir. Tablo 19’da yer alan frekans ve yüzde değerleri bu soruya cevap veren 201 Afyonkarahisar Alevisi üzerinden hesaplanmıştır.

Tablo 19. Afyonkarahisar Alevilerinin İnandığı ve Başvurduğu Şeylere İlişkin Frekans ve Yüzde

Aşağıdakilerden hangilerine inanırsınız veya başvurursunuz?	Frekans (f)	Yüzde (%)
Yatır Ziyaretine Gitmeye	187	90,3
Nazara	167	80,7
Büyüye	36	17,4
Cine (cin çarpmasına veya cine tutulmaya)	26	12,6
Toplam	416	201

Tablo 19 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin çoğunun “Yatır Ziyaretine Gitmeye” (% 90,3) ve “Nazara” (% 80,7) inandığı veya başvurduğu görülmektedir. Afyonkarahisar Alevilerinin bir kısmının ise “Büyüye” (% 17,4) ve “Cine (cin çarpmasına veya cine tutulmaya)” (% 12,6) inandığı veya başvurduğu görülmektedir. Afyonkarahisar Alevilerinin en çok inandığı veya başvurduğu şeyin “Yatır ziyareti gitmeye” olduğu, en az inandığı veya başvurduğu şeyin “Cine (cin çarpmasına veya cine tutulmaya)” olduğu belirlenmiştir. Yatır ziyareti konusunda bir katılımcı şunları söylemiştir: “Her köyde mutlaka bir evliya yatağı vardır. Evliyanın olduğu yerde doğal

afetler olmaz. Mesela bizim yöremizde Karaca Ahmet Sultan türbesi vardır. Karaca Ahmet Sultan türbesinin Kıbrıs savaşında kapısı kapandı. Savaş bitince Karaca Ahmet geri geldi ve kapı açıldı. Namaz kılan oruç tutan hacca gidenler vardır” (K. K: 10).

3. ALEVİLİKLE İLGİLİ GENEL GÖRÜŞ

Bu bölümde “Alevilikle ilgili genel görüş nedir?” sorusuna yanıt bulmak amacıyla III. Bölümde yer alan 1-5 arası derecelenen Likert tipi 20 soruya cevap aranmıştır.

3.1. ALEVİLİĞİN GENÇ KUŞAKLARA AKTARILMASI

S1: “Aleviliğin genç kuşaklara aktarılmasında problemler vardır.” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 20’de Afyonkarahisar Alevilerinin “Aleviliğin genç kuşaklara aktarılmasında problemler var.” görüşüne katılma durumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 20. Aleviliğin Genç Kuşaklara Aktarılmasında Problemler Var Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde

Aleviliğin genç kuşaklara aktarılmasında problemler vardır.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	84	39,6
Katılıyorum	100	47,2
Kararsızım	12	5,7
Katılmıyorum	13	6,1
Kesinlikle Katılmıyorum	3	1,4
Toplam	212	100,0

Tablo 20 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin 84’ü (% 39,6) “Aleviliğin genç kuşaklara aktarılmasında problemler vardır.” görüşüne kesinlikle katılıyorken, 100’ü (% 47,2) bu görüşe sadece katıldığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 13’ü (% 6,1) “Aleviliğin genç kuşaklara aktarılmasında problemler vardır.” görüşüne katılmaz iken, 3’ü (% 1,4) bu görüşe kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 12’si (% 5,7) ise “Aleviliğin genç kuşaklara aktarılmasında problemler vardır.” görüşüne katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir.

Genel olarak bakıldığında ise Afyonkarahisar Alevilerinin çoğunluğu “Aleviliğin genç kuşaklara aktarılmasında problemler vardır.” görüşüne katılmaktadır. Afyonkarahisar Alevilerinin az bir kısmı ise bu görüşe katılmamaktadır. Genç kuşakların Aleviliğe ilgisinin az olduğu, bunun Alevilik için büyük bir tehlike arz ettiği vurgulanmaktadır. Görüşmelerde de anket sonuçlarıyla uyumlu veriler elde edilmiştir:

“Gençler bu yola fazla ilgi göstermiyor. Zaten evlilik kuralı da tamamen ortadan kalktı. Kızımın Sünni birisiyle evlenmesine izin verdim. Kızımı vermek istemiyordum ama söz geçiremedim. Şimdi araları çok iyidir. Sünnilerle aramızda bir ayrımcılık yok. Sünni kardeşlerimizle birlik ve beraberlik içinde yaşıyoruz. Basında ortaya atılan Alevilikle bizim aramızda büyük farklar vardır (K. K: 15).”

3.2. ALEVİLİĞİ YAŞAMADA KUŞAK FARKI

S2: “Aleviliği anlamada ve yaşamada gençler ve yaşlılar arasında fark vardır.” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 21’de Afyonkarahisar Alevilerinin Aleviliği anlamada ve yaşamada, gençler ve yaşlılar arasında fark vardır, görüşüne katılma durumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 21. Afyonkarahisar Alevilerinin Aleviliği Anlamada ve Yaşamada Gençler ve Yaşlılar Arasında Fark Vardır Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde

Aleviliği anlamada ve yaşamada gençler ve yaşlılar arasında fark vardır.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	96	45,3
Katılıyorum	94	44,3
Kararsızım	5	2,4
Katılmıyorum	10	4,7
Kesinlikle Katılmıyorum	5	2,4
Belirtmemiş	2	0,9
Toplam	212	100,0

Tablo 21 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin 96’sı (% 45,3) “Aleviliği anlamada ve yaşamada, gençler ve yaşlılar arasında fark vardır.” görüşüne kesinlikle katılıyorken, 94’ü (% 44,3) bu görüşe sadece katıldığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 10’u (% 4,7) “Aleviliği anlamada ve yaşamada gençler ve yaşlılar arasında fark vardır.” görüşüne katılmaz iken, 5’i (% 2,4) bu görüşe kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 5’i (% 2,4) ise “Aleviliği anlamada ve yaşamada, gençler ve yaşlılar arasında fark vardır” görüşüne katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çalışmaya katılan 2 kişi (% 0,9) ise “Aleviliği anlamada ve yaşamada, gençler ve yaşlılar arasında fark vardır” sorusuna ilişkin görüş belirtmemiştir.

Genel olarak bakıldığında ise Afyonkarahisar Alevilerinin çoğunluğu “Aleviliği anlamada ve yaşamada, gençler ve yaşlılar arasında fark vardır” görüşüne katılmaktadırlar. Afyonkarahisar Alevilerinin az bir kısmı ise bu görüşe katılmamaktadır.

Genç kuşaklar, Aleviliği daha çok kimlik sorunu olarak algılamaktadırlar. Alevi yol ve erkânını kültürel bir etkinlik olarak görmektedirler. Geleneksel Aleviliğin modernizm karşısında çözülüşünü ifade etmektedirler.

Bu doğrultuda (K. K:22) katılımcı şu görüşleri belirtmiştir ;“Yeni nesil ne yazık ki Alevilikten uzak. Alısız Alevilik olmaz Muhammetsiz Alevilik olmaz Aleviliğin özü kırklar cemine dayanıyor. Kırklar cemini kabul etmiyorsa Alevilik olmaz. Ateistlerin dediği gibi Alevilik olmaz. “Alevilikte birinci kural kul hakkını yememektir. Gençler Aleviliğin aslını bilmiyorlar (K.K: 10).”

3.3. ALEVİ DERNEK VE VAKIFLARI

S3: “Alevi dernek ve vakıflar, Alevilerin günümüzdeki sorunlarını çözmek için yeterlidir.” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 22’de Afyonkarahisar Alevilerinin “Alevi dernek ve vakıflar, Alevilerin günümüzdeki sorunlarını çözmek için yeterlidir.” görüşüne katılma durumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 22. Afyonkarahisar Alevilerinin Alevi Dernek ve Vakıflar, Alevilerin Günümüzdeki Sorunlarını Çözmek İçin Yeterlidir Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde

Alevi dernek ve vakıflar, Alevilerin günümüzdeki sorunlarını çözmek için yeterlidir.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	5	2,4
Katılıyorum	19	9,0
Kararsızım	43	20,3
Katılmıyorum	91	42,9
Kesinlikle Katılmıyorum	53	25,0
Belirtmemiş	1	0,5
Toplam	212	100,0

Tablo 22 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin 5’i (% 2,4) “Alevi dernek ve vakıflar, Alevilerin günümüzdeki sorunlarını çözmek için yeterlidir.” görüşüne kesinlikle katılıyorken 19’u (% 9,0) bu görüşe sadece katıldığını belirtmişler. Afyonkarahisar Alevilerinin 91’i (% 42,9) “Alevi dernek ve vakıflar, Alevilerin günümüzdeki sorunlarını çözmek için yeterlidir.” görüşüne katılmaz iken, 53’ü (% 25,0) bu görüşe kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 43’ü (% 20,3) ise “Alevi dernek ve vakıflar, Alevilerin günümüzdeki sorunlarını çözmek için yeterlidir.” görüşüne katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu belirtmişler. Ayrıca çalışmaya katılan 1 kişi (% 0,5) ise “Alevi dernek ve vakıflar, Alevilerin

günümüzdeki sorunlarını çözmek için yeterlidir.” sorusuna ilişkin görüş belirtmemişler.

Genel olarak bakıldığında Afyonkarahisar Alevilerinin büyük çoğunluğu “Alevi dernek ve vakıflar, Alevilerin günümüzdeki sorunlarını çözmek için yeterlidir.” görüşüne katılmamaktadır. Afyonkarahisar Alevilerinin az bir kısmı ise bu görüşe katılmaktadır. Bugün Alevilerin karşı karşıya kaldığı en önemli problemlerden birinin de dernek ve vakıflarla dedeler arasındaki temsil ve otorite mücadelesi olduğunu söylenebilir. Geleneksel yapıda sorgulanamaz bir statüye sahip olan dedeler, var olan yetkilerini dernek ve vakıflarla paylaşma konusunda hayli isteksiz görünmektedir. Buna karşılık dernek ve vakıfların hem yasal statüsü hem de geniş kitlelere ulaşma imkânları, yöneticilerinin, dedelerin aksine modern eğitim süreçlerinde daha fazla yer almış olmaları gibi etkenlerden dolayı Alevi toplumu üzerinde etkileri gittikçe artmakta olduğu alanda yapılan görüşme ve gözlemlerden anlaşılmıştır. Hal böyle olmasına rağmen Alevilerin günümüzdeki sorunlarını çözmek için vakıf ve derneklere olan güven azlığı, bu vakıf ve derneklerin siyasallaşmasından kaynaklanmaktadır. “Bugün dernekler cem evlerinden daha etkili, cem evlerini ayakta tutanlar derneklerdir. Dernekler vasıtasıyla son 15 yıldır Alevilerin temsili daha fazla ve etkili. Siyasi olarak sola yakınız, Alevilerin İslami temel ibadetleri ile bir sorunu yoktur. Suç oranı ve boşanma oranı Alevilerde azdır. Bunun sebebi Alevi olmanın yol ve erkânından kaynaklıdır.” (K.K: 22).

3.4. YABANCILAR ARASINDA KENDİNİ İFADE ETME

S4: “Alevilerin olmadığı ortamda Alevi olduğumu rahatça söyleyebilirim.” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 23’de Afyonkarahisar Alevilerinin “Alevilerin olmadığı ortamda Alevi olduğumu rahatça söyleyebilirim.” görüşüne katılma durumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 23. Afyonkarahisar Alevilerinin Alevilerin Olmadığı Ortamda Alevi Olduğumu Rahatça Söyleyebilirim Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde

Alevilerin olmadığı ortamda Alevi olduğumu rahatça söyleyebilirim.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	54	25,5
Katılıyorum	101	47,6
Kararsızım	34	16,0
Katılmıyorum	21	9,9
Belirtmemiş	2	0,9
Toplam	212	100,0

Tablo 23 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin 54'ü (% 25,5) “Alevilerin olmadığı ortamda Alevi olduğumu rahatça söyleyebilirim.” görüşüne kesinlikle katılıyorken, 101'i (% 47,6) bu görüşe sadece katıldığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 21'i (% 9,9) “Alevilerin olmadığı ortamda Alevi olduğumu rahatça söyleyebilirim.” görüşüne katılmamaktadır. Bu görüşe kesinlikle katılmadığını belirten kimse yoktur. Afyonkarahisar Alevilerinin 34'ü (% 16,0) ise “Alevilerin olmadığı ortamda Alevi olduğumu rahatça söyleyebilirim.” görüşüne katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çalışmaya katılan 2 kişi (% 0,9) ise “Alevilerin olmadığı ortamda Alevi olduğumu rahatça söyleyebilirim.” sorusuna ilişkin görüş belirtmemiştir.

Genel olarak bakıldığında Afyonkarahisar Alevilerinin çoğunluğu “Alevilerin olmadığı ortamda Alevi olduğumu rahatça söyleyebilirim.” görüşüne katılmaktadır, az bir kısmı ise bu görüşe katılmamaktadır. Alevilerinin, Alevilerin olmadığı ortamlarda kendilerini ifade edebilmeleri, bu bölgede belirli oranda sosyal bütünleşmenin sağlandığını ve dini hoşgörünün var olduğunu göstermektedir. İştirak edilen düğünlerde bu durum gözlemlenmiştir. Özellikle Alevi ve Sünnilerin birlikte yaşadığı köylerde sünnet törenlerinde ve evlilik merasimlerinde Alevi ve Sünnilerin birlikte hareket ettikleri gözlemlenmiştir. Yapılan görüşmelerde Alevi olduğunu rahatlıkla söyleyemeyenlerin daha çok resmî kurumlarda çalışan memurlar olduğu anlaşılmıştır. Hatta Afyonkarahisar Milli Eğitim Müdürlüğünde büro memuru olarak çalışan bir Alevi birey: “Hocam, bu aramızda kalsın; arkadaşlarım benim Alevi kökenli olduğumu bilmiyorlar.” şeklinde beyanda bulunmuştur. Bunun bir sorun teşkil edip etmediği sorulduğunda ise herhangi bir sorun teşkil etmediğini, ama muhtemeldir ki kendisine karşı ön yargıların oluşabileceği endişesi taşıdığını ifade etmiştir.

3.5. DEDENİN ÇÖZÜM ADRESİ OLMASI

S5: “Dini ve toplumsal problemlerin çözümü için dedeye başvururum.” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 24'de Afyonkarahisar Alevilerinin “Dini ve toplumsal problemlerin çözümü için dedeye başvururum.” görüşüne katılma durumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 24. Afyonkarahisar Alevilerinin Dini ve Toplumsal Problemlerin Çözümü İçin Dedeye Başvururum Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde

Dini ve toplumsal problemlerin çözümü için dedeye başvururum.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	34	16,0
Katılıyorum	65	30,7
Kararsızım	60	28,3
Katılmıyorum	38	17,9
Kesinlikle Katılmıyorum	12	5,7
Belirtmemiş	3	1,4
Toplam	212	100,0

Tablo 24 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin 34’ü (% 16,0) “Dini ve toplumsal problemlerin çözümü için dedeye başvururum.” görüşüne kesinlikle katılıyorken, 65’i (% 30,7) bu görüşe sadece katıldığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 38’i (% 17,9) “Dini ve toplumsal problemlerin çözümü için dedeye başvururum.” görüşüne katılmaz iken, 12’si (% 5,7) bu görüşe kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 60’ı (% 28,3) ise “Dini ve toplumsal problemlerin çözümü için dedeye başvururum.” görüşüne katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çalışmaya katılan 3 kişi (% 1,4) ise “Dini ve toplumsal problemlerin çözümü için dedeye başvururum.” sorusuna ilişkin görüş belirtmemiştir.

Genel olarak bakıldığında Afyonkarahisar Alevilerinin yaklaşık yarısı “Dini ve toplumsal problemlerin çözümü için dedeye başvururum.” görüşüne katılmaktadırlar. Afyonkarahisar Alevilerinin az bir kısmı ise bu görüşe katılmamaktadır. Bu görüşe katılıp katılmama konusunda kararsız olanlar ise çalışmada yer alan Alevilerin yaklaşık üçte biridir. Araştırma esnasında bu sorunun sorulmasındaki temel amaç, dedelerin geleneksel olarak yerine getirdiği görevleri konusunda taliplerin olaya yaklaşımını öğrenmektir. Dede, geleneksel Alevi toplumunun en tepesinde, dini ve sosyal bütün sorunları çözen bir konumda olmuştur. Sonuçlar bize göstermiştir ki artık Alevi toplumunda sorunların çözümü için pek fazla dedeye başvurulmamaktadır. İnsanlar sorun çözüm mercii olarak hukuk sistemini ve resmi daireleri görmektedirler.

3.6. AYDIN- DEDE KARŞI KARŞIYA

S6: “Alevi yazar ve aydınların dedelerin yerini aldığını düşünüyorum.” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 25’de Afyonkarahisar Alevilerinin “Alevi yazar ve aydınların dedelerin yerini aldığını düşünüyorum.” görüşüne katılma durumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 25. Afyonkarahisar Alevilerinin Alevi Yazar ve Aydınların Dedelerin Yerini Aldığını Düşünüyorum Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde

Alevi yazar ve aydınların dedelerin yerini aldığını düşünüyorum.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	5	2,4
Katılıyorum	24	11,3
Kararsızım	47	22,2
Katılmıyorum	85	40,1
Kesinlikle Katılmıyorum	51	24,1
Toplam	212	100,0

Tablo 25 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin 5’i (% 2,4) “Alevi yazar ve aydınların dedelerin yerini aldığını düşünüyorum.” görüşüne kesinlikle katılıyorken 24’ü (% 11,3) bu görüşe sadece katıldığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 85’i (% 40,1) “Alevi yazar ve aydınların dedelerin yerini aldığını düşünüyorum.” görüşüne katılmaz iken, 51’i (% 24,1) bu görüşe kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 47’si (% 22,2) ise “Alevi yazar ve aydınların dedelerin yerini aldığını düşünüyorum.” görüşüne katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir.

Genel olarak bakıldığında Afyonkarahisar Alevilerinin az bir kısmı “Alevi yazar ve aydınların dedelerin yerini aldığını düşünüyorum.” görüşüne katılmaktadır. Afyonkarahisar Alevilerinin çoğunluğu ise “Alevi yazar ve aydınların dedelerin yerini aldığını düşünüyorum.” görüşüne katılmamaktadır. Aleviler arasında bazen gizlice, bazen de açıktan açığa tartışılan ve mücadele konusu olan alanlardan birisi de Alevi yazar ve aydınlarıyla, dedelerin konumudur. Alevi aydın ve yazarların Aleviliği sol ve sosyalist fikirlerle özdeşleştirerek Aleviliğin bir “hak arama mücadelesi” ve bir “sınıf mücadelesi” olarak algılama eğilimi ağır basarken bu aydın ve yazarların genelinde dedelerin Alevi toplumunun geri kalmışlığında önemli bir sebep olarak gördükleri, onları statükonun temsilcisi olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Dedeler ise aydın ve yazarların Aleviliği gerçek mecrasından saptırdıklarını, siyasal bir araç olarak kullandıklarını ifade etmektedir. Bu kavga da Afyonkarahisar Alevilerin çoğunluğu dedenin yanında durmakta ve aydın yazarların hiçbir şekilde dedelerin yerini alamayacağını düşünmektedir.

3.7. DEDELİĞİN ZORUNLULUĞU

S7: “Dedeler, Alevi-Bektaşiliğin yaşatılması için zorunludur.” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 26’da Afyonkarahisar Alevilerinin “Dedeler, Alevi-Bektaşiliğin yaşatılması için zorunludur.” görüşüne katılma durumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 26. Afyonkarahisar Alevilerinin Dedeler, Alevi-Bektaşiliğin Yaşatılması İçin Zorunludur Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde

Dedeler, Alevi-Bektaşiliğin yaşatılması için zorunludur.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	75	35,4
Katılıyorum	100	47,2
Kararsızım	28	13,2
Katılmıyorum	7	3,3
Kesinlikle Katılmıyorum	2	0,9
Toplam	212	100,0

Tablo 26 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin 75’i (% 35,4) “Dedeler, Alevi-Bektaşiliğin yaşatılması için zorunludur.” görüşüne kesinlikle katılıyorken, 100’ü (% 47,2) bu görüşe sadece katıldığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 7’si (% 3,3) “Dedeler, Alevi-Bektaşiliğin yaşatılması için zorunludur.” görüşüne katılmaz iken, 2’si (% 0,9) bu görüşe kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 28’i (% 13,2) ise “Dedeler, Alevi-Bektaşiliğin yaşatılması için zorunludur.” görüşüne katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir.

Genel olarak bakıldığında Afyonkarahisar Alevilerinin çoğunluğu “Dedeler, Alevi-Bektaşiliğin yaşatılması için zorunludur.” görüşüne katılmaktadır. Afyonkarahisar Alevilerinin az bir kısmı ise bu görüşe katılmamaktadır.

Alevi toplumunda Aleviliğin yaşatılması konusunda dedelerin konumu, en önemli yeri tutmaktadır. Afyonkarahisar’da dedeler Aleviliğin varlığını sürdürebilmesi için olmazsa olmaz şart olarak algılanmaktadır. Geçmişe nazaran işlevlerinde daralma olsa da dedeler, Alevi toplumunda hâlâ saygınlığını korumaktadır.

Bir katılımcının görüşü şu şekildedir; “Bugün çok çeşitli Alevilik var. Biz bunu ‘yol bir süre bin bir’ şeklinde ifade ediyoruz. Aleviliğin özü eline beline diline sahip olmaktır. İslam’ın özü Aleviliktir. Kırklar cemi ile başlar. Dedelerin soydan gelmesi gerekir. Mezhep olarak imamı Cafer mezhebine bağlıyız. Alevilikte ben yok, biz vardır.

Dedelere maaş ve para toplamayı uygun görmüyoruz. Alevilik şehirlerde düzgün yaşanmıyor. Cem evlerine bazı haklar verilmeli, bizde hacca gitme yoktur. Hacı Bektaşî dergâhını ziyaret ederiz. Dedelik sistemi ne yazık ki bitmektedir. Eğer dedelik sistemi resmiyete girerse tamamen biter. Düşkünlük ve musahiplik ne yazık ki uygulanamamaktadır. Bizim düşmanlığımız yezidedir, Sünni ayrı Yezit ayrı. Sünnilerle evlilik yapılmaktadır. Benim gelinim de Sünni'dir. Aramız da çok iyidir" (K. K: 14).

3.8. DEDELİK MÜESSESESİNİN GİDİŞATI

S8: "Dedelik müessesesi gittikçe bozulmaktadır." sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 27'de Afyonkarahisar Alevilerinin "Dedelik müessesesi gittikçe bozulmaktadır." görüşüne katılma durumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 27. Afyonkarahisar Alevilerinin Dedelik Müessesesi Gittikçe Bozulmaktadır Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde

Dedelik müessesesi gittikçe bozulmaktadır.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	39	18,4
Katılıyorum	121	57,1
Kararsızım	18	8,5
Katılmıyorum	24	11,3
Kesinlikle Katılmıyorum	8	3,8
Belirtmemiş	2	0,9
Toplam	212	100,0

Tablo 27 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin 39'u (% 18,4) "Dedelik müessesesi gittikçe bozulmaktadır." görüşüne kesinlikle katılıyorken, 121'i (% 57,1) bu görüşe sadece katıldığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 24'ü (% 11,3) "Dedelik müessesesi gittikçe bozulmaktadır." görüşüne katılmaz iken 8'i (% 3,8) bu görüşe kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 18'i (% 8,5) ise "Dedelik müessesesi gittikçe bozulmaktadır." görüşüne katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çalışmaya katılan 2 kişi (% 0,9) ise "Dedelik müessesesi gittikçe bozulmaktadır." sorusuna ilişkin görüş belirtmemiştir.

Genel olarak bakıldığında ise Afyonkarahisar Alevilerinin çoğunluğu "Dedelik müessesesi gittikçe bozulmaktadır." görüşüne katılmaktadır. Afyonkarahisar Alevilerinin az bir kısmı ise bu görüşe katılmamaktadır.

Dedelik müessesesinin gittikçe bozulduğu Afyonkarahisar Alevilerinde hâkim bir görüş olarak kendini göstermektedir. Dedelik yaptığı için herhangi bir resmi ve sabit

geliri olmayan dedeler özellikle ekonomik alandaki iş ve işlemlerinden dolayı eleştiriye tabi tutulmaktadır. Görüşme yapılan birçok katılımcı, dedelik müessesesinin dedeler tarafından kendi çıkarları için kullanıldığını belirtmiştir. Bu yönüyle dedelerin eleştirilmesinde aynı zamanda dedelerin görevlerini yaparken taliplerden almış olduğu *hakullah* denilen bir meblağın etkisinin de olduğu gözlemlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre dedelik müessesesine olan bu güven kaybının bir sebebi de dedelerin Alevilikle ilgili yeterli bilgi ve donanıma sahip olmamalarıdır. Görüşmelerden anlaşılmıştır ki; kendini yetiştirmiş, Aleviliğe hâkim olan dedeler olduğu gibi dedeliğin soydan gelmesinden dolayı bir nevi mecburen bu görevi ifa eden, bunu kendisine bir yük olarak algılayan ve bu konuda kendisini hiç geliştirmeyen dedeler de mevcuttur. “Dedeler mağdurdur. Dedelerin maaş alması gerekir. Geçimlerini sağlaması için mutlaka dedelerin maaş alması gerekir. Biz elimizden geldiğince katkı sunuyoruz ama bu yeterli olmuyor. Düşkünlük ve musahiplik uygulanamıyor (K.K: 21).” Ayrıca dedelik müessesesinin çökmesinin oldukça zararlı olacağı görüşü de hâkimdir. “Alevilik toplumsal olarak desteklenmelidir. Talip-dede ilişkisi çökerse Alevilik de çöker. Onun için dedelik Alevilikte vazgeçilmezdir (K. K: 19).” “Dedelik kurumu olmazsa Alevilik yolu da olmaz. Ama dedelerde kendini yetiştirmeli ve geliştirmelidir (K.K: 12).”

3.9. ALEVİLİĞİN SİYASALLAŞMASI

S9: “Alevi-Bektaşiliğin siyasallaşması Alevi-Bektaşiliğe zarar vermektedir.” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 28’de Afyonkarahisar Alevilerinin “Alevi-Bektaşiliğin siyasallaşması Alevi-Bektaşiliğe zarar vermektedir.” görüşüne katılma durumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 28. Afyonkarahisar Alevilerinin Alevi-Bektaşiliğin Siyasallaşması Alevi-Bektaşiliğe Zarar Vermektedir Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde

Alevi-Bektaşiliğin siyasallaşması Alevi-Bektaşiliğe zarar vermektedir.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	39	18,4
Katılıyorum	75	35,4
Kararsızım	58	27,4
Katılmıyorum	38	17,9
Kesinlikle Katılmıyorum	1	0,5
Belirtmemiş	1	0,5
Toplam	212	100,0

Tablo 28 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin 39’u (% 18,4) “Alevi-Bektaşiliğin siyasallaşması Alevi-Bektaşiliğe zarar vermektedir.” görüşüne kesinlikle

katılıyorken 75'i (% 35,4) bu görüşe sadece katıldığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 38'i (% 17,9) "Alevi-Bektaşiliğin siyasallaşması Alevi-Bektaşiliğe zarar vermektedir." görüşüne katılmaz iken, sadece 1 (% 0,5) kişi bu görüşe kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 58'i (% 27,4) ise "Alevi-Bektaşiliğin siyasallaşması Alevi-Bektaşiliğe zarar vermektedir." görüşüne katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çalışmaya katılan 1 kişi (% 0,5) ise "Alevi-Bektaşiliğin siyasallaşması Alevi-Bektaşiliğe zarar vermektedir." sorusuna ilişkin görüş belirtmemiştir.

Genel olarak bakıldığında ise Afyonkarahisar Alevilerinin çoğunluğu "Alevi-Bektaşiliğin siyasallaşması Alevi-Bektaşiliğe zarar vermektedir." görüşüne katılmaktadır. Afyonkarahisar Alevilerinin az bir kısmı ise bu görüşe katılmamaktadır. Bu görüşe katılıp katılmama konusunda kararsız olanlar ise çalışmada yer alan Alevilerin yaklaşık üçte biridir.

Aleviliğin siyasallaşmasının Aleviliğe zarar verdiği konusunda Afyonkarahisar Alevilerinde sarıh bir görüş mevcuttur. Burada Aleviliğin siyasallaşmasından kasıt, Aleviliğin sol ve sosyalist fikirlerle özdeş kabul edilmesidir. Bu konuda özellikle kırsal kesimde yaşayan Alevilerin bir rahatsızlığı bariz bir şekilde görülmektedir. Özellikle yönetimde hep sağ iktidarların olmasıyla Alevilerin devletten hizmet alma konusunda eksik kaldığı şeklinde yaygın bir kanaat hâkimdir. "Biz herhangi bir partinin arka bahçesi olmamalıyız. Bize hizmeti kim getiriyorsa onun yanında yer almalıyız." şeklinde görüşler de mevcuttur. Bu anlamda ileride bahsedileceği gibi yerel yönetimlerde Refah Partisi de dâhil olmak üzere sol partiler dışındaki partiler de Alevi yerleşim birimlerinde belediye başkanlıkları kazanmıştır. "Din en güzel siyasi malzemedir. Onun için Aleviler de siyasi olarak sömürülmektedir. Aleviliği siyaset üzerinden değerlendirmiyoruz. Aleviler blok olarak herhangi bir yere gitmemelidir. Sünnilerle evlilik konusunda hiçbir problem yoktur (K. K: 1)." Herhangi bir siyasi partiye angaje olunmaması gerektiğini de belirtmektedirler. "Köyümüz genelde CHP'ye oy veriyor. Ama bu yanlış, bize kim hizmet getirirse ona oy vermeliyiz (K. K: 15)."

3.10. ALEVİLİK SİYASAL ARAÇ MI?

S10: "Alevilik siyasi araç olarak kullanılmaktadır." sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 29’da Afyonkarahisar Alevilerinin “Alevilik siyasi araç olarak kullanılmaktadır.” görüşüne katılma durumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 29. Afyonkarahisar Alevilerinin Alevilik Siyasi Araç Olarak Kullanılmaktadır Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde

Alevilik siyasi araç olarak kullanılmaktadır.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	25	11,8
Katılıyorum	85	40,1
Kararsızım	58	27,4
Katılmıyorum	36	17,0
Kesinlikle Katılmıyorum	7	3,3
Belirtmemiş	1	0,5
Toplam	212	100,0

Tablo 29 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin 25’i (% 11,8) “Alevilik siyasi araç olarak kullanılmaktadır.” görüşüne kesinlikle katılıyorken 85’i (% 40,1) bu görüşe sadece katıldığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 36’sı (% 17,0) “Alevilik siyasi araç olarak kullanılmaktadır.” görüşüne katılmaz iken 7’si (% 3,3) bu görüşe kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 58’i (% 27,4) ise “Alevilik siyasi araç olarak kullanılmaktadır.” görüşüne katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çalışmaya katılan 1 kişi (% 0,5) ise “Alevilik siyasi araç olarak kullanılmaktadır.” sorusuna ilişkin görüş belirtmemiştir.

Genel olarak bakıldığında ise Afyonkarahisar Alevilerinin yaklaşık yarısı “Alevilik siyasi araç olarak kullanılmaktadır.” görüşüne katılmaktadır. Afyonkarahisar Alevilerinin az bir kısmı ise bu görüşe katılmamaktadır. Bu görüşe katılıp katılmama konusunda kararsız olanlar ise çalışmada yer alan Alevilerin yaklaşık üçte biridir.

3.11. CAMİ-CEMEVİ İKİLEMİ

S11: “Cemevinin, Cami ile benzer işleve sahip olduğunu düşünüyorum.” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 30’da Afyonkarahisar Alevilerinin “Cemevinin, Cami ile benzer işleve sahip olduğunu düşünüyorum.” görüşüne katılma durumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 30. Afyonkarahisar Alevilerinin Cem evinin, Cami ile Benzer İşleve Sahip Olduğunu Düşünüyorum Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde

Cem evinin, Cami ile benzer işleve sahip olduğunu düşünüyorum.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	25	11,8
Katılıyorum	96	45,3
Kararsızım	49	23,1
Katılmıyorum	30	14,2
Kesinlikle Katılmıyorum	7	3,3
Belirtmemiş	5	2,4
Toplam	212	100,0

Tablo 30 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin 25’i (% 11,8) “Cemevinin, Cami ile benzer işleve sahip olduğunu düşünüyorum.” görüşüne kesinlikle katılıyorken 96’sı (% 45,3) bu görüşe sadece katıldığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 30’u (% 14,2) “Cemevinin, Cami ile benzer işleve sahip olduğunu düşünüyorum.” görüşüne katılmazken 7’si (% 3,3) bu görüşe kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 49’u (% 23,1) ise “Cemevinin, cami ile benzer işleve sahip olduğunu düşünüyorum.” görüşüne katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çalışmaya katılan 5 kişi (% 2,4) ise “Cemevinin, Cami ile benzer işleve sahip olduğunu düşünüyorum.” sorusuna ilişkin görüş belirtmemiştir.

Genel olarak bakıldığında ise Afyonkarahisar Alevilerinin çoğunluğu “Cemevinin, Cami ile benzer işleve sahip olduğunu düşünüyorum.” görüşüne katılmaktadır. Afyonkarahisar Alevilerinin az bir kısmı ise bu görüşe katılmamaktadır.

Gündemin önemli tartışma konularından biri olan cami-cemevi ikilemi: Cemevinin, caminin alternatifi olarak düşünülmesi ve bir ibadethane statüsüne kavuşması konusunda yapılan tartışmaları ölçmek için sorulan bu soruda ve yapılan görüşmelerde, Afyonkarahisar Alevilerinin cemevini camiyle benzer işlevlere sahip olduğunu göstermektedir. Burada göz önünde bulundurulması gereken önemli hususlardan biri de Afyonkarahisar Alevilerinin hem camiye hem de cemevini sahiplenmeleridir.

3.12. ALEVİLİKTE DÜŞKÜNLÜK

S12: “Düşkünlük sistemi Aleviliğin temel kurallarındandır.” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 31’de Afyonkarahisar Alevilerinin “Düşkünlük sistemi Aleviliğin temel kurallarındandır.” görüşüne katılma durumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 31. Afyonkarahisar Alevilerinin Düşkünlük Sistemi Aleviliğ n Temel Kurallarındandır Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde

D����nl�k sistemi Aleviliğ�n temel kurallarındandır.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	45	21,2
Katılıyorum	112	52,8
Kararsızım	23	10,8
Katılmıyorum	6	2,8
Belirtmemi�	26	12,3
Toplam	212	100,0

Tablo 31 incelendiğ nde Afyonkarahisar Alevilerinin 45’i (% 21,2) ‘‘D    nl k sistemi Aleviliğ n temel kurallarındandır.’’ görüşüne kesinlikle katılıyorken 112’si (% 52,8) bu g r   e sadece katıldığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin sadece 6’sı (%2,8) ‘‘D    nl k sistemi Aleviliğ n temel kurallarındandır.’’ görüşüne katılmamaktadır. Bu g r   e kesinlikle katılmadığını belirten kimse yoktur. Afyonkarahisar Alevilerinin 23’  (% 10,8) ise ‘‘D    nl k sistemi Aleviliğ n temel kurallarındandır.’’ görüşüne katılıp katılmama konusunda kararsız olduğ n  belirtmiştir. Ayrıca çalışmaya katılan 26 kişi (% 12,3) ise ‘‘D    nl k sistemi Aleviliğ n temel kurallarındandır.’’ sorusuna ilişkin g r    belirtmemiştir.

Genel olarak bakıldığında Afyonkarahisar Alevilerinin  oğ nluğ  ‘‘D    nl k sistemi Aleviliğ n temel kurallarındandır.’’ görüşüne katılmaktadır. Afyonkarahisar Alevilerinin çok az bir kısmı ise bu g r   e katılmamaktadır. Ayrıca bu soruya g r    belirtmeyen kişi sayısı diğ r sorularda g r    belirtmeyen kişi sayısından daha fazladır.

Alevi toplumunda bir hukuk sistemi işlevini gören *d    nl k*, geleneksel Aleviliğ n temel unsurlarından birisidir. Aynı şekilde bugün Afyonkarahisar’da yaşayan Aleviler de d    nl k sistemini, Aleviliğ n temel kurallarından birisi olarak görmektedir. Ama bu daha çok söylemde olan, uygulamaya pek fazla geçirilemeyen bir konudur. Yapılan g r   melerden edinilen izlenim; çağın şartları sebebiyle d    nl k sisteminin uygulanmasının imkânsız olduğ  g r    hâkimdir.

3.13. D    NL K İŞLEVSİZ M ?

S13: ‘‘D    nl k sistemi artık gereğ  gibi i lememektedir.’’ sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 32’de Afyonkarahisar Alevilerinin ‘‘D    nl k sistemi artık gereğ  gibi i lememektedir.’’ görüşüne katılma durumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 32. Afyonkarahisar Alevilerinin Düşkünlük Sistemi Artık Gereği Gibi İşlememektedir Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde

Düşkünlük sistemi artık gereği gibi işlememektedir.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	66	31,1
Katılıyorum	92	43,4
Kararsızım	12	5,7
Katılmıyorum	8	3,8
Kesinlikle Katılmıyorum	11	5,2
Belirtmemiş	23	10,8
Toplam	212	100,0

Tablo 32 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin 66’sı (% 31,1) “Düşkünlük sistemi artık gereği gibi işlememektedir.” görüşüne kesinlikle katılıyorken 92’si (% 43,4) bu görüşü sadece katıldığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 8’i (% 3,8) “Düşkünlük sistemi artık gereği gibi işlememektedir.” görüşüne katılmaz iken 11’i (% 5,2) bu görüşü kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 12’si (% 5,7) ise “Düşkünlük sistemi artık gereği gibi işlememektedir.” görüşüne katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çalışmaya katılan 23 kişi (% 10,8) “Düşkünlük sistemi artık gereği gibi işlememektedir.” sorusuna ilişkin görüş belirtmemiştir.

Genel olarak bakıldığında ise Afyonkarahisar Alevilerinin  oğunluğu “Düşkünlük sistemi artık gereği gibi işlememektedir.” görüşüne katılmaktadır. Afyonkarahisar Alevilerinin az bir kısmı ise bu görüşü katılmamaktadır.

3.14. ALEVİLİKTE MÜSAHİPLİK

S14: “Her Alevinin bir musahibi olmalıdır.” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 33’de Afyonkarahisar Alevilerinin “Her Alevinin bir musahibi olmalıdır.” görüşüne katılma durumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 33. Afyonkarahisar Alevilerinin Her Alevinin Bir Musahibi Olmalıdır Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde

Her Alevinin bir musahibi olmalıdır.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	64	30,2
Katılıyorum	108	50,9
Kararsızım	23	10,8
Katılmıyorum	10	4,7
Kesinlikle Katılmıyorum	4	1,9
Belirtmemiş	3	1,4
Toplam	212	100,0

Tablo 33 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin 64’ü (% 30,2) “Her Alevinin bir musahibi olmalıdır.” görüşüne kesinlikle katılıyorken 108’i (% 50,9) bu görüşe sadece katıldığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 10’u (% 4,7) “Her Alevinin bir musahibi olmalıdır.” görüşüne katılmaz iken 4’ü (% 1,9) bu görüşe kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 23’ü (% 5,7) ise “Her Alevinin bir musahibi olmalıdır.” görüşüne katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çalışmaya katılan 3 kişi (% 1,4) “Her Alevinin bir musahibi olmalıdır.” sorusuna ilişkin görüş belirtmemiştir.

Genel olarak bakıldığında ise Afyonkarahisar Alevilerinin büyük bir çoğunluğu “Her Alevinin bir musahibi olmalıdır.” görüşüne katılmaktadır. Afyonkarahisar Alevilerinin çok az bir kısmı ise bu görüşe katılmamaktadır.

Her Alevinin bir Müsahibi olmalı görüşü Afyonkarahisar Alevilerinde genel kabul gören bir görüştür. Düşkünlük sisteminde olduğu gibi musahipliğin de uygulanmasının artık çok zor olduğu ayrıca musahiplik sorumluluklarının çok fazla olmasından dolayı musahipliğin yerine getirilmesinin imkânsızlığı ifade edilmektedir. Müsahiplik erkânının, Afyonkarahisar Alevilerinde çok az uygulanan bir erkân olduğu söylenebilir.

3.15. ÖTEKİ İLE İLİŞKİLER

S15: “Farklı mezhepten olan insanlarla ilişkilerimde bir olumsuzluk yaşamıyorum.” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 34’te Afyonkarahisar Alevilerinin “Farklı mezhepten olan insanlarla ilişkilerimde bir olumsuzluk yaşamıyorum.” görüşüne katılma durumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 34. Afyonkarahisar Alevilerinin Farklı Mezhepten Olan İnsanlarla İlişkilerimde Bir Olumsuzluk Yaşamıyorum Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde

Farklı mezhepten olan insanlarla ilişkilerimde bir olumsuzluk yaşamıyorum	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	57	26,9
Katılıyorum	113	53,3
Kararsızım	22	10,4
Katılmıyorum	13	6,1
Kesinlikle Katılmıyorum	7	3,3
Toplam	212	100,0

Tablo 34 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin 57’si (% 26,9) “Farklı mezhepten olan insanlarla ilişkilerimde bir olumsuzluk yaşamıyorum.” görüşüne

kesinlikle katılıyorken 113'ü (% 53,3) bu görüşe sadece katıldığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 13'ü (% 6,1) “Farklı mezhepten olan insanlarla ilişkilerimde bir olumsuzluk yaşamıyorum.” görüşüne katılmazken, 7'si (% 3,3) bu görüşe kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 22'si (% 10,4) ise “Farklı mezhepten olan insanlarla ilişkilerimde bir olumsuzluk yaşamıyorum.” görüşüne katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir.

Genel olarak bakıldığında Afyonkarahisar Alevilerinin çoğunluğu “Farklı mezhepten olan insanlarla ilişkilerimde bir olumsuzluk yaşamıyorum.” görüşüne katılmaktadır. Afyonkarahisar Alevilerinin çok az bir kısmı ise bu görüşe katılmamaktadır.

“Farklı mezhepten olan insanlarla ilişkilerimde bir olumsuzluk yaşamıyorum.” sorusuna verilen cevaplarda Afyonkarahisar özelinde Alevi ve Sünni kesimlerin birbirleriyle ilişkilerinde sorunsuz bir yapının olduğu anlaşılmaktadır. Bu iki gruptaki insanlar, birbirlerini tanıdıkça birbirleri hakkında var olan ön yargı ve sabit fikirlerden uzaklaşmakta ve sağlıklı ilişkiler ortaya çıkmaktadır. Özellikle Alevi ve Sünnilerin karışık olarak yaşadığı köylerde ve yerleşim birimlerinde her iki tarafın birbirini tanıma fırsatı bulmasından dolayı sosyal ilişkiler daha fazla gelişmiş, birbirlerine karşı daha az önyargı oluşmuştur.

3.16. DÜĞÜN VE CENAZE UYGULAMALARI

S16: “Düğün ve cenaze törenlerimize kendi kültürümüzden kattığımız farklı uygulamalar vardır.” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 35’de Afyonkarahisar Alevilerinin “Düğün ve cenaze törenlerimize kendi kültürümüzden kattığımız farklı uygulamalar vardır” görüşüne katılma durumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 35. Afyonkarahisar Alevilerinin Düğün ve Cenaze Törenlerimize Kendi Kültürümüzden Kattığımız Farklı Uygulamalar Vardır Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde

Düğün ve cenaze törenlerimize kendi kültürümüzden kattığımız farklı uygulamalar vardır.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	13	6,1
Katılıyorum	43	20,3
Kararsızım	94	44,3
Katılmıyorum	54	25,5
Kesinlikle Katılmıyorum	5	2,4
Belirtmemiş	3	1,4
Toplam	212	100,0

Tablo 35 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin 13’ü (% 6,1) “Düğün ve cenaze törenlerimize kendi kültürümüzden kattığımız farklı uygulamalar vardır.” görüşüne kesinlikle katılıyorken 43’ü (% 20,3) bu görüşe sadece katıldığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 54’ü (% 25,5) “Düğün ve cenaze törenlerimize kendi kültürümüzden kattığımız farklı uygulamalar vardır.” görüşüne katılmaz iken 5’i (% 2,4) bu görüşe kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 94’ü (% 44,3) ise “Düğün ve cenaze törenlerimize kendi kültürümüzden kattığımız farklı uygulamalar vardır.” görüşüne katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çalışmaya katılan 3 kişi (% 1,4) “Düğün ve cenaze törenlerimize kendi kültürümüzden kattığımız farklı uygulamalar vardır.” sorusuna ilişkin görüş belirtmemiştir.

Genel olarak bakıldığında ise Afyonkarahisar Alevilerinin yaklaşık yarısı “Düğün ve cenaze törenlerimize kendi kültürümüzden kattığımız farklı uygulamalar vardır.” görüşüne katılıp katılmama konusunda kararsızdır. Afyonkarahisar Alevilerinin bir kısmı ise bu görüşe katılmakta iken az bir kısmı da bu görüşe katılmamaktadır.

3.17. ALEVİLİĞİN BULUNDUĞU YER

S17: “Alevilerin tarihsel süreç içerisinde hak ettikleri yerde olduklarına inanıyorum.” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 36’da Afyonkarahisar Alevilerinin “Alevilerin tarihsel süreç içerisinde hak ettikleri yerde olduklarına inanıyorum.” görüşüne katılma durumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 36. Afyonkarahisar Alevilerinin Alevilerin Tarihsel Süreç İçerisinde Hak Ettikleri Yerde Olduklarına İnanıyorum Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde

Alevilerin tarihsel süreç içerisinde hak ettikleri yerde olduklarına inanıyorum.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	9	4,2
Katılıyorum	27	12,7
Kararsızım	50	23,6
Katılmıyorum	93	43,9
Kesinlikle Katılmıyorum	24	11,3
Belirtmemiş	9	4,2
Toplam	212	100,0

Tablo 36 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin 9’u (% 4,2) “Alevilerin tarihsel süreç içerisinde hak ettikleri yerde olduklarına inanıyorum.” görüşüne kesinlikle katılıyorken 27’si (% 12,7) bu görüşe sadece katıldığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 93’ü (% 43,9) “Alevilerin tarihsel süreç içerisinde hak ettikleri yerde

olduklarına inanıyorum.” görüşüne katılmaz iken, 24’ü (% 11,3) bu görüşe kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 9’u (% 4,2) ise “Alevilerin tarihsel süreç içerisinde hak ettikleri yerde olduklarına inanıyorum.” görüşüne katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çalışmaya katılan 9 kişi (% 4,2) “Alevilerin tarihsel süreç içerisinde hak ettikleri yerde olduklarına inanıyorum.” sorusuna ilişkin görüş belirtmemiştir.

Genel olarak bakıldığında Afyonkarahisar Alevilerinin az bir kısmı “Alevilerin tarihsel süreç içerisinde hak ettikleri yerde olduklarına inanıyorum.” görüşüne katılmaktadır. Afyonkarahisar Alevilerinin çoğunluğu ise bu görüşe katılmamaktadır.

Tarihi süreç içerisinde toplumun *ötekileri* olarak algılanan, uzun yıllar genel toplumsal hayattan kendilerini izole ederek ve marjinalleşerek yaşayan Aleviler bugün de kendilerinin hak ettikleri yerde olmadıklarına inanmaktadırlar. Bu konuda kendilerinin yanlış tanındığını ve tanıtıldığını ısrarla belirterek bir mağduriyet yaşadıklarını ifade etmektedirler. Afyonkarahisar’da yaşayan Alevilerin içinde bulunduğu durumdan önceleri, kendileri dışındaki gruplardan gelen tehdit ve haksızlıklara bugün kendilerini Alevi olarak ifade edenlerden de geldiğini belirterek durumun geldiği boyutu ortaya koymaktadırlar.

3.18. ÖTEKİ İLE EVLİLİK

S18: “Çocuklarımla farklı mezhepten biriyle evlenmesini uygun görürüm.” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 37’de Afyonkarahisar Alevilerinin “Çocuklarımla farklı mezhepten biriyle evlenmesini uygun görürüm.” görüşüne katılma durumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 37. Afyonkarahisar Alevilerinin Çocuklarımla Farklı Mezhepten Biriyle Evlenmesini Uygun Görürüm Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde

Çocuklarımla farklı mezhepten biriyle evlenmesini uygun görürüm.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	11	5,2
Katılıyorum	112	52,8
Kararsızım	34	16,0
Katılmıyorum	31	14,6
Kesinlikle Katılmıyorum	21	9,9
Belirtmemiş	3	1,4
Toplam	212	100,0

Tablo 37 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin 11'i (% 5,2) "Çocuklarımın farklı mezhepten biriyle evlenmesini uygun görürüm." görüşüne kesinlikle katılıyorken 112'si (% 52,8) bu görüşe sadece katıldığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 31'i (% 14,6) "Çocuklarımın farklı mezhepten biriyle evlenmesini uygun görürüm." görüşüne katılmaz iken 21'i (% 9,9) bu görüşe kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 34'ü (% 16,0) ise "Çocuklarımın farklı mezhepten biriyle evlenmesini uygun görürüm." görüşüne katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çalışmaya katılan 3 kişi (% 1,4) "Çocuklarımın farklı mezhepten biriyle evlenmesini uygun görürüm." sorusuna ilişkin görüş belirtmemiştir.

Genel olarak bakıldığında Afyonkarahisar Alevilerinin çoğunluğu "Çocuklarımın farklı mezhepten biriyle evlenmesini uygun görürüm." görüşüne katılmaktadır. Afyonkarahisar Alevilerinin az bir kısmı ise bu görüşe katılmamaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde içinde kendi kendine yeten bir toplum olarak varlığını sürdüren Alevilerin, bu yapılarını korumalarının en önemli dayanağının içten evlilik (endogami) olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca öğretilerde Alevi olmayanlarla evlenmek, düşkünlük sebebidir. Göç ve kentleşme sonucu bu özelliklerini kaybeden Alevi topluluklar, artık Alevi olmayan kişilerle de evlenebilmektedir. Özellikle yüksek tahsil gören Aleviler arasında gözlemlenen bu durum, artık dıştan evliliğin karşı konulamaz bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Afyonkarahisar Alevileri de bu evlilikleri normal kabul etmektedirler. Görüşülen birçok Alevi, oğullarının ve kızlarının Sünnilerle evlendiğini belirtmişlerdir. Burada farklı mezhepten evliliğe karşı çıkanların temel gerekçesi ailelerin birbirlerini ötekileştirmesi olarak gösterilmektedirler. Konuya Sünni bir katılımcının yaklaşımı şöyledir. "Alevilerle aramızda kız alıp verme vardır, ama nadirdir. Mesela benim amcam Alevidir. Benim dedem ölünce ninem Alevi birine varmıştır. Böylece amcam Alevilerin içinde kalıp Alevi kültürüne göre yetişmiştir. Aramızda kesinlikle kavga çatışma olmaz, ufak tefek tartışmalar olsa da bunlar güzellikle çözülür (K. K: 24)." veya "Farklı mezheplerle evlenilebilir aramızda kız alıp verme olur. Boşanma bizde oldukça azdır (K.K: 21)." şeklinde görüş belirtmişlerdir. Bazıları da karşılıklı anlayışa dikkat çeker. "Benim çocuklarım hem oğlum hem kızım Sünnilerle evlendi. Karşı taraf seni kabul etmezse evlilik zor yürüyor. Ama herkes birbirini kabul ederse güzel gider (K. K: 16)." "Sünnilerle evlenebilir ve evlenmeler de olmaktadır (K.K: 12)" iki mezhebin pek fazla ortak yönü olduğunu vurgulayanlar da vardır. "Dinimizde ayrımcılık yoktur. Alevi olduğum için bazen beni istemiyorlar. Allah bir, kitap bir, peygamber bir. Bizde

niçin ayrılık olsun. Hak Muhammed Ali yolu gerçek İslam yoludur. Musahiplik yapılmıyor düşkünlük yapılmıyor. Sünnilerle kız alıp vermek oluyor. Biz Alevilere esnaftan büyük güven vardır. Kadınlarımız bizimle aynıdır. Boşanma nadiren olur. Peygamberden sonra Hazreti Ali İslam'ın temsilcisidir (K. K: 15).” “Gelinim Sünni. Biz hem camiye gideriz hem cem evine gideriz. Önemli olan Hak Muhammed Ali yolunda olmaktır (K. K: 4).”

3.19. ALEVİLİĞİN TEMEL SORUNU

S19: “Alevilerin günümüzde en önemli sorunu haklarının tanınmamasıdır.” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 38’de Afyonkarahisar Alevilerinin “Alevilerin günümüzde en önemli sorunu haklarının tanınmamasıdır.” görüşüne katılma durumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 38. Afyonkarahisar Alevilerinin Alevilerin Günümüzde En Önemli Sorunu Haklarının Tanınmamasıdır Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde

Alevilerin günümüzde en önemli sorunu haklarının tanınmamasıdır.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	34	16,0
Katılıyorum	56	26,4
Kararsızım	75	35,4
Katılmıyorum	28	13,2
Kesinlikle Katılmıyorum	19	9,0
Toplam	212	100,0

Tablo 38 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin 34’ü (% 16,0) “Alevilerin günümüzde en önemli sorunu haklarının tanınmamasıdır.” görüşüne kesinlikle katılıyorken 56’sı (% 26,4) bu görüşe sadece katıldığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 28’i (% 6,1) “Alevilerin günümüzde en önemli sorunu haklarının tanınmamasıdır.” görüşüne katılmaz iken 19’u (% 9,0) bu görüşe kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 75’i (% 35,4) ise “Alevilerin günümüzde en önemli sorunu haklarının tanınmamasıdır.” görüşüne katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir.

Genel olarak bakıldığında Afyonkarahisar Alevilerinin bir kısmı “Alevilerin günümüzde en önemli sorunu haklarının tanınmamasıdır.” görüşüne katılmakta iken bir kısmı da katılmamaktadır. Afyonkarahisar Alevilerinin yaklaşık üçte biri ise “Alevilerin günümüzde en önemli sorunu haklarının tanınmamasıdır.” görüşüne katılıp katılmama

konusunda kararsızdır. Aleviliğin temel sorunu, bakış açısını ifade eden görüşler araştırma alanında şöyle ifade edilmektedir; “Tevalla ve Teberra temel ilkelerimizdir. Sünnilerle aramızdaki ayrım buradadır. Peygamber soyundan olmayanlar evliya olamaz. Bu da ehlibeytle devam eder. Cuma farzdır. Kadınların da gitmesi lazım. Kadınlar niye gitmiyor. Artık bugün çağ hızlı değişiyor, teknoloji değişiyor, hayatın özü devamlı değişiyor ama insanın ruhunda olan değişmiyor. İnsan sonradan değişmez. Resulullah sen onları inandıramazsın buyuruyor, sen tebliğ et. Bizim dergâhımız da dini eğitim verilir, abdest, namaz öğretilir. Gerçek Alevi abdestsiz gezmez. Ama abdest hem manevi hem maddi abdest olarak vardır. Ceme herkes giremez. Zina, hırsızlık, öldürme suçu işleyenler ceme giremez. Allah’ın göndermiş olduğu bütün dinler İslam’dır. Peygamberimiz, ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim diyor. Alisiz Alevilik Hibrit Aleviliktir. Cami cem evi ikisi de Allah’ın evidir (K. K:13).”

3.20. SOSYAL İLİŞKİLER

S20: “Kendisiyle komşu olduğum, arkadaşlık kurduğum, alışveriş yaptığım veya başka bir münasebette bulunduğum kişilerin Alevi olmasına dikkat ederim.” sorusuna ilişkin bulgular

Tablo 39’da Afyonkarahisar Alevilerinin “Kendisiyle komşu olduğum, arkadaşlık kurduğum, alışveriş yaptığım veya başka bir münasebette bulunduğum kişilerin Alevi olmasına dikkat ederim.” görüşüne katılma durumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımı yer almaktadır.

Tablo 39. Afyonkarahisar Alevilerinin Kendisiyle Komşu Olduğum, Arkadaşlık Kurduğum, Alışveriş Yaptığım veya Başka Bir Münasebette Bulduğum Kişilerin Alevi Olmasına Dikkat Ederim Görüşüne İlişkin Frekans ve Yüzde

Kendisiyle komşu olduğum, arkadaşlık kurduğum, alışveriş yaptığım veya başka bir münasebette bulunduğum kişilerin Alevi olmasına dikkat ederim.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	8	3,8
Katılıyorum	18	8,5
Kararsızım	3	1,4
Katılmıyorum	53	25,0
Kesinlikle Katılmıyorum	130	61,3
Toplam	212	100,0

Tablo 39 incelendiğinde Afyonkarahisar Alevilerinin 8’i (% 3,8) “Kendisiyle komşu olduğum, arkadaşlık kurduğum, alışveriş yaptığım veya başka bir münasebette bulunduğum kişilerin Alevi olmasına dikkat ederim.” görüşüne kesinlikle katılıyorken,

18'i (% 8,5) bu görüşe sadece katıldığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 53'ü (% 25,0) “Kendisiyle komşu olduğum, arkadaşlık kurduğum, alışveriş yaptığım veya başka bir münasebette bulunduğum kişilerin Alevi olmasına dikkat ederim.” görüşüne katılmaz iken 130'u (% 61,3) bu görüşe kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin 3'ü (% 1,4) ise “Kendisiyle komşu olduğum, arkadaşlık kurduğum, alışveriş yaptığım veya başka bir münasebette bulunduğum kişilerin Alevi olmasına dikkat ederim.” görüşüne katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir. Genel olarak bakıldığında ise Afyonkarahisar Alevilerinin az bir kısmı “Kendisiyle komşu olduğum, arkadaşlık kurduğum, alışveriş yaptığım veya başka bir münasebette bulunduğum kişilerin Alevi olmasına dikkat ederim.” görüşüne katılmaktadır. Afyonkarahisar Alevilerinin büyük bir çoğunluğu ise bu görüşe katılmamaktadır.

Genel görüş bölümünde yer alan maddelere ait betimsel istatistikler Tablo 40'da yer almaktadır.

Tablo 40. Genel Görüş Maddeleri Betimsel İstatistikler

Maddeler	N	Ortalama	Medyan	Mod	Std. Sapma	Varyans	Min.	Maks.
S1	212	1,8	2	2	0,9	0,8	1	5
S2	210	1,7	2	1	0,9	0,8	1	5
S3	211	3,8	4	4	1,0	1,0	1	5
S4	210	2,1	2	2	0,9	0,8	1	4
S5	209	2,7	3	2	1,1	1,3	1	5
S6	212	3,7	4	4	1,0	1,1	1	5
S7	212	1,9	2	2	0,8	0,7	1	5
S8	210	2,2	2	2	1,0	1,0	1	5
S9	211	2,5	2	2	1,0	1,0	1	5
S10	211	2,6	2	2	1,0	1,0	1	5
S11	207	2,5	2	2	1,0	1,0	1	5
S12	186	1,9	2	2	0,7	0,5	1	4
S13	189	2,0	2	2	1,1	1,1	1	5
S14	209	2,0	2	2	0,9	0,8	1	5
S15	212	2,1	2	2	1,0	0,9	1	5
S16	209	3,0	3	3	0,9	0,8	1	5
S17	203	3,5	4	4	1,0	1,0	1	5
S18	209	2,7	2	2	1,1	1,2	1	5
S19	212	2,7	3	3	1,2	1,3	1	5
S20	212	4,3	5	5	1,1	1,2	1	5

Tablo 40 incelendiğinde maddelerin minimum 1 ile maksimum 5 arasında puanlandığı, madde ortalamalarının 1,7 ile 4,3 (S20) arasında değiştiği görülmektedir. En düşük ortalama değere sahip madde S2: “*Aleviliği anlamada ve yaşamada, gençler ve yaşlılar arasında fark vardır.*” iken, en büyük ortalama değere sahip madde S20: “*Kendisiyle komşu olduğum, arkadaşlık kurduğum, alışveriş yaptığım veya başka bir münasebette bulunduğum kişilerin Alevi olmasına dikkat ederim.*” olduğu görülmektedir.

Ayrıca, ilgili 20 maddeden alınan genel görüş toplam puanın betimsel istatistikleri Tablo 41’de yer almaktadır.

Tablo 41. Genel Görüş Toplam Puan Betimsel İstatistikler

N	212
Madde Sayısı	20
Ortalama	50,76
Ortalamanın Standart Hatası	0,36
Medyan	51
Mod	49
Std. Sapma	5,26
Varyans	27,65
Minimum	27
Maksimum	63

Tablo 41 incelendiğinde 20 maddeye ait puanların ortalamasının 50,76; standart sapmasının 5,26 olduğu görülmektedir. 20 maddeden alınan minim puanın 27; maksimum puanın ise 63 olduğu belirlenmiştir.

SONUÇ

Alevilik; Hz. Ali merkezli, ana kaynak İslam olarak varlığını sürdürmekte, sadece bir inanç olarak değil, siyasetten kültüre sosyal hayatın bütün alanlarında tartışılmaktadır. Bu tartışmalar çoğu zaman objektif değil sübjektif bir zeminde gerçekleştiği için, konuyla ilgili alan çalışmaları önemini arz etmektedir. Bu çalışmada alan araştırmasını merkez alarak; Afyonkarahisar Alevilerinin inanç, ibadet, ahlak ve sosyo-kültürel yapıları ele alınmıştır. Köyden kente göç, sanayileşme, teknolojik gelişmeler Alevilerin geleneksel yaşam biçimlerini ve inanç anlayışlarını etkilemektedir ve yeni ortamlarda karşılaştıkları yeni durumlarda kendilerini tekrar tanımlamaktadır.

Afyonkarahisar'da yaşayan Alevilerin kendilerini ifade etmede, varlıklarını sürdürmede, geleneksel motiflerini yaşam alanlarında devam ettirmede çeşitli problemlerle karşı karşıya oldukları söylenebilir. Sanayileşme ve kentleşmenin geleneksel toplum yapısında meydana getirdiği çözülme yüzünden Afyonkarahisar Alevilerinin inanç anlayışları, ibadet formları ve gündelik hayatta dini yaşayış tezahürleri konusunda birtakım değişiklikler bulunmaktadır. Bütün bunlara rağmen bireysel düzeyde Alevilik, hâlâ kimlik ve kişiliği şekillendirmede en güçlü etkenlerden biri olarak varlığını sürdürmektedir. Alevilik, dini hayatı düzenlemenin yanında günlük hayatı ve sosyal ilişkileri de belirlemeye devam etmektedir. Bu araştırmada, Afyonkarahisar il sınırları içerisinde yaşayan Alevilerin dini ve sosyal hayatı incelenmiş, Alevi-Bektaşî grupların sağlıklı ve bilimsel bir metotla ele alınmaya çalışılmıştır. Bu süreçte önce araştırmanın konusu ile ilgili yazılı kaynaklar gözden geçirilmiş, Alevilikle ilgili önceden yapılmış araştırmalar dikkatle incelenmiştir. Aynı zamanda Alevi ozanlarının eserleri incelenmiş çalışma alanından elde edilen verilerle konu ortaya konulmuştur.

Aleviliğin din anlayışında var olan temel kavramların tamamı İslam kökenlidir ve her birisi mutlaka İslami bir referansla değerlendirilmektedir. Türklerin Anadolu'ya gelişi ile başlayan tarihi, Aleviliğin tarihinden bağımsız olarak değerlendirilemez. Türklerin İslamlaşması sürecinde ortaya çıkmış, Türk Müslümanlığı veya Anadolu İslamı şeklinde tanımlanabilir. Alevilik bugün Türkiye'de yaşayan değişik bölgelerin önemli bir kesiminin İslamı anlama ve yaşama biçimi olarak varlığını sürdürmektedir. Afyonkarahisar da bu bağlamda Alevilerin varlıklarını sürdürdüğü bir bölgedir.

Horasan erenlerinin Anadolu'yu Türkleştirme ve İslamlaştırma sürecinde mistik karakterli bir din anlayışının hâkim olduğu göçebe ve yarı göçebe Türkmenler, Osmanlı

Safevi çatışmasında Safevilerden yana tavır koymuşlardır. Bu mücadelenin sonunda toplumsal hayattan uzaklaşıp kırsal ve ücra köşelere çekilen Aleviler, daha sonra 1826 yılında Yeniçeri Ocağının kapatılmasıyla birlikte tekrar olumsuz bir durum ile karşılaşmışlardır. Cumhuriyetin kuruluşuna kadar toplumun ötekileri olarak varlığını sürdürürken, Kurtuluş Savaşı yıllarında Millî Mücadeleye destek vermişler, Cumhuriyet rejiminin kurucu iradesinin yanında yer almışlardır. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla tekrar büyük bir yıkıma uğramışlardır. Çok partili siyasi hayata geçildikten sonra, bir dönem daha çok Demokrat Parti'yi destekleyen Aleviler, tekrar ağırlıklı olarak sol siyasette yerlerini almışlardır.

Aleviler, kamusal alanda daha çok tören ve kutlamalarla görünür olmaktadır. Burada Aleviliğin temel yapı taşlarından cem ve semah gibi icralar, folklorik birer unsur olarak sunulmaktadır. Artık daha çok kentlerde yaşamını sürdüren Aleviler, söylencelere dayalı geleneksel bilginin grup dışında fazla dolaşım göstermesinden rahatsızlık duymaktadır. Bugün Afyonkarahisar Alevilerinde gözlemlenen en önemli değişimlerden biri Alevi kurumlarının kentleşme sürecinde eski işlevlerini kaybetmeleri ve geleneksel görevlerini yerine getirememeleri söylenebilir. Alevi aydınlarının bir kısmı Aleviliği, Sünnilikten farklı bir oluşum olarak İslam dışılık çerçevesine yerleştirmektedir. Sünnilik gibi İslam'ın bir yorumu olan Aleviliği İslam'ın dışına iterek farklı bir din olarak yorumlama eğilimi görülmektedir. Bu çalışma ile elde edilen verilere göre Alevilik, ne ayrı bir din ne de İslam'ın dışında bir anlayıştır. Araştırma boyunca görüşülen Alevi kanaat önderleri ve anket uygulanan katılımcılar Aleviliği % 88,2 oranında "İslam'ın özü" olarak ifade etmiştir. Alevilik İslam inançlarını tasavvufi görüşlerin yanı sıra eski Türk inanışlarının, batini yorumların belirli oranda Şii karışımı ile ortaya çıkmış bir "yol" olduğu değerlendirilmektedir.

Türkiye'de ne kadar Alevi olduğu ile ilgili tartışmalar vardır. Alevi nüfusun tahminlerden öteye geçmediği görülmektedir. Türkiye'de nüfus sayımında insanların dini inanışlara dair veri elde edilmediği için kesin rakamlara ulaşmak mümkün görünmemektedir. Türkiye genelinde ortalama % 6-10 arasında bir Alevi nüfusu olduğu düşünülmektedir. Bu nüfus Afyonkarahisar özelinde çok daha azdır. Afyonkarahisar'daki Alevi nüfusun toplam nüfusa oranı, Türkiye'deki Alevi nüfusun toplam nüfusa oranına kıyasla daha azdır.

Aleviler kendilerini tanımlarken Alevi, Bektaşî, Kızılbaş isimlerinden çekinmemektedirler. Cumhuriyet Dönemi'nde tekke ve zaviyelerin kapatılması ile

beraber Alevi Bektaşilerin tekkeleri de kapatılmış *şeyh, dede, baba* gibi ünvanların kullanımı yasaklanmıştır. Bu duruma Alevilerin ciddi anlamda bir tepki göstermedikleri görülmüştür.

Afyonkarahisar'da yaşayan Aleviler kendilerini açıklamada, varlıklarını sürdürmede, geleneksel din anlayışlarını yaşam alanlarında uygulamada çeşitli problemlerle karşı karşıya olduklarını ifade etmektedirler. Bütün bunlara rağmen bireysel düzeyde Alevilik hâlâ kimlik ve kişiliği şekillendirmede en güçlü etken olarak varlığını sürdürmektedir. Alevilik, dini hayatı düzenleme yanında günlük hayatı ve sosyal ilişkileri de belirlemeye devam etmektedir.

Bugün Aleviler, gelenekle modernizm arasında sıkışmış, bir çatışma ve kimlik sorunu yaşamaktadırlar. Bu çatışmada kent merkezlerinde yaşayan Aleviler üzerinde geleneksel Alevilik etkisini azaltmakta yerini moderniteye bırakmaktadır. Geleneksel Alevilik yol ve erkânı kültürel bir öge olarak algılanmaya başlamaktadır. Alevilerin ifadelerine göre onları en çok rahatsız eden konu, Alevileri İslam dışına atma ve onların İslam'la bütün bağlarını koparma çabalarıdır. Aleviler yüzyıllardır bu topraklarda siyasal ve kültürel dışlanmaya maruz kaldıklarını belirtmektedirler. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren küreselleşme ve postmodernizmin de etkisiyle değişen siyasal ve toplumsal koşullar altında, Aleviler daha çok örgütlenerek kendilerini ifade etme yoluna gitmişlerdir. Alevi kanaat önderleri sosyal alanda ve medyada seslerinin daha çok duyurmaya başlamış, bu da Alevileri daha görünür hâle getirmiş ve Aleviler üzerine yazılmaya, konuşulmaya ve daha çok tartışılmaya başlanmıştır.

Aleviliğin İslam'ın içinde mi yoksa dışında mı olduğuna yönelik tartışmalar Hz. Ali üzerinden yürütülmektedir. Hz. Ali'yi, Hz. Peygamber'in damadı ve yol arkadaşı olması dolayısıyla, Alevi kimliğinin temeli olarak kabul eden görüş olduğu gibi Aleviliğin binlerce yıldır var olan bir süreç içinde İslam'la karşılaştığı, Hz. Ali'nin yalnızca simgesel bir kişilik olduğu, tarihte yaşayan Hz. Ali ile hiçbir ilgisinin olmadığı, bu sebeple Aleviliğin İslam'dan etkilense dahi çok daha farklı ve İslam'dan daha eski bir inanış olduğuna dair görüşler de mevcuttur.

Aleviler, devletle daha çok sivil toplum kuruluşları denebilecek Alevi dernek ve vakıfları vasıtasıyla ilişki kurmaktadır. Afyonkarahisar Alevilerinin devletten ve toplumun diğer kesimlerinde temel beklentileri; kendilerinin önyargılardan ve peşin hükümlerden uzak bir şekilde tanınmasıdır. Laiklik pekiştirilmeli, devlet dini grupların

inanç ve ibadetlerine karışmamalı bütün dini gruplara karşı yansız ve tarafsız bir tavır sergilemesi, gerektiğini belirtmektedirler. Afyonkarahisar Alevileri devletin inanç hizmetleri için katkı vermesi konusunda hemfikir değillerdir. Alevilerin dedelere maaş verilmesi ve din eğitimi konusunda diyanet teşkilatı ile görüş birliğine sahip oldukları söylenemez. Bir kesim diyanette Alevilerin temsil edilmesi gerektiğini, dedelerin de imamlar gibi maaş alması gerektiğini, din derslerinde Alevilerle ilgili daha çok bilgi verilmesi gerektiğini savunurken, diğer bir kesim laik sistemde diyanetin olmaması gerektiğini, dedelere maaş vermenin onların bağımsızlığını ve özgürlüğünü ortadan kaldıracığını belirtmektedir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerini de seçmeli hâle getirip içeriğinin Alevilerce belirlenmesi gerektiğini iddia etmektedirler. Ancak bütün bu ayrılık ve farklılıklara rağmen bugün Alevilerde Aleviliğin kapsayıcı niteliğinin bütün farklı görüşleri içinde barındırarak devam edeceği şeklinde yaklaşımların ağırlıklı olduğu söylenebilir.

Bugün Aleviliği daha çok Alevi sivil toplum kuruluşları, dernek ve vakıflar, bunların yöneticileri olan aydın ve yazarlar temsil etmektedir. Alevi sivil toplum kuruluşlarının birçoğu, Aleviliği anlama ve yorumlama açısından birbirleriyle uyumlu olmadıkları, karşıtlık içinde oldukları söylenebilir. Aleviliği tanımlama ve temsilde var olan bu farklılık Aleviler arasında belirli gerilimlere neden olmaktadır. Görüşülen birçok Alevi, yapılan araştırmanın gerçeği yansıtıp yansıtmayacağı konusunda kaygılarını dile getirmektedirler. Araştırma sürecinde katılımcıların kendilerinin farklı tanıtılmasından rahatsızlık duydukları gözlemlenmiştir. “Buralara geliyorlar, bizimle görüşüyorlar; ama kendi kafalarındakini yazıyorlar.” şeklinde serzenişte ve uyarıda bulunmaları Aleviler arasında da bir tedirginlik ve gerilim olduğunu göstermektedir. Saha çalışmalarından hareketle Afyonkarahisar Alevilerinin Aleviliğin İslam’ın özü olduğu konusunda ortak bir görüşe sahip oldukları söylenebilir.

Günümüzde Aleviler arasında birçok Alevi tipolojisi ile karşı karşıya kalındığı gözden ırak tutulmamalıdır. Aleviliği İslami bir anlayış ve yorum olarak görenlerden felsefi ve kültürel yaşam olarak ifade edenlere kadar çok çeşitli Alevilik anlayışları ve tanımları görülmektedir. Bu çeşitlilik, Aleviliğin bir değişim ve dönüşüm geçirmekte olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Emirdağ’da avukatlık yapan bir katılımcı, Alevilikle ilgili yapılan bir toplantıda “Toplantıda sadece Alevilerin olmasının bir anlam taşımadığını, bütün İslami anlayışların da bu toplantılarda yer alması gerektiğini” ifade edince, toplantının katılımcılarının

kendisine tepki gösterdiğini belirtmiştir. Gösterilen tepkinin Alevilikle ilgisi olmayanların Aleviliği kendi dünya görüşüne bir payanda yapmak isteyen gruplar olarak nitelendirilmiştir. Bu olay ve buna benzer olaylarla; Aleviler arasında Aleviliğin siyasal, ideolojik ve konjonktüre göre farklı değerlendirmelere tabi tutulduğu gözlemlenmiştir.

“Alevilik nedir?” sorusuna verilen birçok cevap içerisinde belirgin ortak noktanın Sünnilik karşıtlığı olarak tezahür ettiği söylenebilir. Kendilerini laik cumhuriyetin savunucusu, koruyucusu, bekçisi olarak gören Aleviler, Aleviliğe yönelik en büyük tehdit kaynağı olarak Sünniliği görmektedirler. Saha çalışmasında edinilen bilgiye göre Aleviliğin tanımlanmasındaki en başat konu Sünnilik karşıtlığıdır. İnanç, ibadet ve ahlakla ilgili görüşmelerde kendilerini hep Sünnilerle bir kıyaslama ve karşıtlık içerisinde ifade ettikleri gözlemlenmiştir.

Afyonkarahisar Alevileri, Alevilerin yüzyıllar boyunca baskı, zulüm ve asimilasyona uğradığını; bu baskı, zulüm ve asimilasyonun bugün de devam ettiğini ifade etmektedirler. Israrla şunu da ilave etmektedirler ki; Aleviliğe yapılan saldırıların önceleri Aleviler dışındaki kesimlerden geldiğini artık bu baskı, zulüm ve asimilasyon projelerinin bizzat Aleviler tarafından yapıldığını, Aleviliğin gerçek mecrasından saptırıldığını belirtmektedirler.

Alevlikte hangi yoldan yürünmesi gerektiği konusunda kafa karışıklığı olduğu aşikârdır. Aynı köyün iki kanaat önderinin Aleviliğin tanımı konusunda birbirinden oldukça farklı yaklaşım sergilemesi bunun tipik göstergesidir. Bu farklı yaklaşım sahipleri, diğerlerini asimile olmak ve Aleviliğe ihanet etmekle suçlamaktadır.

Aleviler, birçok farklı yolu aralarında tartışsa da geleneksel Aleviliğin kurum ve kuruluşlarıyla hafızalarda yerini koruyor olması, köy ve kent arasındaki bağlantının güçlü olması gibi nedenlerle, Aleviliğinin farklı kollarının birbirine benzer sosyal kültürel ve dini yapılar olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Aleviliğin genel geçer ve ortak paydalarından biri de insan sevgisini, merkeze alan bir yaklaşımda olmasıdır. İnsanı merkeze alan, insan sevgisini, dürüstlüğü ve ahlaklı olmayı esas alan, aynı zamanda çağdaş, Atatürkçü olmayı önemseyen ortak bir betimlemenin dışında Alevilerin tümünü tanımlayacak nitelikleri bulmak oldukça güçtür. Aleviler arasındaki temel farkın sebebi İslam’a ve İslami değerlere bakış açısından kaynaklanmaktadır. Önemle belirtmelidir ki, bu farkların en temel sebebi; Alevilerin kendi yazılı kaynaklarına uzak kalışı ve bu kaynaklara ulaşmada karşılaşılan güçlüklerdir.

Kendilerini çağdaş, laik, hümanist olarak tanımlarken; gericiliğin, yobazlığın karşısında konumlandırırlar. Gericiliği, yobazlığı da Sünnilik içerisinde değerlendirirler. Bundan dolayı Aleviliğin dini inanç pratiklerini göz ardı ederek Aleviliği felsefî bir yapı, kültürel bir argüman olarak görenler de vardır. Aleviliği bir inanç meselesi olarak görmeyen, Alevi yol ve erkânına yabancı Alevi kesimlerde de mecuttur. Aleviliğin geleneksel pratik ve yaklaşımlarından uzak duranlar, Aleviliğin hiç bir din ile ilişkilendirilemeyeceğini de belirtmektedirler.

Alevi kökenleri dolayısıyla Aleviliklerine bağlı olan, bu bağın dışında Aleviliği tamamen reddedip hayatlarından çıkaran kimi Alevilerin, Alevilikle hemen hemen hiçbir ilişkisi kalmamıştır. Bir başka grup Alevi de Sünniliği tercih ederek Sünnilik ve Aleviliğin arasındaki farkı reddetmekte ve daha çok Sünni-Alevi ayrımından rahatsız olan ya da asimile olup Sünnileşen Alevilerdir.

Günümüzde Aleviler için söylenebilecek en önemli şeylerden biri de Aleviliğin artık hem kendilerine hem de başkalarına açık bir hale gelmiş olmasıdır. Artık bugün Aleviler eskiden olduğu gibi kimliklerini saklamamakta ve kendi kimliklerini rahatlıkla ortaya koymaktadırlar. Hem kendisi gibi Alevi olanlarla hem de Alevi olmayanlarla Aleviliği rahatlıkla konuşup tartışabilmektedirler. Afyonkarahisar Alevilerinde kendini ifade etme konusunda herhangi bir kaygı gözlemlenmemiştir.

Aleviler arasındaki ortak kanaat sayılabilecek olgulardan biri de artık eski Aleviliğin kalmadığı, Aleviliğin bozulduğu ve yozlaşmış olduğudur. Özellikle bu konuda Aleviliğin asıl aileden öğrenildiğini ama ailelerin de artık Aleviliği tam anlamıyla bilmediğini ifade etmektedirler. Aleviliğin hümanizm, sosyalizm, ateizm gibi düşünce sistemleri ile özdeşleştirilmeye çalışılması, Afyonkarahisar Alevilerinde büyük bir rahatsızlığa yol açmakta ve kabul görmemektedir.

Hz. Ali'nin konumuna bakıldığında, Afyonkarahisar Alevileri, Hz. Ali'yi peygamberin damadı ve İslam'ın peygamberden sonra devam ettiricisi olarak kabul etmektedirler. Hiyerarşide “Hak-Muhammed-Ali” şeklinde tezahür eden bu sıralamada Hz. Ali, peygamberden sonra gelmektedir.

Alevilerin Sünni karşıtlığı, daha çok Arap karşıtlığı ve türban karşıtlığı konularında tezahür etmektedir. Sünnilerin yaşamış olduğu İslamın Arap âdet ve görenekleri olduğunu, Emevilerin Hz. Ali'nin temsil ettiği gerçek İslam'ı bozduğunu ifade etmektedirler. Arap anlayışı olarak kabul ettikleri Sünnilikten kendilerini uzak

tutmaya çalışmaktadırlar. Aleviliğin özellikle dedelerin soya bağı olmasının gerekli olduğunu düşünmektedirler. Aleviliğin etnik bir yapı mı yoksa bir inanç sistemi mi olduğu konusunda görüş farkları mevcuttur. Alevi anne babadan doğmayan birisinin gerçekte Alevi olamayacağını düşünenler olduğu gibi ikrar verip yola girince Alevi olunabileceğini savunanlara da rastlanmaktadır.

Cemlevleri ve cem ayinleri de Aleviler tarafından belirli oranda tartışma konusu olmaktadır. Cemlevlerinin Alevi toplum yaşamında önemli bir yer işgal ettiği tartışmasız bir gerçektir. Cem ibadetinin otantikliğinin bozulduğu konusunda da büyük eleştiriler vardır. Yine cem evlerinde dedenin otoritesi de belirli oranda sarsılmaktadır. Dedenin özel ve kendine has özellik ve yeteneklerinin olduğuna inancı gittikçe azalmakta, hatta bazen dedeler eleştirilebilmektedir. Eğitimli, yol ve erkânı bilen çağdaş dedelerin yetiştirilmesinin gerekliliği de belirtilmektedir.

Aleviler, Atatürk'e büyük saygı göstermektedirler ve Atatürk'ün Aleviler için rahat bir ortam oluşturduğunu düşünmektedirler. Hemen hemen bütün evlerde Hz. Ali ile beraber Atatürk'ün resimlerinin de asıldığı gözlemlenmiştir. Aynı zamanda Sünni şeriatçı anlayışın kendilerini dışlamasından Atatürk sayesinde kurtulduklarını belirtmektedirler. Aynı zamanda Aleviler kendilerini devletin gerçek sahibi olarak görmektedirler. Bir etkinlikle bir Alevi dedesi: "Biz bu devleti üç kez kurduk; 1299, 1402 ve 1923'te" diyerek kendilerini laik Cumhuriyetin gerçek sahipleri olarak görmekte, devletin de gerçek sahibi olduklarını bundan dolayı da azınlıkta oldukları iddialarını şiddetle reddetmektedirler.

Sanayileşme, teknolojik gelişme, göç gibi toplumsal hayatta büyük değişimler meydana getiren olgular, Alevilerin de dini ve sosyal hayatında önemli değişimler meydana gelmiştir. Alevilik, Alevi toplumlarında toplumsal hayatı yönlendirmede ve insan davranışlarını şekillendirmede hâlâ önemli bir etken olarak varlığını sürdürmektedir. Türk toplumunda meydana gelen değişimler ve kentleşme süreci, Alevileri daha görünür kılmış, geniş toplum kesimleri ile iç içe yaşamak zorunda bırakmış, bu birlikte yaşam da, Alevilerin ve Sünnilerin birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlamış, ön yargı ve olumsuz kalıpların belirli oranda azalmasına katkı sağlamıştır.

Aleviliğin genç kuşaklara aktarılmasında ve aynı zamanda kent kültürüne uyumunda birtakım sorunlarla karşılaşmaktadır. Aleviliğin geleneksel dedelik, musahiplik, düşkünlük, cem ayini gibi işlevleri tam olarak yapılamaz hale gelmiş ve işlev alanları daralmıştır.

Afyonkarahisar Alevilerinin tamamına yakını bir dedeye bağlıdırlar. Bu bağlamda dedelik müessesesi Afyonkarahisar Alevileri arasında etkinliğini sürdürmektedir. Afyonkarahisar Alevileri genel olarak Erdebil Ocağı, Seyit Cemal Ocağı, Hak Halili Dergâhı ve Veli Sultan Ocağına bağlıdırlar. Ocağa bağlılık belirli oranda Afyonkarahisar'da esnemıştır. Afyonkarahisar Alevileri kendilerini ifade ederken Alevi, Bektaşî, Kızılbaş gibi kavramları da rahatlıkla kullanmaktadırlar. Bu anlamıyla Alevi kimliği belirgin hale gelmiştir. Afyonkarahisar'daki Aleviler birçok Alevi anlayışını kabul etmekle birlikte çoğuluk Aleviliği İslam'ın özü olarak anlamaktadırlar. Yapılan ankette Afyonkarahisar Alevilerinin % 88,2'sinin Aleviliği, İslam'ın özü olarak tanımladıkları ortaya çıkmıştır.

Afyonkarahisar'da Alevilerin büyük çoğunluğu, ibadetleri içtenlikle tatbik etme eğiliminde olduklarını belirtmişlerdir. En çok yapılan ibadetler arasında türbe ve yatırları ziyaret etmek % 92.4, cem ayinine katılmak % 91.0, Muharrem orucu tutmak % 90.5, kurban kesmek % 87.7 olarak gösterilebilir. Zekât vermek, ramazan orucu tutmak, namaz kılmak, hacca gitmek gibi ibadetlerin ibadet olarak kabul edilmesi ve yapılması gerektiğine inanılması belirgin bir görüş olmakla beraber bunların uygulamasına nadir olarak rastlanılmaktadır.

Aleviliğin karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan biri, Aleviliğin yeni nesillere aktarımı problemidir. Bu anlamıyla Afyonkarahisar Alevileri, Aleviliği daha çok dedelerden ve aileden öğrendiklerini belirtmişlerdir. Belirli bir yaşın üzerindeki Alevilerde ve Alevi kanaat önderlerinde Aleviliğin genç kuşaklara aktarılması, Alevi yol ve erkânının genç kuşaklar tarafından takip edilmesi konusunda bir kaygı ve endişenin hâkim olduğu görülmektedir.

Afyonkarahisar Alevilerinde İslam'ın temel inanç esaslarından "Amentü" konusunda Sünnilerle aralarında herhangi bir fark gözlemlenmemiştir. Yapılan ankette Amentü esaslarına % 94.1 oranında inandıklarını belirten Aleviler bu inancı algılama ve ifade etme yönleriyle de Sünnilerle benzerlik göstermektedir. Ahiret inancının yerine reenkarnasyon gibi inanışlara Afyonkarahisar Alevilerinde rastlanmamıştır.

Halk inanışları bağlamında Afyonkarahisar Alevilerinin düşünce ve tavrı Sünnilerle benzemektedir. Özellikle türbe ve yatırları ziyaret etmek önemli bir ritüeldir ve nazar % 80.7 oranında bir inanç olarak karşımıza çıkmaktadır. Aleviliğin genç

kuşaklara aktarılması konusunda problem olduğunu düşünenler, tüm katılımcıların yaklaşık % 86'sını oluşturmaktadır.

Aleviliğin yol ve erkânının devamı konusunda genç kuşakların daha az ilgi gösterdiği, Afyonkarahisar Alevilerinin yaklaşık % 90'ı tarafından ifade edilmektedir. Aleviliğin yaşanması konusunda kuşaklar arasında yaklaşık % 90'lık bir fark olduğu belirlenmiştir.

Araştırma sahasında Aleviler, dernek ve vakıfların Alevilerin bugünkü sorunlarını çözmek için yeterli olduğu fikrine büyük oranda katılmamaktadırlar. Bu görüşe katılmayanlar toplam katılımcıların % 68'ini oluşturmaktadır. Afyonkarahisar Alevilerinin toplumun diğer kesimlerine Alevi kimliklerini ifade etmede bir çekincelerinin olmadığı söylenebilir, katılımcıların % 74'ü toplumun diğer kesimlerine Alevi kimliklerini ifade etmede herhangi bir sıkıntı çekmediğini belirtmiştir.

Aleviliğin en önemli ve en merkezi konumunda bulunan dedelerin toplumsal problemleri çözme konusunda belirli oranda otoritesini kaybettikleri belirlenmiştir. Katılımcıların % 47'si Alevilerin dini ve toplumsal sorunları çözmede dedeye başvurduklarını ifade etmiş olmalarına rağmen, çoğunluğu bu konuda başka mercilere başvurduklarını belirtmektedirler.

Afyonkarahisar Alevileri aydın-dede çatışmasında dedelerden yana tavır almaktadırlar. Aydın ve yazarların dedelerin yerini aldığı görüşüne katılmayanların oranı % 65 kararsızlarsa % 22 olarak ortaya çıkmıştır. Bu veriler aydın ve yazarların Alevileri temsil etme konusunda dedelerden çok geride olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Afyonkarahisar'da Alevilerin % 83'ü dedeliğin Alevilik için zorunlu olduğu görüşündedir. Bununla birlikte ankete katılanların % 73'ü dedelik kurumunun gittikçe bozulduğunu da belirtmişlerdir.

Afyonkarahisar Alevilerinde “Aleviliğin siyasallaşması Aleviliğe zarar vermektedir” görüşü hâkim bir görüştür. Aleviliğin siyasi bir araç olarak kullanılmasına karşıdırlar.

Araştırma sahasında Aleviler, büyük oranda cami ve cemevinin aynı işleve sahip olduğunu belirtmişlerdir. Afyonkarahisar Alevi yerleşim birimlerinin tamamında cami bulunmakta ve araştırmalar esnasında Alevi vatandaşların da camilerdeki ibadetlere özellikle de Bayram ve Cuma namazlarına katılım gösterdikleri gözlemlenmiştir.

Alevilerin temel kurumlarından olan düşkünlük sistemi, Alevilerce kabul görmekle beraber bu sistemin bugün artık uygulanamayacağı g r    yaygındır. Afyonkarahisar Alevileri musahiplik kurumunun da Alevilikte önemli bir yeri olduğunu ancak günümüz şartlarında uygulanamadığını belirtmektedirler.

Afyonkarahisar Alevileri farklı mezhepten olan insanlarla ilişkilerinde herhangi bir sorun ya amadıklarını saha araştırmalarında ankete katılanların % 80.2 si tarafından ifade edilmiştir. Afyonkarahisar Alevilerinin cenaze törenlerinde ve düğün günlerinde kendilerine has bazı özel uygulamaları olmasına rağmen sahada Sünnilerle aralarında çok önemli bir fark olmadığı gözlemlenmiştir.

Afyonkarahisar Alevileri arasında, hem tarihi süreç içinde hem günümüzde, Aleviliğin bulunduğu konumun olması gereken noktada olmadığı, Alevilerin haklarının yendiği ve toplumsal bir dışlanma ile karşı karşıya kaldıkları g r    yaygındır.

Başka bir tartışma da evlilik konusundadır. Geleneksel Alevilikte, Alevi olmayan kişilerle evlenmek uygun görülmemiştir, hatta Alevi olmayan biriyle evlenmek d    nl k sebebidir. Fakat günümüzde Aleviler arasında Alevi olmayanlarla evlenme konusundaki bu düşünce deği mi tir. Günümüzde Alevilerin Sünnilerle evlenmesi çoğunlukla normal karşılanmaktadır. G r   len birçok Alevi ailesinin kızlarının ya da oğullarının Sünnilerle evlendiği anlaşılmaktadır.

Alevilerin sosyal ilişkilerde Alevi veya Sünni olmasına dikkat etmeden davranış geliştirdikleri rahatlıkla söylenebilir, özellikle sosyal ilişkilerde, Alevi olmasına dikkat ederim sorusuna katılımcıların % 86'sı karşı çıkmıştır.

Afyonkarahisar Alevilerinde İ lami yorumlamada bazı konularda, Sünni anlayıştan farklı olduğu saha araştırmasında elde edilen bilgilerden görülmüştür. Afyonkarahisar Alevileri  ehirle me ile birlikte Sünnilerle bütünleşmenin gerekli olduğu kabul edilmektedir. Tarihi süreçten gelen çatışma alanlarının geride bırakılması gerektiği, birbirlerini tanımalarının beraber ya amada yaşamayı kolayla tıracadığını d    nmektedirler. Sünnilerle aralarındaki farklar olsa da arkadaşlık kurmada, kız alıp vermede ve karşılıklı ticari ilişkiler geliştirmede geçmişe nazaran önemli mesafeler kat edilmiştir. Alevilik, Afyonkarahisar Alevilerinin kimliklerini şekillendirmede etkin bir işlev görmeye devam etmektedir. Alevilik sadece dinsel hayatı değil gündelik hayatı ve sosyal ilişkileri de düzenleyen bir inanç sistem olarak varlığını sürdürmektedir.

Afyonkarahisar Alevlerinin devletten ve toplumdan temel beklentileri; Alevilerin ötekileştirilmeden doğru bir şekilde tanınması ve anlaşılmasıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, M. (2009). *Küreselleşme*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Adam, B. (2020). “Dua, Rukiye, Havas İlmi, Tılsım ve Büyü”, *Halk İnanışları* (Edt.): Durmuş Arık, Ahmet Hikmet Eroğlu, Ankara: Grafiker Yayınları ss 285-323
- Ahmet Cevdet Paşa, (1983) *Tarih-i Cevdet* (Düzenleyenler: Dündar Günay Mümin Çevik) İstanbul: Üçdal Neşriyat
- Akbulut, A. (2016). *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası Alevi-Sünni Ayrışmasının Arka Planı*. Ankara: OttoYayınları.
- Aksoy, G. (2016). *Hızır versus Hızır: Kültür Tarihi Din Sosyolojisi ve Antropoloji Bağlamında Dersim Aleviliğinde Hızır*. (Derleyenler Yalçın Çakmak, İmran Gürtaş). İstanbul: İletişimYayınları. ss. 519-541
- Aksüt, H. (2012). *Aleviler Türkiye-İran-Irak-Bulgaristan*. Ankara: Yurt Kitap Yayın.
- Aktay, Y. (2016). *İslam ve Solun Soykütüğü*. İstanbul: Tezkire Yayınlar.
- Aktay, Y. (2015). *Postmodern Kavşakta Din ve Sivil Toplum*. İstanbul: Tezkire Yayınları.
- Altıntaş, R. (2005). Alevi Bektaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu. İçinde; *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. ss. 99-109
- Anderson, P. (2011). *Postmodernitenin Kökenleri* (Çev: E. Gen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arabacı, F. (2009). *Alevilik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları*. Ankara: Barış Platin Yayınevi.
- Arık, D. (2020). “İslam Öncesi Arap İnanışları”, *Halk İnanışları* (Edt.): Durmuş Arık, Ahmet Hikmet Eroğlu, Ankara: Grafiker Yayınları. ss. 209-3235
- Arslanoğlu, İ. (2016). *Bilimsel yöntem ve Araştırma Teknikleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Arslantürk, Z. (2013). *Din Sosyolojisinin Konusu, Din Sosyolojisi*, (Edt. Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu), ss Ankara: Grafiker Yayınları. ss 11-35
- Aydın, M. (2008). Postmodernizm ve Eleştirisi. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, Yıl:12 Özel Sayı:16 ss. 34-46.
- Baha, S. (2000). *Türkiye’de Alevi Bektaşî Ahi ve Nusayri Zümreleri* (Haz: İsmail Görkem). Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bal, H. (1997). *Sosyolojik Açıdan Alevi-Sünni Farklılaşması ve Bütünleşmesi*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1999), *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk dervişleri ve Zaviyeler*, Gülağ Öz, Özkaynaklarından Alevilik Bektaşilik Araştırmaları. Ankara: Can Yayınları. ss. 165-221
- Bauman, Z. (2014). *Küreselleşme* (Çev: A. Yılmaz). Ankara: Otopsi Yayınevi.
- Bayram, M. (2017) “Selçuk Üniversitesi Eski Öğretim Üyesi”, (Görüşmeci: Ayhan Aydın), *Akademisyenlerle Alevilik Bektaşilik Söyleşileri*, İstanbul: Can Yayınları
- Bektaş, A. (2012). *Her Yönüyle Alevilik*. Ankara: Kurgu Kültür Merkezi Yayınları.
- Bilgiseven, A. K. (1986). *Genel Sosyoloji*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Birdoğan, N. (2006). *Anadolu’nun Gizli Kültürü Alevilik*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bodrogi, K. K. (2017). *Kızılbaşlar/ Aleviler Anadolu’da Yaşayan Ezoterik Bir İnanç Topluluğu Üzerine Araştırma* (Çev: O. Değirmenci- B. E. Aybudak). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bozçalı, M. (2005), *Alevi Bektaşî Nefeslerinde Dini Muhteva*. İstanbul: Horasan Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket Geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 133-151.
- Cihad, C. (Ed.). (2018). *Afyonkarahisar Kent Müzesi Araştırmaları Cilt I*, Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları

- Coşkun, H. (2014). *Geleneksel Alevi Sosyal Örgütlenmesi Sivas Kangal Türkmen Alevileri Örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Coşkun, K. (2004). *Eskişehir ili Alevi-Bektaşî Köylerindeki İnanç Ritüellerinin Sosyolojik Analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Coşan, M. E. (2013). *Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşilik*. İstanbul: Server Yayınları.
- Creswell, J. W. (2021). *Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş*. (Çev: Mustafa Sözbilir). Ankara: Pagem Akademi
- Çamuroğlu, R. (2008). *Değişen Koşullarda Alevilik*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çelebi, İ. (1998). "Hızır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 17.Cilt, ss. 409-411
- Çelebi, N. (2004). *Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları*. Ankara: Anı Yayınları.
- Çetinkaya, N. (2005). *Kızılbaş Türkler Tarihi Oluşumu ve Gelişimi*. İstanbul: Kumsaati Yayınları.
- Çetinoğlu, M. (2017). *Safeviler ve Kızılbaş*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Doğan, E. Çelik, H. (2014). "Alevi Sünni Bütünleşmesinin Önündeki Engeller: Tarihsel Yanlış Algılamalar", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1, ss. 121-138
- Doğan, İ. (2016). *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar* (16.Baskı). Ankara: Pagem Akademi.
- Dressler, M. (2016). *Türk Aleviliğinin İnşası Oryantalizm, Tarihçilik, Milliyetçilik ve Din Yazımı* (Çev: D. Orhun). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ekici, M. (2010). *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Er, A. (2018) Alevilik Sünnilik Üzerine, Alevilik Bektaşilik Türk Yurdu Yazarları (Editör: Erdal Aksoy) Ankara: Türk Yurdu Yayınları, ss. 41-48
- Erbaş, İ. (2018). *Gerçek Alevilik ve Kırklar Cemi*. İstanbul: Pervane Yayınevi.
- Eroğlu, A. H. (2020). "Halk İnanışlarına Giriş", *Halk İnanışları* (Edt.): Durmuş Arık, Ahmet Hikmet Eroğlu, Ankara: Grafiker Yayınları, ss. 20-42
- Eröz, M. (1997). *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*. İstanbul: OtağMatbaacılık.
- Fırlı, E. R. (1986). *Çağımızda İtikadi İslam Meshepleri*. Ankara: Selçuk Yayınları.
- Fırlı, E. R. (1990). *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*. İstanbul: Selçuk Yayınları.
- Fırlı, E. R. (2017). Niğde Üniversitesi Eski Rektörü, (Görüşmecisi: Ayhan Aydın), *Akademisyenlerle Alevilik Bektaşilik Söyleşileri*, İstanbul: Can Yayınları,
- Fichter, J. H. *Sosyoloji Nedir* (Çev: N. Çelebi). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Fraenkel, J. R. & Wallen, N. E. (2009). *How to design and evaluate research in education (7th edition)*. New York: McGraw-Hill International Edition.
- Freyer, H. (1964). *Din Sosyolojisi* (Çev: T. Kalpsüz). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Freyer, H. (2017). *Sosyoloji Kuramları Tarihi* (Çev: T. Çağatay). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Gellner, E. (1994). *Postmodernizm İslam Ve Us* (Çev: B. Peker). Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Göle, N. (2010). *İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa* (Çev: A. Berktaş). İstanbul: Metis Yayınları.
- Günay, Ü. (1988). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Günay, Ü. (1999). *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı
- Günçer, S. (1971). *Afyon İli Tarihi Cilt-I-II*. İzmir: Karınca Matbaacılık.
- Hacı Bektaş Veli, (2007). *Makalat*, (Hazırlayanlar: Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Halaçoğlu, Y. (1982). *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul: ss. 696-703

- Hassan, Ü. Berktaş, H. ve Ödekan, A. (1997). *Türkiye Tarihi I Osmanlı Devleti'ne Kadar Türkler*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- İnan, A. (1995). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kaleli, L. (2012). *Anadolu Gerçeği Alevilik*. İstanbul: Can Yayınları.
- Kaptan, S. *Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri*. Ankara: Bilim Yayınları.
- Kara, M. (1985). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karagöz, İ. (2010). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karakaş, M. (2007). *Türk Ulusçuluğunun İnşası*. Ankara: Elips Kitap.
- Karakaş, M. (2013). Türkiye'nin Kimlikler Siyaseti ve Sosyolojisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8 (2), 1-44.
- Karakaş, M. (2015). *Modernlik Küreselleşme ve Türkiye'nin Kimlik Evreni*. İstanbul: Küre Yayınevi.
- Karakaş, M. (2017). Türkiye'de Toplumsal Değişim ve Kimlik İnşa Etme Ögesi Olarak Din. *Yeni Türkiye Dergisi*, 95, 422-431
- Karakaya - Stump, A. (2016), *Vefailik, Bektaşilik, Kızılbaşlık Alevi Kaynaklarını, Tarihini ve Tarih Yazımını Yeniden Düşünmek*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Karaman, F. (2010). *Ehl-i Beyt, Dini kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları.
- Karamustafa, A. (2016), *Anadolunun İslamlaşması Bağlamında Aleviliğin Oluşumu Kızıl Başlık Alevilik Bektaşilik Tarihi, Kimlik, İnanç, Ritüel*, (Derleyenler Yalçın Çakmak, İmran Gürtaş), İstanbul: İletişim yayınları ss 43-54
- Karpat, K. (2009). *Osmanlıdan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keçeli, Ş. (2005). Alevi Bektaşilik Alevilik Arasındaki Farklar Meydan Evi, Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları ss 322-336
- Kellner, D. (1994). *"Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar"* (Çev: Mehmet Küçük), Modernite versus Postmodernite, (Haz: Mehmet Küçük), Say Yayınları
- Kevserani, V. (1992). *Osmanlı ve Safevilerde Din Devlet İlişkisi* (Çev: M. Canyürek). İstanbul: Denge Yayınları.
- Kılıç, M. C. (2017). *Kur'an'daki Alevilik*. İstanbul: Tyana Yayınları.
- Kitapçı, Z. (1994). *Yeni İslam Tarihi ve Türkler*. Konya: Damla Ofset Matbaacılık.
- Koçak, H. (2011). *Kır- Kent Sarmalında Bir Yerleşme: Sinanpaşa İlkesi Sosyo Ekonomik Yapı Analizi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Korkmaz, E. (2015). *Anadolu Aleviliği Felsefesi -İnancı-Öğretisi-Erkanı*. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Korkmaz, E. (2015). *Bütün Yönleriyle Alevilik* İstanbul: Demos Yayınları.
- Korkmaz, S. (2012). *Şia'nın Oluşumu Hz. Ali'nin Vasiliği Düşüncesi*. İstanbul: İz Yayıncılık
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar* (3. Baskı). Ankara: DİB Yayınları T. T.K. Basımevi.
- Köprülü, F. (2004). *Saz Şairleri*. Ankara: Akçal Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. (çev. Halil Altuntaş -Muzaffer Şahin) Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009
- Kurtkan Bilgiseven, A. (1989). *Sosyal İlimler Metodolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Kurtkan, A. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Kutlu, S. (2008). *Alevilik Bektaşilik Yazıları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Kutlu, S. (2016). *Alevilik Bektaşilik Yazıları Aleviliğin Yazılı Kaynakları Buyruk Tezkire-i Şeyh Safi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

- Küçük, A. Tümer, G. ve Küçük, M. A. (2012). *Dinler Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Lyotard, J.F (2014). *Postmodern Durum* (Çev: İ. Birkan). Ankara: Bilgesu Yayınları.
- McRobbie, A. (2013). *Postmodernizm ve Popüler Kültür* (Çev: A. Özdek). İstanbul: Parşömen Yayıncılık.
- Mardin, Ş. (1992). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Melikoff, İ. (2013), *Alevi Bektaşiliğin Tarihi Kökenleri Bektaşî Kızılbaş Alevi Bölünmesi ve Neticeleri, Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler Nuseyriler*, (Hazırlayan: İsmail Kurt Seyit, Ali Tuz) İstanbul: Ensar Neşriyat ss17-24
- Melikoff, İ. (2015). *Uyur İdik Uyardılar* (Çev: T. Alptekin). İstanbul: Demos Yayınları.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. (Çev: Sedef Özge) Ankara: Yayın Odası
- Ocak, A. Y. (2017). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2018) *Türkiye’de Alevilik Meselesi, Alevilik Bektaşilik Türk Yurdu Yazarları* (editör Erdal Aksoy) Ankara: Türk Yurdu Yayınları ss 27-34
- Ocak, A. Y. (2015). *Türkiye Sosyal Tarihinde İslamın Macerası*. İstanbul: Timaş Yayınları
- Okan, M. (2004). *Türkiye’de Alevilik*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Okumuş, E. (2013) *Toplumsal Değişim ve Din*, Din Sosyolojisi, (Edt. Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu), Ankara: Grafiker Yayınları ss 271-296
- Ortaylı, İ. (2020). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Ortaylı, İ. (2019). *Türklerin Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Öktem, N. (1995). *Laiklik Din ve Alevilik Yazıları*. İstanbul: Der Yayınları.
- Öz, G. (1999). *Öz Kaynaklarından Alevilik Bektaşilik Araştırmaları*. Ankara: Can Yayınları.
- Öz, M. (1994). *“Ehl-i Beyt” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, 10.Cilt, ss 498-501
- Öz, M. (2018) *İslam Mezhepler Tarihi Açısından Anadolu Aleviliği, Alevilik Bektaşilik Türk Yurdu Yazarları* (Editör: Erdal Aksoy) Ankara: Türk Yurdu Yayınları ss47-52
- Öz, B. (2008). *Alevilik Nedir*. İstanbul: Der Yayınları.
- Özdemir, A.R. (2016). *Aleviliğin Yazılmayan Tarihi*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Pamukoğlu, O (2004). *Unutulanlar Dışında Yeni Bir Şey Yok*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Paslı, C. (2006). *Türk Aleviliği*. İstanbul: Gündönümü Yayınları.
- Paslı, C. (2013). *Anadolu Aleviliği Tarihi Süreç*. İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.
- Ritzer, George &Stepnisky, Jeffery. (2014). *Sosyoloji Kuramları* (Çev: H. Hülür). Ankara: Deki Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (2014). *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Sarıtaş, K. (2015). *Mısri Sultan Abdürrahim Karahisari’de Tasavvuf Felsefesi*. Ankara: Korza Yayıncılık.
- Sevin, V. *Anadolu Medeniyetleri Ansiklopedisi, Görsel Yayınları C:II, Safa:248-274*.
- Sezgin, A. (2001). *Sosyolojik Açıda Alevilik-Bektaşilik*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Sezen, Y. (1988). *Sosyoloji Açısından Din Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Sezer, B. (1988). *Türk Sosyolojisinin Ana Başlıkları*. İstanbul: Sümer Kitabevi Yayınları.
- Sezer, B. (2011). *Türk Sosyolojisinin Ana Başlıkları*. İstanbul: Sümer Kitabevi Yayınları.
- Sezer, B. (2011). *Toplum Farkılaşmaları ve Din Olayı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Shankland, D. (2013). Günümüz Türkiye'si Alevilerinde Dede Ve Talip Arasındaki Değişen Bağ, *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nuseyriler*, (Hazırlayan İsmail Kurt Seyit Ali Tuz). İstanbul: Ensar Neşriyat, ss. 335-344
- Soros, G. (2003). *Küreselleşme Üzerine* (Çev: M. Keçik). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Subaşı, N. (2010). *Alevi Modernleşmesi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Subaşı, N. (2017). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Subaşı, N. (2018). *Gündelik Hayat ve Dinsellik*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Subaşı, N. (2010). *T.C. Devlet Bakanlığı, Alevi Çalıştayları Nihai Raporu*. Ankara.
- Taşkın, A. (2009). *Cem Cemevi ve İşlevleri*, Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü (Edt. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Taşkın, A. (2014). *Safevîler ve Şah İsmail*. İstanbul: Önsöz Yayıncılık0
- T.C. Afyonkarahisar Valiliği, (2011). *İl Çevre Durum Raporu*
- Tekin, N. (2011). *Türklük ve Alevilik Bektaşilik*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Tokalak, İ. (2017). *Ahilik, Bektaşilik, Alevilik ve Mevlevîliğin Kökenleri*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Turan, M. (1987). *Kültür Değişimleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Turan, O. (1965). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. Ankara:
- Turan, A. ve Yıldız, H. (2008). *Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:26-27, ss.12-24
- Türkdoğan, O. (1989). *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*. İstanbul: Meb.
- Uçar, R. (2013). *Alevilik –Bektaşilik*, Din Sosyolojisi, (Edt. Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu), Ankara: Grafiker Yayınları.
- Uçar, R. (2006). *Sosyolojik Açısından Alevilik -Bektaşilik*. Ankara: Aziz Andaç Yayınları.
- Uludağ, S. "Tasavvuf ve Halk İnancı", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi İstanbul, 1998, 17.Cilt, ss. 406-409
- Üçer, C. (2005). Geleneksel Alevîlikte İbadet Hayatı ve Alevîlerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımları. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5 (3) , 161-189.
- Üzüm, İ. (2013) Günümüz Alevî Örgütlenmeleri ve Geleneksel Alevîlerle İlişki, *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nuseyriler*, (Hazırlayan İsmail Kurt Seyit Ali Tuz), İstanbul: Ensar Neşriyat ss. 353-395
- Üzüm, İ. (2001). Buyruk'ta "Üç Sünnet- Yedi Farz" Kavramı ve Alevî Yazarların Tutumu *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, ss.157-174
- Üzüm, İ. (2008). *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*. İstanbul: İsmar Yayınları.
- Vorhoff, K. (2013). Söylemde Bir Hayatta Alevî Kadını Kısa Bir Bakış, *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nuseyriler*, (Hazırlayan İsmail Kurt Seyit Ali Tuz) İstanbul: Ensar Neşriyat, ss 263-276
- Wach, J. (1990). *Din Sosyolojisi* (Çev: Ü. Günay). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Yalçın, H. (2012). *Alevilik Tarihi Öncesi Dünyu Bugünü*. Adana: Karahan Yayınevi.
- Yalçınkaya, I. (2009) *Arkeoloji ve Sanat Tarihi- Eski Anadolu Uygarlıkları- Paleolitik Çağ (Eski Taş Çağı/ Yontma Taş Çağı)*. Ankara: Ekim yayınları
- Yaman, A. (2009). XXXXX, Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü (Edt. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yazıcı, M. (2014). *Alevilik*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Yeşilyurt, T. (2003). Alevî Bektaşiliğin İnanç Boyutu, *İslamiyat*, C.6, S.3, ss.13-30

- Yıldırım, R. (2016). *Bektaşî Kime Derler? “Bektaşî” Kavramının Kapsamı ve Sınırları Üzerine Tarihsel Bir Analiz Denemesi* (Derleyenler Yalçın Çakmak, İmran Gürtaş). İstanbul: İletişim Yayınları. ss 71-108
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Sosyal Bilimler.
- Yıldız, H. D. (1982). *Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, ss. 676-678
- Yılmaz, N. (2005). *Kentin Alevileri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yörükhan, Y. Z. (2005). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm Şamanizm’in Diğer Dinler ve Alevilik Üzerindeki Etkileri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Yörükhan, Y. Z. (2002). (Hazırlayan: Turhan Yörükhan). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Zaman, S. (2015). *Dört Kapı ve Kırk Makam Alevi Bektaşîliğin İnanç ve Öğretisinin Temelleri*. İstanbul: Can Yayınları.
- Zekâ, N. (1994). "Yolları Çatallanan Bahçe, Aynalı Gökdelenler; Dil oyunları ve Robespierre", Postmodernizm, (edt.) N. Zekai, İstanbul: Kıyı Yayınları
- Zeki, Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Zelyut, R. (2018). *Türk Aleviliği Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni*. Ankara: Kripto Yayınları.

EKLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Ek 1: Uygulanan Anket Örneği	176
Ek 2: Mülakat Soruları	179
Ek 3: Örneklemin Yerleşim Yerlerine Dağılımı	181
Ek 4: Kaynak Kişiler	182
Ek 5: Meskûn Mahal Listesi	183
Ek 6: Araştırma Alanı Seçim Sonuçları	184
Ek 7: Veli Baba Sultan Ocağı Cem Sırasında Edilen Dualardan Bazıları.....	186
Ek 8: Fotoğraflar.....	200

Ek 1: Uygulanan Anket Örneği

İyi günler,

Bu anket formu "Afyonkarahisar Alevlerinde Dini ve Sosyal Hayat" konulu doktora tezi için hazırlanmıştır. Aşağıda yer alan yargıları ve soruları kendi düşünceleriniz doğrultusunda işaretleyiniz. Verdiğiniz cevaplar sadece bilimsel amaçla kullanılacaktır. Çalışmaya vereceğiniz cevapların doğruluğu, araştırma için önem arz etmektedir. İlginiz için teşekkür ederiz

ANKET SORULARI:

1-Yaş

- a) 18 den küçük b) 19-30 arası c) 30-45 arası d) 46-55 arası e) 56 sonrası

2- Cinsiyet

- a) Erkek b) Kadın

3-Meslek

- a) Çiftçi b) Esnaf c) İşçi d) Memur e) Emekli
g) Serbest Meslek h) İşsiz ı) Ev hanımı

4-Gelir Durumu

- a) 1000 TL b) 2000TL c) 3000TL d) 4000TL e) 5 000 TL ve Yukarısı

5-Eğitim durumu

- a) Okur-yazar değil b) İlkokul c) Ortaokul d) Lise e) Ön lisans f) Lisans g) Yüksek Lisans

6-Medeni Haliniz

- a) Evli b) Bekâr

7 İkamet edilen bölge

- a) Köy b) Mahalle c) İl İlçe Merkez

8-Alevîlikteki konumu

- a) Dede b) Talip c) Pir d) Rehber e) Mürşit

9-Hangi ocağa bağlısınız-?

- 1) Şahmedi Veli Sultan Ocağı
2) Şah Ahmet Sultan Ocağı
3) Erdebil Ocağı
4) Allıören Ocağı
5) Seyyit Cemal Ocağı
6) Diğer

10-Şu anda bir Dede, Pir veya Rehberiniz var mıdır?

1 () Evet 2 () Hayır

11- Kendinizi en çok hangi isimle ifade ediyorsunuz?

1 () Alevî 2 () Bektaşî 3 () Kızılbaş 4 () Hem Alevî hem Bektaşî 5 () Hepsi

12- Alevîlik-Bektaşilik kelimesi sizce daha çok hangi anlama gelmektedir?

1 () Ayrı bir din 2 () İslami bir mezhep veya tarikat 3 () İslam'ın özü 4 () Bir yaşama biçimi 5 () Diğer

13-Aşağıda sayılan ibadetlerden hangilerini yerine getirmektesiniz?

1 () Muharrem orucunu tutmak

2 () Hızır orucunu tutmak

3 () Namaz kılmak

4 () Ramazan orucu tutmak

5- () Niyaz Etmek

6 () Zekât veya sadaka vermek

7 () Cem Ayinine katılmak

8 () Kurban kesmek, adak kurbanı kesmek

9 () Türbe ve yatırları ziyaret etmek

14- Alevîlik-Bektaşilik ile ilgili bilgileri daha çok kimden ve nereden öğrendiniz?

a) Dedelerden b) Okullardan c) Aileden d) Medyadan

15-Aşağıda sayılan iman esaslarından hangisine veya hangilerine inanmaktasınız?

1 () Allah'a 2 () Meleklerle 3 () Kitaplara 4 () Peygamberlere 5 () Ahiret gününe 6 () Kadere 7 () Hepsine

16-Aşağıdakilerden hangilerine inanırsınız veya başvurursunuz?

1 () Büyüye 2 () Cine (Cin çarpmasına veya cine tutulmaya) 3 () Nazara 4 () Yatır Ziyaretine Gitmeye

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
17-Alevîliğin genç kuşaklara aktarılmasında problemler vardır.					
18. Alevîliği anlamada ve yaşamada gençler ve yaşlılar arasında fark vardır.					
19. Alevî dernek ve vakıflar, Alevîlerin günümüzdeki sorunlarını çözmek için yeterlidir.					
20. Alevîlerin olmadığı ortamlarda Alevî olduğumu rahatça söyleyebiliyorum.					
21. Dini ve toplumsal problemlerin çözümü için Dedeye başvururum.					
22. Alevî yazar ve aydınların Dedelerin yerini aldığını düşünüyorum.					
23.Dedeler, Alevî Bektaşiliğin yaşatılması için zorunludur					
24. Dedelik müessesesi gittikçe bozulmaktadır					
25. Alevî-Bektaşiliğin siyasallaşması Alevî-Bektaşiliğe Zarar vermektedir.					
26. Alevilik siyasi araç olarak kullanılmaktadır.					
27. Cem evinin, Cami ile benzer işleve sahip olduğunu düşünüyorum.					
28. Düşkünlük sistemi Alevîliğin temel kurallarındandır.					
29. Düşkünlük sistemi artık gereği gibi işlememektedir.					
30.Her Alevinin bir musahibi olmalıdır.					
31.Farklı mezhepten olan insanlarla ilişkilerimde bir olumsuzluk yaşamıyorum.					
32.Düğün ve cenaze törenlerimize kendi kültürümüzden kattığımız farklı uygulamalar vardır.					
33.Alevîlerin tarihsel süreç içerisinde hak ettikleri yerde olduklarına inanıyorum.					
34. Çocuklarımla farklı mezhepten biriyle evlenmesini uygun görürüm.					
35. Alevîlerin günümüzde en önemli sorunu haklarının tanınmamasıdır.					
36. Kendisiyle komşu olduğum, arkadaşlık kurduğum, alış-verişyaptığım veya başka bir münasebette bulunduğum kişilerin Alevî olmasına dikkat ederim.					

Ek 2: Mülakat Soruları

1.Ad:

Soyadı

Meslek:

Yaş:

Cinsiyet:

Görüşme Tarihi:

2. Kendinizi tanıtabilir misiniz?

3-Alevilikteki konumunuz nedir?

4- Kendinizi en çok hangi kimlikle ifade ediyorsunuz?

5- Alevilik kelimesi size neyi ifade ediyor ve Aleviliğin nasıl ortaya çıktığını anlatır mısınız? 6. Aleviliği inanç olarak İslam'ın neresinde görüyorsunuz?

7. Aleviliğin kaynağı olarak kimi veya neyi kabul ediyorsunuz?

8. Alevilikle ilgili bilgileri kimden ve nereden öğrendiniz?

9. Çocuklarınız Alevilik veya dinler ile ilgili bilgileri daha çok nereden veya kimden almaktadır?

10. Genç kuşaklarla yaşlı kuşakların, Aleviliğe bakışı arasında fark var mıdır? Varsa bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

11. Alevilik sizin sosyal yaşantınızı nasıl etkiliyor?

12. Sosyal ilişkilerinizde (mesela alışveriş yaparken alışveriş yaptığınız kişinin) muhatabınızın Alevi olması sizin için önemli mi?

13. Bağlı olduğunuz dede, rehber veya musahibiniz var mı?

14. Köydeki Alevilikle kentteki Alevilik farklı mıdır?

15. Alevilikte geleneksel kurumlar kent hayatında işlevselliğini sürdürüyor mu?

16. Aleviliğin siyasi bir araç olarak kullanıldığına inanıyor musunuz?

17. Sizce Alevî-Bektaşîlerin siyasî partilerle ilişkileri nasıl olmalıdır?

18. Temel İslam inançlarına nasıl bakıyorsunuz?

19. Temel İslam ibadetlerine nasıl bakıyorsunuz?

20. Dedeler ve Dedelik sistemi ile ilgili neler düşünüyorsunuz?

21. Dedelerden en önemli beklentiniz nedir?

22. Düşkünlük sistemi hakkında düşünceleriniz nelerdir?

23. Musahibiniz var mı? Musahiplik sistemi hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

- 24.Cem ayini konusunda neler düşünöyorsunuz? Cemlere katılım sıklığı ve katılanların özellikleri nelerdir?
25. Sizce Alevîlik-Bektaşilik ile diğer İslam mezhepleri arasında önemli bir fark var mıdır?
26. Köyünüzde veya çevrenizde Sünnîlerle ilgili söylenen olumsuz fikirlere katılıyor musunuz?
27. Hangi inanç mekânları sizin için önemli?
28. Çocuklarınızın farklı mezhepten biriyle evlenmesine ne dersiniz?
29. Düşün ve cenaze törenlerinize kendi kültürünüzden kattığınız farklı uygulamalar oluyor mu?
30. Herkesin kendi kültürünü ve inancını istediğı gibi yaşaması anlamında da kullanılan laiklik, Aleviliğın gelişiminde etkili olmuş mudur?
- 31.Çevrenizdeki Alevi olmayanlarla ilişkilerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu ortamlarda Alevî olduğunuzu rahatça söyleyebiliyor musunuz?
32. Köyünüzde veya ülke genelindeki Alevî-Bektaşiliğın gidişatını nasıl göröyorsunuz? Bu bağlamda Aleviliğın cem evine mi yoksa derneğeye mi ihtiyacı vardır?

Ek 3: Örneklemin Yerleşim Yerlerine Dağılımı

İlçe	Köy	Kadın	Erkek	Toplam
Çay	Yeşilyurt	3	4	7
Emirdağ	Karacalar	16	10	26
Emirdağ	Merkez	7	8	15
İhsaniye	Eskieymir	10	8	18
İhsaniye	Döğər	7	5	12
İscehisar	Alanyurt	5	10	15
Sandıklı	Selçik	10	8	18
Sandıklı	Gökçealan	10	11	21
Sandıklı	Dudağaç	2	3	5
Sinanpaşa	Akçaşar	9	7	16
Şuhut	Balçıkhisar	11	7	18
Şuhut	Kayabelen	10	11	21
Şuhut	Tekke	2	4	6
Şuhut	Güneytepe	4	5	9
Şuhut	Bozan	3	2	5
TOPLAM		109	103	212

Ek 4: Kaynak Kişiler

Ö*** O***	: (K. K: 1) Dernek Başkanı – Kayabelen
A** İ** Ş*** *	: (K. K: 2) Talip- Selçik Köyü
H*** M***	: (K. K: 3) Rehber- Balçıkhisar
S*** A***	: (K. K: 4) Rehber – Bozan
M*** N*** Ö***	: (K. K: 5) Dede –Senirkent Şahmedi Veli Sultan Ocağı
İ*** H*** D***	: (K. K: 6) Rehber- Eskieymir
H*** K***	: (K. K: 7) Talip- Selçik
S***** E***	: (K. K: 8) Dede- Senirkent Ulubey Köyü
M*** T***	: (K. K: 9) Dede- Senirkent Ulubey Veli Baba Dergâhı
A*** D***	: (K. K: 10) Dede –Alanyurt Seyyit Cemal Ocağı
A*** T*****	: (K. K: 11) Rehbe-Sandıklı
H*** H*** M***	: (K. K: 12) Rehber Sandıklı Gökçealan Muhtar
N*** Ş***	: (K. K: 13) Şeyh Hak Halili Dergâhı- Emirdağ
A*** E*** Ö***	: (K. K: 14) Dede-Kayabelen (izmirde yaşıyor)
H*** O***	: (K. K:15) Muhtar- Kayabelen
S*** A***	: (K. K: 16) Talip- AlanyurtMu
M*** A***	: (K. K: 17) Emirdağ Ehlibeyt Kültür Derneği Başkanı
H*** Ö***	: (K. K: 18) Dede – Emirdağ
E*** E***	: (K. K: 19) Dede- Sandıklı
H*** K***	: (K. K: 120) Dede- Veli Baba Sultan OcağıEmekli
M*** Ö***	: (K. K: 21) Rehber – Akçaşar
M*** G***	: (K. K: 22) Dernek Başkanı-Afyon Merkez
H*** K***	: (K. K: 23) Yeşilyurt Köyü
G*** T***	: (K. K: 24) Karacalar Köyü Muhtarı

Ek 5: Meskûn Mahal Listesi

Araştırma Yapılan Meskûn Mahal Listesi

Afyon Merkez İl ve İlçeleri Özellikle Aşağıda Belirtilen Köyleri

1. Çay İlçesi : Yeşilyurt
2. Emirdağ İlçesi : Karacalar, Güneysaray, Tez, Dereköy, Çatalı
- 3.İhsaniye İlçesi : Eskıeymır, Döğır
4. İscehısar İlçesi : Alanyurt
5. Sandıklı İlçesi : Selçık, Dudağacı, Gökçealan
6. Sınanpaşa İlçesi : Akçasar Köyü
7. Şuhut İlçesi : Kayabelen, Güneytepe, Tekke, Bozan, Balçıkhisar

Ek 6: Araştırma Alanı Seçim Sonuçları

			MHP	CHP	DSP	SAADET	AKP
2009	İscehisar	Alanyurt	3	594	18	42	463
2009	Şuhut	Balçıkhisar	10	732		11	769
2009	Şuhut	Kayabelen		328			332

			MHP	CHP	AKP
2011 24. Dönem	Çay	Yesilyurt	21	363	150
2011 24. Dönem	Emirdağ	Karacalar	46	65	173
2011 24. Dönem	İhsaniye	Eskieymir	12	148	21
2011 24. Dönem	İscehisar	Alanyurt	54	482	388
2011 24. Dönem	Sandıklı	Selçik		129	9
2011 24. Dönem	Sinanpaşa	Akçaşar	6	197	3
2011 24. Dönem	Şuhut	Bozan	7	99	1
2011 24. Dönem	Şuhut	Güneytepe	4	262	58
2011 24. Dönem	Şuhut	Kayabelen	29	425	105

			MHP	CHP	AKP	SAADET
2015 25. dönem	Çay	Yesilyurt	27	352	157	
2015 25. dönem	Emirdağ	Karacalar	36	60	139	
2015 25. dönem	İhsaniye	Eskieymir	4	126	3	
2015 25. dönem	İscehisar	Alanyurt	56	582	185	
2015 25. dönem	Sandıklı	Selçik	2	107	5	3
2015 25. dönem	Sinanpaşa	Akçaşar	7	169	4	
2015 25. dönem	Şuhut	Bozan	5	69	15	
2015 25. dönem	Şuhut	Güneytepe	5	261	27	
2015 25. dönem	Şuhut	Kayabelen	18	416	58	

		MHP	MHP	CHP	AKP	
2015 26. dönem	Çay	Yesilyurt	25	410	192	
2015 26. dönem	Emirdağ	Karacalar	37	83	175	
2015 26. dönem	İhsaniye	Eskieymir	4	97	5	
2015 26. dönem	İscehisar	Alanyurt	37	526	220	
2015 26. dönem	Sandıklı	Selçik	1	110	6	
2015 26. dönem	Sinanpaşa	Akçaşar	9	161	2	
2015 26. dönem	Şuhut	Bozan	1	73	14	
2015 26. dönem	Şuhut	Güneytepe	4	249	62	
2015 26. dönem	Şuhut	Kayabelen	6	384	61	

			MHP	CHP	AKP	İYİ
2018 27. Dönem	Çay	Yesilyurt	102	177	249	32
2018 27. Dönem	Emirdağ	Karacalar	16	71	215	44
2018 27. Dönem	İhsaniye	Eskieymir	3	83	8	3
2018 27. Dönem	İscehisar	Alanyurt	22	461	166	89
2018 27. Dönem	Sandıklı	Selçik	0	119	2	1
2018 27. Dönem	Sinanpaşa	Akçaşar	0	207	3	13
2018 27. Dönem	Şuhut	Bozan	0	80	6	20
2018 27. Dönem	Şuhut	Güneytepe	4	245	52	11
2018 27. Dönem	Şuhut	Kayabelen	7	387	40	25

Ek 7: Veli Baba Sultan Ocağı Cem Sırasında Edilen Dualardan Bazıları

Cem'in Başlaması

"Hü Erenler! Cemlerimiz Kırklar Cemi, görevimiz Hz. Hüseyin'in yeri, yardımcımız Hakk-Muhammed-Ali ola. Hayır, himmet Pirim"

Rehberin duası:

"Bismişah, Allah Allah. Hizmetin mübarek olsun. Yardımcın Hakk-Muhammed-Ali olsun. Bu pir postunda Hakk-Muhammed-Ali seni doğruluktan ayırmasın. Adaletin Hz. Ali'nin adaleti olsun. Haksız görüp gözetmiyesin. Doğrudan yana olasın. Zengini, fakiri ayırtmıyasın. Bu evreni var eden yüce Allah seni saşırıp düşürmesin. Doğru oturup, doğru karar veresin. Üçlerin, Beşlerin, Yedilerin, Oniki İmamların, 14 Masum-u Pakların, Onyedî Kemerbestlerin ve kırkların katarına, didarına nail olasın. Üzerine aldığı hizmetinde şefaât bulasın. Dil bizden himmet Hünkâr Bektaş Veli'den ola. Gerçeğe Hüüü, mümine ya Ali."

Dede:

"Bismişah, Allah Allah. Vakitler hayır ola. Darlar divanlar nur ola. İstekler ibadetler kabul ola. Cemlerimiz Kırklar Cemi ola. Meclisimiz erenler meclisi ola. Ey yücelerin yücesi ulu Tanrım, gönüllerimizi o ilahi nurunla nurlandır, bilerek bilmeyerek yaptığımız günahlarımızı af eyle. Yapacağımız günahlarda fırsat verme. Şu an huzuruna gelmiş, senden af dileyen, tövbe istiğfar eden bu mümin Müslim canları, Hz. Muhammed Mustafa ve Aliy'el Murtaza'nın yüzü suyu hürmetine, dualarını kabul eyle ya Rab. Üçlerin, Beşlerin, Yedilerin, Oniki İmamların, Ondört Masum-u Pakların, Onyedî Kemerbestlerin ve Kırkların hayır himmetleri, sefayı nazarları üzerimizde hazır ve nazır ola. Dar çeken didar göre, didar gören çehennem narı görmeye. Dil bizden, hayır himmet Hakk'tan ola. Gerçek erenlerin demine Hüüü, mümine ya Ali. Dar çeken bacılar didar göre, Fatima Ana muradını vere, Erenler sefaya ere."

Dargınları Barıştırmak için:

"Mümin, müslim bacı kardeşler, şimdi ibadete başlayacağız. Kuranıkerim'in emri, Alevi inanç ve felsefesi gereği, bu cemde biri birinde alacağı olan, kalp kırmış, dargın ve küskün olanlar varsa, birlikte ibadet etmemiz mümkün değildir. Çünkü kul kuldan razı olmazsa, Tanrı kuldan razı olmaz. Tanrı'yla ulaşmak için kişiliğimizle, ruhumuzla, düşüncelerimizle bir can bir vücut olmamız gerekiyor. Bu Hakk erenler meydanında,

haklının hakkı haksızdan alınır, dargınlıklar ortada kaldırılır. Burası Hakk meydanıdır, kin ve husumet yeri değildir. Barış ve adalet burada sergilenir. Halkın af etiğini, Hakk da af eder. Dilinizdeki bizim, gönlünüzdeki sizindir. Bu gibi canlar ileri gelsinler, isteklerini dile getirsinler, birlikte sorgulayalım, barıştıralım. Kapıcı baba, gözcü baba, siz burada, bu Hakk meydanında küsülü veya dargın olan ve bu ulu divana bildirmeyeni tanıyor musunuz? Siz, cem erenleri, siz bu Hakk meydanında dargın olan ve bu ulu divana bildirmiyeni tanıyor musunuz? Tanıyıp da söylemeyenin günahları bu Hakk divanda kendilerinde sorulsun."

Hizmet sahipleri için edilen dua:

"Bismişah, Allah Allah. Gönlü yerde, özü dar'da, Yüzü yerde, Muhammed-Ali'nin tevella, teberrasına inanarak, hizmet için bu irfan meydanına gelen canların, yerleri, gökleri var eden yüce Allah, dilden dileklerini, gönülden muratlarını versin. Dileklerinizi Hakk-Muhammed-Ali versin. Emekleriniz boşa gitmesin. Erenlerin aydın yüzlerine aşk olsun. Onsekizbin âlemle birlikte, cümle mümin kardeşlarımızı Hakk-Muhammed-Ali yolundan mahrum eylemesin. Görünür, görünmez kazadan beladan korusun. Hizmetini gördüğünüz pirlerin himmetleri üzerinizde olsun. Bozatl Hızır cümlelizin yardımcısı olsun, saklasın, beklesin. Sizler bu toplumun ibadetini hizmetini ediyorsunuz; Hakk-Muhammed-Ali de sizlere yardımcı olsun. Bu cemde, bu erkânda, Ehlibeyt'in katarından didarından ayırmasın. Geldiğiniz yerden, durduğunuz dar'dan iyilikler göresiniz. Dil bizden, himmet Hakk'tan, yardım pirden ola. Gerçeğe Hüü, Mümine ya Ali."

Kemberbest Bağlanması:

"Kırklar'dan bize yol kaldı. Güzel Şah'dan hizmet kaldı. Yol erenler yoludur. Hâl erenler hâlidir. Gafil olma ey sofı, Kemberbest ikrar bendidir. Destur ya Allah ya Muhammed ya Ali"

"Bismişah, Allah Allah. Tevella Teberanız Hakk'a yazıla, tevellanız temiz, yüzünüz ak ola. Belinize bağlanan tevella nişanesi olan kemerleriniz, Cebrail Aleyhiselam'ın Hz. Muhammed'in beline bağladığı ikrâr kemeri ola. Hz. Muhammed'in Kırklar Cemi'nde, kırk parçaya bölünen imamesinden bağlanan kemerler ola. Hizmetiniz boşa gitmesin, hizmetinizden şefaata bulasınız. Gerçeğe Hüü, mümine ya Ali."

Süpürgeci:

"Şehidi Kerbela için gözlerim dolu yaştır. Lanet olsun Yezid'e, Yezid'in bağı taşdır. Erenler yolunda Aliy-el Murtaza baştır. Kırklar Meydanı'nda ustamız Seyyid-i Ferraş'tır. Allah eyvallah, nefes pirdendir."

"Üç bacı idik; guruh-u Naci idik, Kırklar Cemi'nde süpürgeci idik. Süpürgeci Selman; kör olsun Mervan, zuhur edecek Mehdi sahib-i zaman, Allah eyvallah nefes pirdedir."

Dede onlara şu duayı eder:

"Bismişah, Allah Allah. Sahibi Selman, mülkü Süleyman, kör olsun Mervan, zuhur edecek Mehdi sahib-i zaman, şad olsun Oniki İmam. Erenler meydanında hizmetin olsun tamam. Hizmetinde şefaatt bulasın. İnandığımız o yüce Allah dilden dileğini, gönülden muradını versin. Hakk-Muhammed-Ali yardımcın olsun. Gerçek erenlerin demine Hüü, mümine ya Ali."

Post Hizmeti (İznikci):

"Bismişah, Allah Allah. Hakk-Muhammed yolunda, erenler meydanında, pir divanında serilen bu Hakk postunun üzerinde hizmet görenler, hizmetlerinde şefaatt bulsunlar. Bu meydanda yargılanıp sorgulananları, yüce Allah tekrar yargılayıp sorgulamasın. İnandığımız o yüce Allah dilden dileklerini gönülden muratlarını versin. Hakk-Muhammed-Ali yardımcıları olsun. Dil bizden, himmet Hakk'tan, yardım pirden olsun. Gerçek erenlerin demine Hüü, mümine ya Ali."

Delil Hizmeti (Çerağcı):

"Bismişah, Allah Allah. Rahman ve rahim olan Allah'ın ismiyle başlıyorum. Allah, göklerin ve yerin nurudur. Onun nuru, içinde ışık bulunan kandile benzer. O ışık bir cam içindedir. Cam da sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bu ne yalnız doğuda ne de yalnız batıda bulunan, bereketli zeytin ağacından yakılır. Ateş değmese bile, neredeyse yağın kendisi aydınlatacak. Nur üstüne nurdur. Allah dilediğini nuruna kavuşturur. Allah insanlara örnekler verir. O her şeyi bilendir. (Nur suresi 35. ayet) Bu ışık Allah'ın yüksek ve kutsal bilinen, içlerinde Allah'ın adının anılmasına izin verilen, akşamdan sabaha kadar içinde Tanrı ismi anılan evlerde yakılır. (Nur suresi, 36. ayet) "Allahumme salli alâ seyyidina Muhammed ve alâ Ali seyyidina Muhammed. Bismişah, Allah, Allah" "Bismillahirrahmanirrahim: Çeraği Ruhşan, Fahri Dervişan Zuhuri İman, Kursadi

Meydan, Kanuni Evliya, Kuvvet-i Abdalan, Himmet-i Piran, Pir-i Horasan, Bismişah Allah Allah. erağı evliya nuru semavat. Bu menzildir ol turi müracaat. Rusan kıl niyaz ol ırağ-ı embiyaya. Bu menzildir ol turi müracaat. erağ uyanınca ver niyazı Muhammed Mustafa'ya candan salavat. Allahumme salli alâ seyyidina Muhammed ve alâ Ali seydine Muhammed." der, delili uyardır (yakar) ve devam eder:

"Allahumme salli alâ seyyidina Muhammed Mustafa,
Allahumme salli alâ seydina Aliy-el Murteza,
Allahumme salli alâ seyyidina Hasan-u'l Mücteba,
Allahumme salli alâ seyyidina Hüseyin-i Kerbela,
Allahumme salli alâ seyyidina Zeyne'l Aba,
Allahumme salli alâ seyyidina Bakır Baha,
Allahumme salli alâ seyyidina Cafer Rehnuma,
Allahumme salli alâ seyyidina Kazım Musa,
Allahumme salli alâ seyyidina Ali Sultan Rıza,
Allahumme salli alâ seyyidina Muhammed Taki,
Allahumme salli alâ seyyidina Ali Naki,
Allahumme salli alâ seyyidina Hasan Askeri,
Allahumme salli alâ seyyidina Muhammed Mehdi."

Dede hemen şu duvazı yüksek sesle okur:

ün çerağ-ı fahr uyandırdık Hüda'nın aşkına
Seyyidi-el Kevneyn Muhammed Mustafa'nın aşkına
Saki-i Kevser Aliy-el Murteza'nın aşkına
Hem Hatice, Fatma Hayru nisanın aşkına
şah Hasan Hulk-i Rıza hem şah Hüseyin-i Kerbela
Ol İmamlar soyu Zeyne'l Aba'nın aşkına
Ol Muhammed Bakır ki nesli paki Murtaza
İmam'i Cafer'ül Sadık ilmi arifanın aşkına
İmam Musa'yı Kazım Rızayı ehl-i Hakk
İmam Rıza zehri süzen sabir ehli aşkına
şah Taki ya Naki hem Hasan'ül Askeri
Ol Muhammed Mehdi sahib-i zaman aşkına
Pirimiz ustadımız Hünkâr Bektaş Veli aşkına
Bu nur sönmeden yana evliyanın, embiyanın aşkına

O sırada delilci dar'a durur ve dede ona şu duayı verir:

"Bismişah, Allah Allah. Hizmetin kabul ola. Hakk-Muhammed-Ali yardımcılarını ola. Hızır yardımcın ola. Emeklerin boşa gitmesin, hizmetinden şefaata bulasın. Sen bu Nur-i Muhammed'in hizmet olan, temsili ışığı aydınlattın. Hz. Muhammed de şefaatiyle senin dünyanı ve ahretini aydınlatsın. Dilden dileğin, gönülden muradın versin. Dil bizden, nefes Hz. Hünkâr'dan olsun. Gerçeğe Hüü, mümine ya Ali."

Gözcü:

"Destur pirim, Allah'tan ola hidayet, Muhammed Mustafa'dan ola şefaata, Aliy-el Murtaza'dan ola himmet, pirimiz, üstadımız, gözcü Karaca Ahmed, Allah eyvallah, nefes pirdedir."

"Bismişah, Allah Allah. Hizmetin kabul, yüzün ak ola. İstedığın dileği Hakk-Muhammed-Ali vere. Durduğun dar'dan, divandan hayır ihsan göresin. Gözcü Karaca Ahmet Sultan'ın hüsnü himmeti üzerinde ola. Dil bizden, nefes Hz. Hünkâr'dan olsun. Gerçeğe Hüü, mümine ya Ali."

Kapıcı:

"Hayır, himmet pirim. Bismişah diyelim, evvel Allah diyelim, açalım cemevini, canları mihman edelim. Üçlerin, Beşlerin, Yedilerin, Oniki İmamların, Onyediler Kemerbestlerin, Kırkların, aşkına gönül kapısını teslim alalım erkâna. Allah eyvallah nefes pirdedir."

Dede kapıcıya şu duayı verir:

"Bismişah, Allah Allah. Hizmetin kabul ola. Hakk-Muhammed-Ali yardımcın ola. Hızır yardımcın ola. Emeklerin boşa gitmesin, hizmetinden şefaata bulasın. Dilden dileğin, gönülden muradın versin. Dil bizden, Nefes Hz. Hünkâr'dan olsun. Gerçeğe Hüü, mümine ya Ali."

Kurbancı ve Lokmacı

"Hayır, himmet pirim. Bismillahi Muhammed-Ali'nin hürmeti için, Halil İbrahim'in ahdi ezel hakkı için, Tanrım bu kurbanı adadık Hakk yoluna. Ferman-i Celil, Kurban-i Halil, Delil-i Cebrail tekbiri İsmail Allahu ekber Allahu ekber la ilâhe illallâhu vallahu ekber ve lillahlil hamd. Allah eyvallah nefes pirdedir."

"Kurban-i Halil, Ferman-i Celil, Delil-i Cebrail, tekbir-i İsmail, Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber; la ilâhe illallâhu vallahu ekber, Allahu ekber ve lillahlil hamd.

Kurban-i Halil, Ferman-i Celil, Delil-i Cebrail, tekbir-i İsmail, Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber; la ilâhe illallâhu vallahu ekber, Allahu ekber ve lillahil hamd. Kurban-i Halil, Ferman-i Celil, Delil-i Cebrail, tekbir-i İsmail, Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber; la ilâhe illallâhu vallahu ekber, Allahu ekber ve lillahil hamd. La feta illa Ali, la seyfe illa Zülfikar. Allah Allah."

"Bismişah, Allah Allah. Akşamlar hayır, ibadetler kabul ola, Kurbanlar makbul ola. Dergâh-ı İzzet'e kayd ola. Muratlar hâsıl ola. Kurbanları her ne niyetle kesmişlerse, lokmaları her ne niyetle pişirmişlerse, yeri göğü yaratan, bu evrene hüküm eden, yüce Allah, emeklerini boşa vermesin, Dilden dileklerini, gönülden muratlarını versin. Kazanıp getirenlerin, emek yiyip pişirenlerin, malları kabul olsun. Görünür görünmez kazadan belâdan korusun. Hizmetlerinden şefaath bulsunlar. Bozatl Hızır cümleminin yardımcısı olsun, saklasın, beklesin. Bu cemde, bu erkânda, Ehlibeyt'in katarından didarından ayırmasın. Geldiğiniz yerden, durduğunuz dar'dan iyilikler göresiniz. Dil bizden, şefaath Hakk-Muhammed-Ali'den olsun. Nur-i Nebi, Kerem-i Ali, Gülbankı Seyyit Mahmud-i Hayrani. Gerçeğe Hüü, mümine ya Ali."

"Bismişah, Allah Allah, Hizmetiniz kabul ola, Muradınız hasıl ola. Ağzınız dert, gönlünüz keder görmesin. Zikir ettiğiniz erenlerin evliyaların üzerinizde himmetleri hazır ve nazır ola. Hakk-Muhammed-Ali, Ehlibeyt'in katarından, didarından ayırmaya. Hizmet ettiğiniz bu yolun sahibi, dilden dileğinizi gönülden muradınızı versin. Dil bizden, nefes Hz. Hünkâr'dan olsun. Gerçeğe Hüü, mümine ya Ali."

Tezekar:

"Bismişah, Allah Allah. Ben Gülam-i Haydariyem adudan etmem hayufu pak. Bu hizmetin sahibi Selman-ı Pak, Gönlümüzü bağlayıp, yuduk olduk pak. Bercemali Muhammed, kemal İmam Hasan, İmam Hüseyin Aliy-ün Muhammed'e salavat. Allahumme sallı alâ seyyidina Muhammed ve alâ Ali seyyidina Muhammed. Allah eyvallah nefes pirdedir."

"Bismişah, Allah Allah. Hizmetin kabul ola. Hakk-Muhammed-Ali yardımcın ola. Hızır kılavuzun ola. Emeklerin boşa gitmesin, hizmetinden şefaath bulasın. Bizleri var eden o yüce Allah, dilden dileklerinizi, gönülden muratlarınızı versin. Vücutlarınıza dert, gönlünüze keder vermesin. Siz bizleri arındırdınız, Allah'da sizin gönlünüzü kötü huylardan arındırsın. Dil bizden, yardım pirden olsun. Gerçeğe, erenlerin demine Hüü, mümine ya Ali."

Cem Birlemesi

“Nâdi Aliyyen mazhar-ül-acâib

Tecidühü avnen leke fin-nevâib

La illallâhi haceten külli hemmin ve gammin seyenceli

Bi-nuri azametike yâ Allah ya Allah ya Allah

Ve bi-nuri nübüvvetike ya Muhammed ya Muhammed ya Muhammed

Ve bi-nuri sırr-ı Velayetike ya Ali ya Ali ya Ali

Edriknî, edriknî, edriknî

Ve aleyhâ muhavvelî

Yetiş ya Ali

La feta illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikar

Her bir kazayı, belayı defeder perverdigar

La feta illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikar

Yezid’in boynundan gitmesin tığ ile teber

La feta illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikar

Müminin gönlünden gitmesin leyl-ü ve’nnehar

La feta illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikar

İmam Câfer Buyruğu’nda budur muteber

La feta illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikar

Nasrun minallahi ve fethün karîb ve beşşir-il-mü’minine ya Muhammed ya Ali

Ber cemali Muhammed kemâl-i İmam Hasan Şah Hüseyin Ali’yi pir bilene
verelim candan salevat"

"Bismişah, Allah Allah. Gönül birliği ile, itikat bütünlüğü ile. Eli erde yüzü yerde. Hakk'ın huzurunda secde etmiş, bütün mümin müslim canların, istek ve arzularını yerine getir, günahlarını af et, ya Rab. Meydanlarımızı abad, cemlerimizi Kırklar Cemi eyle. Bizleri Ehlibeyt'in katarından didarından ayırma. Ey yerleri gökleri var eden yüce Allah; bizleri doğruluktan, doğru yoldan ayırma. Dertlerimize derman, gönüllerimize iman, nefsimize sabır, ihsan eyle. Şu anda sana âmin, Allah Allah diyen dillerin, dilden dileklerini gönülden muratlarını ver ya Rab. Görünür görünmez kazadan beladan koru. Dualarımızı dergâh-ı izzet'inde kabul eyle. Emeklerimizi boşa verme. Evliyaların ve embiyaların hürmetine, şefaâtından mahrum eyleme, ya Rab. Nur-i Nebi, Kerem-i Ali, gülbankı Hünkâr Bektaşî Veli. Dil bizden, himmet Hakk'tan ola. Gerçeğe Hüü, mümine ya Ali, yatan şehitler uyansın "

Bağışlanma:

"Bismişah, Allah Allah. Eli erde yüzü yerde, gönlü Hakk-Muhammed-Ali yolunda, pir divanında, sıtkı gönülle, secdeye eğilmiş Allah Allah diyenlerin, Allah her ne arzu ve istekleri varsa, arzu ve isteklerine kavuşursun. Dilden dileklerini gönülden muratlarını versin. Rahman ve rahim olan yüce Allah'ın affına sığınmaya gelmişiz. Bilerek bilmiyerek yapmış olduğumuz günahlarımızı af eylesin. Yapacağımız kötülüklere, günahlara da fırsat vermesin. Bu evrenin sahibi, rahman ve rahim olan yüce Tanrı, Ehlibeyt'in yüzü suyu hürmetine, dertlerimize derman, hastalarımıza şifa, gönüllerimize de iman versin. Gökten hayırlı rahmet, yerden hayırlı bereket ihsan eylesin. Merde namerde muhtaç eylemesin. Evliyaların ve embiyaların yüzü suyu hürmetine, hizmetlerimizi boşa vermiye. Dualarımızı dergâh-ı izzet'inde kabul eyle. Üçlerin, Beşlerin, Yedilerin, Oniki İmamların, Ondört Masum-u Pakların, Onyeddi Kemerbestlerin, Kırkların katarından didarından ayırmıya. Nur-i Nebi, Kerem-i Ali, gülbankı Seyyid Mahmudi Hayrani ola. Dil bizden, yardım Hakk erenlerden olsun. Gerçeğe Hüü, mümine ya Ali, Yatan şehitler uyansın"

Tevbe-Estağfurullah:

"Ey cem erenleri! Hakk Tevbe suresi'nin 119 ayetinde 'Ey müminler! Allah'dan sakının, doğrularla beraber olun' buyuruyor. Gelin öz gönül birliği ile yargılanmamızı dileyelim: Tevbe günahlarımıza estağfurullah, estağfurullah estağfurullah. Ya Rabb, doğduğumuz günden bu ana gelinceye kadar eğer bilerek bilmeyerek işlediğimiz kov, gıybet, hata, isyan, küçük ve büyük günahların hepsine canı gönülden tevbe ettik, pişman olduk. Bir daha işlemeyeceğimize tevbe estağfurullah. Kul kusur işler, Sultan bağışlar. Tevbe estağfurullah. Evvelimiz Âdem atamızdır, sonumuz bizim peygamberimiz iki cihan serveri Muhammed Mustafa'dır. Bu ikisi arasında her ne kadar peygamberler, veliler, nebiler, gerçek erenler geldi geçti ise hepsi haktır, hepsine inandık, iman getirdik. İnanıp iman ettiğimiz, huzurunda secdeye eğildiğimiz, bu evreni var eden, bir eşi ve benzeri olmayan, o yücelerin yücesi Hakk, korktuğumuza uğratmasın, istek ve arzularımıza nail eylesin. Gökten hayırlı rahmet, yerden hayırlı bereketini bizlerden esirgemesin. Bütün insanlık âlemine, dostluk ortamı içerisinde, kardeşçe, huzurlu bir yaşam versin. Bizleri görünür görünmez kazadan beladan korusun. Dualarımızı dergâh-ı izzet'inde kabul eyle. Emegimizi boşa vermesin, şefaattından mahrum eylemesin. Nur-i Nebi, Kerem-i Ali, Gülbankı Seyyid Mahmudi Hayrani. Dil bizden, murat Hakk-Muhammed-Ali'den ola. Gerçeğe Hüü, mümine ya Ali, yatan şehitler uyansın"

Oturan duran:

"Bismişah, Allah Allah. Oturan duran koysuz, kıybetsiz evine varıp, baş yastığa koyan, sağ yatıp selamet kalka. Kalabalık etmeden, saygı ve hürmetle cemevinde ayrılanların, Ali yardımcısı, Hızır kılavuzu ola. Görünür görünmez kazadan beladan koruya. Gerçek erenlerin demine Hüü, mümine ya Ali"

Dedeni Bir Hizmetten Sonra Ettiği Dua

Hak Sübhane ve Taala, Cumhuriyetimizin ömrü devletini mezeit ve nusratınıve adli adaletiniyevmenfeyeymen ziyade medit kılıp kılıcını keskin atını eşkin ve ordunun üzerine nüfuzunu üstün ve İslam dinine kuvvet vermekliği için, barikallah,

Ulemayı mazi için, Ulemayı baki için Barikallah, Etkiyayı mazi için, Etkiyayı baki için

Barikallah, Gökten rahmet ve yerden hayırlı bereket vermekliği için, Barikallah, hacılar kuvveti için, gaziler hürmeti için, Barikallah, Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa S.A.V. Efendimizin Mutahharve Mukaddes Mücella, Musaffa, Müzekki aziz ve latif ve şerif ruhu saadetleri için Barikallah. Ali için, Evladı için, Ashabı için, Etbai için barikallah. Evvelin, ahirin, zahirin ve batının, tayyibin ve tahirin, fahri devrişan huzuru, hazıran kaffei ehli iman hakkına FATİHA...

BİSMİşAH ALLAH ALLAH,

şu mübarek vakitlerimizin, yüzü suyu hürmetine okuduğumuz Kur'anı kelamı ve kitabı kelamın yüzü suyu hürmetine, Yatan erenlerin ve evliyaların yüzü suyu hürmetine, Kerbela'daşehir olan şehidi şehedanın ve sevgili kullar yüzü suyuHürmetine, Ya Rabbi aşımızı tatlı, gönüllerimizi kutlu eyle. Ya RabbiDilde dileklerimizi, gönülde muratlarımızı hâsıl eyle, Ya Rabbi her türlü kazadan, beladan, musibetten, kovdan, gıybetten, sen gözet. Ya Rabbi, bizleri doğruluktan, iyilikten, güzellikten, ikrarımızdan, yolumuzdan şaşırp düşürme, gönlümüzden kini, kibiri, türlü gümanı, sen temizle, arıt, Ya Rabbi Oruçlarımızı, kurbanlarımızı ve dualarımızı divan-i dergâhında kabul eyle SÜPHANE...

HAK İÇİN KENDİNİ KURBAN EYLEYEN

Hak için kendini kurban eyleyen
Şah-ı Merdan oğlu İmam Hüseyin
Cümle erenlere ferman eyleyen
Erenler serveri İmam Hüseyin

Muhammed Ali'nin çeşmiçerağı
Erenler bağının bir gülü bağı
Ciğerler paresi gönül durağı
Gözlerimin nuru İmam Hüseyin

Batının sultanı müminler Şahı
Gayibaleminin şems ile mahı
Şah Hüseyin'im deyü ederler ahı
Matem ile zarı İmam Hüseyin

Ceddi Muhammed'dir atası Ali
Anası Fatıma cihana veli
Cümle evliyalar ederler beli
Evliyalar sırrı İmam Hüseyin

Pir Sultan Abdal tut damenin anın
Düşmanına düşman ol hanedanın
Düçüşmi değil mi Şah-ı Merdan'ın
Erenler hünkârı İmam Hüseyin
Pir Sultan Abdal

(Dede talipleriyle birlikte aşure pişirilen evde en son şekerli su kaynatılır ve şerbet yapılır. Bu şerbetin Dede tarafından aşureye dökülürken edilen dua)

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

Ve nünezzilüminelKur'anı, ma hüve şifaün ve rahmetül lilmüminin, vela yezüdüz zalimine illa hasara (İsra Suresi 82. Ayet)

Barikallah Barikallah Barikallah ecir kümelihecrimeülmuhsinin, okuyanlar için
Barikallah, ağlayanlar için Barikallah, bu okunan kelamı kadimin ve

Kur'anı aziminnurinin sevabını ve berekatını ve hasenatını ve asarı rahmetini, hak sübhae ve taala seyidi saadet ve şehidani İmamen ve Hazreti İmam Hasanil Mücteba ve Hazreti İmamı Hüseyin'i Şahı Şehidi Deşti Kerbela efendimizin Ruhu şerifleri şad olmak için Barikallah, sultanı evliya ve bürhanı Etkiya Hazreti Hacı Bektaş Veliyyül Horasani, Kadis Allahü sırrul alaEfendimizin aziz şerif ve latif ruhi şerifi için Barikallah ve BalımSultan Hazretleri ruhu için evladı erenler ruhu için,baki erenler ruhu için ve cümle tarikat erenleri ruhu için akkube komşuları için Barikallah ,Bu çırağın dibinde hizmet canlar için,bu çırağın dibinde geçen pirlar ruhu için Barikallah ,Baki Pir ve Erenler sefası için, İklim Erenleri, Horasan Pirları için Barikallah, Üçler,Beşler, Yediler,Kırklar ve bu yolu, erkanı kuranların ervahı için Barikallah, Gariban içinBarikallah, duaya muhtaç olan canlar için Barikallah,Bizi dahi duadan,Gülbenk'den ve hayır himmetten ve niyetten,unutma diye duayı emanet eden canlar için Barikallah, ve dahi hayrını hasenetini ve sadakasını ve nezrini ve kurbanını ve çırağını ve tercümanını aldığımız muhibbi müslümanlar için Barikallah, Erenlere Nezir,bizlere Helal olmaklığı için Barikallah ,gelen misafirlerin kadimi ilçin,mücafirlerin kuvveti için Barikallah,gelenmisafirlerin, mücavirlerin, abdalların,dervişlerin, muhiblerin müritlerinve her birisinin ve her birimizin gönlünde olan murat maksutlarımızın er hak divanında kabul ve makbul olmaklığı için Barikallah.Cemi evliya ve enbiya,sülahey iabidin ve etkiyayı zahidin ervahı için Barikallah. Hükümetimizin karada, denizde, havada bulunan askerlerimizin selametliği için Barikalla

(Cem evinde veya evlerde kurban sahibi kimse yani görgüsü görülecek talibin eşikten itibaren dedenin yanına meydana gelinceye kadar okuduğu dua)

EŞİK TERCÜMANI

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

EYVALLAH HÜ...

Eşiğine koymuşuz biz canı ve ser Ta vücudun saf ola hemcuzer. Mailemiz budur, biz fakirlere kıl nazar.

(Ber cemali Muhammed bi Kemali Hasan bi kemali HüseyinMuhammed Ali Fatıma bülenderaselavat.) (3 defa okunup,3adım atılır.)

Ceme girdik vücudun kabesine kıldık tavaf. Sen ilahi alemisinEmrine minhaf. Budur mürvetimiz ya kerim ya ilah (Ber cemali Muhammed bi Kemali Hasan bi kemali Hüseyin Muhammed Ali Fatıma bülenderaselavat.)

(3 defa okunup,3 adım atılır.)

Kaşların mihrabına biz niyaza gelmişiz. Hak gördük Hakİştittik, onun için biz niyaza gelmişiz.

(Ber cemali Muhammed bi kemali Hasan bi Kemali Hüseyin Muhammed Ali Fatıma bülenderaselavat.)

(3 defa okunup,3 adım atılır.)

Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın adıyla.

Ya Rabbi biz kendi nefsimize zulüm edenlerdeniz. AffedipBağışlamazsan mutlaka yananlardan olacağız.

Bismişah Allah Allah

Elim erde, yüzüm yerde, özüm darda, Dar-i Mansurda. Muhammed Ali divanında, pir huzurunda, Kırklar Meydanında, canım kurban, benim Tercüman. Fakirlerden ağrınmış. İncinmiş can kardeşler var ise, dilegelsin, bile gelsin. Hakkını haktan talep eylesin.

ALLAH EYVALLAH HÜ DOST.

(Cem esnasında saka suyu dağıtmadan önce okunur. Dağıtırken de gökten hayırlı rahmet yerden hayırlı bereket versin diye dua edilir en sonunda kalan suda ceme katılanların üzerine yere tohum saçır gibi saçılır.)

TERCÜMAN-I SAKİ SUYU

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM BİSMİŞAH

Venünezülüminel Kuranı, ma hüve şifaün, rahmetüllilmüminin ve la yezidüzZalimine, illa hasara ve sagahüm, rabbihümşaraben tahura.

BİŞMİŞAH ALLAH ALLAH

Teşniem abu tahura, nasip ettin ya hüdasağga...

Ezdirip abu engürü, Muhammed Mustafa sagga...

Oluptur saki Kevser, Aliyelmurtazasagga...

Sebil ettim gözüm yaşım, Hüseynikerbelasagga...

(Ber cemali Muhammed, bi kemali Hasan, bi kemali Hüseyin, Muhammed Ali

Fatıma, bülenderaselavat.) (DEYİP 3 ADIM İLERİ ATILACAK.)

Canı dilden geçmiş, rum erenler aşkına. Dembedem, can gözüyle hakkı

Görenleraşkına. Kerbelada deşdigamda, susuz can verenler aşkına,

Sebilettim, gözüm yaşım, 12 imamlar aşkına. Derem ya Ali sagga.

İmamHasan, İmam Hüseyin, özüm canım turab ettim Derem ya Ali sagga,

İmamHasan, imam Hüseyin, ciğer hünim kebab ettim. Derem ya Ali sagga,

İmamHasan, İmam Hüseyin, Ah Hasan, VahHüseyin, ŞahHüseyin, selamullah ya

Hasan, Şefatullah ya Hüseyin.

(DELİLİN DİBİNE DİZ ÇÖKÜP SU BİRAZ DÖKÜLECEK. SUYU DEDEYE
VERİP, AYAĞA

KALKIP ŞUNLAR OKUNACAK.)

-Hü. Aşk olsun içenlere, rahmet dünyadan göçenlere, yuh münkire lanet yezide.
Derem Sagga ya Ali. Ah imamı hasan vah imam Hüseyin selamullah ya Hasan, şefatullah
ya

Hüseyin

-Hü. Şol karşıda koyun gördüm. Ol hakka boyun eydim.12 imamlara uydum.
Derem sagga ya

Ali. Ah imamı Hasan vah imam Hüseyin selamuliah ya Hasan, şefatullah ya
Hüseyin

-Hü. Kerbela'da kara taşlar, Kur'an okur kesik başlar. Fatma Ana'ya olan işler.
Derem sagga

Ya Ali. Ah imamı Hasan vah imam Hüseyin selamullah ya Hasan, şefatullah ya
Hüseyin

-Hü. Kerbela'yauğrayalım, kanlı ciğer doğrayalım, ah edelim ağlayalım. Derem
sagga ya

Ali. Ah imamı Hasan vah imam Hüseyin selamullah ya Hasan, şefatullah ya
Hüseyin

BİSMİŞAH ALLAH ALLAH

Din Muhammed dinidir, sallü ala nazik cemalin, Kevser suyunu veren, ŞahımAli'dir. Şahsuvar hem Ali'sin, hem Veli'sin, kainatın aynası, kimseler bilmez bu Sırrı, hup bilir perverdigar. Taş yarıldı, arşa çıktı, düldül ile Zülfıkar, bile uyan ey Havariç, yola gel, yola eyleme şahtan kenar, ben şahın mecnunuyum. Şah bana Leyla göründü. Anca yattım eşiğinde, olmuşum toz ile gübar. şu cihanın yektalarında, kıble Bana yadigar. İki cihanın nuru kimdir? Şah Hasan'la, Şah Hüseyin. Ali'm koydu Yadigâr, sen cömertsin, cömertliğin eyle, ey emrine mutaber. Cömertliğin erkânı budur dedi Ali'm. kanbere sofraya ser. ev Hatayi, sen virdi kanda olursan, oku kıl.

LA FETTA İLLA ALİ LA SEYFE İLLA ZÜLFİKAR. Her bela her kaza kandangelir, defeyle, ya gani perverdigar.

Dedik içenlere, rahmet dünyadan göçenlere, saki-i sak, Selman-ı pak, Ahmet-İ muhtar, Haydar-ı kerrar,

EL SEBİL...

GÖKLERDEN HAYIRLI RAHMET, YERLERDEN HAYIRLIBEREKET,
MELEKLERDEN İSTİĞFAR. KULLARDAN TESBİH,
ERDEN HİZMET PİRDEN HİMMET.

(DİYELİM 3 KERE TEKBİR...12 İMAM AŞKINA...)

ALLAH EYVALLAH HÜ DOST...

Ek 8: Fotoğraflar

ÖZGEÇMİŞ

